

JEWEL OF
BELSŐVÁROS
Saint Roch Church
Csongrád

BELSŐVÁROS
ÉKKÖVE
Szent Rókus-templom
Csongrád

MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport
A Vallási Kultúrakutatók Könyvei 28.

Sorozatszerkesztő / Series editor: Barna Gábor

**JEWEL OF
BELSŐVÁROS**
Saint Roch Church
Csongrád

**BELSŐVÁROS
ÉKKÖVE**

Szent Rókus-templom
Csongrád

Csongrád Város Önkormányzata
MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport

Csongrád–Szeged
2016

Szerkesztő / Redigit:
Gyöngyössy Orsolya

Katalógus fotók / Catalogue photos:
Martini János

Szerzők / Writers:
Bara Júlia, Béres Mária,
Gyöngyössy Orsolya, Kelemen Éva

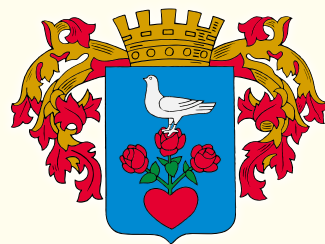
Térképek, archív felvételek /
Maps, archive photos:
Hadtörténeti Intézet és Múzeum
Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei
Levéltár Csongrádi Fióklevéltára
Österreichisches Staatsarchiv

Fordította / Translators:
Antalffy Elayne, Kulcsár Valéria,
Lingvapor Kft.

Anyanyelvi lektor / Lector: Antalffy Elayne

Borító / Cover:
Martini János [fotó], Gyöngyössy Orsolya

Fő támogatók / Main supporters:
Csongrád Város Önkormányzata,
MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport (Szeged)
Nagyboldogasszony Plébániahivatal (Csongrád)
Szeged-Csanádi Egyházmegye
Váci Egyházmegye

MTA-SZTE
VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT

© Gyöngyössy Orsolya, 2016

ISBN 978-963-88570-2-6
ISSN 1218 7003

SILBER-Nyomda Kft., Csongrád

TARTALOM CONTENTS

8 Köszöntő Salutation BEDŐ Tamás 10 Előszó Foreword KISS-RIGÓ László 12 Ajánlás Recommendation VARGA Lajos 16 Köszönetnyilvánítás Acknowledgements 18 „Így lett ebből Szent Rókus temploma...” Templomtörténet az írott források tükrében “This is How it Became Saint Roch Church...” Church History in the Light of Written Sources BARA Júlia – GYÖNGYÖSSY Orsolya 32 Régészeti-geológiai megfigyelések a Szent Rókus- templomban Archaeological-geological observations in the Saint Roch Church BÉRES Mária – KELEMEN Éva	60 A csongrádi Szent Rókus-templom művészeti értékei The Artistic Values of the Csongrád Saint Roch Church BARA Júlia 88 Papok, templomszolgák és hitélet Csongrád- Belsővárosban Priests, Lay Assistants and Religious Life in Csongrád-Belsőváros GYÖNGYÖSSY Orsolya 120 Tárgykatalógus Object Catalogue 162 Tárgyfotók Photos 264 Irodalomjegyzék Literature 272 Idegen szavak és szakkifejezések magyarázata Glossary 276 Illusztrációk jegyzéke List of Illustrations 284 A tanulmányok szerzői The Authors

Köszöntő

Tisztelt Olvasó!

Nagy örömmel ajánlom figyelmébe a Csongrád történelmi városrészében lévő Szent Rókus-templomunkat bemutató kiadványt. A könyv megjelenése fontos esemény városunk életében, hiszen három katolikus templomunk közül ez a legkorábbi építésű, amelyet néhány évvel ezelőtt a Római Katolikus Egyház hozzájárulásával, Európai Unió pályázati forrásból és Csongrád Város Önkormányzatának anyagi támogatásával újíttunk fel. A Belsőváros ékköve ez a templom, mint ahogy erre a könyv címében is utal a szerkesztő. Szépségét a csodálatos fotók hűen bemutatják. A könyv megjelentetését aktuálissá teszi, hogy a templom építésének rövidesen a 300. évfordulóját ünnepeljük.

Nekünk, Csongrádiaknak különösen kedves és szívünkhöz szóló ez a kiadvány, hiszen nem csak a Szent Rókus-templomot mutatja be, hanem azt az életet, azt az életérzést, amely a Belsővárosban élő emberekhez hozzá tartozik. A történelmi háttér megismertetése mellett igen fontos tehát, hogy a könyv foglalkozik a Szent Rókus-templom hitéletének a bemutatásával is.

Csongrád Város Önkormányzata nevében köszönetet mondok Dr. Gyöngyössy Orsolyának, városunk szülöttének és szakértő csapatának; mindazoknak, akik felvállalták ennek a könyvnek a megírását, a történelmi háttér feltérképezését, az épület régészeti és művészettörténeti jelentőségének bemutatását. Ezen keresztül betekintést engedtek városunk, ezen belül is hangsúlyosan a Belsőváros múltjába és jelenébe, bemutatták Csongrád város egyik ékességét, a Szent Rókus-templomot és történetét.

Salutation

To the reader,

I have great pleasure in recommending to your attention this publication on our Saint Roch church in the historical district of Csongrád. The appearance of the book is an important event in the life of the town: the Saint Roch church is the oldest of our three Catholic churches and a few years ago we renovated it with the approval of the Roman Catholic Church, with funds from the European Union and material support from the Self-government of the Municipality of Csongrád. This church is a jewel of the Belsőváros district, as the author notes in the title of the book. The excellent photos have captured its beauty. The publication of the book is made timely by the approaching 300th anniversary of the construction of the church.

For us, the people of Csongrád, this book is especially pleasing and close to our hearts as it presents not only the Saint Roch church but also the life and attitude that distinguishes the people living in the Belsőváros district. Besides outlining the historical background, it is important that the book also deals with the religious life of the Saint Roch church.

On behalf of the Self-government of the Municipality of Csongrád I wish to thank Dr. Orsolya Gyöngyössy, a native of our town and her team of experts; all those who undertook to write this book, to trace the historical background and present the archaeological and art historical significance of the building. Through it they give the reader an insight into the past and present of our town and in particular the district of Belsőváros, and into one of the jewels of Csongrád, the Saint Roch church and its history.

BEDŐ Tamás
polgármester/mayor

Előszó

Csongrád régóta lakott település. A XI. században Szent István király vármegyét alapított a területen és Csongrádot központjává tette. Egyházilag a Váci Egyházmegyéhez tartozott 1993-ig. Ekkor Szent II. János Pál pápa *Hungarorum Gens* kezdetű motu proprio-jaival a Szeged-Csanádi Egyházmegyéhez csatolta.

A Szent István király tiszteletére épült templom a 18. század elején leégett és helyette a hívek a Szent Rókus tiszteletére szentelt templomot építették, mely a Nagyboldogasszony-templom elkészüléséig a település plébániatemplomaként szolgált. A Szent Rókus-templomot a későbbiekben többször átépítették. A templomot az elmúlt években az önkormányzat szépen felújította. A felújítást megelőzően régészeti feltárásokat végeztek.

Jelen kiadvány szépen összefoglalja a templom történetét, régészeti előzményeit, művészeti értékeit, a papok munkásságát és a hitélettel kapcsolatos eseményeket, a templom liturgikus eszközeinek katalógusát.

Nagy öröm kézbe venni egy ilyen kiadványt, mely nem csak a csongrádi lakosoknak szép ajándék, hanem minden érdeklődő embernek is.

Isten áldása kísérje a szerzőket és az olvasót.

Foreword

Csongrád has long been an inhabited settlement. In the 11th century King Saint Stephen established a county in this region and made Csongrád its centre. For ecclesiastical purposes it belonged to the Diocese of Vác until 1993. Then in his motu proprio *Hungarorum Gens* Pope Saint John Paul II attached it to the Diocese of Szeged-Csanád.

The church built in honour of King Saint Stephen burnt down in the early 18th century and in its place the faithful built the church dedicated to Saint Roch that served as the town's parish church until the church of Our Lady was completed. Later alterations were made to the Saint Roch church on several occasions. In recent years the church has been beautifully renovated by the local authority. Before the renovation work began archaeological excavations were carried out.

This publication gives a good summary of the history of the church, its archaeological antecedents, its artistic values, the work of the priests and events related to religious life, as well as a catalogue of the church's religious objects.

It is a great pleasure to hold such a book in one's hands: it is a fine gift not only to the people of Csongrád but to all those with an interest in the subject.

May the blessing of the Lord be on the authors and the reader.

Szeged, 30th June 2016.

DR. KISS-RIGÓ László
szeged-csanádi püspök /
Bishop of Szeged-Csanád

Ajánlás

A Bara Júlia – Béres Mária – Gyöngyössy Orsolya – Kelemen Éva szerzői négyes arra vállalkozott, hogy a csongrádi Szent Rókus-templom történetét bemutassa. Ezt nagymértékben indokolja, hogy ez a terület Csongrád egykori vára alatt foglal helyet, mely a suburbium központi részét képezte. Így hát a templom történetén keresztül Csongrád történetének egyik legfontosabb helyszínével ismerkedhetünk meg. Bár a csongrádi várból ma már semmi sem látható, maga a földrajzi táj a domborzati viszonyokkal, a Körös bele-torkollása a Tiszába, a Tisza kanyarulata a múltat ismerő ember számára föld alatt rejtőző, történelmi értékű épületek maradványait sejteti. Erre a szemmel látható érdekes földrajzi elhelyezésre Gyöngyössy Orsolya is kitér a „Papok, templomszolgák és hitélet Csongrád–Belsővárosban” című írása első bekezdésében. A Belső-várost egykor a Tisza és annak bökényi árterülete vette körül, minek következtében egy földszávon keresztül lehetett megközelíteni ezt a városrészt.

A templom történetét többen vizsgálták, és keletkezését tekintve egymástól eltérő véleményre jutottak. A források szerint az építtető Károlyi Sándor volt, aki Csongrád földesura és az újonnan épült templom kegyura volt. A templomot eredetileg Nagyboldogasszony tiszteletére benedikálták. Szent Rókus, Szent Sebestyén és Szent Rozália tiszteletére a temetőben – a mostani Nagyboldogasszony plébániatemplom mellett – építettek kápolnát. A mostani Nagyboldogasszony-templom elkészülte után (1769) a régi templom jelentős mértékben romlásnak indult. A Szent Rókus, Szent Sebestyén és Szent Rozália kápolna 1784-ben történt lebontása után került sor a kápolna főoltárának átvitelére a mai Szent Rókus-templomba. A plébániatemplom kegyura a Károlyi család maradt, a Szent Rókus-templomról pedig ezek után a város gondoskodott. 1818-ban tornyot emeltek a templom elé. 1866-ban megszűnt a temetkezés a templom körül. 1905-ben a templom helyzete oly módon rendeződött, hogy tulajdonosa Csongrád városa, örökös használója pedig a katolikus egyház lett.

A templomtörténet régészeti és épületgeológiai szempontú vizsgálatát Béres Mária és Kelemen Éva mutatják be tanulmányukban. Ebben kitérnek arra, hogy a régészeti feltárás során megvizsgálták a talajt, amelyre a templom épült, továbbá megvizsgálták a köveket is, melyek a templom talapzatában találhatók. Mindezek alapján egyértelművé vált, hogy ennek a templomnak nincs középkori előzménye. Ez a tény a lakosság körében csalódáshoz vezetett, mivel az épületet ősi eredetűnek tudták. A kövek vizsgálata lehetőséget ad arra is, hogy az építkezéshez szükséges anyagok útját végig kísérje az ember. Az építőanyagok között talán a legérdekesebb az édesvízi mészkő.

Szintén kiemelkedő Bara Júlia tanulmánya, amelyben a létező források alapján alaposan és igényesen számba veszi a templom művészettörténeti jellemzőit: alaprajzát, homlokzatát, a falainak színezését, valamint részletesen felsorolja a berendezési tárgyakat is. A szerző a klasszikus források felhasználásával (Visitatio Canonica, Historia Domus) ezt a feladatot nagyon jól megoldotta. Csongrád speciális helyzete, hogy a Szent Rókus-templom ismételt használatba vétele előtt a klenódiumokat és paramentumokat nyilván menteni akarták, ezért azokat átvitték a mostani Nagyboldogasszony-templomba, majd pedig néhány valószínűleg visszakerült a Szent Rókus-templomba.

Külön fejezet foglalkozik a Szent Rókus-templom hitéletével, ahol képet kapunk arról is, hogy miként éltek az emberek a Belsővárosban, a település egykori központjában. A Tisza adta lehetőség fontos volt az életükben, mely a halászatban és a hajózásban rejtett. Az asszonyok pedig ügyes konyhakertészek voltak, akik piaci kofaként is tevékenykedtek nemcsak Csongrádon, hanem másutt is. Ezt elősegítette a vízi úton való szállítás lehetősége is. Gyöngyössy Orsolya az udvarlás és a házasság szokásait is bemutatja, amelyből azt a következtetést vonja le, hogy a Belsőváros zárt társadalmi egység maradt.

Bár idővel a mostani Nagyboldogasszony-templom lett a plébániatemplom, a belsővárosiak ragaszkodtak a Szent Rókushoz, ezért az egyik csongrádi káplánnak különös gondja volt a templom ellátása, ahol a 19. század első felében már minden nap volt szentmise. A liturgiákat kellő ünnepélyességgel tartották. A hívek is buzgón adományoztak a templom javára. Ez a buzgalom a 19. század második felében megcsappant, majd ismét újraéledt. A hitélet ébren tartása hozta elő a ferencesek letelepítésének igényét, amely a piroskavárosi templom építésével meg is valósult. Ez tette lehetővé a tanyán élő hívek könnyebb lekipásztori ellátását is.

Egy hely történetének szakrális elemei is vannak. Ez Csongrádon különösképpen érvényes a Mária tisztelet miatt is, melynek legutolsó, országos jelentőségű megnyilvánulása az 1947-ben tartott csongrádi Tiszai Mária-napok voltak, melyet Mindszenty József bíboros-hercegprímás, esztergomi érsek személyes jelenlétével is megtisztelt.

A török hódoltság után rendeződő ősi település magja viszont a mostani Szent Rókus-templom volt. Mivel a templommal kapcsolatban sokféle hagyomány és jelentős érzelmi kötődés is él, ezért a szerzők munkája nagyon fontos tájékoztató pontként szolgál. Ezt a cél szolgálja a feldolgozás sokféle szempontja, mely nemcsak az írott források alapján történik, hanem a szójhagyományt, a tárgyi emlékeket is számba veszik. Fontos része a műnek a tárgykatalógus és a képmelléklet, amelyek részleteikben is számba veszik a templom gazdag történetének tárgyi lenyomatait.

Csongrád egykor a Váci Egyházmegyéhez tartozott, annak jelentős települése, plébániája volt. Ezért az egyházmegye történetének feltáráshoz is jelentős segítséget nyújt a szerzők most kiadásra került munkája, melyet jó szívvel ajánlok az olvasók figyelmébe.

Recommendation

The authors, Júlia Bara, Mária Béres, Orsolya Gyöngyössy and Éva Kelemen set out to present the history of the Saint Roch church in Csongrád. This is to a great extent justified by the fact that the site on which the church stands was once occupied by the fortress of Csongrád that constituted the centre of the suburbium. In this way, through the history of the church, we also learn about one of the most important places in the history of Csongrád. Although there are no visible remains of the Csongrád fortress, the physical geography of the area, its topography with the confluence of the Körös and Tisza rivers and the bend of the Tisza river reveal to those with a knowledge of history the probable location of buildings of historical value hidden underground. Orsolya Gyöngyössy also refers to this obviously interesting geographical location in the first paragraph of the chapter titled "Priests, lay assistants and religious life in Csongrád Belsőváros". Belsőváros (Inner Town) was once surrounded by the Tisza and its Bökény flood plain, meaning that this part of the town could be approached only along a narrow strip of dry land.

A number of people have investigated the history of the church, and have reached differing opinions on its age. According to the sources it was built by Sándor Károlyi who was the landowner of Csongrád and holder of the advowson of the newly built church. The church was originally blessed in honour of the Virgin Mary. A chapel was built in the cemetery – beside the present parish church of Our Lady – in honour of Saints Roch, Sebastian and Rosalia. After the present church of Our Lady was completed (1769), the old church began to fall into decay. After the chapel of Saints Roch, Sebastian and Rosalia was demolished in 1784 the chapel's main altar was moved to today's Saint Roch church. The Károlyi family continued to hold the advowson of the parish church, while the municipality provided for the maintenance of the Saint Roch church. In 1818 a tower was added to the front of the church. In 1866 burial around the church was ended.

In 1905 the situation of the church was settled: the municipality of Csongrád became its owner and the Roman Catholic church its user in perpetuity.

The essay by Mária Béres and Éva Kelemen presents their archaeological and architectural geological investigation into the history of the church. They describe how, in the course of the archaeological exploration they examined the soil on which the church is built, as well as the stones in its foundations. Their findings made it clear that the church has no mediaeval antecedent. This fact disappointed the local people who had thought that the building had very old origins. Examination of the stones also made it possible to trace the path of the materials used for the construction. Perhaps the most interesting of the building materials is the freshwater limestone.

Also of great interest is the essay by Júlia Bara who drew on existing sources to take careful stock of the church's art historical characteristics: its layout, facade, the colouring of the walls, and a detailed list of its furnishings. The author made good use of classic sources (*Visitatio Canonica*, *Historia Domus*) for this task. The situation of Csongrád is unusual in that before the Saint Roch church was brought back into use, efforts were obviously made to salvage the treasures and vestments: they were transferred to the present church of Our Lady and later a few of them were probably returned to the Saint Roch church.

A separate chapter deals with the religious life of the Saint Roch church, giving a picture of how people lived in the Inner Town that was once the settlement only. The opportunities for fishing and shipping offered by the Tisza were an important part of their life. And the women were skilled market gardeners, who sold their produce in Csongrád and elsewhere. They also took advantage of the possibility of transporting their goods on the river. Orsolya Gyöngyössy also presents the courtship and marriage customs, drawing the conclusion that Belsőváros remained a closed social unit.

The present church of Our Lady became the parish church but because the residents of Belsőváros nevertheless clung to Saint Roch, one of the Csongrád chaplains was appointed to pay special attention to the church and mass was said there daily in the first half of the 19th century. The liturgies were held with appropriate solemnity. The faithful also donated generously to the upkeep of the church. This piety diminished in the second half of the 19th century but later revived again. The determination to keep religious life alive led to the demand to settle Franciscans here; this was accomplished with the construction of the church in Piroskaváros district. This also made it possible to provide pastoral care for the faithful living on scattered farms.

The history of a place also has sacral elements. This is especially true in Csongrád because of the veneration of Mary; its last manifestation of national significance was the Tisza Marian Days held in Csongrád in 1947, honoured with the personal presence of Cardinal József Mindszenty, Prince Primate and Archbishop of Esztergom.

But the present Saint Roch church was the core of the ancient settlement as it began to recover from the Turkish occupation. Because there are many different traditions regarding the church and strong emotional attachment to it, the authors' work can be a very important point of reference. This goal is served by the variety of approaches; the authors did not use only written sources but also oral tradition and tangible relics. An important part of the work is the object catalogue and illustrations, taking stock of the material evidence of the church's rich history.

Csongrád once belonged to the Diocese of Vác; it was one of its important settlements and parishes. This is why the present work is a substantial contribution to the history of the diocese. I warmly recommend it to the attention of readers.

Vác, 30 July 2016.

DR. VARGA Lajos
váci segédpüspök / Coadjutor Bishop of Vác

Köszönetnyilvánítás

A „Rókus-kötet” születését a kezdetektől fogva páratlan segítőkészség és jóindulat övezte. Akadt, aki szakmai tanácsokkal, más egy fotóval, képeslappal vagy interjúval járult hozzá ahhoz, hogy a könyv a végső formáját elérje. A kezdeményezés Csongrád Város Önkormányzata, MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, Szeged-Csanádi Egyházmegye, Váci Egyházmegye és a csongrádi Nagyboldogasszony Plébániahivatal szellemi és anyagi támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg. Prof. Barna Gábor, Dr. Szűcs Judit, Kovács János ny. tábori lelkész úr, Dr. Janes Zoltán atya és Földvári Katalin szakmai tanácsokkal segítette a munkálatokat. Molnár József visszaemlékezéseivel járult hozzá Belsőváros társadalomrajzának felvázolásához. A kutatás gyakorlati-technikai hátterének biztosításáért Georgiades Ildikónak, Kádasné Szabó Mártának, Kálmánné Juhász Évának, Illés Péternek, Fodor Péternek, Aranyi Gábornak és Tótsi Bálint atyának tartozunk köszönettel. Horváth-Varga Margit és Ujszászi Bence a kiadás előkészítésében nyújtottak segítséget. A fotók többsége Martini János lelkiismeretes munkájának eredménye. Fényképet, térképeket, képeslapokat Révész Gábor, Dr. Suba János alezredes (HIM), Nagypál-Schmid Anita, Bajkó Ferenc és Ujszászi Róbert bocsátott rendelkezésünkre. Ez úton is köszönjük segítőknek a bizalmat és az önzetlen támogatást.

Nem maradt más hátra, mint útjára bocsátani a kötetet azzal a nem titkolt céllal, hogy a hamarosan 300 esztendő Szent Rókus-templom értékeinek megőrzésére a figyelmet felhívja, és a kerek évforduló méltó megünneplésének előkészületeit segítse.

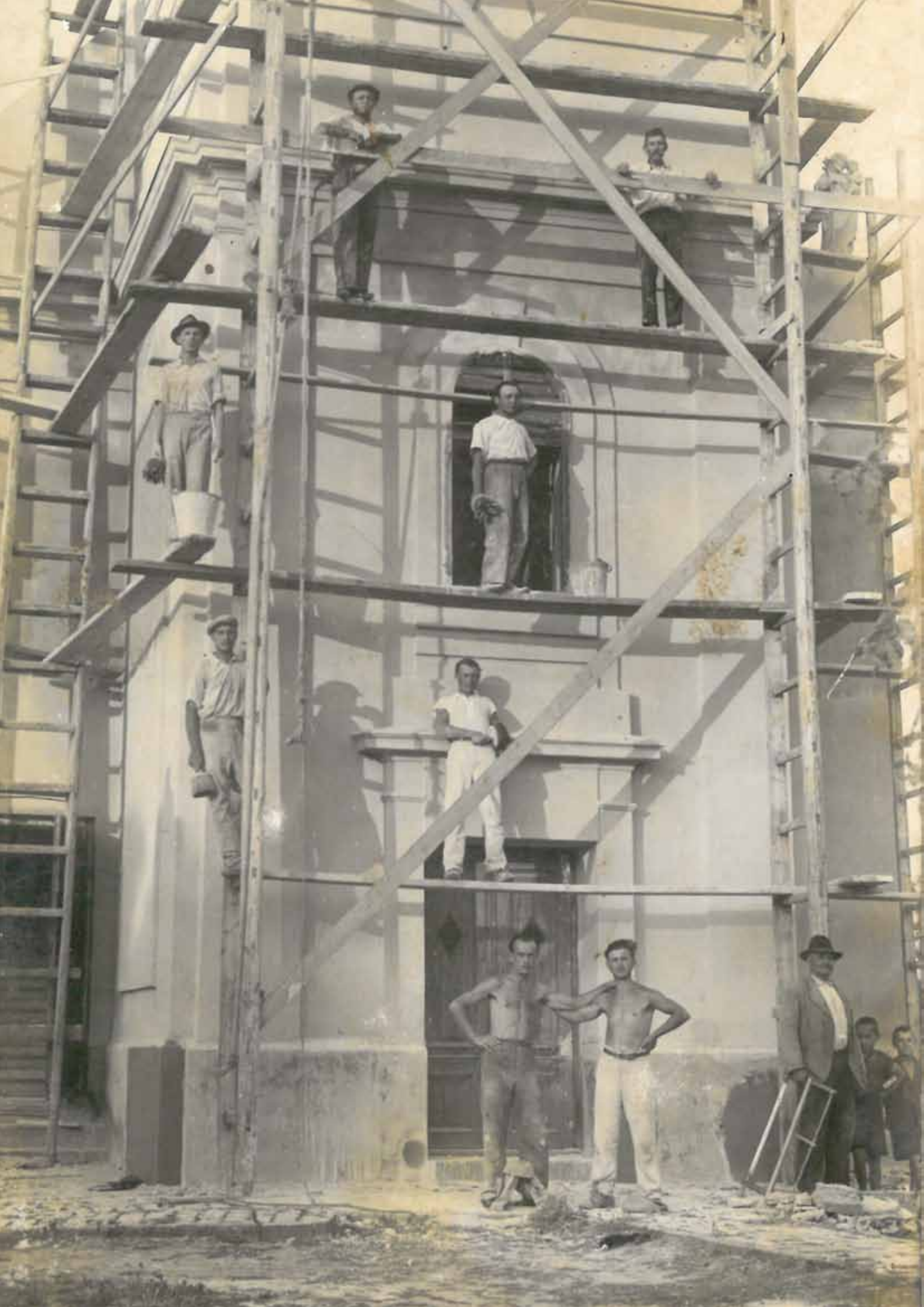
Acknowledgements

Right from the start work on the “Roch volume” has enjoyed an exceptional readiness to help and goodwill. Some have given expert advice, others have contributed photos, postcards or interviews, all helping to shape the book in its present form. The initiative could not have materialised without the intellectual and financial support of the Municipality of Csongrád, MTA-SZTE Research Group for the Study of Religious Culture, Szeged-Csanád Diocese, Vác Diocese and the Csongrád Parish of Our Lady. Prof. Gábor Barna, Dr. Judit Szűcs, retired army chaplain János Kovács, father Dr. Zoltán Janes and Katalin Földvári also helped with professional advice. The recollections of József Molnár were of assistance in drawing a picture of the society of Belsőváros. We owe a debt of gratitude to Ildikó Georgiades, Márta Szabó Kádasné, Éva Juhász Kálmánné, Péter Illés, Péter Fodor, Gábor Aranyi and Father Bálint Tótsi who provided the technical background for the research. Margit Horváth-Varga and Bence Ujszászi provided assistance in preparation of the manuscript for publication. Most of the photos are the fruit of the conscientious work of János Martini. Gábor Révész, Lieutenant Colonel Dr. János Suba (HIM), Anita Nagypál-Schmid, Ferenc Bajkó and Róbert Ujszászi placed photos, maps and postcards at our disposal. We take this opportunity to thank all those who helped us for their trust and selfless support.

It is now time to launch our volume with the declared hope that it will draw attention to preservation of the values of Saint Roch church soon to celebrate its 300th anniversary and help to prepare the fitting celebration of this milestone.

DR. GYÖNGYÖSSY Orsolya
szerkesztő/editor

Bara Júlia – Gyöngyössy Orsolya

„Így lett ebből Szent Rókus temploma...” Templomtörténet az írott források tükrében

A Szent Rókus-templom a róla elnevezett tér szélén, az ún. Belsővárosban helyezkedik el. Ez a városrész a település legkorábbi időktől lakott része, egykori központja, amelyet régen a Tisza medre teljesen közrefogott. Az így kialakult sziget északi részén állhatott Csongrád vára, alatta a nyugati irányban elnyúló, fokozatosan bővülő településsel.¹ Miután Károlyi Sándor (1669–1743) 1722-ben megvásárolta Csongrádot a hozzá tartozó uradalommal együtt gr. Leopold Schlik (magyarosan Schlik Lipót) császári tábornoktól², itt, a török-kori vár romjainak szomszédságában építette fel udvarházát.³ A törökök kivonulása után ennek telkén – a mai Szent Rókus tér 4. szám alatt – állt egy kicsiny, nádból és sárból épült kápolna.

A kápolnát a lakosok 1704-ben, Goricsánszky László plébános Csongrádra érkezését követően fából újjáépítették, illetve kőoszlopokkal is megerősítették. Nem sokáig állt ez az épület sem, ugyanis 1706-ban az egyházközség új templomot emeltetett, immáron szilárd anyagból.⁴ Titulusa az 1715-ben felvett püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint Szent István volt.⁵ Nem sokkal a püspöki látogatást követően a templom leégett, így 1718-ban már csak egy nádból készült oratórium várta a vizitátort.⁶ Az elpusztult Szent István-templom pótlására épült fel a jelenlegi Szent Rókus-templom, amely 1769-ig (a mai Nagyboldogasszony-templom felszenteléséig) a város plébániatemploma volt.

Építésének körülményeiről meglehetősen zavaros, esetenként egymásnak ellentmondó adatok állnak rendelkezésünkre. Dudás Lajos szerint a templom „egy része” korábban katonai raktár volt, amelyet 1722-ben alakítottak át templom-

má.⁷ Tari László úgy vélte, hogy az épületet Schlik Lipót tábornok emeltette, szentélye pedig egy török kori minaret alapjainak maradványa lehet.⁸ Nem kevésbé homályosak a hivatalos egyházi iratok feljegyzései sem, amelyek már a 18. század első felétől kezdődően a templom építetőjeként hol Schlik tábornokot⁹, hol Csongrád lakosságát nevezik meg¹⁰, de előfordul, hogy Schlik csak támogatóként szerepel.¹¹

Az egyházi iratoknak viszont – amelyekre minden bizonnyal a későbbi helytörténeti irodalom is támaszkodott – a Károlyi család levéltárában található, korabeli források ellentmondanak. Ezekből kiderül, hogy 1722-ben legfeljebb az építkezés előkészítési munkálatai kezdődhettek el, és a templom építéséhez valójában csak 1723 tavaszán láttak hozzá – ekkor már Károlyi Sándor rendelkezésére. Az építés kezdeményezői kétségkívül a csongrádiak lehettek, akik már 1722-ben gyűjtést szorgalmazhattak a templom építésére, és talán már az építőanyag beszerzéséhez, az alapok kiásásához is hozzákezdtek. Erre utal Károlyi Sándornak feleségéhez, Barkóczy Krisztinához 1722. november 29-én írott levele, amelyben lelkesen újságolja, hogy a teljesen „pápista” Csongrád éppen templomot épít.¹²

A kedvezőtlen téli időjárás miatt végül 1723 márciusában kezdődtek meg a munkálatok. Az építkezést Széplaky János, Károlyi Sándor Csongrád–Vásárhelyi uradalmának tisztartója felügyelte, aki március 9-i levelében már arról tudósította munkaadóját, hogy hozzákezdett a csongrádi katolikus templom építéséhez.¹³ A „rettenetes sanyarú hideg” – ahogyan egyik levelében fogalmazott – azonban egészen június elejéig akadá-

lyozta a munkálatokat.¹⁴ Az építkezésben résztvevő építőmester, a kőművesek és a különféle mesterek feltételezhetően azok közül a mesterek közül kerültek ki, akik Károlyi Sándor csongrádi udvarházának és szegvári kastélyának ez idő tájt zajló építési munkálataiban is részt vettek.¹⁵

Az építkezéshez a gyülekezet jelentős anyagi áldozattal járulhatott hozzá, azonban kegyúri támogatás nélkül valószínűleg csak szerényebb épület emelésére vállalkozhattak volna. Ezt sugallja az uradalmi tiszt egyik, Károlyi Sándorhoz címzett levele. Az uradalmi tiszt beszámolója szerint a csongrádi „pápastaság” ajánlkozott ugyan, hogy a templomépítés céljaira vályogot vet; ő viszont azt javasolta, hogy inkább téglából építkezzenek, mivel az épület úgy „alkalmasabb és állandóbb” lesz.¹⁶

Mivel az építkezés megkezdésekor Schlik már nem volt Csongrád földesura, így nem hozható kapcsolatba az építkezéssel. Nem zárható ki azonban, hogy távozása előtt Schlik is adományozott az építkezés céljaira, de a hátrahagyott épületeinek bontásából származó építőanyagot is felhasználhatták.¹⁷

Mivel a Károlyi család levéltárában található források Károlyi Sándor építtetői szerepét igazolják, jogosan merül fel a kérdés, hogy az említett, nem sokkal az építkezések befejezése után keletkezett egyházi iratokban miért nem szerepel Károlyi neve? Erre vonatkozóan nincsenek információink, csupán feltételezhetjük, hogy a „ködösítés” mögött a csongrádiaknak az új kegyúr személyével szemben támasztott ellenszenv áll. Míg Schlik tábornok Csongrádnak csupán névleges ura volt, aki a csekély taksafizetési (úrbéri) kötelezettség

mellett lényegében meghagyta a város öngazgatását, Károlyi rögtön Csongrád birtokba vétele után ennek megszervezésébe kezdett: megszüntette a szabad bíróválasztást, a bérleti díjon felül terményadó (discretio) fizetésére kötelezte a pusztákat bérelő árendásait; jelentősen és több alkalommal megemelte a taksát, magának követelte a kocsmák, mézsárszékek jövedelmeit, a korábban szabadon megművelhető puszták egy részét pedig lefoglalta az uradalom számára.¹⁸ Jókora elégedetlenséget eredményezhetett az is, amikor Károlyi Sándor 1726-ban úrbéri szolgálatokra, robotra kötelezte jobbágyait.¹⁹ Széplaky, Károlyi tiszttartója szerint ezeken az intézkedéseken a csongrádiak „annyira felháborodtak [...] hogysem megadják, készebbek lesznek egészen pusztán hadni a várost”.²⁰

Az elkészült, egyházi szerelvényekkel is felszerelt templomot Mária mennybevétele (Assumptio Beatae Mariae Virginis) tiszteletére szentelték fel. Elsőként az 1726-os egyházlátogatási jegyzőkönyv említi, amely megjegyzi róla, hogy nem sokkal korábban, alapjaiból, újonnan van építve, és Károlyi Sándor kegyurasága alá tartozik.²¹ A kegyúr intézkedett a templom felújításáról, karbantartásáról, a plébános és a templomszolgák fizetésének előteremtéséről. A kántor és a plébános kinevezése, az egyházzolgák leváltása, cseréje sem történhetett meg Károlyi Sándor beleegyezése nélkül.²²

Szent Rókus, pestis ellen óvó patrónus tisztelete alig másfél évtizeddel később, a járvány kitörését követően jelent meg Csongrádon.

A *dögvész* vagy *gugahalál* 1738-ban, Vintze Gergely plébánossága idején érte el a települést. A veszedelmes kór egy esztendő leforgása alatt 726

áldozatot követelt. A haldokló betegek gondozásából a plébános is kivette a részét. Egy alkalommal, mikor az életükért és szeretteikért reszkető csongrádi hívek a templomba gyűltek össze, Vintze plébános felszólította elkeseredett híveit, hogy ajánlják magukat Szent Rókus pártfogásába, és tegyenek fogadalmat egy kápolna építésére. Az összegyűlt nép eleget tett lelkipásztora kérésének, majd az Oltáriszentséget tartó Vintze plébános vezetésével körmenetet tartottak a város körül. „Végre az irgalmas Isten megszánta fiainak könnyeit, kik [...] az említett védszent napjának bucsujárással való megünneplésére nem csak magokat, hanem utódaikat is, míg Csongrád állani fog, szorosan kötelezték.”²³ A járvány elmúltával a mai Nagyboldogasszony-templom helyén lévő temető²⁴ közepén építettek kápolnát Szent Rókus tiszteletére.²⁵

A testi-lelki nyavalyáktól óvó szent példátlanul népszerű lett Csongrádon. Az augusztusban született fiúgyermekek többségét hagyományosan

Rókusnak keresztelték. Sohlya Antal kántor 1860-ban némi túlzással azt állította, hogy „Csongrádon minden harmadik embert Rókusnak hívnak”.²⁶ Ez a tendencia az első világháborúig nem változott annak ellenére, hogy a 19. század második felében a helyi liberális sajtó keményen kiállt a „szörnyű, idegen hangzású” név terjedése ellen.²⁷

A Szent Rókus kápolnában – temetői kápolna lévén – rendszeresen tartottak gyászmiséket, Szent Rókus napján (augusztus 16) pedig búcsúi szentmisét. Bizonyos továbbá, hogy Szent Rókus mellett Szent Sebestyén és Szent Rozália nevére is fel volt szentelve.²⁸

1738 után tehát Csongrádon állt egy Nagyboldogasszony-plébániatemplom, valamint egy Szent Rókus, Rozália és Sebestyén kápolna. Az 1754-ben alig harminc esztendő épületről Némethy György főesperes ezt írja jelentésében: „a szilárd anyagból épült templom a lakosság számának nem felel meg, tornya nincs, s tűrhetően van felszerelve”.²⁹ Mivel a templomnak töképeze nem volt, a lakosok adományaiból, kegyes alapítványokból és a földek hasznából tartották fenn. A templomtornyot egy harangláb helyettesítette, amely elsőként az 1745-ben íródott egyházlátogatási jegyzőkönyvben szerepel. Feltehetően fából készült, mivel 1761-re már romos állapotba került. Kezdetben három, majd öt harang függött benne.³⁰

Az alig harminc padsort magába foglaló templomban csak a hívek töredéke tudott összezsúfолódni, így a Károlyi család is belátta, hogy az új templom építése elkerülhetetlenné vált. Éppen ezért jelentős összeggel támogatták a mai Nagyboldogasszony-plébániatemplom építését, mely 1769-re el is készült.

A csongrádi plébános 1856-ban azt jegyezte be a Historia Domusba, hogy a belsővárosi istenházát 1769 után katonai raktárként használták.³¹ Ugyanakkor a korabeli, 1778-ban íródott vizitációs jegyzőkönyv semmi ilyesmit nem említ, sőt, megemlékezik a templom három oltáráról és szerelvényeiről.³² Ami bizonyosnak tűnik, hogy 1781-ben az épület felújításra szorult.³³

1784-ben Kanyó András plébános a Szent Rókus, Sebestyén és Rozália kápolnát lebonttatta, főoltárát pedig a Belsővárosban állíttatta fel.³⁴ Ekkor dedikálták a filiális státuszba került templomot – immáron kizárólag – Szent Rókus tiszteletére.

Mivel az új plébániatemplomot a kor igényeihez képest nagyobbra tervezték, a kegyúri család feltehetően indokolatlannak (és túlzottan költségeseknek) ítélte a két csongrádi templom fenntartását, így a belsővárosi templom kegyura a település lett. A település és a földesúri-kegyúri család közti egyezkedésről eddig nem bukkant fel történeti dokumentum. A hivatalos okirat hiányáról és az ebből fakadó tanácsalanságról árulkodik Thúry Károly csongrádi plébános 1915-ből fennmaradt bejegyzése is, melyben a belsővárosi templom „quasi”, vagyis nem hivatalos patrónusának nevezi a csongrádi elöljáróságot. Ez a kvázi-patrónusi állapot pedig annak a megszokáson alapuló hagyománynak (ususnak) a hozadéka, miszerint a

templom felújításáról, karbantartásáról *ősidőktől fogva* a város gondoskodott.³⁵

Ami bizonyos, hogy 1769 után a Károlyi család tartotta fenn az új plébániai templomot, a paplakot és melléképületeit, míg a település a belsővárosi templomot, a kántori lakot és a két harangozó lakot gondozta. A Szent Rókus-templomban szükséges, mindennapi fogyó eszközöket 1784 után a település biztosította.³⁶

A templom építéstörténetének fontos szakaszát képezi a torony építése. Alapkövét 1818. szeptember 24-én rakták le, mellé vasládába zárt emlékiratot és fémpenzeket helyeztek el.³⁷ Feltételezhetően a toronnyal egyidőben készültek el a toronyhoz kapcsolódó féloromzatok szélein látható, Szent Rókust és Szent Józsefet megmintázó szobrok is.

Szent Rókus mellett Sebestyén és Rozália tisztelete is hosszú időn keresztül fennmaradt. Amellett, hogy a Rozália az egyik leggyakoribb női keresztnév volt Csongrádon, a 19. században

még szobra is állt a belsővárosi templomban. A templom 1825-ben öntött, majd 1917-ben hadi célokra elvitt „öreg harangját” többek között Szent Sebestyén reliefe díszítette.³⁸

A Szent Rókus-templom körül ismeretlen időponttól számítva egészen 1866-ig temető működött.³⁹ A nyughelyek még évtizedeken át tisztán kirajzolódtak a talajban; nagyobb árvíz, belvíz idején a sírok közé rakott gerendákon közlekedtek a belsővárosiak.⁴⁰

1904-ben a váci megyéspüspök kísérletet tett

a római katolikus egyháznak a csongrádi Szent Rókus-templom felett gyakorolt tulajdonjogának elismertetésére. A per megszüntetését csak az örökös használati jog átengedésének feltételével helyezte kilátásba.⁴¹ A csongrádi képviselőtestület elfogadta az ajánlatot azzal a feltétellel, hogy a per költségeit a váci megyéspüspök maradéktalanul átvállalja. 1905 után tehát a Szent Rókus-templom örökös használati joga a római katolikus egyházé lett. A templom jelenlegi tulajdonosa a magyar állam.⁴²

Jegyzetek

¹ Lásd: Bél 1980–1981/2. 50. Vö: Csongrád település Mikoviny Sámuel 1731-ben készült térképén.

² A csongrádi uradalmat, amely a törökök kiűzését követően a császári kamara szegedi prefektusához tartozott, Schlik Lipót 1702-ben kapta meg az uralkodótól elismerésül a karlócai béke megkötésében játszott szerepéért és egyéb katonai érdemeiért. 1722-ben eladta Károlyi Sándornak, akit 1722. december 20-án iktattak be új birtokaiba. Kovács 1929. 11–20; Éble 1911. 7–16.

³ Károlyi Sándor udvarháza a vár északi bástyája mellett állt. Megemlékezik róla Bél Mátyás is: „A Tisza kanyarában találhatók e régen igen erős vár maradványai. [...] A kanyarnak csak az egyik belső szögletéhez kapcsolódik az erődítmény, ahhoz, amely északnak néz, és a szemben levő Körös-torkolat erősíti és rendkívül mély árokrendszer övezi. Máskülönben a törökök is éberen őrizték. Az árokmaradványokon kívül ma már semmi sincs, ezek között áll gróf Károlyi Sándor úri lakóháza.” Bél 1980-1981/2. 44. 1722-től 1769-ig ez a ma is megtekinthető lakóház volt a csongrádi plébánia épülete (Szent Rókus tér 4). NPI Historia Domus I. kötet, 107.

⁴ VPL LVIs. Lib. 17. 147–150.

⁵ VPL LVIs. Lib. 3. 92–94.

⁶ Fenntartását a lakosok adományai mellett a plébánia tulajdonát képező szőlőföldek haszna biztosította. VPL LVIs. Lib. 3. 102–103; Tari 1977. 11.

⁷ Dudás 2000b. 69.

⁸ Tari 1977. 11.

⁹ VPL LVIs. Lib. 6. 1761. 37.

¹⁰ A templom 1754-ből származó összeírása építettként a város lakosságát jelöli meg („ex fundamentis erecta sumptibus oppidanorum”). Lásd: VPL APar. Cs. 1754. Status Ecclesia.

¹¹ Az Acta Cassae Parochorum 1734-es összeírása szerint a templom részben Schlik tábornok, részben a helyi lakosok költségén épült 1722-ben. Közli: ACP 1976. 54.

¹² „Talán nem is tudtad, azért meg írom, hogy Csongrád egészen Pápista, most csinálnak kőből egész Templom-

mot, Calvinistát sem szenvednek magok között.” Kovács 1994. II. 436 (284. levél).

¹³ „Nemkülönben az Pápista Templom épületihez is el kezdettem.” MNL OL, P 398, 70873.

¹⁴ „Az Pápistaság részről épüendő exercitiumot eddig is kívántam effectualnom, de az rettenetes sanyaru hidegh üdönek alkalmatlan mivoltára nézve kéntelenítettem differálnom, már rész szerént az Fáját meg hozattam mivel Isten segedelme által az üdö már ki nyilatkozik, és engedelmességre válik, némellyek offeráltak, hogy vályogot vetnek, abból kívánnám építtetni, alkalmatosabb és állandóbb lenne.” MNL OL, P 398, 70874.

¹⁵ MNL OL, P 398. 70863–70923. Széplaky János Csongrád-vásárhelyi tiszttartó levelei Károlyi Sándorhoz.

¹⁶ MNL OL, P 398, 70874.

¹⁷ Schlik egykori majorjának telkén Károlyi Sándor már 1723 márciusában új építkezésbe kezdett. A telken álló épületekről ebből az időszakból nincsenek adataink. MNL OL, P 398, 70873. („Az épületek helyesnek ítélvén lenni, az hol Schlik Excellenciaja majorja volt már egész fundamentumat megh vetvén, némely részt fel is állíttattam Excellenciaja contramandalt kegyelmes parancsolatja szerént”).

¹⁸ Kovács 1929. 25–32.

¹⁹ Kovács 1929. 36.

²⁰ Idézi: Kovács 1929. 32.

²¹ A jegyzőkönyv ezen bejegyzése (csakúgy, mint a régészeti és falkutatási eredmények) és az épület egységes kialakítása megcáfolja azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi templom korábbi épület átépítésének eredménye volna.

²² Amikor 1736-ban Vintze Gergely csongrádi plébános a kegyúr tudta nélkül váltotta le a kántort, Károlyi Sándor levelében megerősítette kegyúri hatalmából fakadó jogait. VPL APar. Cs. 1736. július 1. Károlyi Sándor levele a csongrádi bírákhoz.

²³ Bodnár 1864. 364.

²⁴ Ekkoriban két temetője volt a városnak: az egyik a mai

“This is How it Became Saint Roch Church...” Church History in the Light of Written Sources

The Saint Roch church stands at the edge of the square named after it, in the district known as Belsőváros (Inner Town). This district is the oldest inhabited part of the town; it was once the town centre, entirely surrounded by the River Tisza. Csongrád fortress may stood at the northern tip of this island with the settlement below it stretched out towards the west and steadily expanding.¹ After Sándor Károlyi (1669–1743) purchased Csongrád in 1722 together with the land around it from Count Leopold Schlik (in Hungarian: Lipót Schlik), an imperial general², he built his manor house here, next to the ruins of the fortress from the Turkish times.³ After the Turks withdrew, a tiny chapel built of reeds and mud stood on this site, at what is today No. 4 Saint Roch Square.

In 1704, after the arrival in Csongrád of parish priest László Goricsánszky, the inhabitants rebuilt the chapel from wood and reinforced it

with stone columns. This building did not stand for long either; in 1706 the church community erected a new building, this time of lasting material.⁴ According to an episcopal church visitation in 1715 it was dedicated to Saint Stephen.⁵ Shortly after the episcopal visit the church burnt down, so in 1718 the visitor found only an oratory of reeds.⁶ The present Saint Roch church was built to replace the destroyed Saint Stephen church and until 1769 (the consecration of the church of Our Lady) it served as the town’s parish church.

The circumstances of its construction are unclear, some of the available data is contradictory. According to Lajos Dudás “a part” of the church had earlier been used as a military store that was converted into a church in 1722.⁷ László Tari was of the opinion that general Lipót Schlik had the building erected, while its sanctuary may have been the remains of the foundation of a Turkish

Nagyboldogasszony-templom helyén, a másik a mai Szent Rókus-templom körül. VPL LVIs. Lib. 6. 1761.

²⁵ NPI 1761. Canonica Visitatio, „De Capellis et Coemeteris”; Bodnár 1864. 364. A 19-20. századi csongrádi sajtóban a Szent Rókus-napi búcsú közeledtével rendszeresen felidéztek ezt az eseményt, ám vagy a járvány jellegét, évét, a pap személyét vagy az elhunytak számát tüntették fel tévesen.

²⁶ Sohlya (kézirat) 1857. 321.

²⁷ „De hát miért nem világosítják fel a keresztelésnél a szülőket, az anyakönyvi hivataloknál, az iskolákban, a közéletben, arról: hogy az már egyenesen nevetséges dolog, hogyha László, Ödön, Béla, Árpád, Aladár, Gyula, Géza, Atilla, Zoltán, Hajnalka, Gyöngyike, Sarolta keresztnévek helyett ezután is a Franci, Viktor, Henrik, Rókus-féle szörnyű hangzású neveket ajándékozzák, gyermekeiknek.” *Csongrádi Lap*, 1903. szeptember 20. XIII. évf. 38. szám, 2. old.

²⁸ Palugyay 1855. 477. Egy kitérő erejéig érdemesnek tartom a kistemplom–nagytemplom köznyelvi megnevezések változásait is felvázolni. Több 18. századi forrás alapján [VPL APar. Cs. 1736. március 6. A csongrádi bírák és lakosok levele a Consistoriumhoz] gyanítható, hogy a temetői kápolnát a korabeli csongrádiak „kistemplomnak”, az akkori Nagyboldogasszony (mai Szent Rókus) templomot pedig „nagytemplomnak” nevezték (1738–1769). A mai Nagyboldogasszony-templom felépülése (1769) és a temetői kápolna lebontása után (1784) a köznyelvi „kistemplom” megnevezés a mai Szent Rókus-templomra szállt [VPL APar. Cs. 1781. május 28. a csongrádi bírák és Tanács levele]. A Csongrád-piroskavárosi Szent József-templom felépülése óta (1928) ez utóbbit emlegetik „kistemplomként”, a Szent Rókus-templomra pedig a „Rókus-templom” vagy „belsővárosi templom” megnevezést használják.

²⁹ Zsilinszky II:1898. 103. A plébániatemplom fenntartásához az 1740-es években egy tisztai vízimalom javadalma is hozzájárult. VPL LVIs. Lib 4. 1745. május 14.

³⁰ VPL LVIs. Lib. 4. 1745. május 14. „prope Ecclesiam

in Turri campana tres”; VPL LVIs. Lib. 6. 1761. június 26–29. „campanili ruinato”.

³¹ NPI Historia Domus I. kötet, 108.

³² VPL LVIs. Lib. 7.

³³ Zsilinszky II:1898. 269.

³⁴ Tari 1977. 12; NPI Historia Domus I. kötet, 108.

³⁵ NPI Historia Domus II. kötet, 23.

³⁶ 1877-ben a templom rendszeres kiadásai közt a következő tételek szerepeltek: viasz (gyertyához), ruhaanyagok (misemondó ruhák javításához), halzsír (harangok kenésére), faggyú, szappan (ruhák mosásához), tűzifa (ostyasütéshez) és misebor. A harangszíjak javítására, kisebb asztalosmunkák elvégzésére minden évben szükség volt. Szemerédi Rókus szíjgyártó mester számláján olvashatjuk, hogy „a kis templom számára reperáltam harang szíjakat egy év lefoltával az harangok köldökire bört vartam, és az ütőfüleire is bört vartam 4ser egy év lefoltával” [MNL CsML CsL Tanácsi Iratok. A Szent Rókus templom 1877. évi templomi számadási és kiadási okmányai.] A templomi kurátornak a miseruhák tisztántartásáért, vasalásáért, a harangozónak pedig az ostyasütésért és orgonanyomásért járt külön javadalmazás. A nagyobb beruházások elkészültét (pl. padcsere, ablakcsere, festés) rendszerint a templombúcsú napjára időzítette az előjáróság.

³⁷ A torony egyik szegletében van egy vasláda, abba írt emlékiratot Barca Miklós nótárius, „melyet Adamovits György főszolgabíró úr faolajba mártván, hányott pénzzel együtt a vasládába tévén a fundamentumba tettek.” Tari 1977. 15. Hányott pénz: A nép tetszés szerint dobott a ládába pénzt, amikor azt körbevitték. Dudás 2000b. 69;

³⁸ NPI 1885. Szent Rókus-templom leltára.

³⁹ NPI 1761. Canonica Visitatio, „De Capellis et Coemeteris”; NPI Historia Domus I. kötet, 107.

⁴⁰ *Csongrádi Újság*, 1908. május 3. VI. évf. 18. szám, 1. old.

⁴¹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1905. január 9. jk. 9. sz.

⁴² NPI 1905. szeptember 6. Jegyzőkönyvi kivonat.

minaret dating from Turkish times.⁸ The records in official church documents are equally vague: from the first half of the 18th century they name either general Schlik⁹, or the people of Csongrád¹⁰, as the builders of the church, but in some cases Schlik figures only as a supporter.¹¹

However the church documents – that were almost certainly used as a source by later local history writings – are in conflict with contemporary sources found in the Károlyi family archive. These reveal that in 1722 at most the preparatory work for the construction could have started, and in reality work on the building of the church began only in the spring of 1723 – by then at the orders of Sándor Károlyi. There can be no doubt that it must have been the people of Csongrád who initiated the work, they must have urged already in 1722 that funds be collected for the construction of the church, and perhaps they also began to buy building materials and dig the foundations. In a letter written to his wife, Krisztina Barkóczy on 29 November 1722 Sándor Károlyi enthusiastically reports that the wholly “papist” Csongrád is in the process of building a church.¹²

Finally, because of the unfavourable winter weather, the work did not begin until March 1723. The construction was supervised by János

Széplaky, the bailiff of Sándor Károlyi’s Csongrád–Vásárhely estate, who informed his employer in a letter written on the 9th of March that he had begun to build the Csongrád Catholic church.¹³ But, as he wrote in one of his letters, the “dreadful bitter cold” held up the work until the beginning of June.¹⁴ The master builder, the stonemasons and other craftsmen who took part in the work were probably among those, who also worked on the construction around that time of Sándor Károlyi’s manor house in Csongrád and his castle in Szegvár.¹⁵

The congregation must have made a substantial financial sacrifice in contributing to the construction, but without the support of the patron they would probably only have been able to erect a more modest building. This is implied by the bailiff in one of his letters addressed to Sándor Károlyi, in which he reports that the “papists” of Csongrád had offered to make mud bricks for the construction but he recommended that they build the church of bricks, because it would be “more comfortable and more lasting”.¹⁶

Because Schlik was no longer the Csongrád landowner at the time when the work began, he cannot be linked to the construction of the

church. However, it cannot be excluded that before his departure Schlik may have made a donation for the construction, or they may also have used materials from the demolition of the buildings he left behind.¹⁷

Since the sources in the Károlyi family’s archive confirm the role of Sándor Károlyi as the builder of the church, the question arises of why his name does not appear in church documents dating from shortly after completion of the construction work. We have no information on this but can only speculate that a dislike on the part of the people of Csongrád for the person of the new holder of the advowson lies behind the “silence”. While general Schlik was only the nominal lord of Csongrád, who largely left the town’s self-government alone provided that a small quit-rent obligation was met, immediately after taking possession of Csongrád Károlyi set about organising it: he ended the free choice of magistrate, imposed a produce tax (*discretio*) in addition to the rental fee on his grazing land leaseholders, raised taxes substantially and on several occasions, demanded for himself the revenues from the inns and butcher’s shops, and occupied for his estate some of the land that had previously been available for anyone to cultivate.¹⁸ Sándor Károlyi must also have caused considerable dissatisfaction when, in 1726 he obliged his serfs to perform villein services.¹⁹ According to Széplaky, Károlyi’s bailiff the people of Csongrád “are so angered [by these measures] that rather than performing them, they will be prepared to leave the town a wasteland”.²⁰

When it was completed and equipped, the church was consecrated to the Assumption of Mary (*Assumptio Beatae Mariae Virginis*). It is first mentioned in the visitation protocol of 1726, where it is noted that it had recently been entirely rebuilt and that the advowson belonged to Sándor Károlyi.²¹ The patron provided for the renovation and maintenance of the church, as well as the remuneration of the parish priest and his assistants. The cantor and parish priest

could not be appointed, the assistants dismissed or replaced without the approval of Sándor Károlyi.²²

Veneration of Saint Roch, patron saint who provided protection against the plague, appeared after the epidemic broke out in Csongrád.

The plague reached the settlement in 1738, when Gergely Vintze was parish priest. The epidemic claimed 726 victims in the space of a year. The parish priest also helped to care for the dying. On one occasion when the faithful of Csongrád, fearing for their lives and their loved ones, gathered in the church, parish priest Vintze called on the desperate parishioners to appeal to the patronage of Saint Roch and make a vow to build a chapel. The assembled congregation agreed, then led by parish priest Vintze bearing the Host, they held a procession around the town. “At last the merciful Lord took pity on the tears of his children, who [...] committed not only themselves but also their descendants for as long as Csongrád stands, to celebrate the day of that patron saint with a pilgrimage.”²³ When the epidemic was

over they built a chapel in honour of Saint Roch in the centre of the cemetery²⁴ on the site where the church of Our Lady now stands.²⁵

The saint who gave protection against physical and mental disorders became exceptionally popular in Csongrád. The majority of boys born in August were traditionally christened as Roch (Rókus). With some exaggeration, cantor Antal Sohlya declared in 1860 that “every third person in Csongrád is called Roch”.²⁶ There was no change in this trend right up to the First World War, despite the fact that in the second half of the 19th century the local liberal press took a stern view of the spread of the “horrid, foreign-sounding” name.²⁷

Requiem masses were regularly held in the Saint Roch chapel – as a funeral chapel – and on the day of Saint Roch (16 August) a feast day mass. It is certain that the chapel was dedicated not only to Saint Roch but also to Saint Sebastian and Saint Rosalia.²⁸

Thus, after 1738 there was a parish church of Our Lady, and a Saints Roch, Rosalia and Sebastian chapel. In 1754 Archdeacon György Némethy wrote in his report of the building that was barely thirty years old: “the church built of solid material is not sufficient for the size of the population, it has no tower, and it is tolerably equipped”.²⁹ Since the church had no capital, it was maintained with donations from the local people, charitable foundations and the profit from its land. A belfry first mentioned in the 1745 visitation substituted for a church tower. It was presumably made of wood, because by 1761 it was in a ruined state. At first it had three bells, later this increased to five.³⁰

The church had barely thirty pews meaning that only a small fraction of the parishioners could crowd into it. Eventually even the Károlyi family recognised that the construction of a new church was unavoidable. For this reason they contributed a substantial sum for construction of today’s parish church of Our Lady that was completed by 1769.

In 1856 the Csongrád parish priest recorded in the *Historia Domus* that the Saint Roch church was used as a military store after 1769.³¹ However the contemporary visitation protocol written in 1778 makes no mention of any such thing, indeed it writes of its three altars and their appointments.³² What appears to be certain is that in 1781 the building was in need of renovation.³³

In 1784 parish priest András Kanyó had the chapel of Saints Roch, Sebastian and Rosalia demolished, and its main altar erected in Belsőváros.³⁴ It was then that the church that was transferred to filial status was dedicated – now exclusively – to Saint Roch.

Since the new parish church was designed on a larger scale to meet the needs of the time, the family holding the advowson presumably judged it unnecessary (and too expensive) to maintain two churches in Csongrád and so the settlement became the holder of the advowson for the Belsőváros church. Up to that point there is no record of any negotiations between the settlement and the landlord-patron family. The absence of an official document and the resulting uncertainty can also be deduced from an entry made in 1915 by the Csongrád parish priest Károly Thúry naming the local council as the “quasi” that is, the unofficial patron of the Belsőváros church. This quasi-patron state is the result of the tradition based on custom (*usus*), that the town *had always* provided for the renovation and maintenance of the church.³⁵

What is certain that after 1769 the Károlyi family maintained the new parish church, the presbytery and its outbuildings, while the town cared for the Belsőváros church, the cantor’s home and the two homes for bell-ringers. We also know for certain that from 1784 the town also provided the everyday supplies needed in the Saint Roch church.³⁶

The building of the tower represents an important stage in the construction history of the church. The foundation stone was laid on 24

September 1818. Various commemorative documents and coins were placed in an iron box beside it.³⁷ The statues of Saint Roch and Saint Joseph that can be seen on the edges of the half-pediments of the tower were probably placed at the same time.

Together with the veneration of Saint Roch, the veneration of Saint Sebastian and Rosalia also continued for many years. Rosalia was one of the most common female christian names in Csongrád, and in the 19th century a statue of her still stood in the Belsőváros church. The church’s “old bell” that was cast in 1825 and then requisitioned for military use in 1917, was decorated among others with a relief of Saint Sebastian.³⁸

There was a cemetery in use around the Saint Roch church from an unknown date right up to 1866.³⁹ The places of the graves could clearly

be seen on the ground for decades afterwards; in times of flood or inland waters the people of Belsőváros crossed the site on planks laid between the graves.⁴⁰

In 1904 the diocesan bishop of Vác attempted to obtain recognition of the Roman Catholic church’s ownership exercised over the Saint Roch church in Csongrád. He held out the prospect that he would only drop the proceedings if the right of use was transferred in perpetuity.⁴¹ The Csongrád council accepted the offer with the condition that the diocesan bishop of Vác cover the full court costs. Thus, after 1905 the right of use in perpetuity of the Saint Roch church was transferred to the Roman Catholic church. The owner of the church today is the state of Hungary.⁴²

Endnotes

- ¹ See: Bél 1980–1981/2. 50. Cf.: Map of the settlement of Csongrád made by Sámuel Mikoviny in 1731.
- ² The Csongrád estate, that belonged to the Szeged prefectorate of the imperial chamber after the Turks were driven out, was awarded to Lipót Schlik in 1702 in recognition of the role he played in the Treaty of Karlowitz and his other military merits. In 1722 he sold it to Sándor Károlyi, whose ownership was officially registered on 20th December 1722. Kovács 1929. 11–20; Éble 1911. 7–16.
- ³ Sándor Károlyi's manor house stood at No. 4 Saint Roch Square (Szent Rókus tér), beside the northern bastion of the fortress. Mátyás Bél also mentions it: "The remains of this once very strong fortress can be found in the bend of the Tisza. [...] The fortress is connected to only one, inner angle of the bend, that which looks toward the north, it is strengthened by the junction of the Körös opposite and is surrounded by a system of extremely deep moats. The Turks also guarded it vigilantly. Nothing is left of it now except the remains of the moats, within which stands the manor house of Sándor Károlyi." Bél 1980-1981/2. 44. From 1722 to 1769 this dwelling that can still be seen was the Csongrád presbytery building. NPI Historia Domus Vol. I, 107.
- ⁴ VPL LVis. Lib. 17. 147–150.
- ⁵ VPL LVis. Lib. 3. 92–94.
- ⁶ In addition to the donations of the inhabitants, profit from the vineyards owned by the parish ensured its upkeep. VPL LVis. Lib 3. 102-103; Tari 1977. 11.
- ⁷ Dudás 2000b. 69.
- ⁸ Tari 1977. 11.
- ⁹ VPL LVis. Lib 6. 1761. 37.
- ¹⁰ A church inventory made in 1754 gives the population of the town as the builder ("ex fundamentis erecta sumptibus oppidanorum"). See: VPL APar. Cs. 1754. Status Ecclesia.
- ¹¹ According to the Acta Cassae Parochorum inventory of 1734 the church was built at the expense in part of general Schlik and in part of the town people, in 1722. In: ACP 1976. 54.
- ¹² "Perhaps you did not know, so I am telling you that Csongrád is entirely Papist, they are now building a whole church of stone, they do not tolerate Calvinists among them." Kovács 1994. II. 436 (letter No. 284).
- ¹³ "Moreover I have begun the building of a Papist church." MNL OL, P 398, 70873.
- ¹⁴ "I had wished to effect the work to be built for the Papists, but because the dreadful bitter cold weather was unfavourable, I was obliged to defer, now I have had the timber brought because with the help of the Lord the weather is clearing and becoming more obedient, some of the people offered to make mud bricks, but I wish to build it from this, it would be more comfortable and more lasting." MNL OL, P 398, 70874.
- ¹⁵ MNL OL, P 398. 70863–70923. Letters from the Csongrád-vásárhely bailiff János Széplaky to Sándor Károlyi.
- ¹⁶ MNL OL, P 398, 70874.
- ¹⁷ Sándor Károlyi began new construction already in March 1723 on the site of Schlik's former farm. We have no information on what buildings stood on the site at that time. MNL OL, P 398, 70873. ("Judging the buildings to be good, I have had the foundations laid on the site of Schlik Excellency's farm, and have raised some of the walls according to your Excellency's instructions").
- ¹⁸ Kovács 1929. 25–32.
- ¹⁹ Kovács 1929. 36.
- ²⁰ Cited in: Kovács 1929. 32.
- ²¹ This entry in the protocol (as well as the findings of archaeological and architectural exploration) and the uniform structure of the church refute the views that the present church is the result of alterations to an earlier building.
- ²² When in 1736 Csongrád parish priest Gergely Vintze replaced the cantor without the patron's knowledge, Sándor Károlyi wrote a letter reaffirming his rights arising from his power of advowson. VPL APar. Cs. 1 July 1736. Letter from Sándor Károlyi to the magistrate of Csongrád.
- ²³ Bodnár 1864. 364.
- ²⁴ At that time the town had two cemeteries: one on the site of what is now the church of Our Lady, the other around today's Saint Roch church. VPL LVis. Lib. 6. 1761.
- ²⁵ NPI 1761. Canonica Visitatio, "De Capellis et Coemeteris"; Bodnár 1864. 364. In the 19th-20th centuries as the Saint Roch day feast approached, the Csongrád press regularly wrote about this event, but they gave mistaken information about the nature of the epidemic, the year, the person of the priest or the number of victims.
- ²⁶ Sohlya (manuscript) 1857. 321.
- ²⁷ "But why do they not enlighten the parents at christenings, in the registry offices, the schools, in public life, that it is a laughable thing to give their children such horrid-sounding names as Franci, Viktor, Henrik, Rókus instead of christian names like László, Ödön, Béla, Árpád, Aladár, Gyula, Géza, Atilla, Zoltán, Hajnalka, Gyöngyike or Sarolta." *Csongrádi Lap*, 20 September 1903, Vol. XIII, No. 38, p. 2.
- ²⁸ Palugyay 1855. 477. It is worth briefly tracing the changes in the vernacular use of the terms little church - big church. On the basis of 18th century sources [VPL APar. Cs. 6 March 1736. Letter from the Csongrád magistrates and residents to the Consistorium] it seems likely that at the time the people of Csongrád called the funeral chapel "little church" and the church of Our Lady (today's Saint Roch) was the "big church" (1738–1769). After the construction of today's church of Our Lady (1769) and the demolition of the funeral chapel (1784) the vernacular "little church" name was transferred to today's

Saint Roch church [VPL APar. Cs. 28 May 1781. Letter from the Csongrád magistrates and Council]. Since the Saint Joseph church was built in Csongrád-Piroskaváros (1928) this church came to be called "little church", and the Saint Roch church is called "Roch church" or "Belsőváros church".

- ²⁹ Zsilinszky II:1898. 103. In the 1740s the revenues from a watermill on the Tisza also contributed to its maintenance. VPL LVis. Lib 4. 14 May 1745.
- ³⁰ VPL LVis. Lib. 4. 14 May 1745. ("prope Ecclesiam in Turri campana tres"); VPL LVis. Lib. 6. 26–29 June 1761. ("campanili ruinato")
- ³¹ NPI Historia Domus Vol. I, 108.
- ³² VPL LVis. Lib. 7.
- ³³ Zsilinszky II:1898. 269.
- ³⁴ Tari 1977. 12; NPI Historia Domus Vol. I, 108.
- ³⁵ NPI Historia Domus Vol. II, 23.
- ³⁶ In 1877 the following items appeared among the regular expenditures of the church: wax (for candles), fabrics (for the repair of vestments), fish fat (used on the bells), tallow, soap (to wash clothing), firewood (to bake wafers) and communion wine. Repairing the bell straps and minor carpentry work were tasks that had to be performed every year. We read on the invoice made out by master saddler Rókus Szemerédi: "I repaired the straps of the

bells during the year and sewed leather on the clapper four times during the year" [MNL CsML CsL Council Documents. Documents of accounts and expenditures of the Saint Roch church in 1877.] The church curator received a separate payment for the cleaning and ironing of vestments, and the bell-ringer for baking wafers and organ treading. The town authorities generally timed the completion of major investments (e.g. replacement of pews, windows, painting) to coincide with the church feast day.

- ³⁷ In one corner of the tower there is an iron box containing a commemorative document written by notary Miklós, "that chief magistrate György Adamovits dipped in wood oil and placed in the iron box together with the thrown coins, then placed the box in the foundation." Tari 1977. 15. Thrown coins: the money people threw into the box when it was carried around. Dudás 2000b. 69.
- ³⁸ NPI 1885. Inventory of Saint Roch church.
- ³⁹ NPI 1761. Canonica Visitatio, "De Capellis et Coemeteris"; NPI Historia Domus Vol. I, 107.
- ⁴⁰ *Csongrádi Újság*, 3 May 1908, Vol. VI, No. 18, p. 1.
- ⁴¹ MNL CsML CsL Council Documents, 9 January 1905 jk. No. 9.
- ⁴² NPI 6 September 1905. Extract from the minutes.

Béres Mária – Kelemen Éva

Régészeti-geológiai megfigyelések a Szent Rókus-templomban

A régészeti feltárásokra és az épület egyes részleteinek bontása során a megfigyelésekre zömmel 2010 júliusában került sor azzal a céllal, hogy a tudományos kutatás eredménye közvetlenül segítse a helyreállítást.¹ A szentesi Koszta József múzeum és a Szent Rókus-templom felújítását finanszírozó Csongrád Városi Önkormányzat között már 2009-től folytak egyeztetések a régészeti-műemléki munkák nagyságáról, a különféle tudományos kutatási módszerek alkalmazhatóságáról. Eredetileg szeretnénk volna a templom belsejét csaknem teljesen feltárni, és az épületet övező területet is szondázni, mert kerestük a választ arra, mekkora kiterjedésű és milyen korú a templom körüli temető; található-e körülötte valamilyen árok vagy kerítés; milyen időrendi és térbeli viszonyban van egymással a temető és a templom? Van-e épített előzménye a Szent Rókus téren az egyházi épületnek, hogyan hasznosították a belsővárosiak a középkor évszázadaiban a vizsgálat alá vont területet? Van-e alapja az itt élők tudatába befészkelte gondolatnak, miszerint az alapozás szintjén középkori vagy törökkori előzménye van az épületnek? Végül pénz- és időhiány miatt csak minimális megelőző kutatásra volt lehetőség. Ezt követően fokozott ütemben haladt az építkezés.

A végeredmény a felújított épület vonatkozásában szemet gyönyörködtető lett. A Koszta József Múzeumban később rögzítettük a régészeti-műemléki kutatás adatait, majd az elvégzett szűk körű kutatási eredményeket a csongrádi lakosok elé tártuk.

A város középkori egyházi és világi épületeire vonatkozó írott források – jellegükből adódóan és ritka kivétellel – a szűkebb terület középkori és kora újkori hétköznapijairól keveset beszélnek. Véletlenszerű lehet a késő középkori adatok előkerülése: az egyházi irattárakra, egyes nemesi családok hagyatékára, valamint a külföldi levéltárakban fennmaradt szórványos dokumentumokra gondolhatunk, hiszen a füleki vár 1682-es ostromakor Csongrád vármegye addig összegyűjtött iratai megsemmisültek. Ha nem vigyázunk a tárgyi források összefüggéseit őrző régészeti lelőhelyekre, vagy nem tárjuk fel azokat a szükséges mértékig, nem lesz lehetőségünk a gazdag múlt tudományos igényű megrajzolására.

A szentesi Koszta József Múzeum által végzett munkák részben a templomfelújítás kivitelezését megelőzően, részben azzal párhuzamosan folytak. Csupán keskeny kutatóárokkal szondázhatuk a templom belsejét és kívülről az alapozását.²

Szondázó feltárás a templom belsejében.

A főbb rétegtani egységek

A régészeti kutatás során a templom belsejét – a hosszanti középtengelyben tanúfalak meghagyásával – négy darab kutatóárok, a déli kapu előtti belső teret a középtengelyre merőlegesen egy da-

rab kutatóárok tárta fel. A szószék előtti felületet egy másik, a templom tengelyével párhuzamos kutatóárok vizsgálta. A hajóban lévő „H” kutatóárkot³ – a pontosabb újkori rétegtani megfi-

gyelések és az építéstörténet jobb rekonstruálása érdekében – szintkövetéses finom kézi bontással mélyítettük le. A kutatóárokra jelentősebb mértékben két ízben bontottunk rá: a szentélyben a téglakeretes temetkezések feltárásáért, valamint a déli kapu előtt a rétegtani viszonyok vizsgálata érdekében.

Ha a Szent Rókus-templomban megismert földrétegeket alulról felfelé követjük nyomon, a templom belsejében legalul a sárga altalajt 81,87 és 82,35 mB⁴ szint között találjuk. A szentélytől a toronyig kissé hullámzóan 12–35 centimétert emelkedett az altalaj felszíne, a karzat alatt az összetétele is megváltozott: itt a sárga agyag altalaj okkersárga színű lett, és löszössé vált. Összességében erre a jellegzetesen sárga színű, bolygatatlan altalajra ült rá a templom és a torony alapteste.

Az érintetlen sárga altalaj fölött 0–150 cm vastag fekete mocsári, öntési talajréteg, szemrevétele-

zéssel tömör, fekete föld húzódott⁵, mely gyakran homogénnek látszódott, ugyanakkor a templom teljes területén nagyon keménynek tűnt.⁶

A déli bejárat táján ebben a feketés földrétegben gyéren téglatörmelék mutatkozott, és biztosan erősen döngölt volt. Az „E” kutatóárok és a „G” rábontás földfalaiban pedig függőleges repedések bontották meg az egyneműséget.

A templom egykori déli kapujának belső oldalán a fekete öntési talajréteget tehát bolygatás érte a végleges tömörítés előtt. A templom közepén és attól délnyugatra, a torony irányában több, a sárga altalajig hatoló, egykor beásott gödör, cölöp, árok törte át a fekete földréteget. A megfigyelt beásások üregeit és tereit elpusztult településekre jellemző humuszos, kerámiadarabokkal és korrodált fémtöredékekkel kevert, tömörödött föld töltötte ki.

A 82,71–82,95 mB szint között megfigyelt planírozásszerű földréteg alapvetően feketésbarna

árnyalatú, humusszal kevert iszapos föld volt. Ebben a rétegben, és e fölött, keményre letaposott, illetve tömörített szintek alakultak ki: egy részük a templomban különböző korú járósíntek, valamint építési munkafelületek, burkolathoz aljzat-tömörítések maradványai lehetnek. A letaposott szinteket kis felületen tudtuk megfigyelni vagy követni, így azok kiterjedtségéről, pontos elhelyezési idejéről – jól korhatározható leletek hiányában – semmi közelebbit nem mondhatunk. A járósínteken gyéren kerámia és fémtárgyak töredékei, faszénmaradványok különültek el, ez utóbbiak konkrét származási helyéről nem tudunk semmit.

Planírozott és tömörített földréteg alakult ki 82,50–83,15 mB között, amely csak a templom belsejében volt megfigyelhető, és a belekeveredett koporsómaradványoktól, a faszéntől és az égett földfelületek törmelékétől barna vagy barnászörös színű lett. Ez a kevert föld valószínűleg a templom környékéről, pontosabban azonban meg nem határozható helyről származhatott, és a járófelület kialakítása előtti feltöltésül szolgált. A barna réteg fölött ismét nagyon kemény, dön-

gölt, humuszos mocsári talajból kikeményedett járósíntek figyelhetők meg. Ezek a járósíntek azonban a templom körül is több helyen azonosíthatók voltak.

A templomon belül 82,84–83,49 mB között, körülbelül 0–55 cm vastagságban letaposott rétegek, köztük hajópalló párnafáinak maradványai rögzültek. Ezek már összefüggésbe hozhatók a Szent Rókus-templom átépítésével, illetve átalakításaival, felújításaival. A különféle jelenkori vékony, planírozott feltöltési, fekete morzsás humusz vagy silt rétegek az egyházi épület legújabb felújításaihoz tartoznak, gyakran a külső alapkutató-árkokban is megtalálhatók. A régibb járólapos belső felülethez kívülről a déli kapu téglaküszöbe kapcsolódik. Ezen a ponton szintén összeköthetjük a belső és a külső szinteket.⁷

A lourdes-i barlang alatti járólapos szint a déli kapu küszöbkövével van egy szintben (83,53–83,63 mB). Ez azt jelenti, hogy a templom körüli külső járósínt a 20. századig legalább egy lépcső magassággal alacsonyabb volt, mint a belső járósínt.

A templom alapja és lábazata

A templom alapozása – mint ahogyan azt korábban már említettük – a sárga altalajon történt⁸, az alapárok mindenütt áttörte a szerves anyagokkal telített humuszos öntési talajt, akár in situ, akár kevert és tömörített/döngölt volt.

Az alaptest viszonylag kicsi; az építési járósínhez képest körülbelül egy méter mélyen, stabilan a fagyhatár alatt futott az alsó síkja, és alig egy méter széles volt. Ahol a sárga altalaj mélyebb volt, ott értelemszerűen magasabbra falazták, hogy a lábazat megépítése nagyjából azonos szintről indulhasson. Építőanyaga zömmel bontott, kisebb-nagyobb faragott vagy tört mészkőtömbből⁹ és változatos bontott, vagy égetett új téglából áll. A templom alapozásában többségben voltak a kézzel vetett téglák. Az alapozásra jellemző, hogy az alsó sorban és a sarkoknál na-

gyobb, szabályosabb köveket, olykor kvádereket használtak, majd az eltérő méretű kövek között a kiegyenlítést és a kötést téglák és falazó habarcs segítségével biztosították. Az alaptestben körülbelül két méterenként megszakítások voltak oly módon, hogy a téglákat a két méteres szakaszok végén és kezdetén nem rakták kötésbe. Hasonlóan jártak el a lábazatban is, de az alap és a lábazat két méteres tömbhatárai többnyire nem estek egybe. Az épület mozgása így kevesebb kárt okozhatott a falakban és a földében, és viszonylag rugalmasan közvetítette az alapozás az erőhatásokat a talaj felé. A kövek egyértelműen, de a téglák jelentős része is bontott, másodlagosan felhasznált, gyakran töredékes volt, származási helyüket nem tudtuk beazonosítani. Az alapozás habarcsa sárgásszürke színű, kemény, magas mésztartalmú;

középkori építőmesteri hagyományokat követ, de nem középkori. Az alapárookban „úsztatottan” falaztak, de az általánoshoz képest szűkebben használták a tartós, kemény habarcsot.

A szintezési adatokat értékelve azt tapasztaltuk, hogy a templom alapozásának alsó síkján 33 centiméter különbség mutatkozott az északi és déli oldal között. Ebből az alaptest felső síkjáig 20 centimétert „ledolgoztak”. A lábazat felső síkján viszont már csak 12 centiméter volt a két oldal között különbség; ezt a falazat párkányáig kellett az építőknek kiegyenlíteniük.¹⁰ Érdekesség az is, hogy a hajó északi oldalán a lábazatot és a falazatot az alaptest külső, míg a déli oldalon a belső szélére terhelték.

A sekrestye alapozása 82,49 mB szinten fut, ami azt jelenti, hogy az alaptest – figyelembe véve a külső építési járósíntet – kb. 60 centiméteres, nem éri el a fagyhatárt, alapozó habarcsa szilárd. Úgy tűnik, a templom alapjához hasonlóan a sek-

restyéé is kiválóan hordta az épületrész tömegét, jól adta át a terhet a talajnak. Mivel ez az alaptest tömörített, fekete mocsári altalajon nyugszik, erősen védeni kell a víztől. A sekrestye és a templom hajójának alapteste szemrevételezés alapján nagyon hasonló.

A tornyot – az írott források szerint – több mint száz évvel a templom építését követően fejezték be. Alapozásának összehasonlítása hasonlít a temploméhoz, de lényegesen kevesebb benne a másodlagosan felhasznált kő, viszont az itteni kövek is a templom alapjában és lábazatában megfigyeltekhez hasonlítanak. A torony építése során az alapárookban kötésbe rakták a modern, mérettartó téglákat. Az épületrész alapozásában újra felhasznált bontott téglá alig volt. A habarcs csak a hézagokat töltötte ki; ez sárgás, magas homoktartalmú, puha, könnyen morzsolható volt, meg sem közelíti a templomi alapozó habarcs szilárdságát.

A vakolatról és a festésekről

A templom belsejében az erős alapvakolat – beleértve a tornyot is – sok, olykor nagyobb mérszö-
göket tartalmazó, szürkésfehér színű, szilárd, dermedő mészhabarcsból készült. A szentély és a hajó

belső lábazatában +60 centiméterig helyenként cementes javítás volt észlelhető. A felújítási munkák következtében kicsiny területre korlátozott megfigyeléseink tehát csak a 19. századtól folyt belső felújítások egy részére vetnek némi fényt.

A templom belsejében a 19. és a 20. században történt festések részben enyves festékekkel, részben enyves aládolgozással, olajfestékekkel készültek. A toronyban – részben a hajóban és a szentélyben, a falak alsóbb régióiban – a festések részleges levakarása után meszelésnyomok is előfordultak. Az erősen részleges megfigyelések során a finom festékrétegek elválasztása nem mondható sikeresnek, ez köszönhető az egykori festések korabeli felület-előkészítő munkáinak is. Egyik kutatásunkban sem kaptunk teljesként értelmezhető

rétegrendet. A rögzített festékrétegek alapján a következő mozzanatok villanthatók fel.

Az oltárok talapzatainak, a szentély- és a hajó falai alsó részének belső kifestése nem egyidőben és nem azonos módon készült. A jelenlegi főoltár talapzatának beépítése előtt már színes, enyves festésű volt a templom belseje, +120/130 centiméter táján vörös sávval választották el a lábazatot és a falat. Az előbbi türkiz (szentély), szürkés (hajó) árnyalatú lehetett. Belül az ablakokat és az ajtókat körülbelül öt centiméter széles vörös keret-
tezéssel hangsúlyozták, a falazat felső része pedig egymás után többször sárgás színezést kapott. A festések alól ma is átsejlő, sötétbarna, álló keresztet is ekkor festhették fel. Ugyanebben az időben a külső homlokzat is sárgás árnyalatot kapott,

és a déli kapu külső keretét a szabadban élénk-
vörös szín hangsúlyozta.

A főoltár és az új padok beépítése után olajos, színes festés történt; 150/155 centiméterre emelték a rozsdabarna lábazati festést, s ugyanilyenre színezték az oltárok lábazatát is. A lábazatot és feltehetően az ugyanebben az időben átszínezett falazatot továbbra is vörös csík választotta el, de ugyanilyen sáv hangsúlyozta az oltártalapatok körvonalait is.¹¹

A hajó boltozatát 1947-ben átalakították; a fal márványos kifestést, kívül az épület jellegzetes barokk sárga színt kapott. A belsejében később a lábazati festés tündő színű megújításával már csak a külső homlokzat változott, ahol ismét a fehér szín, a meszelés vált uralkodóvá.

Vizsgálódás a templomon kívül

Az egyházi épület külső környezetében elegendő volt nyolc darab – az 5–7. esetében kibővített – alapozást kutató árkot készíteni, és a megfigyelt jelenségeket dokumentálni. A lábazatban található köveket beszámoltuk, érzékelhető méreteiket rögzítettük és valamennyiből mintát vettünk. Panoráma és részlet-fényképfelvételt, valamint rajzokat is készítettünk róluk.

A templom hajójának és szentélyének lábazati külső falszövetéből vett habarcsminták szemrevételezéssel megfeleltek a templom alapozása habarcsának. Az építési mód és a felhasznált téglá, kő, habarcs anyagok is hasonlítanak. Kívülről eltérő kissé a szentély lábazata, mely jobbára téglából rakott, és csak elvétve fordul benne elő kő.

A hajó külső, déli oldalán a lábazatba beépített 102 darab kő közül csak három volt faragott: az 50; 52; 98. Az itt előforduló összes kő között az édesvízi mészkövek, hétköznapi nevükön a réti mészkövek voltak jellemzőek. A belső oldalon a

déli falban, a hajót és a szentélyt elválasztó diadalívtól kelet felé, 90 és 200 centiméter között modern téglákkal kifalazott ajtónyílásszerű felület látható, ennek megfelelőjét a külső falszövetben is érzékeltük.

A szentély keleti falában, a külső oldalon a vakolat alatt egy téglasor szélességben ablak elfalazásának nyoma látható. Vele szemben a falazat belső oldalán, a főoltár mögött egy 90 centiméter széles, a külső oldal felé erősen rézsűsen keskenyedő, a templom többi ablakától 50 centiméterrel alacsonyabb, 12–13 centiméterrel szélesebb, gótikus jellegű ablaknyílás látható. A kifelé rézsűsen szűkülő ablak belső oldalait zöldes okker színűre festették, belső szélét öt centiméter széles vörös keret, rézsűs könyöklőjét vörös festés hangsúlyozza. A korábbi ablakok keskenyítése és nyújtása, azaz átalakítása magyarázza, hogy az ablaknyílások és a falazat tagozatai a szentély külső oldalán nincsenek összhangban.

A temetkezések

A templomon belül több temetkezési forma került elő. A szentély délkeleti részében, a középtengelytől a sekrestye felé elkészült egy eredetileg 110x240 centiméteresre épített, gerendákkal és pallóval fedett téglakeretes sír. Ezt úgy alakították ki, hogy a 110x240 centiméteres oldalú, derékszögű, téglalap alaprajzú aknát – melynek hosszanti fala a templom hossz tengelyébe esett – kijelölték, majd kb. 140 centiméter mélységig kiszedték belőle a földet. A függőleges oldalfalak mentén alulról fölfelé haladva, erősen homokos, habarcsos kötőanyaggal, kötésbe rakott, 15x6x29–30 centiméteres téglákból, egy téglaszélességgben kifalazták az aknát.¹² Ide helyezték el trapéz átmetszetű, robosztus, rézfejű szegekkel kivert fa koporsóban az elhunytat. Az aknát a szentély padozata síkjában a téglafalakban kihagyott fészkekbe helyezett gerendákkal és az ezekre helyezett pallókkal fedték le. Később a téglakeretes sírt duplájára növelték oly módon, hogy a meglévő akna északnyugati, sekrestye felé eső fala mellé leástak egy másik, 110x240 centiméteres aknát, lebontották az eredeti téglakeretes sír nyugati falát, majd meszes, habarcsos bontott, futóba rakott¹³, nagyméretű téglákból kifalazták a keletkezett aknarészt. Ezzel a bővítéssel 220x240 centiméteresre növelték a téglával bélelt sírt. Az először kialakított síraknában, majd később a fiatalabb aknarészben is a koporsóra földet hánytak, mely 60–80 centiméter vastagságúra ülepedett az

idők során. A duplájára növelt aknát a rövidebb oldalával párhuzamosan fedték 20x20 centiméteres oldalú, négyzetes átmetszetű gerendákkal, és azokra merőlegesen elhelyezett pallókkal. Végül a faserkezet elkorhadott, belezuhant a síraknába, ezért azt teljesen feltöltötték földdel. Ezt követte a talaj tömörítése, majd a szentély megkapta a mai padlóburkolatát.

Hasonló sír építmény bontakozott ki a hajó északnyugati negyedében, a szentélyben építéssel szemben, csak itt a téglakeret helyett pallóval bélelt „sírkamrára” következtettünk. Az itteni összezsúfolt és részben egymásra helyezett gyermek és felnőtt koporsók (14–18. sírok) szintén rézfejű szegekkel voltak kiverve. Valamennyi koporsó tájolása megfelelt a templom tengelyének.

A kiemelt sírhelyeken kívül találtunk még három, a templom tájolásával egyező (É-D: 50°) sorosan elhelyezkedő sírt, mindegyik – a temetkezések beásásával áttört talajrétegek alapján – a 19. vagy a 20. századhoz köthetők (7; 11. sírok).

A templomon kívül az egyházi épület tengelyéhez igazodó, soros jellegű temető sírjainak foltját találtuk, továbbá egy, a szentély északkeleti zárófala alapozását áttörő, a templom hossz tengelyével azonos irányítású koporsós aknasírt, melyet az alapon úgy zártak el, mint a keresztről levett Krisztus barlangba helyezett testét (sziklával elzárt bejárat). Feltárására a talajvíz feltörése miatt nem volt mód.

Település – temető – templom

A templom közepén feltárt gödör betöltéséből mázas és máztalan, vörösre valamint fehérre égett agyagból készített edények apró töredékei jöttek napvilágra. Közülük kiemelkedik egy fehér színűre égett agyagból korongozott, sárgásbarna-zöld ólom mázas táltöredék. A lapos fenekű, rámas peremű öblös tálon a díszítést a bekarcolással elválasztott sárgásbarna és zöld mázszínű váltakozása adja. A tál az ún. metélt mázas¹⁴ díszű edé-

nyek rokona. Hasonló töredékek tálból, korsóból Hódmezővásárhelyről az ótemplomi feltárásból és a Bocskai utcai ház északi blokkjából ismeretek.¹⁵ A vásárhelyi leletek alapján a templomhajó padozata alatt feltárt verem anyagát feltételezsen a 17. század második felére, végére keltezzük.

A szintkövetéses módszerrel feltárt „H” szelvényben a járószintekről és a járószintek közötti talajjegylenetésből származó leletek a 16–18. szá-

zad elejére keltezhetőek. A templom alatti területet a kora újkorban, a 18. század elejéig települési területként használták.

A templombelsőben végzett régészeti szondázás azt bizonyította, hogy az épület falai által közrefogott területen jelentős méretű, szilárd építőanyagú, akár lebontott másik építménnyel nem számolhatunk.

Az egykori település maradványai és a sírok a feltárási területünkön nem kerültek kapcsolatba, így a település és a temető viszonya – az ásás alapján – nem adható meg. A templomban talált, a templom tengelyéhez igazodó, sorba rendezett sírok áttörtek 18. századi és valószínűleg 19. századi szinteket is, tehát még ebben az időben is történtek itt temetkezések.

A méret és elhelyezkedés alapján kitüntetett helyzetű sír építmények (templomi kripták, „sírkamrák”) temetkezéseinek korhatározásához kevés támpontunk van. A koporsót díszítő rézfejű szegek, vagy a halotti leplet szegélyező réz textil-díszek, a kovácsoltvas szegek nem képeznek köze-

lebbi korhatározó értéket; a 17–19. században általánosan használták őket. Mivel a sír építmények igazodtak a templom tengelyéhez és egymáshoz, ezért valószínűleg a 18–19. századra datálhatók. A hosszabb ideig, több generáción át történő használatukat pedig a hajó sírkamrájában az egymásra temetkezések bizonyítják. Ugyanakkor a közösség konkrét tagjaihoz nem tudjuk a temetkezéseket kötni. Különleges helyzetben a szentélyben megépített téglakeretes sírok lehetettek: az apszisban való elhelyezés, a téglakeretes kriptamegépítése, bővítése okán, továbbá azért is, mert itt nincs egymásra temetkezés, hanem személyre szabottan készültek el az örök nyughelyek.¹⁶

Biztosan a templom felépítése után keletkezett a szentély külső oldalán az északkeleti záró fal alapján kialakított sírbolt. Már a sír elhelyezése is különleges: megoldásában pedig azzal, hogy a boltozat készítése során az alapozásból kivésett kövekkel a temetési szertartás végén „eltorlasztották a sírt” liturgikus üzenetet is megfogalmaztak – az eltemetett úgy foglalta el végső nyughelyét,

mint Krisztus a sziklasírban. A feltörő talajvíz miatt ezt a temetkezést sem tudtuk feltárni, így személyhez és közelebbi korhoz legfeljebb feltélesen köthető.

Az 1754. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben az szerepel, hogy Csongrádon a katolikusoknak két temetője van, az egyik a mai Szent Rókus-templom körüli temető volt.¹⁷

„... helységen kívül alkalmas helyen új temetők legyenek ...”

A templom körüli temetők a 17–18. század folyamán végleg beteltek, az egymásra temetkezések és a sírbolygatások komoly fertőzésveszélyt jelentettek a lakosság számára. A temetkezési gondok felszámolására a Királyi kancellária egy 1775. július 10-én kelt leiratban felszólította a Helytartótanácsot egy országos rendelet elkészítésére. A két évig tartó előmunkálatok után 1777. szeptember 2-án adta ki a Helytartótanács a rendeletet, amely kimondja, hogy

a továbbiakban tilos a templomban és kertjében temetkezni, helyette a települések szélén kell új temetőt nyitni. A központi rendeletet egyházi és helyi rendeletek kiadásával igyekeztek végrehajtatni. Pest-Pilis-Solt vármegye vezetése például 1780-ban adott ki egy körrendeletet, amelyben megtiltották a Duna–Tisza közén a cintermekbe történő további temetkezést, egyben felszólították a helyi egyházi vezetőket, hogy jelöljék ki az új temetők helyét.¹⁸ A temetők kiköltöztetése – a folyamatos

népességnövekedés és a cintermekben fellépő helyhiány miatt – a városokban gyorsabban ment végbe, mint a kisebb településeken. A könnyebben elérhető és ezáltal ellenőrizhető alföldi településeken szintén hamarabb végrehajtották a központi rendelkezés utasításait, mint az eldugottabb falvakban. A 19. század első felében már általánosnak volt tekinthető a temetők településen kívüli elhelyezkedése.

Valószínűleg az 1777. évi helytartótaná-

csi rendelettel is összefüggött, hogy a Nagyboldogasszony-templom melletti Szent Rókus, Szent Sebestyén és Szent Rozália tiszteletére emelt temetői kápolnát 1784-ben lebontották, és ugyanebben az évben – egy renoválás után – a belsővárosi templomban a hitéletet megerősítették. Feltételezhető, hogy 1784 után a mai Szent Rókus-templomban és környezetében tömegesen nem temetkeztek, bár kivételekkel csaknem minden egyház körében találkozhatunk.¹⁹

A Szent Rókus-templom építése

Áttekintve napjainktól visszafelé haladva a templom fizikai azonosításának és írott adatainak sorát, az egyházi épület felépítésének és a nagyobb felújításoknak a körülményei nem teljes körűen tisztá-

zottak. A csekély hatókörű régészeti feltárás eredményei nem oldhatják meg ezeket a problémákat.

A templom tájolása körülbelül 30°-kal tér el észak felé a keleti iránytól. Ez az irányítás nem

szokatlan, de nem is általános. A középkori templomépítési gyakorlatban a szentély csaknem pontosan keletre történő irányításától általában akkor szoktak eltérni, ha valamilyen fizikai adottság (korábban keletkezett és felhasználandó alap/fal, vagy meglévő út, épület, birtokhatár, stb.) erre kényszeríti az építőket. A tájolás meghatározásában szerepet játszhat a védőszent is, vagy a megfigyelésen alapuló „keletelés”, azaz a helyi napjárásból adódó tapasztalat. A 18. századtól pedig egyre kevésbé ragaszkodnak az építetők a templomok kelet-nyugati hossz tengely mentén való kialakításához.

A templom szentélye a nyolcszög öt oldalával záródik és ma már lapos ívű diadalívvel kapcsolódik a téglalap alaprajzú hajóhoz. Az alaprajz lényegében középkorias, de külső támpillérek és belső pillérek, fél oszlopok nem kapcsolódtak már az alapozáskor sem az épülethez, ami arra utal, hogy a templomot eredetileg is sík földemmel fedhették. A szentély alapozásában és felmenő falaiban mutatkozik egy kis aszimmetria az északi és a déli oldal között, de ez magyarázható mérési, kitűzési pontatlansággal, valamint az építés során megváltoztatott méretű téglák használatával. Ugyancsak középkorias, de nem középkori

a templom építése során használt, magas mésztartalmú, nagy szilárdságú falazó habarcs.

A templom méretezése, alapjának kitűzése, az alapárok lemélyítése és az alapozás inkább jó építőmesteri tapasztalatok irányába, mint gondos tervezői utasítások felé mutat: hiszen az alapozási sík az északi és a déli oldal között erősen eltért, olyannyira, hogy annak kiegyenlítésére csak a falkorona, a párkány kialakítása során kerülhetett sor.

A templom alapozása és lábazata valamint falazata – amennyire a lepotyogó vakolattól azt látni lehetett – technikai kivitelében eltér egymástól. Az alapban és a lábazatban bontott építőanyagot használtak fel. Ezek pontos származási helyét nem tudjuk, de Árpád-kori pelyvás soványítású téglák és talán kövek mellett középkori és kora újkori bontott anyagokat is felhasználtak.²⁰ Valószínűleg sokan dolgoztak az alapozáskor, és úgy tűnik, hogy a folyamatosan szállított vegyes építőanyagot egy csapat az északi, egy másik a déli oldalon párhuzamosan dolgozta be. Ezzel lenne magyarázható az alapozás felső síkján a két oldal között mutatkozó, 30 centimétert meghaladó szintkülönbség. A templom falszövege viszont jó minőségű, kézzel vetett, nagyméretű téglából ké-

szült, a lábazattól felfele a falazás már nagy gondossággal történt.

A templom építésére vonatkozó régészeti megfigyelések Széplaky János, Károlyi Sándor Csongrád-Vásárhelyi uradalmi tisztartójának

Geológiai vizsgálat a templom legfontosabb építőkövein

A 18. században épült Szent Rókus-templom régészeti feltárása során előkerült, zömmel másodlagos helyzetben lévő²³ építő kőanyag geológiai-petrográfiai vizsgálata, a korábbi vizsgálati eredmények és irodalmak áttekintése után megállapítható, hogy e templom építéséhez az adott időszakban más településeken is alkalmazott kőzeteket használták fel, és ezek nagy valószínűséggel magyarországi előfordulásokból származnak.

A 364 darabból álló kőanyag vizsgálata során mindössze három kőzettípust lehetett elkülöníteni, melyek a következők: tavi dolomitos mészkő, durva, ooidos mészkő és travertinó. A kőzetmintákon csak makroszkópos, kézi nagyítóval történő vizsgálatra volt lehetőség.

A vizsgálati kőanyagból 288 darabot *tavi dolomitos mészkőnek* határoztunk meg. A réti mészkőnek vagy „darázskőnek” is nevezett kőzet földtani kifejlődése és felhasználási területe szinte egybeesik, amely a kőzetkeletkezés körülményeivel van összefüggésben.²⁴ A kőzet nagy tömegben az Alföld Duna–Tisza közti homokhátságán fordul elő, annak teljesen egyedi és különleges építőköve. A kemény, de sok esetben porózus, néhol erősen likacsos szerkezetű, finomszemű kőzetminták színe szürke, világosszürke, de gyakori a sárgásbarna és sárgásszürke másodlagos limonitos színezés.²⁵ Több mintában ősmaradványokat, csigák és kagylók töredékeit vagy kőbeleit is láthatjuk.²⁶

A tavi dolomitos mészkő a termőtalaj alatt körülbelül egy méter mélyen vékony padokat alkot, ezért más kőzet hiányában ezt használták fel a korai építkezések alkalmával. Bányászata egyes feltételezések szerint az avar kortól, bizonyítottan az Árpád-kortól ismert.²⁷ A kőbányák az egykori településektől alig néhány kilométerre találhatók,

állításait látszanak igazolni.²¹ Az eddigi régészeti adatok nem támasztják alá azt a feltevést, hogy közvetlenül a Szent Rókus-templom helyén korábbi, középkori eredetű templom, vagy törökök által emelt építmény állt volna.²²

helyükre az egykori földrajzi nevek utalnak (például Kővágó, Kőtörés stb).²⁸

A jól megmunkálható, már a helyszínen kifáragott kvádereket a korai települések épületeinek alapjaiba helyezve, vagy felmenő falakba rakva a 11. századtól felhasználták. A Duna–Tisza közéről folyóvízen vagy tengelyen, vagyis székereken tudták a kőzetet szállítani. Ilyen kőzetet találtak pl. Bokros-Kiskóhalom (Csongrád)²⁹, Csengele, a szegedi Szent György és Szent Erzsébet-templomok alapjaiba helyezve³⁰, Szermonostor és plébániatemplom³¹, Ellésmonostor³², Csomorkány³³, Fábianszéksebestyén, Szent Erzsébet-templom (Szeged) és Szentes-Kaján³⁴ építőanyag mintái között.

A csongrádi Szent Rókus-templom építőkövei közül hatvanöt darab a *durva, ooidos mészkő*³⁵ csoportját alkotja. A durva mészkő jó megmunkálhatósága, könnyű faraghatósága miatt már az ókortól kedvelt építő- és díszítőkö volt. A miocén korban keletkezett, tengeri eredetű, sárgásfehér-fehér színű porózus kőzet számtalan típusa ismert, amelyek közül a legelterjedtebb az ooidos mészkő. A kőzet legklasszikusabb lelőhelye a Budapesttől húsz kilométerre nyugatra található sósókúti bánya. A budai kőfejtők anyaga már a középkortól kezdve kedvelt díszítő- és építőköként szolgált szerte az országban³⁶, de később fővárosi műemlékekben is megtaláljuk.³⁷

A vizsgált minták anyaga megegyezik több dél-alföldi régészeti feltárásból származó kőanyag vizsgálati eredményével. Ilyen például Ellésmonostor³⁸, alsóvárosi templom (Szeged)³⁹, Szermonostor⁴⁰, Szentbenedek, Megyer, Sarkadkeresztúr, Ópusztaszer, Szegvár-Sáp, Bokros-Kiskóhalom (Csongrád), Szentes-Kaján, Fábian-

sebestyén, Szent Erzsébet templom (Szeged) és Gerlamonostor.⁴¹

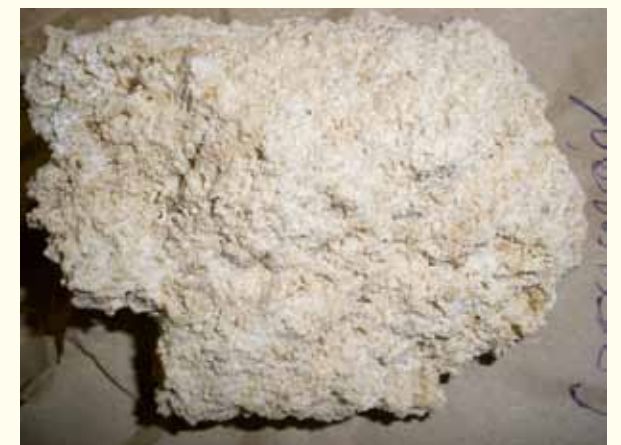
Az édesvízi mészkőnek is nevezett *travertinó* kőzettípusból tizenegy darabot azonosítottunk a Szent Rókus-templom falában.

Hazánk legnagyobb kiterjedésű travertinó előfordulása a Dunántúl északkeleti részén található⁴², ahol a kőzet képződése a törésvonalak mentén feltörő langyos forrásokhoz és az azok körül kialakuló kisebb medencékhez, tavakhoz köthető.⁴³ A felső-pliocén, pleisztocén korú kőzetminták színe a szürkésfehértől a világossárgáig terjed. A kőzet szerkezete tömött, jól faragható és csiszolható. Makroszkóposan a kőzet képződési körülményeire utaló jellegzetes sávok, néhol sugaras szerkezetet, valamint maximum egy-másfél milliméteres pórusokat lehetett megfigyelni, amelyek egykori növények elpusztult maradványai.

A travertinó alkalmazása színe, nagy szilárdsága és faraghatósága miatt már a római korban jelentős volt. Számos helyen előfordul, nagyon kedvelt építőköanyag. A ma ismert budapesti vagy főváros-környéki előfordulások mellett több kisebb, de már letermelt vagy beépített édesvízi mészkőbánya működött például Dunaalmáson, Süttőn. A középkort követően a hazai travertinó alkalmazásának második virágkora a 18–19. században volt. Újabb fellendülés az II. világháború utáni újjáépítéshez kapcsolódik, amikor is az ooidos, durva mészkő mellett az édesvízi mészkő is különleges díszítőkönek számított.⁴⁴

A korábbi vizsgálatok eredményeivel összehasonlítva a csongrádi Szent Rókus-templom falazatában azonosított minták a Dunántúlról, vagy a Dunán, vagy az egyik legfontosabb kereskedelmi szárazföldi úton (Buda–Szer–Szeged) kerülhettek a területre. Ezt a kőzetet Ellésmonostor⁴⁵, Székkutas⁴⁶, alsóvárosi templom (Szeged)⁴⁷, Szermonostor⁴⁸, Bokros-Kiskóhalom (Csongrád) és Szentes-Kaján⁴⁹ építésénél is felhasználták.

A csongrádi Szent Rókus-templom régészeti kutatása során előkerült 364 darab kőanyag geológiai vizsgálati eredménye hasonlóságot mutat néhány korábbi dél-alföldi régészeti kutatás ilyen

irányú eredményeivel. A fentebb leírt mészkövek bányahelyeinek előfordulása elsősorban a Dunántúlra tehető, és nagy a valószínűsége, hogy az építőanyagokat (travertínó, durva mészkő) költéségtakarékosság miatt egyszerre szállították vízi vagy szárazföldi úton az építkezés helyszínére. A

réti mészkövet Szer környékéről vagy a Duna–Tisza közéről szállíthatták. Mivel mikroszkópos vizsgálatokra, valamint pontos és részletes őslénytani meghatározásra nem került sor, a későbbiekben az ilyen jellegű vizsgálatok további fontos információt nyújthatnak.

Jegyzetek

- ¹ A tudományos igényű helyszíni vizsgálatok a templom belsejében és az épület külső környezetében ténylegesen 2010.07.01. és 2010.07.19. között folytak, ezt követően az építési kivitelező munkái lett a terep; a múzeum már csak megfigyeléseket végezhetett, a kutatómunka nem folytatódhatott. „Csongrád 230. lelőhely (KÖH azonosító: 17574), Szent Rókus tér rk. templom próba- és megelőző feltárásának, falkutatásának dokumentációja.” Ásatásvezető: dr. Béres Mária. KJM RégAd.: 1071-2015. és 1072-2015.
- ² A templomban nyitott kutatóárkok és rábontások kiterjedése az egyházi épület teljes területének 14%-át teszi ki, ami a megtalált, bonyolult rétegtani viszonyok között nem lett elégséges az építéstörténet megnyugtató tisztázásához.
- ³ A hosszanti középtengelyben lemélyített kutatóárkok: I.=„A-B”; II.=„C”; III.=„D”; VIII.=„I”, összesen négy darab. A déli kapu előtti belső területen: IV.=„E” kutatóárkok és a VI.=„G” rábontás helyezkedett el. A szószerék előtti felületen az V.=„F” kutatóárkok volt. A „C” árok délkeleti oldalára merőleges kutatóárkok a VII.=„H”, ezt szintkövetéses finom kézi bontással mélyítettük le.
- ⁴ A tengerszint feletti magasság mérésének alapja általában egy egyezményben rögzített tenger középvízszintje. Magyarországon ennek állandó viszonyítási pontjai a nadapi (Fejér megye) un. szintezési ősjegyek. 1960 körül rendelték el, hogy a kelet-európai szocialista országokban az adriai alapszintről a balti alapszintre kell áttérni, amely 67,47 cm-rel feljebb van, mint a korábban használt adriai alapszint. A földmérésben még ma is általános a Balti-tenger szintjéhez megadott magasságok és mélységek értéke.
- ⁵ Béres 2000. 202.
- ⁶ A fekete, tömör öntési talaj 82,23 és 83,41 mB között található a templom belsejében. Értelemszerűen a sárga altalajig mélyedő beásások alatt (pl. templomalap) 0 cm vastag volt, máshol pedig a beásások mélységétől függően maradt meg. Ez a fekete öntési talajréteg a vizsgált helyszínen természetesen képződött. A szóban forgó talajtípus építkezésre, pontosabban alapozásra csak akkor alkalmas, ha erősen tömörítik, megdöngölik, ezt pedig csak úgy érhető el, ha a tömörítés előtt a felette lévő humuszt időlegesen eltávolítják. A templom építése előtt, ahol egyszer fellazították (pl. gödröt vagy sírt ástak bele) az eredeti talajt – szaknyelven úgy mondjuk megboly-

- ⁷ A Szent Rókus-templom belsejében a régibb járólapos szint 83,27–29 mB-n húzódik.
- ⁸ Lényegében 81,87–82,22 mB szinten húzódott az alapozás alsó síkja.
- ⁹ A kőzetanyag vizsgálatát és az eredmények összefoglalását Kelemen Éva végezte.
- ¹⁰ Az északi és a déli oldalon mérve az alapárok alsó síkjainak mélységi adatai 82,97–83,30 mB között szóródnak, a lábazat felső síkján mért szintadatok pedig 84,25–84,37 mB között.
- ¹¹ *Csongrádi Közlöny*, 1896. május 31. III. évf. 22. szám, 3. old. Az adatot Gyöngyössy Orsolyának köszönöm.
- ¹² A falazatban a téglák szabályosan helyezkedtek el, az egyik téglasor álló hézagait a rákövetkező sorban téglá takarta.
- ¹³ A fal hosszának irányában lapjára fektetett, fél téglá szélességű falazat volt, a téglák közt kialakuló függőleges hézagok fél téglá szélességgel csúsztak el egymáson.
- ¹⁴ Ez az edénytípus a reneszánsz ízlésvilágában született. A korongozott tányérok, tálak, korsók, kancsók bőrkemény anyagába éles szerszámmal az edényeken körbefutó vonalakat, vagy formába rendezett geometrikus díszítőmintákat és felületeket képeznek ki. Az edényeket kétszínű mázzal, jellemzően a sárga és a zöld különböző árnyalataival töltik ki. Olykor bepecsételt vagy a felületből kiemelkedő bordás díszítéseket is alkalmaznak. A 15–16. századra szokás keltezni őket, 17–18. századi leletegyüttesekben ritkán fordulnak elő. A Szent Rókus-templomból származó darab – jelenlegi tudásunk szerint – nem régebbi a 17. század második felénél.
- ¹⁵ Lajkó 2015. 71. és 119.
- ¹⁶ Berinkei Márton (1703–1762) csongrádi főesperes és plébános sírja lehet az egyik. Nagy 2008. 8.
- ¹⁷ Nagy 2008. 6.
- ¹⁸ Gecséné 2012. 24–25.
- ¹⁹ Béres 1995. 39. Az olyan esetekben, amikor egy közösség a templom alapítója és építtetője, a templomi kriptában való temetkezés joga a gyakorlatban bárkit megillettetett, aki a taksát meg tudta fizetni.
- ²⁰ A téglák típusai: Szentély: 12x3,5x... (nem mérhető) cm; kézzel vetett, jól kiégetett, örölt agyaggal soványított, bordó vagy narancsvörös, faragható, középkori, Szent Rókus-templomnál alapban és a lábazatban is, kis szám-

- ²¹ MNL OL, P 398, 70874. Bara Júlia és Gyöngyössy Orsolya adata.
- ²² A feltárások vezetője dr. Béres Mária régész volt, további résztvevők: Szabó Krisztina régész, Orosz Ferenc technikus-rajzoló, Nagy Géza Balázs a történeti adatok fordítója. A leltári és adattári munkát Szabó Éva régész végezte.
- ²³ Valahová egyszer már beépített, és onnan való kibontás után a Szent Rókus-templom építésében felhasznált kő.
- ²⁴ A Duna–Tisza közti futóhomokbuckák mélyedéseiben (ún. semlyékben) a nyári aszályok okozta erős párolgás és a növényzet, kisebb részben csigák, kagylók széndioxid-elvonó képessége hatására nagy só-koncentrációjú és erősen lúgos kémhatású víz alakul ki. Ehhez a tóvízhez az őszi csapadékkal hirtelen nagy mennyiségű édesvíz jut, amely csökkenti a sótartalmat, és megemeli a magnézium illetve a kalcium arányát. A folyamat eredményeképpen a vízből magnézium tartalmú mészkő vagy dolomit szap válik ki, amely dolomittá alakul. A magnézium a területen található löszből származik. A karbonátiszap és a kemény kőzet közel 8000 év óta keletkezik, és a benne található fauna-vizsgálatok eredményei alapján megállapítható, hogy a legidősebb üledékek száraz és hideg (tölgy korszak), majd az azt követők nedves és meleg éghajlaton (mogyoró korszak) képződtek. Mucsi 1973; Molnár 1980; Molnár–Szónoky–Kovács 1981; Szónoky 2001; 2002.

- ²⁵ A limonit az oxidásványok közé tartozó egyes vas-oxidok és vas-hidroxidok keverékének elnevezése.
- ²⁶ Korábbi, mikroszkópos vizsgálatok eredményei alapján megállapítható, hogy a kőzet karbonát-tartalma 45–75% között változhat. A kőzet szövetét alkotó finom szemcsés karbonát 20–60%-ban tartalmazhat közettörmeléket (litoklasztokat). A bioklasztokat molluszká héj (pl. csiga, kagyló) töredékek alkotják, változatos mennyiségben. Például a 88-as mintán Stagnicola sp csiga héj látható, a 67. és a 70-es mintákban Planorbis csiga maradványok figyelhetők meg. Szónoky Miklós szíves közlése 2012.
- ²⁷ Szarka (kézirat) 2008.
- ²⁸ A kőzet bányászata az 1970-es években szűnt meg. Napjainkban védett, típusfeltárása Csölyospálos mellett található a Kiskunsági Nemzeti Park területén. Juhász 1982; Sztinkó 1982; Szarka (kézirat) 2008.
- ²⁹ Béres 1985. 109.
- ³⁰ Pávai 2000; Trogmayer–Zombori 1980; Trogmayer 1998; Béres 2000; Horváth 2001.
- ³¹ Szónoky (kézirat) 2002; 2005.
- ³² Iványosi–Szabó (kézirat) 1994; 1998.
- ³³ Kelemen (kézirat) 1999; 2008.
- ³⁴ Kelemen (kézirat) 2010.
- ³⁵ Az ooidos mészkő a miocén időszak szarmata emeletében képződött, s az ún. Tinnyei Mészkő Formációba tartozik. A jól vagy közepesen lekerekített ooidok mérete makroszkóposan 0,2–2 milliméter. Más mikroszkópos vizsgálatok eredményei alapján megállapítható, hogy az ilyen kőzetek szöveteit karbonátos mátrix és a főbb ásványok: kalcit, kisebb mennyiségben kvarc és földpát alkotja. A kalcit az ooidok magjaként jelentkezhet. Török 2008.
- ³⁶ Példaként lásd: Zsámbék, simontornyai vár, Pusztaszer, esztergomi palota, visegrádi palota.
- ³⁷ Példaként lásd: Citadella, Operaház, Mátyás templom.
- ³⁸ Iványosi-Szabó (kézirat) 1994.
- ³⁹ Vizi 1990; Szónoky 2001 (kézirat); 2002; Lukács–Szónoky–Hadtagy 1993.
- ⁴⁰ Szónoky (kézirat) 2005.
- ⁴¹ Kelemen (kézirat) 2010.
- ⁴² Az édesvízi mészkő a pleisztocén időszakban képződött, s az ún. Dunaalmási Mészkő Formációba tartozik.
- ⁴³ Analóg minták mikroszkópos vizsgálatai alapján megállapítható, hogy ez a kőzettípus teljesen mikrokristályos karbonátból (kalcit) áll. Az elpusztult növényi részek visszamaradt üregeiben kristályos kalcitkitöltés tapasztalható. A viszonylag nagy kristályossági fok és a mérsékelt porozitás meleg vizes eredetre utal. A kristályok nagysága: 0,1–0,5 milliméter körüli. Török 2005.
- ⁴⁴ Kertész 1985.
- ⁴⁵ Iványosi–Szabó (kézirat) 1994.
- ⁴⁶ Rózsa (kézirat) 1993.
- ⁴⁷ Vizi 1990; Szónoky 2001.
- ⁴⁸ Szónoky (kézirat) 2005.
- ⁴⁹ Kelemen (kézirat) 2010.

Archaeological-geological observations in the Saint Roch Church

Mainly in July 2010, archaeological excavation and inspection was carried out during the demolition of certain building parts. Our aim was to support the reconstruction with the results of scientific investigations.¹ Starting from 2009, coordination meetings had been held between the Koszta József museum (Szentes) and Municipal Self-Government of Csongrád that financed the renovation of the church. These meetings had to decide the extent of the archaeological and heritage preservation activity, the extent to which different scientific research methods could be used. Originally, we planned the almost complete excavation of the church's interior and proposed also to make test trenches around the building, to seek answers to the following questions: how big was the church cemetery and how can it be dated; is there any kind of a ditch or fence around it; what is the chronological and spatial relationship between the cemetery and the church? Does the ecclesiastical building in the Saint Roch Square have an architectural antecedent; how did the inhabitants of Belsőváros (Inner Town) use the area in question during the Middle Ages? Can it be confirmed that, according to the tradition living in the minds of local people, the building has mediaeval or Turkish antecedents on the level of the foundation? Finally, the lack of money and time made

possible only a minimal preventive research. Following it, construction works proceeded rapidly. The final result was a beautifully restored building. Later, we recorded the data of the archaeological and heritage preservation work in the Koszta József Museum and presented the limited research findings to the citizens of Csongrád.

Given their special character, written sources concerning the sacral and secular buildings of the town in most cases do not tell us much about the mediaeval or Early Modern everyday life in the area concerned. Late mediaeval data are usually found randomly in places such as church archives, the legacies of certain noble families and sporadic documents that have survived in foreign archives, because all of the previously collected documents of Csongrád County perished during the siege of Füleke Castle in 1682. If we do not care for archaeological sites that preserve the contexts of material sources or do not excavate them to the necessary extent, we lose the possibility of scholarly representation of our rich past.

Activities by the Koszta József Museum of Szentes were carried out partly preceding the renovation works of the church, partly parallel with them. We could make only narrow test trenches in the interior of the church and outside, investigating its foundation.²

Sondage excavation in the interior of the church.

Main stratigraphic units

In the course of the excavation, we investigated the interior of the church with four test trenches in the longitudinal axis, leaving section walls, and

the interior space in front of the southern gate with one test trench perpendicular to the axis. The surface in front of the pulpit was examined

with another test trench parallel with the axis of the church. In order to make more accurate observations in the Modern Age strata and to understand better the building periods, we deepened test trench "H"³ in the nave, cautiously cleaning layer after layer with hand tools. We extended the test trenches significantly in two cases: in order to investigate the brick-lined burials in the chancel, and to examine the stratigraphical situation in front of the southern gate.

If we trace soil layers that came to light in the Saint Roch Church from the bottom to the top, in the interior part of the church we find the yellow subsoil between levels 81.87 and 82.35 MbF⁴. From the apse to the tower, the surface of the subsoil rose, fluctuating between 12–35 cm. Under the chancel, the composition of the subsoil changed: the yellow subsoil became ochre and loessy. Most of the body of the church and the tower was set on this characteristically yellow, undisturbed subsoil.

Above the intact yellow subsoil, there was a 0–150 cm thick black paludal, flooded soil layer,

a macroscopically compact black earth⁵, that in many cases seemed to be homogeneous, and at the same time seemed hard on the whole territory of the church⁶.

In the area of the southern gate some brick debris could be observed in this blackish earth layer, that was certainly strongly rammed. In the earthen walls of test trench "E" and widened section "G", its homogenous character was broken by vertical cracks.

So, it can be assumed that before the final ramming, the black flooded soil layer at the inner side of the former southern gate was disturbed. In the central part of the church and southwest from it, towards the tower, the black earth layer was broken through by several pits, pillars and ditches reaching the subsoil. Hollows and spaces of the observed features were filled with rammed humus-rich earth mixed with sherds and corroded metal fragments.

The levelled earth layer observed between levels 82.71–82.95 MbF was a basically blackish brown muddy soil mixed with humus. In this layer and

above it, there were hard trampled and rammed levels: part of them could have been remains of trodden surfaces coming from different periods in the church, construction work surfaces and cushion packings for cladding. We could observe and trace trampled levels on a small area, so, lacking well datable finds, there is nothing we can say about their extension and exact date of origin. On trodden surfaces there were rare finds of pottery and metal fragments, remains of charcoal. We do not know the concrete place of origin of the latter.

Between 82.50–83.15 MbF a levelled and trampled earth layer formed. It could be observed only in the interior of the church. This layer became brown or brownish-red because of the coffin remains, charcoal and pieces of burned earth surfaces. This mixed earth could have come from around the church, but the exact place cannot be determined. It served as fill before the forming of the trodden surface. Above the brown layer we again recorded very hard, rammed surfaces hardened out of marshy humus-rich soil. However,

these trodden surfaces could be identified also at several other spots around the church.

Inside the church, between 82.84–83.49 MbF, we recorded 0–55 cm thick trampled layers and between them remains of plank boarding. The latter can be related to the reconstructions and alterations of the church. Different modern thin layers, levelled filling consisting of black crumbly humus or building rubble belong to the recent renovations of the church. These layers frequently appear in the exterior trenches that were dug in order to investigate the foundation. From the exterior, the brick doorstep of the southern gate is connected with the older interior surface coated with paving slabs. At this point we can also connect the interior and exterior levels⁷.

The paved level under the Lourdes cave is situated at the same level (83.53–83.63 MbF) as the doorstep stone of the southern gate. This means that until the 20th century, the exterior surface around the church was at least one step lower than the interior surface.

The ground plan and footing of the church

As we have mentioned before, the foundation of the church was made on a yellow subsoil⁸, the foundation trench everywhere broke through the humus-rich flooded soil whether in situ or whether it was mixed and rammed/trampled.

The foundation wall is relatively small, its lower level ran around one metre deep related to the construction ground level, well under the frost line. Its greatest width was one metre, though at the parts where the yellow subsoil was deeper, it was naturally walled higher, so that the construction of the footing could start from more or less the same level. Its material consisted mainly of demolished, large and small carved or broken limestone blocks⁹ and different demolished or burned new bricks. These handmade bricks made up the majority of the ones composing the foundation of the church. It is characteristic, that in the lower row and at the corners, larger and more regular stones, sometimes ash-lars were used. Then bricks and masonry mortar provided the alignment and bonding between stones of different size. The wall was interrupted at a distance of around two metres: bricks were not bonded at the end and the beginning of the two-metre-long sections. The same method was used with the footing, but the two-metre block borders of the foundation and of the footing usually did not coincide, so the drift of the building caused less harm in the walls and the roof, and the foundation directed the forces exerted towards the soil relatively flexibly. Stones were certainly reused from earlier demolitions, but most of the bricks also came from earlier building and had been reused, frequently there were fragmentary pieces of unknown origin. The mortar of the foundation was yellowish-grey, hard, of high lime content, following mediaeval masonry traditions, but was not mediaeval. In the foundation trench, the masonry was “floated”, but compared to the general practice, durable, hard mortar was less used.

Evaluating the levelling data, we see that at the lower level of the church foundation, there was a 33 cm difference between the northern and southern side, from which 20 cm were adjusted until the upper level of the wall. However, at the upper level of the footing there was only 12 cm difference between the two sides; the builders had to adjust it up to the shoulder of the wall.¹⁰ It is also a special feature that in the northern side of the nave, the footing and wallwork was loaded on the exterior edge of the wall, and on the southern part onto the interior edge.

The foundation of the sacristy runs on 82.49 MbF level. That means that the wall, taking into consideration the exterior construction ground surface, is about 60 cm, not reaching the frost line, its foundation mortar is solid. It seems that similarly to the foundation of the church, the foundation of the sacristy also carried the mass of this building part, transmitting well the burden to the soil. The wall stands on a trampled black marshy subsoil, so it has to be well protected from

water. Macroscopically, the wall of the sacristy and the nave are very similar.

According to the written sources, the tower was finished over a hundred years after the construction of the church. The main features of its foundation are similar to that of the church, but there are much fewer reused stones built in it. At the same time, these stones are similar to the ones observed

in the foundation and footing of the church. In the course of the tower's construction, in the foundation trench modern bricks of regular size were bound. In the foundation, hardly any reused bricks were found. Mortar filled only the gaps; it was yellowish, with a high percentage of sand, soft and easily crumbling, not even reaching the solidity of the foundation mortar of the church.

The plaster and painting

Strong roughing-in in the interior of the church, including the tower, was made of a large quantity of solid greyish-white lime mortar containing large balls of lime. In the interior footing of the chancel and nave, at some places cement repairs of up to 60 cm could be observed. Due to renovation works, our observations were limited to small surfaces, so they threw some light on only a part of the interior renovations made from the 19th century.

Painting in the interior of the church in the 19th and 20th centuries was made partly with distemper, partly with size preparation of the surface, then oil paint. In the tower – partly in the nave and in the chancel, in the lower regions of the walls – there could be seen traces of whitewashing after partial scaling. Due the strongly fractionary character of our observations, we did not succeed in dividing the fine paint layers, which was also the consequence of the contemporary surface preparing works before painting. We could not completely interpret the layer order in any of our research sectors. However, judging from the recorded painting layers we can assume the following.

Interior painting of mountings of altars, lower part of the chancel and nave walls was done at different times and in different ways. Before the build-in of the present main altar's mounting, the

interior of the church had a polychrome distemper painting. At the region of +120/130 cm, footing and wall were divided with a red band. The former could have been of turquoise blue (chancel), the latter (nave) of grey tone. Windows and doors were emphasised inside with a red framing about five centimetres wide. The upper part of the wall was painted yellow several times in succession. That could have been the time when the outside facade was also given a yellowish tone, and the exterior frame of the southern gate was emphasised with a bright red colour.

After the building of the main altar and placing new pews, a polychrome oil paint was used. The rust-coloured footing painting was raised to 150/155 cm, and the same was used for the footings of the altar. Footing and walls, probably repainted at the same time, were again divided by a red band, and a similar band emphasised the outline of the altars' mountings.¹¹

During the renovation of the nave vault in 1947, and after the marble painting of the church, the exterior of the building was given a characteristic Baroque yellow colour. Later in the interior the footing was painted pink, and the exterior changed, where whitewash provided the dominant colour.

Examinations outside the church

In the exterior environment of the church, it was enough to make eight trenches (trenches 5–7 were later widened) and record the phenomena

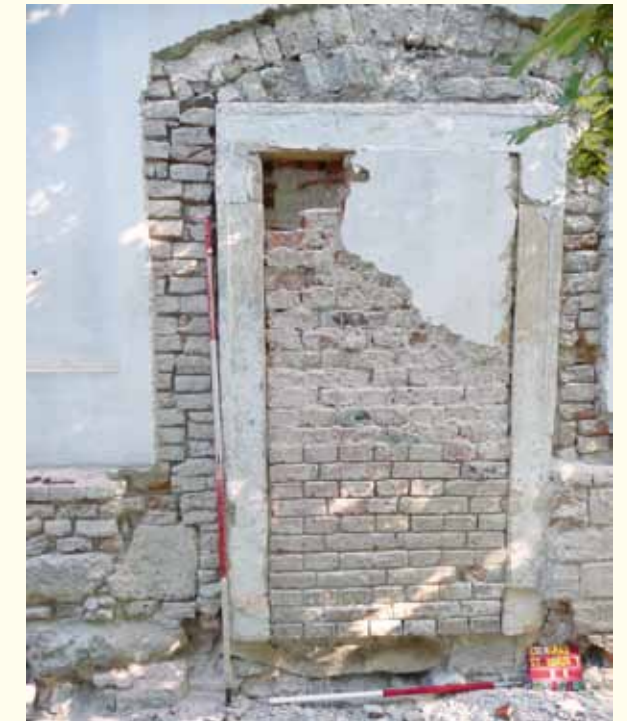
observed. We numbered the stones of the footing, recorded their extension and collected samples from each. We also made panorama and de-

tailed photos and drawings.

Samples of mortar collected from the exterior wall surface of the nave and chancel, macroscopically corresponded to the mortar of the foundation. The way it was built and the bricks, stones and mortar materials were similar. From the exterior side, the chancel's footing is a little different. It is mainly of bricks, and stones were observed here only exceptionally.

Out of 102 stones built into the exterior footing of the nave on the southern side, only three were ashlars: nos. 50, 52 and 98. The most characteristic stones were travertines. On the interior side, in the southern wall, east of the triumphal arch dividing the nave from the chancel, between 90 and 200 cm, a doorway-like surface filled with modern bricks can be seen. We found a corresponding surface also in the exterior wall structure.

In the eastern wall of the chancel, in the exterior side, under the plastering the trace of a window filled with a single row of bricks can be seen. Opposite it, in the interior side of the wallwork, behind the high altar, a 90 cm wide windowcase of Gothic character can be seen. It strongly narrows towards the exterior side and is 50 cm lower and 12–13 cm wider than the rest of the windows.

The inner sides of the window narrowing splayed outwards, were painted a greenish-ochre. Its inner edge was emphasised with a 5-cm-wide red frame, while its splayed parapet with red paint. The narrowing and elongating, that is to say, remodelling of the earlier windows explains why the windowcases and sections of wallwork in the exterior of the chancel do not harmonise.

Burials

Inside the church, several types of burials came to light. In the south-eastern part of the chancel, from the axis towards the sacristy, a brick-lined burial covered with beams and planks was found. Its original size was 110x240 cm. It was dug out in the following way: a 110x240 cm large rectangular pit – the longitudinal wall of which corresponded to the axis of the church – was marked out, then a pit about 140 cm deep was dug. Along the vertical sidewalls, moving upwards from the bottom, the pit was lined with a row of 15x6x29–30 cm large bricks bounded with strongly sandy mortar.¹² Here, the body was placed in a wooden, strongly built coffin of trapezoid cross-section.

The coffin was hammered with copper-headed nails. The pit was covered with beams set into nests formed in the brick wall. The level of the beams corresponded to that of the chancel's floor. They were then covered with planks. Later, the size of the burial was doubled: beside the north-western wall (pointing towards the sacristy) of the existing pit a new one was dug. The latter was 110x240 cm large. The western wall of the original brick-lined grave was demolished. Then the newly formed part of the pit was lined with large reused bricks laid lengthwise.¹³ With the extension, the size of the brick-lined grave became 220x240 cm. Earth was thrown onto the coffin

in the original pit and later in the younger pit part. In time, this earth subsided and the layer became 60–80 cm thick. The doubled pit was covered parallel with its shorter side with 20x20 cm large beams of rectangular cross-section, and with planks placed perpendicularly. Finally, the wooden structure rotted and fell into the grave-pit, so it was completely filled with earth. Following that, the soil was tamped and then the chancel was given its modern floor paving.

A similar burial structure came to light in the north-western quarter of the nave, in front of the one built in the chancel. Here the “burial chamber” was lined not with bricks, but with planks. Child and adult coffins crowded and partly placed onto each other here (graves 14–18) were

also hammered with copper-headed nails. All the coffins were aligned with the axis of the church.

Beside the burials mentioned, we found three further graves, situated according to the axis of the church (N-S: 50°) in a row. Judging from the soil layers broken through by grave-pits, all of them can be dated to the 19th or 20th centuries (graves 7, 11).

Outside the church, we also found spots of graves aligned with the axis of the church, dug in a row, and a coffin burial, dug into the foundation of the north-eastern wall of the chancel. It was closed in the foundation similarly to the way in which the body of Christ taken down from the cross was placed in the cave (entrance closed with rocks). Intruding ground water prevented us from excavating the feature.

Settlement – cemetery – church

Small fragments of glazed and unglazed, red and white clay vessels came to light from the fill of the pit in the centre of the church. Of special interest is a wheel-made, yellowish-brown and green lead-

glazed bowl fragment. This deep vessel with flat bottom and wide vertical rim, made of white clay was decorated with variation of yellowish-brown and green glaze colours separated with incisions.

This bowl is similar to a special type of vessels decorated with etched motifs and glaze.¹⁴ Similar fragments of bowls and jugs are known from the excavation of the old church and the northern block of the house in Bocskai Street, Hódmezővásárhely.¹⁵ On the basis of the latter, material of the pit found under the floor of the church can be tentatively dated to the second half or end of the 17th century.

Finds collected in sector “H” excavated from layer to layer, coming from the trodden surfaces and levelling between these surfaces, can be dated to between the 16th century and the early 18th century. The area under the church was used as settlement territory in the Early Modern Age until the beginning of the 18th century.

Archaeological sondage made in the interior of the church showed that on the territory bordered by the walls of the building, we cannot count with another significant building made of solid materials or a demolished one.

There were no traces of connections between the remains of the former settlement and the graves on our excavation territory, so the relationship between the settlement and the cemetery cannot be determined on the basis of the excavation results. Graves found in the church, aligned with its axis and situated in a row, broke through 18th and probably 19th century levels, so even at this time burials took place here.

We have little evidence for the dating of the burial structures outstanding by their size and location (church crypts, “burial chambers”). Copper-headed nails decorating coffins or cop-

per textile decorations on the edges of shrouds and wrought-iron nails do not provide dating value; they were widely used in the 17th–19th century. Burial structures were aligned with the axis of the church, so they can probably be dated to the 18th–19th century. Burials placed one on another in the burial chamber of the nave, attest to their long use over several generations. At the same time, we are not able to connect the burials to concrete members of the community. Brick-lined graves built in the chancel could have been in a special position: they were situated in the apse, the crypt was brick-lined and extended after a time. A further evidence is that there were no burials placed on top of each other here, they were made individually.¹⁶

Sepulture made in the exterior of the chancel, in the foundation of the north-eastern wall, can certainly be dated to after the construction of the church. The situation of the burial in itself is special, because at the end of the funeral ceremony “the grave was blocked” with stones carved out of the foundation during the construction of the vault. In this way, a liturgical message was composed: the deceased could have occupied his final resting place like Christ in the rock tomb. We were not able to investigate this burial because of the intruding ground water, so it can be connected only conditionally to a certain person or period.

From the canonical visitations of the year 1754 we learn that Catholics of Csongrád had two cemeteries, and one of them was the one situated around the Saint Roch church.¹⁷

“... there should be new cemeteries
in a suitable place outside the settlement ...”

In the 17th–18th centuries, church graveyards reached their capacity, and the burials made on top of each other and disturbance of graves represented a serious danger of infection for the population. To end the problems of burial, in a document dated 10th July 1775, the Royal Chancellery

called on the Royal Council of Governor to draw up a national edict. After two years of preliminary work, the Council issued the edict on 2nd September 1777. It prohibited burial of the deceased in churches and churchyards. Instead, new cemeteries were to be established on the outskirts of the settle-

ments. Ecclesiastic and local edicts were issued for implementation of the central edict. For example, in 1780, the leadership of Pest-Pilis-Solt County issued a circular prohibiting further burials in church graveyards in the Danube–Tisza Interfluve. At the same time, church leaders were called on to designate the place of new cemeteries.¹⁸ The removal of cemeteries proceeded more rapidly in towns than in small settlements because of the constant population growth and lack of space in church graveyards. In the settlements of the Great Hungarian Plain that were more accessible and thus more easily controlled, instructions of the central edict were

also implemented sooner than in remote villages. By the first half of the 19th century, most cemeteries were located outside the settlements.

It must have been in connection with the Council of Governor's 1777 edict that the funeral chapel erected in honour of Saint Roch, Saint Sebastian and Saint Rosalia was demolished in 1784 and in the same year, after the renovation, religious activity became more lively in the Belsőváros Church. It seems probable that after 1784 there were no longer large numbers of burials in the present Saint Roch Church and its surroundings, although we find exceptions in the case of most churches.¹⁹

Construction of the Saint Roch Church

Observing retrospectively the data of physical identification and written sources on the church, we can say that the conditions of its construction and major renovations are not entirely clear. Our small scale archaeological excavation was not able to solve these problems.

The orientation of the church deviates about 30° from the east toward north. This direction is not unusual, but is not common either. In mediaeval church building practice, the chancel was oriented almost exactly to the east. A deviation came usually if the builders were constrained by some physical circumstance (an earlier foundation/wall to be re-used or an existing road, building, property border etc). In determining the orientation, also the patron saint or marking out the eastern direction purely by experience (observation of the Sun) could have played role. From the 18th century, there was less and less insistence on the east-west axis of churches.

The chancel of the church terminating in five sides of an octagon connects to the rectangular nave with a – now plain arched – triumphal arch. The ground plan is essentially of mediaeval taste, but right from the construction of the foundation the external piers and internal pillars, half-columns were not connected with the building. This indicates that the church already originally

had a flat ceiling. There is a little asymmetry in the foundation and walls of the chancel between the northern and southern side, but this can be explained by measuring and alignment inaccuracy and by the use of different-sized bricks. The mortar of high lime content and solidity used during the construction of the church is also similar to the mediaeval materials, but is not mediaeval.

Sizing of the church, alignment of foundations, digging of the foundation trench and the foundation itself all point rather to good and experienced builders than to careful architects: the foundation level strongly deviated between the northern and southern side. It was so serious that they could adjust it only during the construction of the top of the wall and the shoulder.

Foundation, footing and wallwork – as far as we could observe from the plaster coming off – differ in technology. Reused building material could be seen in the foundation and footing. We do not know their precise origin, but it seems that builders could use beside stones and bricks tempered with chaff from the Árpáadian Age, perhaps reused materials from the Middle Ages and Early Modern Age.²⁰ The building team probably involved a lot of workers, and it seems that the mixed material was used in parallel by two groups: one at the northern, another one at the

southern side. This could explain the level difference exceeding 30 cm between the two sides at the upper level of the foundation. However, the wallwork of the church is of good quality. It was built of large hand-made bricks. Above the footing, the masonry work was done very carefully.

Archaeological observations on the construction of the church seem to justify the informa-

tion by János Széplaky, who was the bailiff of Sándor Károlyi's estate in the area of Csongrád and Hódmezővásárhely.²¹ Archaeological data at our disposal do not support the suggestion that there used to be an earlier mediaeval church or a building constructed by the Turks directly on the site of the Saint Roch Church.²²

Geological examination of the most important building stones found in the church

The geological-petrographical examination dealt with the stones found during the archaeological investigation of the 18th century Saint Roch Church, coming mostly from secondary position.²³ After the review of earlier examination results and the literature, we can conclude that

stone used in the same period at other settlements was involved in the construction of the church. All the stone very probably came from Hungarian sites.

Examining the 364 pieces of stone material, we could distinguish only three types of rocks:

dolomitic limestone, coarse ooid limestone and travertine. We could conduct only macroscopic examination of rock samples made with a magnifying glass.

Out of the total material, we determined 288 pieces as *dolomitic limestones*. This rock was formed geologically and subsequently used in practically the same region, which is determined by the circumstances under which the formation of rocks took place.²⁴ This rock appears extensively in the

Dolomitic limestone forms thin tables about one meter deep under the topsoil, so, lacking any other rocks, it was used in the early constructions. According to some hypotheses it was quarried already from the Avar period, and we have evidence for its use in the Árpadian Age.²⁷ Quarries were situated within a few kilometres of the former settlements. Early geographic names refer to their sites (for example, Kővágó ['Stone cutter']; Kőtörés ['Stone breaking'] etc).²⁸

sand hills of the Danube–Tisza Interfluvium, on the Great Hungarian Plain, making it the unique and special building stone of the region. Rock samples were hard, but frequently porous, sometimes of strongly cancellous and close grained structure. They were grey, light grey, but yellowish-brown and yellowish-grey secondary limonite colour was also frequent.²⁵ In many samples we see fossils, fragments of snails and shells or their cavities.²⁶

Well workable ashlar carved on the spot were used already from the 11th century in the foundation of the early settlements' buildings or in the wallwork. Rocks could be transported from the Danube–Tisza Interfluvium by waterway or on wagons. Such rocks have been found among the samples of building materials, among others, at the following sites: Bokros-Kiskőhalom (Csongrád)²⁹; Csengele; built into the foundation of

the Saint George and Saint Elisabeth Church in Szeged³⁰; Szermonostor (monastery) and parish church³¹; Ellésmonostor³²; Csomorkány³³, Fábiansébestyén, Saint Elisabeth Church (Szeged) and Szentes-Kaján³⁴.

Among the building stones of the Saint Roch Church of Csongrád, 65 pieces belong to the group of *coarse ooid limestones*³⁵. Coarse limestone is well workable and easy to cut, so it has been a popular building and decorative stone starting from Antiquity. This yellowish-white, porous rock formed in the Miocene, is of sea origin. Many types are known, among which the most widespread is the ooid limestone. The most classical site of the rock is the Sóskút quarry twenty kilometres west of Budapest. Material from the Buda quarries served as a favourite decorative and building material all around Hungary starting from the Middle Ages³⁶, and we find it also in later architectural monuments in Budapest.³⁷

Material of the examined samples corresponds to the results of analyses based on the stone samples from many other archaeological sites in the south of the Great Hungarian Plain. Among them we can mention, for example, Ellésmonostor³⁸, Alsóváros (Lower Town) Church (Szeged)³⁹, Szermonostor⁴⁰, Szentbenedek, Megyer, Sarkadkeresztúr, Ópusztaszer, Szegvár-Sáp, Bokros-Kiskőhalom (Csongrád), Szentes-Kaján, Fábiansébestyén, Saint Elisabeth Church (Szeged) and Gerlamonostor.⁴¹

From the rocks of *travertine* type, we identified 11 pieces in the wall of the Saint Roch Church.

The largest site of travertine is situated in the north-eastern part of Transdanubia (the territory west of the Danube)⁴², where the rock was formed in connection with warm springs emerging along the fault and smaller basins and lakes forming around them.⁴³ The colour of the Upper Pliocene and Pleistocene rock samples ranges from greyish-white to light yellow. The structure of the rock is dense, well workable: it can be easily cut and polished. Macroscopically we could observe characteristic striped, sometimes radiate

structure indicating the formation circumstances of the rock and maximum 1–1.5 mm large pores, the remains of former perished plants.

The use of travertine was significant already in the Roman Age because of its colour and great solidity. In addition, it was suitable for carving. It appears at a number of places as it was a very popular material. Beside deposits in Budapest and vicinity, several small, but by now worked out or built-in travertine quarries used to operate, for example in Dunaalmás and Süttő. After the Middle Ages, the heyday of the use of Hungarian travertine was in the 18th–19th centuries. The next upswing came during the reconstruction works following the Second World War, when beside the ooid coarse limestone, travertine was also considered to be a special decorative material.⁴⁴

As a result of comparison with earlier examination results, samples identified in the walls of the Saint Roch Church of Csongrád could have come from Transdanubia either on the Danube, or on one of the most important overland trade routes (Buda–Szer–Szeged). This rock was used also in the construction of Ellésmonostor⁴⁵, Szék-kutas⁴⁶, Alsóváros (Lower Town) Church (Szeged)⁴⁷, Szermonostor⁴⁸, Bokros–Kiskőhalom (Csongrád) and Szentes–Kaján⁴⁹.

Geological examination of 364 stone samples found during the archaeological investigation of the Saint Roch Church in Csongrád shows similarity with the results of some earlier archaeological excavations in the southern part of the Great Hungarian Plain. Quarries of the above described limestones can be put, principally, in Transdanubia and it is very probable that building materials (travertine, coarse limestone), for reasons of economy, were transported to the construction site together, on water or overland route. Dolomitic limestone could have been transported from the region of Szer or from the Danube–Tisza Interfluvium. No microscopic examinations and accurate and detailed fossil identifications were made: in the future such examinations can provide further important information.

Endnotes

- ¹ Actual scientific examinations on the spot were carried out between 1st and 19th July 2010, after that, during the construction works, the museum had only the opportunity to make observations, the research could not be continued. “Records of test and preventive excavations, wall survey of Roman Catholic church in Csongrád, Site 230 (KÖH id.no. 17574), Szent Rókus tér (Saint Roch Square).” Excavation leader: Dr. Mária Béres. Archaeological Archives of Koszta József Museum, inv.no. 1071-2015 and 1072-2015.
- ² Test trenches and their extensions covered 14 percent of the complete territory of the church, which was not enough for the convincing clarification of the construction history taking into consideration the complicated stratigraphical situation experienced during the digs.
- ³ Test trenches deepened in the longitudinal axis: I=“A-B”; II=“C”; III=“D”; VIII=“I”, a total of four trenches. In the interior territory in front of the southern gate IV=test trench “E” and V=“G” widening was made. On the surface in front of the pulpit test trench V=“F” was situated. Test trench perpendicular to trench “C” was VII=“H”, this one was dug carefully by hand layer after layer.
- ⁴ Measurements of metres above sea level (MASL) are usually based on a mean sea level recorded in an agreement. In Hungary the constant reference points are the ones in Nadap (County Fejér). Around 1960, it was decreed that East European socialist countries had to change from the Adriatic mean level to the Baltic mean level that is 67.47 cm higher, than the earlier used Adriatic mean level. In surface survey, the values of heights and depths related to the level of the Baltic Sea are still common.
- ⁵ Béres 2000. 202.
- ⁶ Black dense flood soil was observed between 82.23 and 83.41 MbF inside the church. Under the cavities reaching down to yellow subsoil (e.g. foundation of the church) it was 0 cm deep, at other places it survived depending on the depth of the features dug in. This black flood layer formed on the spot in a natural way. This type of soil is suitable for construction, or, more precisely, for foundation only if it is strongly compressed, rammed, and this can be solved only if the humus above it is temporarily removed. Before the construction of the church, at those places where the original soil was scarified (for example, a pit or a grave was dug into it) – disturbed, as we call it in archaeological literature – the loose fill of the disturbed area could have been rammed together with the black flood soil.
- ⁷ Inside the Saint Roch Church, the level laid with older paving slabs runs at 83.27–29 MbF.
- ⁸ The lower level of the foundation ran at the level of 81,87–82,22 MbF.
- ⁹ Examination of the rock material and review of results was made by Éva Kelemen.
- ¹⁰ Measuring at the northern and southern side, the depth values of the lower level of the foundation trench range between 82.97–83.30 MbF; level data measured on the upper level of the footing are between 84.25–84.37 MbF.
- ¹¹ *Csongrádi Közlöny*, 31 May 1896, Vol. III. No. 22. p. 3. I thank Orsolya Gyöngyössy for the information.
- ¹² In the wallwork the bricks were placed regularly, interspaces of one brick row were covered by bricks of the next row.
- ¹³ This was a half-brick-wide wallwork made of bricks laid in the direction of the wall’s length on their plain sides. Vertical interspaces formed between bricks slid over each other at a half-brick width.
- ¹⁴ This vessel type originated during the Renaissance. In the leather-hard material of wheel-made plates, jugs and pitchers lines running around the vessels or geometric decorative patterns and surfaces were etched with a sharp tool. Vessels were glazed with two colours, typically with different tones of yellow and green. Sometimes stamped patterns or raised ribs were used. They are usually dated to the 15th–16th centuries; 17th–18th century assemblages only rarely include such pottery. According to our present knowledge, the piece from the Saint Roch Church is not older than the second half of the 17th century.
- ¹⁵ Lajkó 2015. 71; 119.
- ¹⁶ One of them could be that of the Csongrád archdeacon and parish priest Márton Berinkei (1703–1762). Nagy 2008. 8.
- ¹⁷ Nagy 2008. 6.
- ¹⁸ Gecséné 2012. 24–25.
- ¹⁹ Béres 1995. 39. In cases where a community was the founder and builder of a church, the right of burial in the church crypt was due to practically anybody who was able to pay the costs.
- ²⁰ The types of bricks are the following. Chancel: 12x3.5x... (unplumbed) cm; hand-made, well fired, tempered with ground clay, claret-coloured or orange, suitable for carving, mediaeval, in the Saint Roch Church were found both in the foundation and footing in small number. 15x5x... cm; hand-made, well fired, slightly tempered with chaff, claret-coloured or orange, suitable for carving, mediaeval, in the Saint Roch Church were found both in the foundation and footing in small number. 24.5x6x... cm; hand-made, well fired, claret-coloured or orange, suitable for carving, in Saint Roch Church used in the foundation and footing, mostly built in. 15–17x7–8x... cm; hand-made, well fired, claret-coloured or orange, suitable for carving, in the Saint Roch Church was used in the footing, mostly built in. Nave: 15x5x... cm; hand-made, well fired, slightly tempered with chaff, claret-coloured or orange, suitable for carving, mediaeval, in the Saint Roch Church was used in low number both in the foundation and footing.

- 15–17x7–8x... cm; hand-made, well fired, claret-coloured or orange, suitable for carving, in the Saint Roch Church was used in the foundation and footing, mostly built in. Sacristy: 31x6.5–7.5x... cm; hand-made, well fired, claret-coloured or orange, suitable for carving, in the Saint Roch Church was used both in the foundation and footing, mostly built in. 15x8–8.5x... cm; hand-made, well fired, claret-coloured or orange, suitable for carving, in the Saint Roch Church was used both in the foundation and footing, mostly built in. Tower: 32x16x6 cm; extruded, well fired, standard-size brick, no irregularities characteristic of hand-made products. There are pieces with traces of iron and cold-resistant ones, pieces containing larger amounts of sand; in the Saint Roch Church were used both in the foundation and footing, mostly built in. Chancel, brick-grave: 29–30x15x6 cm; hand-made, well fired, claret-coloured or orange, suitable for carving, one with “C” stamp, mostly built in.
- ²¹ MNL OL, P 398, 70874. Information by Júlia Bara and Orsolya Gyöngyössy.
- ²² Excavation was led by Dr. Mária Béres, further participants: archaeologist Krisztina Szabó, field technician Ferenc Orosz, translator of historical data Géza Balázs Nagy. Inventory of finds and records was made by archaeologist Éva Szabó.
- ²³ Stones once used for other buildings and after demolition reused in the construction of the Saint Roch Church.
- ²⁴ In the hollows of the shifting sand dunes of the Danube–Tisza Interfluve, due to the strong evaporation caused by the summer droughts and the ability of vegetation and, to a smaller degree, of snails and mussels to abstract carbon dioxide, strongly alkaline water with high concentration of salt formed. Autumn precipitation suddenly adds a large amount of freshwater to this lake water, reducing the salt content and raising the ratio of magnesium and calcium. As a result, lime containing magnesium or dolomite mud separates from the water, transforming into dolomite. Magnesium comes from the loess of the territory. Carbonate mud and hardrock have been forming from around 8000 years ago. On the basis of the fauna found in it, it can be assumed that the oldest deposits formed during the dry and cold (oak period), then in the following humid and warm climate (hazelnut period). Mucsi 1973; Molnár 1980; Molnár–Szónoky–Kovács 1981; Szónoky 2001; 2002.
- ²⁵ Limonite is a term marking the mixture of iron oxides and iron hydroxides belonging to the oxide minerals.
- ²⁶ As a result of earlier microscopic examinations, it can be assumed that the carbonate content of the rock can change between 45–75%. Close-grained carbonate forming the structure of the rock can contain 20–60%

of lithoclasts. Bioclasts are made from fragments of mollusc shells (for example, snails and mussels) of different amount. For example, on sample 88 a Stagnicola sp snail shell can be seen, in samples 67 and 70 Planorbis snail remains could be observed. Kind communication by Miklós Szónoky, 2012.

- ²⁷ Szarka (manuscript) 2008.
- ²⁸ The mining of the rock ceased in the 1970s. To date, it is under protection, a type quarry can be seen in the vicinity of Csólyospálos, on the territory of the Kiskunság National Park. Juhász 1982; Sztrinkó 1982; Szarka (manuscript) 2008.
- ²⁹ Béres 1985. 109.
- ³⁰ Pávai 2000; Trogmayer–Zombori 1980; Trogmayer 1998; Béres 2000; Horváth 2001.
- ³¹ Szónoky (manuscript) 2002; 2005.
- ³² Iványosi–Szabó (manuscript) 1994; 1998.
- ³³ Kelemen (manuscript) 1999; 2008.
- ³⁴ Kelemen (manuscript) 2010.
- ³⁵ Ooid limestone formed in the Sarmatian Stage of the Miocene and belongs to the so-called Tinnye Limestone Formation. The size of the well or moderately rounded ooids macroscopically is 0.2–2 mm. As a result of other microscopic examinations it can be stated that the structure of such rocks is made up of carbonite matrix and the main minerals are calcite, and to a lesser degree, quartz and feldspar. Calcite can appear as the nucleus of the ooids. Török 2008.
- ³⁶ As an example, see: Zsámbék, Simontornya Castle, Pusztaszer, Esztergom Palace, Visegrád Palace.
- ³⁷ As an example, see: Citadel, Opera House, Matthias Church.
- ³⁸ Iványosi–Szabó (manuscript) 1994.
- ³⁹ Vizi 1990; Szónoky 2001 (manuscript); 2002; Lukács–Szónoky–Hadnagy 1993.
- ⁴⁰ Szónoky (manuscript) 2005.
- ⁴¹ Kelemen (manuscript) 2010.
- ⁴² Travertine formed in the Pleistocene and belongs to the so-called Dunaalmás Limestone Formation.
- ⁴³ On the basis of the microscopic examinations of analogous samples, it can be stated that this rock type consists entirely of microcrystalline carbonate (calcite). The remaining cavities of perished plant parts are filled with crystalline calcite. The relatively high degree of crystallinity and moderate porosity indicate the warm water origin. The size of the crystals is about 0.1–0.5 mm. Török 2005.
- ⁴⁴ Kertész 1985.
- ⁴⁵ Iványosi–Szabó (manuscript) 1994.
- ⁴⁶ Rózsa (manuscript) 1993.
- ⁴⁷ Vizi 1990; Szónoky 2001.
- ⁴⁸ Szónoky (manuscript) 2005.
- ⁴⁹ Kelemen (manuscript) 2010.

Bara Júlia

A csongrádi Szent Rókus-templom művészeti értékei

A csongrádi belsővárosi templom jelenlegi külső és belső kialakítása, díszítése az évszázadok során sokat változott.

Eredeti kialakításáról fontos adatokat szolgáltat a templom 1726-os egyházlátogatási jegyzőkönyve.¹ A mai állapothoz hasonlóan szentélye és sekrestyéje boltozott volt, a hajót pedig síkmenyendezet fedte. Egykori berendezéséhez egy feltételezhetően fából épített karzat, egy zöld és egyéb színekkel festett szószék és padok tartoztak. Az oltárok, a templom főoltára és a két mellékoltár – építményük festésének és aranyozásának kivételével – ekkorra már szintén elkészültek. A ma is álló főoltár építményének képe a templom tituluszának megfelelően Mária Mennybevételét ábrázolta. Kialakítása, kisebb eltérésektől eltekintve, jórészt megfelelt a jelenlegi állapotoknak. Az evangéliumi oldalon álló mellékoltárt Szent István magyar király tiszteletére állították, szerkezete a főoltár felépítését követte. Alsó szintjének közepén Szent István szobra volt látható Szent László király és Szent Imre herceg szobraival közrefogva. Fölöttük – vélhetően az orommezőt közrefogó voluták tetején – Szent Katalin és Szent Borbála, a közöttük emelkedő orommezőben pedig a Szentháromság és Szűz Mária szobrai álltak. A leckeoldali mellékoltár ekkora még nem készült el, de már kiválasztották tituluszát, Szent Imrét.

Az oltárokról feltehetően Károlyi Sándor gondoskodott, mivel az egyik forrás említi, hogy 1723 novemberében tiszttartója fizette ki az egyik oltár képírói (festői) munkadíjának utolsó részletét.²

A tervezett Szent Imre-mellékoltár végül nem épült meg. Helyette Linkner Mihály, Károlyi Sándor uradalmi tisztje, Szatmár vármegyei jegyző

állítatott egy fogadalmi oltárt Szűz Mária Szepőlőten Fogantatásának tiszteletére. Az oltárt elsőként a templom 1735. évi inventáriuma említi.³ Készítési idejének meghatározásában a megrendelőnek az oltár oromzatán látható címere lehet a segítségünkre. Mivel Linkner csak 1732-ben kapott nemesi rangot és címet⁴, az oltár csak ezt követően, tehát 1732–1735 között készülhetett.

A templom külső megjelenése, homlokzatainak kialakítása szintén kissé eltért a mai állapotoktól. Az épületnek két bejárata volt. Kökeretes főbejárata, akárcsak napjainkban, a nyugati oldalon nyílt, ám torony híján a templomhajó falához volt csatlakozva. A másik, hasonló kialakítású bejárat a déli fal tengelyében nyílt, ezt azonban a lourdes-i barlang kialakításakor elfalazták. A torony hiánya, illetve az ennek pótlására melléje épült fa harangláb miatt a templom a maitól teljesen eltérő összképet mutathatott.

A külsővárosi Nagyboldogasszony-templom felépítését követően – amint erről már korábban is szó esett – a Károlyi család nem támogatta a belsővárosi templom fenntartását, így egy időre használaton kívül került. Oltárait ez idő alatt is megőrizte, azonban igencsak rossz állapotba kerülhetett, mivel az 1778-as püspöki egyházlátogatás idejére már misék végzésére is alkalmatlanná vált.⁵ A régi templom ügyét végül a település vezetősége karolta fel. 1781. május 28-án a városi tanács felterjesztést intézett a váci egyházmegye püspökéhez, amelyben kérelmezte annak engedélyezését, hogy a Csongrádon gyakorta megforduló szerzetes atyák a régi, belsővárosi templomban legalább ünnepnapokon szentmisét tarthassanak, mivel az idősebbek és a betegek a távolság miatt nem tudják látogatni a Belsővárostól távolra eső

új templomot, illetve kedvezőtlen időjárás esetén a nagy sár másokat is eltántoríthat a templomba járástól.⁶ Az ügy kimenetelének részletei nem ismertek, azonban valószínűsíthető, hogy az épületet állandó rendszerességgel csak a Szent Rókus kápolna lebontását követően, 1784-től kezdték el ismét használni, amikor megkapta a lebontott kápolna titulását és egykori, Szent Rókust ábrázoló oltárképét is.

Ez a változás a templom kialakítását is érintette. A Szent Rókus oltárképet a főoltárra, a Mária mennybevételét ábrázoló kép helyére helyezték, és ez a kép maradt egészen 1869-ig, amikor ismét lecserélték a jelenlegi, Körrey György által festett alkotásra.⁷ Körrey egy év múlva, 1870-ben az evangéliumi oldalon álló mellékoltárra is új, Szent Annát ábrázoló képét készített.⁸ Az oltár jelenlegi építményét – amely az 1745-ös egyházlátogatás alkalmával még őrizte eredeti kialakítását – először valószínűleg még a 18. század közepén, első tituluscseréje alkalmával alakították át.⁹ Az oltárkép oldalán jelenleg álló két királysobor, valamint az oromzati részen látható, Szűz Máriára utaló

torony-faragvánnyal is kiegészülő Szentháromság-ábrázolás még a korai, nemsokkal a templom befejezését követően megépült oltárépítményről származhat. Az oromzatot díszítő, lángnyelvben végződő, szögletes fülekkel és copfjellegű füzérekkel díszített urnadíszek azonban már valószínűleg 19. század végi – az oltárképpel egyidejű vagy a felújításokhoz köthető – kiegészítések.

A Körrey György képeivel felváltott két barokk oltárkép közül csak az egykori főoltárképet ismerjük. Ezt a 19. század végén – nem túl szakszerűen – restaurálták, átfestették. Jelenleg a sekrestye bejárata mellett függ. Egy 1885-ben készült leltár megemlékezik egy nagyméretű, Szent Istvánt ábrázoló, falon függő képről is.¹⁰ Erről, akárcsak a 18. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben említett Szent Péter és Szent Pál szobrokról a későbbi időszakból nem rendelkezünk adatokkal. Ezek az alkotások a főoltár szélén, a női szentek szobrai helyén álltak.

A templom titulúsváltását követően nem csak a belső, hanem a külső is átalakult. Legfontosabb változást a torony építése (1818) jelentette,

amellyel egyidőben bizonyára a homlokzatokat is felújították, egységesítették. Az épület első teljes, külső-belső felújítására Gulyás József templomgondnok 3.000 forintot meghaladó adományából került sor 1884-ben. Ekkor a templom új zsindeletet, tornya új bádogsisakot kapott, belül újrafestették, és felújították az oltárokat. A Historia Domus szerint „átfestették” a már említett két barokk, Szent Istvánt és Szűz Máriát ábrázoló oltárképeket is.¹¹ 1885-ben az új toronysisak tetejére ünnepélyes keretek között keresztet helyeztek el.¹² Ugyanebben az évben a hívek adományaiból a régi, „sivító” orgonát is felújították és megnagyobbították, méltó elhelyezésére pedig új, vasoszlopokra helyezett orgonakarzatot emeltek.¹³ A szószéket 1891-ben Gyöngyösi Szabó István és Tari Anna belsővárosi lakosok házasságuk 50. évfordulójának alkalmából készítették.¹⁴ 1894-ben a főoltár¹⁵, 1896-ban a két mellékoltár építményeit is újrafestették.¹⁶ 1895-ben a templomot ismét felújították, ekkor új padokat állítottak fel, és helyreállították a külső vakolatot is.¹⁷ 1915-ben a város képviselő-testületének mintegy 20.000 korona költségén újból felújították az épületet. Ennek során palával újra fődtek a templomot, a falakat kívül-belül újra vakolták, teljesen újjáépítették a hajó síkmennyezetét. A mennyezet kifestésével Lohr Ferenc és Tary Lajos festőművészeket bízták meg, akik nem sokkal korábban fejezték be a Nagyboldogasszony-templom ma is látható falképeit. A templom jelenlegi orgonáját szintén ekkor szerezték be a pécsi Angster orgonagyárból.¹⁸ 1946-ra a freskók beázás miatt menthetetlen állapotba kerültek, ezért a tető újjáépítését és a vakolat helyreállítását követően, 1947-ben Borsa Antal és Endrédi György festőművészek a mennyezetet két nagyméretű képpel, az oldalfalakat pedig barokkizáló díszítőmotívumokkal átszőtt, márványozást utánozó festéssel díszítették.¹⁹

Összegezve tehát elmondható, hogy a templom hajója, szentélye és sekrestyéje 1723-ban épült, tornyának építéséhez pedig 1818-ban kezdtek hozzá. Főoltárának építménye legké-

sőbb 1726-ig, Linkner Mihály fogadalmi oltára pedig 1732–1735 között elkészült. Az evangéliumi oldalon álló mellékoltár elődje a főoltárral egyidőben épülhetett, és a korabeli leírások tanúsága szerint követte ennek felépítését. Első átépítése valószínűleg a 18. század közepén bekövetkezett tituluscseréhez köthető. 1870-ben új oltárképet kapott, és valószínűleg ekkor, vagy a század végén zajló felújítások során helyezték el rajta a jelenleg a főpárkány fölött látható urnadíszeket és volutákat. A főoltár egykori, Mária mennybevételét ábrázoló festménye helyén jelenleg egy 19. századi kép függ, építménye azonban jórészt megőrizte eredeti kialakítását, a mellékoltárokhoz hasonlóan azonban többször átfestették. A templom berendezése a 19. század végén új szószékkel és orgonakarzattal gazdagodott. A hajó barokk síkmennyezetét a múlt század elején beton mennyezettel helyettesítették, amelyet az oldalfalakkal együtt legutóbb 1947-ben falképekkel, díszítőfestéssel is elláttak.

A templom alaprajzi elrendezése és homlokzatainak kialakítása

A Szent Rókus-templom téglány alaprajzú, osztatlan hajójához a nyolcszög három oldalával záródó nyújtott szentély, főbejárata előtt a homlokzat elé kiugró, négyzet alaprajzú torony, szentélyének északi oldalához sekrestye csatlakozik. Hosszanti tengelye megközelítőleg északkelet-délnyugati fekvésű (a templomhajó tengelye 32°-kal tér el északi irányban a nyugat-keleti iránytól). Tégglából épült, nyeregtető fedí, mely a szentélyzáródás felett leköntyölt. Az épületen lábazat és egyrészes párkány fut körbe.

A templom főhomlokzatának tengelyében a főbejáratot magába foglaló torony emelkedik, két oldalán pedig egy-egy mellékbejárat nyílik, amelyek közül a Tisza felőli oldalon lévő az orgonakarzatra vezet, a másikat belülről elfalazták. A későbbi hozzáépítés ellenére a torony szervesen kapcsolódik a templom hajójához, kialakítása, tagolása a homlokzatokéhoz igazodik. A torony háromszintes. A templom főpárkányának magasságáig emelkedő alsó szintjét a főbejárat, fölötte, az orgonakarzat vonalában pedig félköríves záródású, szemöldökgyámos, zsalugáteres ablak tagolja. Vakolatsávózással díszített középső szintjét egy

kisebb körablak, míg a legfelső, tető fölé emelkedő, toronyórával felszerelt órapárkánnyal lezárt szintjét mind a négy oldalon egy-egy félköríves záródású harangablak töri át. A tornyot törtvonalú, faszerkezetű, rézlemezzel borított sisak koronázza, tetején toronygombbal és kereszttel. Kétoldalt háromszögű oromfallal kapcsolódik a templom hajójához. Szélein Szent József és Szent Rókus szobrai állnak.²⁰

A hajó oldalhomlokzatait tagoló vakolatsávok három tengelyt különítenek el egymástól. A Tisza felőli oldalát mindössze egy, a központi tengelyben kialakított félköríves záródású ablak tagolja. A Kerekárok utca felőli oldala jóval tagoltabb: a falat tengelyenként egy-egy azonos kialakítású ablak töri át, amelyek alatt a két szélső tengelyben egy-egy körablak, a középső tengelyben pedig egy kőkeretes bejárat is található. Utóbbit a lourdes-i barlang kialakításakor elfalazták.

A szentélyt három, ugyancsak félköríves záródású ablak világítja meg. A hozzá csatlakozó sekrestye félnyeregtetővel fedett, bejárata a Tisza felőli oldalon nyílik.

Belső tér és berendezés

A főbejáraton belépve a toronyaljba jutunk, ahonnan egy faragott kőkapun keresztül a templomtérbe léphetünk. A hajót síkmennyezet, a szentélyt cikkelyes negyedgömb boltozat fedi. A bejáraton oldalon kecses, korinthoszi fejezetű öntöttvas oszlopokon álló orgonakarzat emelkedik, rajta a pécsi Angster József és Fia orgona- és harmóniumgyárában készült orgonával.

A Szent Rókus-templom berendezésének legfőbb értékei a szentélyben álló főoltár, valamint a diadalív előtt, a hajó két oldalán elhelyezkedő két mellékoltár.

A főoltár építménye teljesen kitölti a szentély zárófalanak két ablak közötti mezőjét. Az oltár-építmény falazott oltárasztal (stipes) fölött emelkedik. Menzáján adoráló angyalpárral közrefogott, aranyozott fejezetű oszlopocskákkal tagolt tabernákulum látható, ajtaján az Oltáriszentségre utaló kehely- és ostyaábrázolással. Az oltár íves vonalú retabulumának széleit alul csigavonalú konzolok határolják, amelyeken, az oltárképet keretezve, Szent István és Szent László szobrai láthatók. Szent István vitézkötéses magyar ruhát, fölötte palástot visel, fején a Szentkorona. Bal kezében országalmát, jobbában pedig jogart tart. Vele szemben, hasonló hajlított, az oltárkép felé forduló testtartásban Szent László látható páncélban, királyi palástban, fején keresztekkel díszített koronával, kezeiben csatabárdal és jogarral. A 18. századi vizitációk tanúsága szerint a királyszobrok két oldalán egykor Szent Péter és Pál apostolok szobrai álltak. Helyükre két, attribútum nélküli, koronát viselő női szobra került.

Az oltár retabulumát egy-egy márványozott festéssel és aranyozással díszített oszlop és két-két hasonló díszítésű lizéna tagolja, amelyek törtívű képkeretet fognak közre, illetve hangsúlyos, tagozott párkányt tartanak. Az oltárkép a templom patrónusát, az egyik legfontosabb pestis ellen védő szentként tisztelt Szent Rókust ábrázolja. A szent zarándokruhában, természeti háttér előtt, térdre ereszkedve jelenik meg. Tekintetét az égre

emeli, miközben bal kezével zarándokbotra támaszkodik. Mellén keresztet és Jakab-kagylót visel. Széles karimájú kalapja a földön hever, előtte egy szájában kenyeret tartó kutya jelenik meg. A képet Körrey György festette 1869-ben.²¹

Az oltár párkánya fölött törtívű, egy-egy volutával keretelt oromzat emelkedik, amelynek mezejét a világmindenséget jelképező glóbusz körül elrendezett Szentháromság-kompozíció, valamint felhők, angyalfejek és fénysugarak töltik ki. A főpárkányhoz kapcsoló voluták tetején baloldalt a kelyhet tartó Szent Borbála, jobboldalt a pálmaágot és könyvet tartó Szent Katalin kisebb méretű szobra áll. A főpárkányon, illetve az oromzat felső szélein egy-egy puttópár jelenik meg. Az oromzatot a sátánon diadalmaskodó Szent Mihály arkangyal alakja koronázza.

A főoltár egykori képe a sekrestyeajtó mellett látható, témája Mária mennybevétele. Mária felhőkön áll, feje fölött csillagokból álló koszorú, felette Krisztus, az Atyaisten és a Szentlélek galambja látható, melynek fénye kiárad a kompozíció egészére. Mária tekintetét az égre emeli, jobbát fia kezébe helyezi, aki oldalán és lábfejen a keresztre feszítés nyomait hordozza. Körülöttük angyalok és puttók jelennek meg, egyikük Krisztus keresztfát cipeli, míg mások Mária szeplőteleniségére utaló liliomot és rózsákat tartanak. A festményt 1885-ben Gulyás József adományából egy bizonyos Hegedűs nevű festő átfestette, ennek emlékét őrzi a kép alsó részén látható felirat (*Az ősi templom első oltárképe. Gulyás József. Hegedűs 1885*).

A diadalív két oldalán álló mellékoltár áll. A szentély és a hajó találkozásának leckeoldal felőli oldalán lévő mellékoltár valószínűleg ugyanabban a műhelyben készült, mint a főoltár. Titulusa a Szeplőtelen Szűz. Magas, tégglából épített, vakolt és meszelt alépítményen, enyhén ívesen hajló retabulum fölött emelkedik. Márványozást utánzó festés, helyenként aranyozás, széleit pedig dekoratív faragott levélornamentika díszíti. Köz-

ponti részét – keskeny, oltárképkeretet imitáló szegéllyel körbefogva – Szűz Máriát megjelenítő faragott relief tölti ki. A Szűzanya kissé oldalra fordulva, egy baldachin alatt, felhőn térdelve jelenik meg. Kezét imára kulcsolja, fején korona. Alakját a feje fölé emelkedő baldachinról leomló, kétoldalt felfogott függöny keretezi. A kompozíció elrendezése Mária közbenjáró, oltalmazó szerepét hangsúlyozza. Két oldalán Szent Borbála és egy ismeretlen női szent szobra látható. Az oltárépítmény két-két lizénára és oszlopra támaszkodó koronázópárkányán az oltár állíttatójának, Linkner Mihálynak címere, alatta feliratos szalag látható, amelyen „Ex voto Michaelis Linkner” fogadalmi felirat olvasható.

Az oltárt törtvonalú, befelé forduló volutákkal közrefogott, ívelt oromzat zárja le. Szélein, a voluták illetve a koronázópárkány fölött egy-egy ülő puttó, továbbá egy-egy copf lángdíszes urna látható. Az orommezőt teljesen kitölti az idősebb férfiként, felhőtrónuson ülve, feje fölött háromszög alakú dicsfénnel ábrázolt Atya alakja, aki jobb kezét glóbuszon pihenteti. Feje fölött, az oromzat párkányán galamb formájában a Szentlélek is megjelenik, az Atyához hasonlóan sugárkoszorúval övezve. Az oltárt faragó mester eltekintett a Fiúisten ábrázolásától. Nem is volt erre szükség, hiszen a keresztény felfogás szerint – ahogy ezt a lorettói litánia „Mária tiszteletes

edény!” invokációja is megfogalmazza – Mária Jézus testének hordozója, élő szentségtartó volt.

Az evangéliumi oldalon álló mellékoltság patrónusa Szent Anna. Jelenlegi, Körrey György által festett oltárképét 1870-ben helyezték el a barokk építményen. A festmény Szent Annát ábrázolja, amint a gyermek Máriát olvasni tanítja az Ószövetségből. Az életképszerű jelenet háttérében, az oszlopos tornác mögött természeti táj részlete bontakozik ki, az égbolton két puttó látható. Alsó részén a festő nevét és az oltárkép készítésének idejét megörökítő, bekarcolt felirat olvasható. Idillikus, kissé édeskés hangvétele, illetve kompozicionális elrendezése emlékeztet Körreynek néhány évvel korábban, a kiskundorozsmai Keresztelő Szent János-templom számára festett Szent Anna oltárképére.

A festményt lendületes vonalban hajlított indákkal díszített barokk keret, egy korábbi oltárkép kerete fogja közre. Egykori oltárképét nem ismerjük. Fából készült retábulumát márványozást utánzó festés, helyenként pedig aranyozás díszít. Az oltárkép szélein egy-egy kompozit fejezetű oszlop áll, mellettük bal oldalt Szent László, jobb szélén Szent István csigavonalban csavarodó konzolokra helyezett szobrai láthatók. Az oltár építményét széles, az oszlopok fölött kissé előugró párkány zárja le. Oromzatán felhőkoszorúval övezett Szentháromság-ábrázolás: az Atya és a

Fiú felhőkön ülő alakja fölött a Szentlelket ábrázoló galamb jelenik meg. Az oromzat alsó részén egy torony látható, amely az oltárképen is megjelenő Máriát jelképezi, utalva a lorettói litánia „Dávid király tornya”, „Elefántcsontból való torony” invokációira.²² A kompozíciót két oldalt egy-egy voluta fogja közre, előttük, az oszlopok vonalában egy-egy urnadíszel.

Az oltár építménye a 18. század második felében készülhetett, de nem kizárt, hogy egyes elemei az 1726-ban már álló, Szent István tiszteletére állított, nagyobb méretű és gazdagabb díszítésű elődjéről származik. Így Szent László és Szent István szobrai azonosak lehetnek azzal a két szoborral, amelyek egy Szent Imre szoborral együtt az oltár alsó szintjén álltak. Az oromzaton látható Szentháromság kompozíció szintén az egykori oltár oromzatának részét képezte. A torony pedig az ugyanitt látható, mára elpusztult,

de a 18. század eleji vizitációkban még említett Szűz Mária ábrázolás töredéke lehet.²³

Jelenleg az oltárok szobrai vastag olajfestés, oszlopait, párkányait barnás márványozást utánzó festés, a különböző faragott ornamenseket pedig aranszínű festék díszíti. A legutóbbi restaurálás alkalmával megnyitott, a korábbi festésrétegek feltárására szolgáló kutatóablakokban helyenként előbukkan a jelenleginél jóval finomabb, főként vörös, zöld és aranszínű eredeti festékréteg.

Az oltárokat a 19. század utolsó évtizedében festhették át. Jellegzetes, barnásvörös márványozást utánzó festés borítja az ugyanebből az időszakból származó szószéket, valamint a Jézus Szíve és Szent Antal szobrok posztamenseit is. A szerény, de szép faragású, barnára festett padokat 1895-ben készítették, és ez idő tájt szerezhették be a sekrestyében található, miseruhák és kegytárak tárolására szolgáló szekrényeket is.

A templom festészeti díszítése

A templom belső terének összeképéhez nagyban hozzájárulnak a hajó mennyezetét díszítő falképek, valamint a szentély és a hajó falait borító díszítőfestés.

A templom festészeti díszítését 1947-ben, az első Tiszai Mária-napokra való készülődés és templomfelújítás keretében Borsa [Schutzbach] Antal (1902–1974) és Endrédy György (1910–1988) végezte.

Kettőjük közül valószínűleg Borsa Antal iparművészhez köthetők a díszítőfestési munkálatok.²⁴ Borsa homokszínűre festette az oldalfalakat, valamint a mennyezetet. A diadalív és a szentély falait barnás rózsaszín, márványhatású, fehér színű, indás-leveles barokkizáló motívumokkal tarkított – a barokk berendezéssel és térrel kíváncian harmonizáló – festéssel tagolta.²⁵ Az orgonakarzat mellvédje mellett, a párkány fölé mintegy névjegyként munkájának fontos kellékeit, egy festékes kannát és egy festőecsetet, valamint szemüvegét is megfestette.

Díszítőfestés keretezi a mennyezeti falképeket is. A szentély felőli falkép a csongrádi kubikosok és halászok előtt megjelenő Szűzanyát ábrázolja. Az esemény a Holt-Tisza ágánál játszódik. A kép háttérében a Tisza, túloldalán a Nagyboldogasszony-templom látható. Mária, ölében a gyermek Jézussal sötét felhők között jelenik meg. Alakjuk fényárban úszik, kezüket áldásra emelik. Mellettük, a nézőnek hátat fordítva egy angyal látható, ruhájának drapériája alól két kíváncsi puttó kukucskál. Egyikük szemüveget visel. Alul, a folyóparton munkások csoportja jelenik meg. Legtöbbjük már észrevette a csodát, és munkájukat abbahagyva tekintetüket a Szűzanya felé emelik. Egy férfi fáradtan ásójára támaszkodik. A kép a pillanatszerűség benyomását kelti, amelyet tovább hangsúlyoz az előtérben megjelenő alak, aki még mozgásban van, megfeszített izmokkal tolja maga előtt a talicskájában levő földet, míg kissé távolabb a halászok zavartalanul folytatják a munkájukat.

A jelenet szomszédságában, a diadalív északi és déli falán a jól ismert Mária-himnusz, Mária oltalmát kérő kezdősorai olvashatók: „Boldogasszony Anyánk, régi nagy Patrónánk. Sok ínségben lévén, így szólít meg hazánk: / Magyarországról, édes hazánkról, ne feledkezzél el, szegény magyarokról”. A fohász tulajdonképpen a mellette lévő jelenettel együtt is értelmezhető, és így, együttesen a Szűzanya oltalmazó, a csongrádiak által tapasztalt kegyelmének az egész országra való kiterjesztésének óhaját is megfogalmazza.

A kép párja a mennyezet orgonakarzat felőli részén látható. Jézust ábrázolja, amint megjelenik a Szent Rókus-templom bejárata előtti téren összegyűlt emberek között. A jelenlevők, férfiak és nők, idősebbek és fiatalok figyelemmel hallgatják a Megváltót, aki széttárt karokkal fordul feléjük. A baloldalt látható néhány férfi épp aratásból térhetett haza, egyikük kését, egy másik vállán cséphadarót tart.

A két kép a csongrádiak Szűz Mária és a Megváltó iránt érzett odaadó, a nehéz, munkával teli mindennapok ellenére lankadatlan szeretetének képi megjelenítése. A háttérben látható templomok pedig – amelyeket Mária és Jézus védelmező segítsége mellett, nehéz erőfeszítések árán építettek – ennek a vallásos buzgalomnak az eredményei.

A templom festészeti díszje ünnepélyességet kölcsönöz a térnek, amelyet a színes üvegablakokon át besűrűdő fény, illetve a mennyezetről lecsüngő, 1897-ben Giergl Henrik üvegműves műhelyében, közadakozásból készült csillár világít meg.²⁶

A templom szerelvényei. Harangok, klenódiumok, textíliák

Csongrád egykori plébániatemploma, történetének korai szakaszától kezdődően megfelelően el volt látva a liturgiához nélkülözhetetlen kellékekkel, miseruhákkal, különböző liturgikus textíliákkal, klenódiumokkal, harangokkal. Az egyházlátogatási jegyzőkönyvek tanúsága szerint már az építését követő időszaktól kezdődően jelentős mennyiségű kegytárggyal rendelkezett, ezek közül azonban semmi sem maradt az utókorra. A jelenlegi kegytárgyak többségét a 19. század második felében és a 20. század elején, a hívek adományából szerezték be.

Egyházi szerelvényeinek alapját feltételezhetően elődjének, az egykori Szent István-templomnak ingóságai képezhették, amelyről egy 1716-ban készült jegyzőkönyv tájékoztat. Az összeírás a különböző, könnyen elhasználódó liturgikus textíliák mellett egy aranyozott ezüst kelyhet, egy ezüst paténát, egy aranyozott, rézből készült monstranciát és cibóriumot, két kisebb és egy nagyobb harangot, valamint liturgikus könyveket is felsorol.²⁷ Ugyanezeket a tárgytípusokat említi a jelenlegi templom első ismert összeírása is (1726).²⁸ Ugyan a tárgyak egy része a két inventárium között eltelt tíz év alatt ki is cserélődhetett, a két leltár több egyező részlete azt sugallja, hogy a jelenlegi templomba több tárgy is bekerült a régi épületből. Például a későbbi inventárium által felsorolt, Pázmány Péter prédikációit tartalmazó kötet (Conciones Pazmani Dominicalis) azonos lehet a korábbi leltárban is szereplő tétellel.²⁹ Az a kazula pedig, amelyről a jegyzék szükségesnek látta megjegyezni hogy „régí”, szintén a korábbi templomból származhatott.

A templom ingóságai fokozatosan gyarapodtak. 1735-ben szerelvényeihez tartozott két aranyozott ezüst kehely paténával, egy aranyozott, rézből készült cibórium fedővel és egy ugyanilyen monstrancia. Nem szűkölködött a miseruhákban és a liturgikus textíliákban sem. A templom leltára egyebek mellett felsorol három új és két régebbi kazulát hozzáillő stólával és manipulussal,

négy albát, hat humerálét, három karinget (superpelliceum), két pluviálét, három vélumot, hat keszkenőt, 14 oltárterítőt és nyolc különböző színű zászlót: egy zöldet, amelynek képe Mária mennybevételét és Szent Józsefet ábrázolja, egy pirosat Keresztelő Szent János és Szent Adalbert püspök, két vöröset Szent László, Rókus, Sebestyén és Rozália, két kisebb zöldet a Szűzanya és Szent József, egy kisebb zöldet Szerafikus Szent Ferenc képével, valamint egy fekete zászlót. Egyes textíliákról megjegyzi, hogy régiek. Érdekességeként említhető, hogy a templomban volt egy, a trónoló Szűz Máriát ábrázoló hímzés is. Ekkoriban egy hat mutációs orgona és keresztelőmedence is állt a templomban. A leltárban szereplő három harang nem kizárt, hogy még a régi templomból származott, amelyben korábban ugyanennyit említettek. Az összeírás szerint közülük a nagyobbik Mária mennybevételének, a két kisebbik közül az egyik Szent István király tiszteletére volt szentelve. A harmadikról megemlíti, hogy régi, és titulusa sem ismert.³⁰

1761-ben már három ezüst kelyhet írnak össze, és úgy tűnik, hogy addigra a rézből készült cibóriumot is ezüstre cserélték. Növekedett a liturgikus textíliák száma is: már hat kazulát számoltak össze, egyiküknek értékességét pedig külön kihangsúlyozták. A harangok száma ötre növekedett, a hat mutációs orgona helyett pedig egy négy mutációs van felsorolva.³¹

A külsővárosi templom felszentelését (1769) követően a belsővárosi templom szinte kiüresedik. Az 1778-as vizitáció mindössze a három oltárt említi, és leírja, hogy nincsenek kegyszerei. Ezzel szemben az új templom feltűnően gazdag paramentum-készlettel: például három ezüst és két másik kehellyel is rendelkezett, a templom mellett felépített ideiglenes harangtoronyban pedig 7 harang függött.³² A jegyzőkönyvek tételes, részletezést mellőző felsorolásaiból nem lehet kikövetkeztetni, hogy milyen tárgyak kerültek át a régi templomból az újba, és így sajnos azt sem

tudjuk megállapítani, hogy Nagyboldogasszony-templom jelenlegi gyűjteményében vannak-e innen származó tárgyak. Közülük legfeljebb az ötvöstárgyak vészelhették át az elmúlt több mint két évszázadot, a textíliák a használattól tönkre mehettek.

Egyes tárgyak a belsővárosi templom újbóli használatba vétele, vagyis 1785 után valószínűleg visszakérültek eredeti helyükre. Így történhetett meg például, hogy 1827-ben a plébániatemplomban kevesebb klenódiumot írtak össze, mint 1778-ban, míg a Szent Rókus-templomban – ahol korábban hiányoztak az ötvöstárgyak – 1827-ben már egy ezüst és egy réz kelyhet, két ezüst paténát, egy ezüst cibóriumot, egy aranyozott réz monstranciát, egy ón pacifikálét és egy ezüst pixist is említenek. Ezek a tárgyak még egy 1875-es leltárban is szerepeltek, későbbi történetük nem ismert.³³ A belsővárosi templom klenódiumgyűjteménye később is gyarapodott. A Historia Domus megemlékezik róla, hogy 1885-ben Gulyás József a régi szentségtartó helyébe egy új, díszes monstranciát és fehér selyem vélumot hozatott.³⁴

A templom 18. századi gyűjteményéhez tartozó tárgyak közül mindössze csak egy harang ismert, amely ma is a templom tornyában függ. Felirata szerint Csongrád városa készítette Budán 1793-ban, Brunner József harangöntővel.³⁵ Palástján Szent Rókus látható, felső pártázatan *GOSS MICH IOSEPH BRUNNER IN OFEN 1793* (Brunner József öntött engem Budán 1793-ban), Szent Rókus alakja alatt pedig *IN HONOREM ST ROCHI COMUNITAS CSONGRADIENSIS CURAVIT 1793* (Szent Rókus tiszteletére készítette Csongrád egyházközsége 1793) - feliratok futnak körbe.³⁶

További három harangját a templom 1885-ös leltára, majd 1917-ben, háborús célokra való elszállításuk előtt az akkori plébános, Thury Károly is összeírta.³⁷ Mindhárom harangot beöntötték. Egyiküket 1825-ben Eberhardt Henrik készítette Budapesten, palástját Szent Annát, Szent Miklós püspököt, Szent Sebestyént és Szent Flóriánt ábrázoló domborművek díszítették. Felirata *FUDIT HENRICUS EBERHARDT, PESTINI 1825* volt.³⁸ Egy másik, kisebb harangot felirata

alapján Csongrád lakossága készítette 1874-ben: *CSONGRÁD VÁROS KÖZÖNSÉGE NEVÉBEN CSONGRÁD VÁROS RENDEZETT TANÁCSÚ HATÓSÁGA. 1874.*³⁹ A harmadik harangról a hagyomány azt tartotta, hogy halászok fogták ki a Körösből.⁴⁰ Eperjesen öntötte Wierd György 1632-ben. Felirata: *MAR IHS GOSSE MICH ANNO MDCXXXII GEORG WIERD IN EPPERIES.*⁴¹ 1913-ban Novotny Antal temesvári műhelyében újraöntötték.⁴² 1825-ben a források említenek egy nagyméretű (5 mázsa 16 font, azaz megközelítőleg 370 kg), nem sokkal korábban Szent Rókus tiszteletére felszentelt harangot is.⁴³

A 19. századtól kezdődően a templom gyűjteménye a hívek adományából gazdagodott. A tárgyak többsége az elmúlt két évszázadban került a templom tulajdonába. Leggyakrabban miseruhákat, különböző liturgikus textíliákat, zászlókat adományoztak, más kellékeket pedig gyűjtrésekből befolyt adományokból szereztek be.

A zászlókat körmenetekhez, illetve temetések alkalmával használták. Készíttethették magánszemélyek, vallási társulatok valamint céhek is. Ezeket a tárgyakat általában erre szakosodott fővárosi cégekkel szereztették be (Szűcs és Társa, Kriszta és Leitner).

A források 1827-ben négy, 1875-ben már nyolc zászlót említenek. Közülük kettőt a Rózsafüzér társulat készíttetett 1875-ben, rajtuk a Megváltó keresztségének illetve Mária mennybevételeének ábrázolásával.⁴⁴ A „juhász és pásztorsereg társulatának” 1881-től kezdődően szintén volt egy zöld színű templomi lobogója.⁴⁵ Valószínűleg

az egyesülethez köthető⁴⁶ az egyik hátulsó padra erősített, imádkozó Szent Vendelt ábrázoló körplasztikával díszített persely is.

Magánszemélyek körében az ún. olvasós lobogók, azaz Szűz Máriát rózsafüzérrel ábrázoló zászlók lehettek különösen népszerűek. 1894–1895-ben a források négy ilyen, kék színű zászlóadományt jegyeznek fel. Közülük kettőt egy-egy belsővárosi asszony adományozott a templomnak.⁴⁷

A fekete zászlókat temetéseken használták, így hamar elrongyolódhattak. 1896-ban Hegyi Antal plébános gyűjtést szervezett, a befolyt összegből két fekete teveszőr damaszt lobogót vásárolt.⁴⁸

Textíliákról, miseruhákról és díszes terítőkről a hívek mellett az Oltáregylet is gondoskodott. A templom 1875. évi leltára öt kazulát, ugyanennyi stólát és cingulumot (papi övet), három fekete és egy aranyszínű pluviálét, egy vélumot, kilenc albat, 14 humerálét, öt karinget (superpelliceum), 12 korporálét, öt kehelytakarót (palla), 40 törülőruhát (purificatorium), öt kéztörölő kendőt (manutergium), nyolc oltártakarót, három oltárterítőt (mappa) és négy ministránsruhát sorol fel.⁴⁹ Adományokból 1884-ben három újabb miseruhát vásároltak, fehér és piros brokát valamint violaszínű atlaszanyagból.⁵⁰

Az adományozások a múlt században is folytatódtak. 1946-ban a hívek felajánlásából a templom Szent Sír és Szent Antal szobrokkal gazdagodott.⁵¹ A körmeneti keresztet szintén a század első felében szerezhették be. A kisebb-nagyobb terítők, varrott kézimunkák többsége a helyi asszonyok egyes kezeit dicsérik.

Jegyzetek

¹ A jegyzőkönyv ezen bejegyzése és az épület egységes kialakítása megcáfolja azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi templom korábbi épület átépítésének eredménye volna.

² MNL OL, P 398. 709773. 70878.

³ VPL APar. Cs. 1735.

⁴ Áldásy 1939. 139.

⁵ VPL LVis. Liber 7. 1778.

⁶ MNL OL, P 398, 11538.

⁷ Az oltárkép Gulyás Mártonné, született Kállai Rozália adományából készült 100 forintért. Lásd: NPI Historia Domus I. kötet, 108; NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885.

⁸ Tari Jánosné, született Forgó Veronika festtette, aki ugyanakkor a templomot is kimeszeltette, és egy fekete miseruhát is adományozott. Lásd: NPI A Szent Rókus-

templom leltára, 1885; NPI Historia Domus I. kötet, 110.

⁹ Az 1745-ös vizitációban még Szent István titulussal rendelkező oltár az 1761-es vizitációs jegyzőkönyvben már Szent Ferenc oltárként szerepel. A tituluscserre pontos ideje, körülményei nem ismertek. Vö. az 1745. [VPL LVis. Liber 4.] és 1761. [VPL LVis. Liber 6.] évi leírásokat az oltár kialakításáról.

¹⁰ NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885.

¹¹ NPI Historia Domus I. kötet, 117.

¹² NPI Historia Domus I. kötet, 117.

¹³ NPI Historia Domus I. kötet, 118.

¹⁴ NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885. Erre utal a szószerkekre helyezett emléktábla felirata is.

¹⁵ A munkát végző festőnek 100 forintot fizettek. *Csongrádi Közlöny*, 1894. augusztus 19. I. évf. 23. szám, 3. old.

¹⁶ Két mellékoltár „kitisztításának” költségeit Gyöngyösi Szabó István és hitvese, Tari Anna vállalta magára. *Csongrádi Közlöny*, 1896. május 31. III. évf. 22. szám, 3. old

¹⁷ *Csongrádi Közlöny*, 1895. július 30. II. évf. 30. szám 2–3. old.

¹⁸ NPI Historia Domus II. kötet, 23.

¹⁹ Dudás 2000b. 106. NPI Historia Domus II. kötet, 125.

²⁰ Dudás Lajos szerint észak felől Szent Rókus, dél felől Szent Kristóf köszobra látható. Dudás 2000b. 69.

²¹ Körrey György 1818-ban született a Nyitra vármegyei Tótmegyeren (Palarikovo, Szlovákia). Károlyi István taníttatta előbb Pesten Pesky Józsefnél, majd a bécsi akadémián. Bécsi tanulmányai után Budapesten élt, eleinte Pesky műhelyében, majd önállóan, elsősorban vidéki templomok számára dolgozott. Lyka 1981. 131; 137; 150. Csongrádon ő festette a belsővárosi templom Szent Rókus főoltár (1869) és a Szent Anna mellékoltár (1870) képeit, valamint a Nagyboldogasszony-templom korábbi, Mária mennybevétele ábrázoló főoltárképet (1872) és a Szent Anna mellékoltár jelenleg is látható képét (1867). A Nagyboldogasszony-templom oltárképeivel kapcsolatosan lásd: NPI Historia Domus I. kötet, 107; VPL APar. Cs. 1872. A plébániatemplom jelenlegi főoltárképét Vannay Ferenc helybéli rajztanár festette 1894-ben, az esztergomi bazilika főoltárképének mintájára. Lásd: *Csongrádi Közlöny*, 1894. július 1. I. évf. 16. szám 1–2. oldal.

²² Bálint 1998. 199.

²³ VPL LVis. Liber 3; VPL LVis. Liber 4. 1745.

²⁴ Borsa Antal Schutzbach Antalként született 1902-ben Győrben. Középiskolai tanulmányai után a budapesti iparművészeti főiskolán tanult, ahol 1925-ben diplomázott. Kezdetben díszítőfestő és berendező vállalat résztulajdonosa volt, majd elsősorban a Győri Egyházmegye területén kapott megbízásokat. Nevéhez számta-

lan templom kifestése, díszítése, helyreállítása kötődik. Biczó – Grászli 2012. 5–9.

²⁵ Hasonló márványhajtású falfestést alkalmazott 1957-ben is, a kunszigeti templom kifestésénél.

²⁶ *Csongrádi Közlöny*, 1897. január 17. IV. évf. 3. szám, 3. old.

²⁷ VPL LVis. Liber 3. 92–94.

²⁸ VPL LVis. Liber 3. 400–401. 1726.

²⁹ Azonos lehet Pázmány Péter „A római anyaszentegyház szokásából minden vasárnapokra és egy-néhány innepekre rendelt evangéliumokrul predikációk” című, elsőként 1636-ban Pozsonyban megjelent munkájával.

³⁰ VPL APar. Cs. 1735.

³¹ VPL LVis. Liber 6. 1761. június 26–29; 37–38.

³² VPL LVis. Liber 7. 1778.

³³ VPL APar. Cs. 1875.

³⁴ NPI Historia Domus I. kötet, 118.

³⁵ A harangot említi az 1842-es egyházlátogatási jegyzőkönyv és a templom 1885-ös leltára is. Mindkét helyen a harang készítésének idejeként 1723 szerepel. Vö. VPL LVis. Liber 17. 154.

³⁶ A harang szerepel a Szent Rókus-templom 1885. évi leltárában. Lásd: NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885; Patay 1977. 19.

³⁷ NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885; NPI Historia Domus II. kötet, 26–27.

³⁸ Súlya 286 kg, átmérője 84 cm, magassága 72,5 cm volt. NPI Historia Domus II. kötet, 26. Közli: Dudás – Kőhegyi 2000. 390.

³⁹ Súlya 24 kg, átmérője 35 cm, magassága 30 cm volt. NPI Historia Domus II. kötet, 27. Közli: Dudás – Kőhegyi 2000. 390.

⁴⁰ Patay ezt népmondának tartja. Patay 1963. 34–35.

⁴¹ Patay Pál után. Lásd: Patay 1989. 60; A templom 1842. évi vizitációja csak a felirat második felét közli: MDCXXXII GEORG WIERD IN EPERIES; Pontatlanul írja át az 1885-ös leltár; VPL LVis. Liber 17. 154.

⁴² Súlya 53 kg, átmérője 47 cm, magassága 40 cm volt. NPI Historia Domus II. kötet, 26–27.

⁴³ VPL APar. Cs. 1827.

⁴⁴ VPL APar. Cs. 1875.

⁴⁵ Gyöngyössy 2014. 38.

⁴⁶ Részleteiben lásd: Gyöngyössy 2011.

⁴⁷ *Csongrádi Közlöny*, 1894. július 1. I. évf. 16. szám 1–2. old; *Csongrádi Közlöny*, 1895. október 6. II. évf. 40. szám, 4. old.

⁴⁸ *Csongrádi Közlöny*, 1896. szeptember 20. III. évf. 38. szám, 4. old.

⁴⁹ VPL APar. Cs. 1875.

⁵⁰ NPI Historia Domus I. kötet, 117.

⁵¹ NPI Historia Domus II. kötet, 124.

Bara Júlia

The Artistic Values of the Csongrád Saint Roch Church

The interior and exterior construction and decoration of the church in the Belsőváros (Inner Town) district of Csongrád have undergone considerable changes over the centuries.

Important information regarding the original design can be found in the protocol of the 1726 visitation.¹ The sanctuary and the sacristy, similarly to their current state, were vaulted and the nave ceiling was flat. The earlier furnishing presumably consisted of a wooden gallery, pews and a pulpit painted green and other colors. The altars, the main altar of the church and the two side altars – without the painting and the gilding – were already there by that time. The altarpiece on the main altar structure that is still standing

depicted the Assumption of Mary, the patron of the church. The layout was, apart from some minor differences, mostly the same as its current state. The Gospel side altar was dedicated to the Hungarian king Saint Stephen and its structure was similar to that of the main altar. In the centre of the lower area stood a statue of Saint Stephen, with the statues of Saint Ladislaus and Saint Emmerich on either side. Above them, probably on top of the volutes on either side of the pediment, were statues of Saint Catherine and Saint Barbara, and in the pediment between them stood statues of the Holy Trinity and Virgin Mary. The side-altar on the Epistle side had not been finished by then, however its titular saint, Saint Emmerich had already been chosen.

The altars were probably provided by Sándor Károlyi, as one of the sources mentions that his bailiff paid the last instalment of the artist's fees in November 1723.²

The planned Saint Emmerich side-altar was never built. Instead, Mihály Linkner, Sándor Károlyi's overseer and the notary of Szatmár County ordered the construction of a votive altar dedicated to the Immaculate Conception of the Virgin Mary. The altar is first mentioned in the church inventory of the year 1735.³ The coat of arms of the benefactor placed on the altar pediment can be of help in determining the date of construction. Since Linkner attained the rank of nobility and his coat of arms only in 1732⁴, the altar could only be built after that, between 1732 and 1735.

The external appearance of the church, the design of its façades also differed slightly from their current condition. The building had two

entrances. The stone-framed main entrance, just like today, opened on the west side, and, in the absence of a tower, it was attached directly to the wall of the nave. The other entrance, of similar design, opened in the axis of the southern wall, but it was walled up during the construction of the Lourdes Cave. Due to the absence of a tower, and the wooden belfry that stood beside it as a substitute, the church had a completely different appearance from that of today.

Following the construction of the Church of Our Lady in the district known as Külsőváros (Outer Town), as mentioned above, the Károlyi family stopped supporting the maintenance of the Belsőváros church, which was thus out of use for a period of time. The altars remained in place, but most probably the condition of the building suffered serious deterioration, because by the time of the bishop's canonical visitation in 1778,

it had become unsuitable for celebrating masses.⁵ Eventually, it was the municipality that took up the cause of the Belsőváros church. On May 28th, 1781, the city council presented a proposal to the Diocese of Vác, asking it to allow monastic priests (who often visited Csongrád) to celebrate masses at least on feast days, as neither the old nor the ill could regularly visit the distant new church, while muddy roads in times of bad weather conditions also kept other people from attending church services.⁶ Details of the outcome are unknown, but it can be assumed that the building was put into permanent service only after the demolition of the Saint Roch Chapel in 1784, when it was given the title of the former chapel and its former altarpiece depicting Saint Roch.

This change affected the general layout of the church as well. The Saint Roch altarpiece replaced the painting of the Assumption of Mary

on the main altar and stood there until 1869, when it was again changed, this time to György Körrey's work, which is there to this day.⁷ One year later, in 1870, Körrey made another painting of Saint Anne for the Gospel side altar.⁸ The present altar structure, which, at the time of the 1745 canonical visitation, still conserved its original design, was first remodelled probably in the middle of the 18th century, on the occasion of the first change of title.⁹ Both statues of royal saints standing on either side of the altarpiece, along with the representation of the Holy Trinity completed with a tower-carving alluding to the Virgin Mary could have come from the altar that was made shortly after the church was finished. However, the flaming urns decorated with late Baroque (Copf) festoons and angled handles decorating the pediment were probably added at the end of the 19th century – either at the same time as the altarpiece or when it was renovated.

Of the two Baroque altarpieces replaced by the pictures of György Körrey, we know only the former main altarpiece. This was restored and re-

painted – although not very professionally – at the end of the 19th century. At present, it hangs beside the entrance to the sacristy. An inventory from 1885 lists a large painting depicting Saint Stephen hanging on the wall.¹⁰ There is no data available from later years about that painting or about the statues of Saint Peter and Saint Paul mentioned in the protocols of 18th century parish visitations. The latter statues stood on either side of the main altar, where the statues of the female saints are to be found now.

After the change of title of the church, both its internal and external appearance was transformed. The most important change was caused by the construction of the tower (1818), which presumably came with the renovation of the façade and making them coherent in design. The first full renovation took place thanks to the donation of a sum of more than 3,000 florins from the curator József Gulyás in 1884. The church was given a new shingled roof, its tower a new tin steeple, the walls were repainted inside and the altars were renovated, too. According to the *Historia Domus*, the already mentioned Baroque altarpieces of Saint Stephen and the Virgin Mary were also “painted over”.¹¹ In 1885, a cross was installed solemnly on the new tower steeple.¹² In the same year, thanks to the churchgoers' contributions the ‘wheezing’ organ was renovated and enlarged, and, for it to be properly installed, an organ loft with iron columns was built, too.¹³ The construction of the pulpit was ordered in 1891 by István Gyöngyösi Szabó and Anna Tari on the occasion of their 50th wedding anniversary.¹⁴ In 1894, the structure of the main altar was repainted¹⁵, then, in 1896 also that of the two side altars.¹⁶ The church was renovated again in 1895, this time new pews were installed and the plastering on the façade was also restored.¹⁷ In 1915, the town's representative body paid some 20,000 kronas for the full renovation of the building. As part of the construction works, the church was given slate roofing, the full surface of the walls was plastered, and the ceiling of the nave was also

rebuilt. The artists Ferenc Lohr and Lajos Tary, who had then just finished their murals in the Church of Our Lady, were commissioned with the work of painting the ceiling. The present organ of the church was also purchased at that time from the Angster organ factory in Pécs.¹⁸ By 1946, as a result of leaking on the ceiling, the frescoes were irreparable, therefore, following the renovation of the ceiling and the plastering, in 1947, artists Antal Borsa and György Endrédi decorated the ceiling with two large paintings and the walls with Baroque-style ornamentation and marbling.¹⁹

In conclusion, we can say that the nave, the sanctuary and the sacristy of the church were built in 1723, and the construction of the tower began in 1818. The structure of the main altar was finished by 1726 at the latest, while the votive altar donated by Mihály Linkner was completed between 1732 and 1735. The predecessor of the Gospel side altar could have been built at the same time as the main altar, while, according to contemporary records, followed the structure of the latter. The first rebuilding of the church can probably be linked to the change of its title in the middle of the 18th century. In 1870, the church received a new altarpiece, and, presumably it was at that time or at the end of the century that the urn decorations and volutes now located over the main cornice were added. The earlier painting of the main altar that depicted the Assumption of

the Virgin Mary has been replaced with a picture from the 19th century. The structure of the altar, however, has remained mostly unaltered, while, just like the side altars, it has been repainted multiple times. At the end of the 19th century a new pulpit and an organ loft were added to the furniture of the church. At the beginning of the last century, the ceiling of the nave was replaced by one made of concrete, which, along with the walls, was decorated with murals and decorative painting most recently in 1947.

The floorplan and the façade design of the church

The Saint Roch Church has rectangular undivided nave which is connected to the lengthened sanctuary closing with the three sides of an octagon, the tower with a square base, jutting out of the façade in front of the main entrance and a sacristy on the northern side of the sanctuary. The longitudinal axis has an orientation of northeast-southwest (the axis of the nave has a deviation of 32 degrees to the north from the west-east direction). It is built of brick, has a pitched roof half-

hipped over the sanctuary. A footing and a one-piece cornice runs around the building.

In the axis of the main façade of the church, there is a tower which includes the main entrance, and on either side there is a side entrance: the one on the side of the Tisza leads to the organ loft and the other is walled from the inside. In spite of being a later addition, the tower fits organically into the nave, its design and structure is adapted to that of the façades. The tower has

three floors. The lower section, reaching up to the line of the cornice of the church building, is divided by the main entrance and, above, by the semicircle window with louvers at the level of the organ loft. The middle section decorated with stripes in the plastering has a small circular window, while the upper section mounted above the roof and equipped with a clock and closed by a clock cornice has four arched bell windows. The tower is topped by a broached spire of wooden structure, clad in copper with a tower ball. On its two sides, the tower is connected to the nave by a triangular pediment, and the statues of Saint Joseph and Saint Roch stand on its edges.²⁰

Interior and furnishing

Coming through the main entrance, the visitor enters a lobby, from where they can enter the church through a carved stone doorway. There is a flat ceiling above the nave and a ribbed quarter-dome above the sanctuary. On the entrance side stands the organ loft on cast iron columns with gracious, Corinthian capitals with the organ made at József

The stripes on the plastering of the lateral façades of the nave create three axes. The Tisza-side is divided only by a single window with semi-circular closing in the central axis. The side facing Kerekárok Street is much more segmented. At each axis, a window breaks the wall, under them, there are circular windows on the two side axes, while on the middle axis a stone framed entrance was made. The latter was walled during the construction of the Lourdes Cave.

The sanctuary gets the light from three windows with semicircular closing. The sacristy attached to it has a mono-pitched roof, and its entrance opens from the side of the river Tisza.

Angster and Son's Organ and Harmonium Factory in Pécs. The most valuable items of furniture in Saint Roch church are the main altar in the sanctuary and the two side altars standing in front of the chancel arch on either side of the nave.

The structure of the main altar takes up the whole space between the two windows of the

sanctuary walls. The altar structure rises above a fitted table (stipes). On the mensa, there is a tabernacle with an adoring pair of angels and articulated on either side by tiny columns with gilded capitals. Its door is decorated with representations of the chalice and the Host referring to the Eucharist. The arched retablo is bordered with spiral consoles, on which, framing the altarpiece, there are the statues of Saint Stephen and Saint Ladislaus. Saint Stephen is wearing a Hungarian garment with Hungarian knots and above it a royal cloak and on his head the Holy Crown. In his left hand, he is holding the orb and in the right hand the sceptre. Facing him, in a similarly bent posture, we can see Saint Ladislaus wearing armour and a royal cloak above it, with a crown decorated with crosses on his head. He is holding a battle axe and the sceptre. According to the protocols of the visitations of the 18th century, statues of the Apostles Saint Peter and Saint Paul once stood beside the statues of kings. They were replaced by two statues of crowned female saints without attributes.

The retablo of the altar is divided by two marble-painted and gilded columns and four similarly decorated lisenés, which enclose a broken arch-shaped picture frame and hold an emphasized and articulated cornice. The altarpiece represents the patron of the church, Saint Roch, one of the most important patron saints offering protection against the plague. The saint can be seen wearing a pilgrim's robe, in front of a natural background, kneeling, raising his eyes to the sky, while leaning on a pilgrim's staff. On his chest, he has a crucifix and a shell of Saint James. His broad-brimmed hat is lying on the ground, and in front of him a dog appears with a piece of bread in its mouth. The picture was painted by György Körrey in 1869.²¹

Above the cornice of the altar is a pediment with a volute on either side. Its field is filled with a Holy Trinity composition arranged around a globe symbolizing the whole of the universe together with clouds, angel heads and beams of light. On top of the volutes connected to the main cornice, on the left, there is a statue of Saint Barbara holding a chalice, on the right a smaller statue

of Saint Catherine holding a palm leaf and a book. On the main cornice and on the top edges of the pediment a pair of puttos can be seen. The top of the gable is decorated with a figure of the archangel Saint Michael triumphant over the devil.

The former altarpiece that represents the Assumption of the Virgin Mary, is to be found beside the entrance to the sacristy. Mary can be seen standing on clouds with a wreath of stars above her head, and above her figure we can see Christ, God the Father and the dove of the Holy Spirit shedding light over the whole composition. Mary turns her gaze to Heaven, rests her right hand in her son's hand, who carries the wounds from the crucifixion on his feet and his side. Angels and puttos surround them, one of whom is bearing the cross of Christ while the others hold lilies and roses that refer to the immaculateness of Mary. In 1885, the picture was repainted by a painter named Hegedűs thanks to a donation from József Gulyás, as the text at the bottom reads (*The first altarpiece of the old church. József Gulyás. Hegedűs 1885*).

There is a side altar on either side of the chancel arch. The side altar at the meeting point of the sanctuary and the nave was probably made in the same workshop as the main altar. It is dedicated to the Immaculate Virgin Mary. The altar is erected on a high, plastered and whitewashed brick base, over a slightly arched retablo. It is decorated with marbled paintwork, gilding in certain places and its edges with decorative carved leaf ornaments. The central section is taken up by a carved relief representing the Virgin Mary enclosed by a narrow frame-like rim, which imitates that of an altarpiece. The Virgin Mother can be seen under a canopy, kneeling on a cloud, slightly turning to the side. Her hands are clasped in prayer and she is wearing a crown. Her figure is framed by loose folds of drapery hanging from the canopy and tied up on the sides. The arrangement of the composition emphasizes Mary's role as intercessor and protector. There are statues of Saint Barbara and another, unknown female saint on either side. On the cornice of the altar that rests on two

pairs of lisenés and columns, the coat of arms of the donor can be seen with a band below with the text: "Ex voto Michaelis Linkner".

The altar ends in an arched pediment enclosed by volutes turning inward. On the edges, above the volutes and the cornice, a seated putto and an urn with flame and garlands can be seen on either side. The figure of the Father, represented as an elderly man sitting on a throne of clouds with a triangular halo above his head and resting his hand on the globe, fills the whole space of the pediment. Above his head, on the cornice of the gable the Holy Spirit also appears in the form of a dove surrounded by a halo similarly to the Father. The craftsman carving the altar did not depict God the Son. This was not necessary, since according to the Christian concept, as the invocation of the Loretto litany ("Vessel of honour") puts it, Mary was the carrier of Christ's body, herself a living tabernacle.

The patron of the Gospel side altar is Saint Anne. The present altarpiece representing her was painted by György Körrey and was installed on the Baroque structure in 1870. On the painting, Saint Anne can be seen as she is teaching the child Mary to read from the Old Testament. In the background of the genre-like scene a detail of the landscape unfolds from behind the columned porch, while, in the sky, two puttos can be seen. On the lower part, there is an etched inscription with the name of the painter and the date. Its idyllic, somewhat mawkish manner and compositional arrangement is reminiscent of another one of Körrey's Saint Anne altarpieces, made a few years earlier for the John the Baptist Church of Kiskundorozsma.

The painting is enclosed by a Baroque frame decorated with dynamically twining tendrils. The frame served formerly as a frame for another, unknown altarpiece. The wooden retablo is decorated with marbling and, at certain places, gilding. On either side of the altarpiece is a column with a composite capital, and beside them, on the left, is the statue of Saint Ladislaus and, on the right, that of Saint Stephen, both standing on spirally twisted

consoles. The structure of the altar ends in a wide, slightly overhanging cornice. On the pediment, there is a cloud-wreathed representation of the Holy Trinity, where a dove symbolising the Holy Spirit appears above the figures of the Father and the Son sitting on clouds. On the lower section of the pediment, there is a tower referring to Mary who also appears on the altarpiece. This alludes to the invocations of the "Tower of David" and the "Tower of Ivory" of the Loretto Litany.²² The composition is enclosed on either side by volutes with urns in front of them in line with the columns.

The structure of the altar could have been built in the second half of the 18th century, but it is possible that some parts of it come from its predecessor already completed by 1726, which was dedicated to Saint Stephen and was larger in size and richer in ornamentation. Therefore, the statues of Saint Ladislaus and Saint Stephen might be the same as those that were placed on the lower section of the altar along with the statue of Saint Emmerich. The composition of the Holy Spirit on the pediment was also a part of the former altar structure. The tower might also be a fragment of the portrayal of the Virgin Mary mentioned in the visitations at the beginning of the 18th century.²³

At present, the statues of the altar are painted with a thick layer of oil paint, the columns and the cornices have brownish marbling, while the different carved ornaments are decorated with gold-coloured paint. In some of the openings made during the recent restoration for the purpose of revealing the older layers of painting, a much softer, mainly red, green and golden layer of original paint can be seen.

The altars could have been repainted in the last decade of the 19th century. The pulpit, built in the same period, is covered in characteristic, brownish-red marbling, just like the postaments of the statues of the Heart of Jesus and Saint Anthony. The modest, but attractively carved, brown pews were made in 1895, around the time when the wardrobes of the sacristy used for storing vestments and ecclesiastical items were purchased.

Decorative painting in the church

The murals decorating the ceiling and the painted ornaments on the walls of the nave and the sanctuary contribute greatly to the overall impression of the church interior.

The decorative painting of the church was done in 1947 as part of the preparations for the Tisza Marian Days and the related church renovation by Antal Borsa [Schutzbach] (1902–1974) and György Endrédy (1910–1988).

Probably, it was the applied artist Antal Borsa who did the decorative paintings.²⁴ Borsa painted

sanctuary side represents the Virgin Mother as she appears to the navy and fishermen of Csongrád. The scene takes place by one of the banks of the Holt-Tisza (a backwater of the river). In the background, the river Tisza can be seen with the Church of Our Lady on the far bank. Mary, with the infant Jesus on her lap, appears among dark clouds. They are standing in glowing light and reach out their hands in blessing. Beside them, turning its back to the spectator, an angel can be seen, and two curious puttos peeking from under the drapery of her

the walls and the ceiling sand-colored. He divided up the walls of the chancel arch and the sanctuary applying brownish-pink, marbling interspersed with white tendril and leaf motives that are a good match for the Baroque furnishing and arrangement.²⁵ As a signature, he painted some key instruments of his work, a paint can, a paintbrush and his glasses, beside the balustrade of the organ loft, above the cornice.

Decorative borders have been painted around the murals on the ceiling, too. The mural on the

dress. One of them is wearing glasses. Down below, by the riverside, a group of workers is gathering. Most of them have already noticed the miracle and stopped working to raise their gazes to the Virgin Mary. One man, seemingly tired, is leaning on his shovel. The picture gives the impression of spontaneity, which is further enhanced by a figure in the foreground, who is still moving, pushing the fully packed wheelbarrow with tense muscles, while a little further on other fishermen are going on with their job uninterrupted.

Close to the scene, on the north and south side of the chancel arch, the first lines of the well known Marian Hymn can be seen: “Holy Mother, our patron of old. In the midst of need, our country calls to you: / Do not forget Hungary, our dear home, do not forget the poor people of Hungary.” In fact, the prayer can be read along with the scene next to it, thus the prayer together with the painting expresses the wish for the grace experienced in Csongrád to be extended to the entire country.

A picture, corresponding to this one, is to be found on the organ side of the ceiling. It represents Jesus as he appears among the people gathered in front of the entrance of the Saint Roch Church. The audience, men and women, old and young listen carefully to the Saviour, who turns to

them with outspread arms. The group of men on the left might have just arrived from the harvest, one of them holding a sheaf of wheat on one of his shoulders, and the other one a threshing flail.

The two pictures represent the love of the people of Csongrád for the Virgin Mary and the Saviour. This devoted love never ceases despite the hardships of their everyday life spent in toil. The churches in the background, which were built with hard effort and under the protective support of Mary and Jesus, are the result of this religious fervour.

The painted decoration of the church gives solemnity to the space that is lit by the light filtered through the coloured glass windows and by the chandelier made in 1897 in the workshop of Henrik Giergl purchased from public donations.²⁶

The fittings of the church. Bells, treasures, textiles

From its early history, Csongrád’s former parish church was always equipped properly with the essential liturgical accessories, vestments, various liturgical textiles, treasures and bells. It had, according to visitation accounts, a significant amount of ecclesiastical items right after the building was finished. However, none of these have come down to us. Most of the present ecclesiastical items were purchased from the donations of the churchgoers in the second half of the 19th century and at the beginning of the 20th century.

Its set of liturgical fittings was probably based on the assets of the old Saint Stephen Church according to a record from 1716. Apart from the various, easily deteriorating liturgical textiles, the record includes in its list a gilded silver chalice, a silver paten, a gilded monstrance and ciborium made of copper, two smaller and one bigger bell and liturgical books.²⁷ The same types of items are mentioned in the first known inventory of the present church (1726).²⁸ Although the composition of the two inventories could have changed during those ten years, many of the matching items suggest that the new church may have re-

ceived several objects from the old building. For instance, the volume containing Péter Pázmány’s sermons (*Conciones Pazmani Dominicalis*) mentioned in the later inventory, too, can be the same as the item listed in the earlier record.²⁹ The chasuble that the inventory described as ‘old’ might have also come from the former church.

Gradually, the church acquired more and more assets. In 1735, among its fixtures, there were two gilded silver chalices with paten, one gilded copper ciborium with a top and a monstrance of the same kind. There was no shortage of vestments and liturgical textiles either. The inventory of the church lists, among other things, three new and two old chasubles with matching stole and maniple, four albs, six humeral veils, three surplices (*superpelliceum*), two pluvials, three veils, six kerchiefs, fourteen altar cloths and eight banners of different colours: one green, depicting Mary’s Assumption and Saint Joseph, one red with the figures of Saint John the Baptist and bishop Saint Adalbert, two red ones with Saint Ladislaus, Saint Roch, Saint Sebastian and Saint Rosalia, two smaller green pieces with the Virgin Mother

and Saint Joseph, a smaller green one with Saint Francis Seraphic and a black banner. The inventory describes some of the textiles as old. Another fact of interest is that in the church there was an embroidery representing the Virgin Mary seated on her throne. At that time the church also had an organ of six mutations and a baptismal font. There is a possibility that the three bells listed in the inventory were from the old church, which was also reported to have had the same number. According to the document, the bigger one was dedicated to the Assumption of Mary and one of the smaller ones to Saint Stephen. The third one is described as old and its title is not known.³⁰

In 1761, three silver chalices were taken into account, and it seems that by that time the copper ciborium was replaced by one made of silver. The number of liturgical textiles increased as well: six chasubles were reported, one of which was labelled exceptionally valuable. The number of bells had reached five, and an organ of four mutations is listed instead of the one of six.³¹

After the dedication of the Külsőváros church (1769), the Belsőváros church became almost empty. The 1778 visitation mentions only the

three altars, and remarks that there are no ecclesiastical items there. By contrast, the new church is provided remarkably well with paraments: for instance, it had three silver chalices and another two, and there were seven bells in the temporary belfry built next to the church.³² It is not possible to deduce from the itemised yet completely undetailed accounts exactly what items were taken from the old church to the new one. Therefore, it is also impossible to assess whether the collection of the Church of Our Lady has any items coming from there. At most, only the precious metal items could have survived the past more than two centuries, the textiles may have worn out.

Some particular items were probably returned to their original place after the Belsőváros church came into use again, that is, after 1785. Thus it happened that in 1827 fewer treasures were listed than in 1778, while in the Saint Roch Church, where there were no items of precious metal, in 1827 a silver and a copper chalice, two silver patens, a silver ciborium, a gilded copper monstrance, a pewter crucifix and a silver pyx were reported to be in use. These items were also found in an inventory from 1875, what happened to them af-

ter that is unknown.³³ The collection of treasures of the Belsőváros church was enriched later, too. The *Historia Domus* records that in 1885 József Gulyás had brought a new ornate monstrance and a white silk veil.³⁴

Of the items from the 18th century collection of the church, only one bell is known, the one that is still in the tower today. According to the inscription, the town of Csongrád had it made in Buda by the bell founder József Brunner in 1793.³⁵ On its waist, a representation of Saint Roch can be seen, on the head the inscription: *GOSS MICH IOSEPH BRUNNER IN OFEN 1793* (Brunner József cast me in Buda in 1793) and, below the figure of Saint Roch: *IN HONOREM ST ROCHI COMUNITAS CSONGRADIENSIS CURAVIT 1793* (Ordered by the parish of Csongrád, dedicated to Saint Roch in 1793).³⁶

The other three bells were taken in account by the 1885 inventory of the church, then again, in 1917 at the occasion of their requisition for military purposes by the priest, Károly Thury.³⁷ All three bells were melted down. One of them was made in 1825 by Henrik Eberhardt in Budapest. Its shoulder was decorated with reliefs of Saint Anne, bishop Saint Nicholas, Saint Sebastian and Saint Florian. The inscription reads: *FUDIT HENRICUS EBERHARDT, PESTINI 1825*.³⁸ The other, smaller bell, according to its inscription, was ordered by the people of Csongrád in 1874: *CSONGRÁD VÁROS KÖZÖNSÉGE NEVÉBEN CSONGRÁD VÁROS RENDEZETT TANÁCSÚ HATÓSÁGA 1874* [In the name of the people of the City of Csongrád, the Council Authority of the City of Csongrád 1874].³⁹ Popular belief held that the third bell was pulled out of the river Körös by fishermen.⁴⁰ It was cast by György Weir in Eperjes [Prešov, Slovakia] in 1632. The inscription reads: *MAR IHS GOSSE MICH ANNO MDCXXXII GEORG WIERD IN EPPERIES*.⁴¹ It was recast in 1913 in Antal Novotny's workshop, in Temesvár [Timișoara, Romania].⁴² The 1825 sources mention a large bell (5 quintals and 16 pounds,

that is approx. 370 kg) that had recently been dedicated to Saint Roch.⁴³

From the 19th century on, the collection of the church was enriched due to the contributions of the parish members. The majority of the items became the property of the church in the last two centuries. In most of the cases, vestments, different liturgical textiles, banners were offered, while the other fixtures were purchased from donations received at collection events.

The banners were used at processions and funerals. They could have been ordered by private individuals, religious societies and guilds as well. These items were usually purchased through specialised firms in Budapest (Szűcs and Co; Kriszta and Leitner).

The sources from 1827 mention four banners, while those from 1875 report eight. Two of them, with the cross of the Saviour and the representation of the Assumption of Mary, were ordered by the Society of the Rosary in 1875.⁴⁴ The society called 'The Shepherd and the Herdsmen' also had a green church banner since 1881.⁴⁵ The collection box attached to one of the rear pews, with a circular relief representing Saint Wendelin must also be associated with this society.⁴⁶

Among private individuals, the so-called 'rosary banners', depicting the Virgin Mary with a rosary must have been particularly popular. In 1894–1895 the sources record a donation of four blue banners of this kind. Two of them were given to the church by Belsőváros ladies.⁴⁷

The black banners were used at funerals and they wore out quickly. In 1896, parish priest Antal Hegyi collected donations, and then purchased a camelhair-damask banner from the money he received.⁴⁸

The textiles, vestments and ornate altar covers were taken care of by the parish members as well as the Altar Society. The 1875 church inventory lists five chasubles, the same number of stoles and cingula (belts for priests), 3 black and one golden pluvials, one velum, 9 albs, 14 humerals, 5 surplices (superpelliceum), 12 corporales, 5 palls, 40

purificators, 5 manutergia, 8 altar covers, 3 altar covers (mappa) and 4 vestments for ministrants.⁴⁹ In 1884, three vestments were bought from the donations, made of white and red brocade fabric and violet-coloured atlas fabric.⁵⁰

Donations continued to be made in the last century too. In 1946, the church received statues

of the Holy Sepulchre and Saint Anthony as a contribution from the churchgoers.⁵¹ The procession cross may have also been purchased in the first half of the century. Most of the covers and cloths of different sizes and embroideries were made by skilful local women.

Endnotes

¹ This entry in the record and the unified arrangement of the building disprove the views that the current church is the result of the reconstruction of a previous building.
² MNL OL, P 398. 709773. 70878.
³ VPL APar. Cs. 1735.
⁴ Áldásy 1939. 139.
⁵ VPL LVis. Liber 7. 1778.
⁶ MNL OL, P 398, 11538.
⁷ The altarpiece was paid for from a donation of 100 Hungarian florins by Mrs. Márton Gulyás (née: Rozália Kállai). See: NPI Historia Domus Volume I, 108; NPI Inventory of the Saint Roch Church, 1885.

⁸ Mrs. János Tari (née: Veronika Forgó) had it painted. She also had the whole church whitewashed and donated a black chasuble. See: NPI Inventory of the Saint Roch Church, 1885; NPI Historia Domus Volume I, 110.
⁹ The altar, which had the title of Saint Stephen at the time of the 1745 visitation, appears to have the title of Saint Francis in the record of the 1761 visitation. The exact date and the circumstances of the change of title are unknown. Cf. descriptions of the altar set-up in the years 1745 [VPL LVis. Liber 4.] and 1761 [VPL LVis. Liber 6].

¹⁰ NPI Inventory of the Saint Roch Church, 1885.
¹¹ NPI Historia Domus Volume I, 117.
¹² NPI Historia Domus Volume I, 117.
¹³ NPI Historia Domus Volume I, 118.
¹⁴ NPI Inventory of the Saint Roch Church, 1885. There is also a reference on the inscription of the memorial tablet placed on the pulpit.
¹⁵ The painter who did the work was paid 100 Hungarian florins. *Csongrádi Közlöny*, 19 August 1894, Vol. I, No. 23, p. 3.
¹⁶ The “cleaning” costs of the two side altars were donated by István Gyöngyösi Szabó and his wife Anna Tari. *Csongrádi Közlöny*, 31 May 1896, Vol. III, No. 22, p. 3.
¹⁷ *Csongrádi Közlöny*, 30 July 1895 Vol. II, No. 30, p. 2–3.
¹⁸ NPI Historia Domus Volume II, 23.
¹⁹ Dudás 2000b. 106; NPI Historia Domus Volume II, 125.
²⁰ According to Lajos Dudás, the northern stone statue is that of Saint Roch, while the southern one is that of Saint Christopher. Dudás 2000b. 69.
²¹ György Körrey was born in 1818 in Palarikovo, Nitra County, Slovakia. István Károlyi paid for his studies first in Pest with József Pesky and later in the Academy of Vienna. After he finished his studies in Vienna, he lived in Budapest, and worked mainly for churches in the countryside first from Pesky’s workshop, then independently. Lyka 1981. 131; 137; 150. In Csongrád, he painted the pictures of the Saint Roch main altar (1869) and the Saint Anne side altar of the Belsőváros church as well as the previous picture of the main altar depicting the Assumption of the Virgin Mary of the Church of Our Lady (1872) and the current picture of the Saint Anne side altar (1867). Regarding the altarpieces of the Church of Our Lady, see: NPI Historia Domus Volume I, 107; VPL APar. Cs. 1872. The current main altarpiece of the parish church was painted by local art teacher Ferenc Vannay in 1894 along the lines of the main altarpiece of the Esztergom Basilica. See: *Csongrádi Közlöny*, 1 July 1894, Vol. I, No. 16, p. 1–2.
²² Bálint 1998. 199.
²³ VPL LVis. Liber 3; VPL LVis. Liber 4. 1745.
²⁴ Antal Borsa was born as Antal Schutzbach in 1902 in Győr. After secondary school, he studied at the College of Applied Arts in Budapest and graduated in 1925. He started out as the co-owner of a decorative painting and interior design company, then he got commissions mainly in the territory of the Diocese of Győr. His name is linked to the painting, decoration and renovation of many churches. Biczó–Grászli 2012. 5–9.

²⁵ He used a similar marble-effect wall painting in the church of Kunsziget in 1957.
²⁶ *Csongrádi Közlöny*, 17 January 1897 Vol. IV, No. 3. p. 3.
²⁷ VPL LVis. Liber 3. 92–94.
²⁸ VPL LVis. Liber 3. 400–401. 1726.
²⁹ It might be identical to Péter Pázmány’s work titled “Sermons on the Gospels ordered by the Holy Roman Mother Church for each Sunday and some Feast Days”, which was first published in 1636 in Bratislava.
³⁰ VPL APar. Cs. 1735.
³¹ VPL LVis. Liber 6. 26–29 June 1761. 37–38.
³² VPL LVis. Liber 7. 1778.
³³ VPL APar. Cs. 1875.
³⁴ NPI Historia Domus Volume I, 118.
³⁵ The bell is mentioned in the record of the 1842 church visitation as well as the 1885 church inventory. Both sources indicate 1723 as the year the bell was made. Cf. VPL LVis. Liber 17. 154.
³⁶ The bell is listed in the 1885 archives of the Saint Roch Church. See: NPI Inventory of the Saint Roch Church, 1885; Patay 1977. 19.
³⁷ NPI Inventory of the Saint Roch Church, 1885; NPI Historia Domus Volume II, 26–27.
³⁸ Weight 286 kg, diameter 84 cm, height 72.5 cm. NPI Historia Domus Volume II, 26. In: Dudás–Kőhegyi 2000. 390.
³⁹ Weight 24 kg, diameter 35 cm, height 30 cm. NPI Historia Domus Volume II, 27. In: Dudás–Kőhegyi 2000. 390.
⁴⁰ Patay considers this a folk legend. Patay 1963. 34–35.
⁴¹ According to Pál Patay. See: Patay 1989. 60; The 1842 church visitation mentions only the second half of the inscription: MDCXXXII GEORG WIERD IN EP-ERIES; It is inaccurately entered in the 1885 inventory; VPL LVis. Liber 17. 154.
⁴² Weight 53 kg, diameter 47 cm, height 40 cm. NPI Historia Domus Volume II, 26–27.
⁴³ VPL APar. Cs. 1827.
⁴⁴ VPL APar. Cs. 1875.
⁴⁵ Gyöngyössi 2014. 38.
⁴⁶ For more details, see: Gyöngyössi 2011.
⁴⁷ *Csongrádi Közlöny*, 1 July 1894, Vol I, No. 16, p. 1–2; *Csongrádi Közlöny*, 6 October 1895, Vol. II, No. 40, p. 4.
⁴⁸ *Csongrádi Közlöny*, 20 September 1896, Vol. III, No. 38, p. 4.
⁴⁹ VPL APar. Cs. 1875.
⁵⁰ NPI Historia Domus Volume I, 117.
⁵¹ NPI Historia Domus Volume II, 124.

Gyöngyössy Orsolya

Papok, templomszolgák és hitélet Csongrád-Belsővárosban

Belvárosi templom.

Szilber János

CSONGRÁD

Csongrád ősi településmagját, Belsővárost a folyószabályozás előtt az élő Tisza és annak bökényi árterülete fogta közre. Egyetlen bejárata egy keskeny földszáv volt a mai Kerekárok mellett, ahol Nepomuki Szent Jánosnak, a vízből élők pártfogójának szobra is állt. A városrész szigetszerű jellege a Bökény lecsapolásával végleg eltűnt, nyomai mégis tisztán kirajzolódnak a tájban.

A köznyelvben, a sajtóban és a városrészről szóló írásokban a *Belváros* illetve *Belsőváros* megnevezések váltakozó használatával találkozunk. Mivel mindkét változatnak megvannak a maga ellenzői és támogatói, jelen sorok szerzőjének is állást kellett foglalnia a kérdésben.

Ez utóbbi elnevezésnek történeti munkákban való használatát az indokolja, hogy a település keleti városrésze a 18–19. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben, papi levelezésekben, katonai térképeken és más forrásokban is Belsővárosként szerepel. Szűcs Judit adatai szerint a városrészben élők az 1980-as években már a lerövidült forma (Belváros) szerint emlegették lakhelyüket, és csak a legidősebbek emlékeztek a „Belsőváros” egykori, élő használatára.¹ A Belváros megjelölés ugyanakkor a városrésznek nem városközpont volta miatt zavaró. Mindezeket figyelembe véve a Belsőváros földrajzi nevet használom.

Csongrád-Belsőváros és a tiszai halászat fogalma elválaszthatatlanul összeforrt a gyakorlatban és a köztudatban egyaránt. Az itteni lakosok egészen a 20. század közepéig többségében halászok, pákászok és hajósok voltak, de sokan éltek zsákolásból, hajóhúzásból, kubikos és napszámos munkákból.² Nem véletlen, hogy amikor 1885-ben Hermann Ottó Csongrádon járt, Belsővárosban

kereste az „eredeti magyar típusú” halászsokat.³ A 19. század vége, 20. század eleje halászatáról és a halászok életmódjáról Maszlag János belsővárosi lakos önéletírásában olvashatunk.⁴

Az apáról fiúra öröklődő mesterségből szerényen lehetett megélni, de akadtak figyelemre méltó pályafutások is. Csongrád-Belsőváros a gőzhajózás korában több kormányost és hajóskapitányt is adott az országnak⁵, Eszes Mátyás pedig itteni hajósinasból lett a város egyik leggazdagabb embere.⁶

Az itt élő asszonyok híres konyhakertészek voltak. Portékáikat a heti vásárok idején, a csongrádi nagypiacon (mai Szentháromság tér), Szentesen, Szegeden és Kunszentmártonban értékesítették, ahová még az 1940-es években is kofahajókon szállították a zöldséget, gyümölcsöt.⁷ Férjük foglalkozásából adódóan több halaskofa is volt közöttük. Udvarukban a sertés és baromfi mellett leggyakrabban „szegény ember disznáját”, vagyis libát tartottak.

A közel azonos megélhetési lehetőségek miatt az egyes családok életmódját, lakhelyét és étkezési szokásait tekintve nem voltak lényeges különbségek. A szerény keresetből élő, sokgyermekes kubikos és halász családok egymásra voltak utalva, és ez az élethelyzet sűrű szövésű társadalmi hálót, valódi megtartó és fenntartó erőteret hozott létre. Ha mindehhez hozzávesszük a szakmák generációkon átívelő hagyományozódását és a ragaszkodást a szülői házhoz, nem meglepő, hogy a városrész lakossága egészen a rendszerváltásig többé-kevésbé állandó maradt. Ha ingatlan eladására került a sor, a házat lehetőleg „odavalósi” ismerősnek engedték át.⁸

A „belsővárosi mentalitást” jellegzetesnek tartott egyének példáján keresztül lehetne körvonalazni. Példaként említem Benke Tatár Józsefet, akit a maga korában „valódi, tipikus” belsővárosi emberként tartottak számon. Benke Tatár 1908-ban íródott nekrológijában azt olvashatjuk, hogy szegény, egyszerű ember volt, ugyanakkor „szabadságszerető, egyenes gondolkodású, igazi, őszinte, vendégszerető karakter, aki az utolsó keszeget is megosztotta volna jó barátjaival. A halászatot, vadászatot, pákászatot nem haszonlesésből, hanem szenvedélyből űzte”.⁹ Az öntudatos, szilárd jellem és önzetlenség szintén olyan vonások, melyekkel a belsővárosiakat jellemezni szokták.¹⁰ Nem maradhat azonban említés nélkül, hogy a csongrádi liberális beállítottságú újságírók a 19-20. század fordulóján gyakran leplezetlen megvetéssel nyilatkoztak a Kerekárkon belül élők műveltségéről, világszemléletéről és életkörülményeiről. Ahogy a Csongrádi Lap cikkírója 1903-ban sommásan megjegyezte: „a régi belsőváros [...] mintegy tiltakozása annak, hogy a huszadik században élünk”.¹¹ A fejlődés fogalma csak Külsőváros vonatkozásában jöhetett szóba.

Tény, hogy miután Csongrád a 18. században erőteljes északnyugati

terjeszkedésnek indult¹², a tehetősebbek, az értelmiségiek és az iparosok mind az új városrészben építettek házat maguknak. Míg a belsővárosiak nádfedeles házakban laktak és a Szent Rókus-templomtól alig száz méterre szénakazlak tornyosultak¹³, a Kerekárkon kívül sorra épültek az eklektikus és klasszicista stílusjegyeket hordozó polgárházak, az új városi középületek.

Belsőváros az új városközponthoz viszonyítva infrastrukturális szempontból is örökös lemaradásban volt. Akár a „szentjánosi” ártézi kút létesítése, a szilárd útburkolat vagy a közvilágítás bevezetése került napirendre, minden új kezdeményezés lassan és nehézkesen valósult meg. Kocsmáronson, boltoson és borbélyon kívül alig akadt olyan vállalkozó, aki a szegény sorsú belsővárosiakra bízta volna megélhetését. Az egyik gyógyszer-tári engedély tulajdonosa 1895-ben hosszasan könyörgött a helyi előljárásnak azért, hogy ne a Kerekárkon belül kelljen megnyitnia üzletét.¹⁴

Az egykori településmagot tehát a többi városrésztől való, határozott elkülönülés jellemezte évszázadokon keresztül.

B e l s ő v á r o s „zártága” még a 20. század negyvenes éveiben is kihatott a párválasztási

szokásokra. Gresó Imre jól tudta, hogy tanyai legény létére egy belsővárosi leányt hazakísérni korántsem veszélytelen vállalkozás. Az ottani legények ugyanis „kilesték őket, és csitt-csatt, be ne gyere a Belvárosba! Én is voltam belvárosi kislánnyal, kísértem, de megvédték, mert volt belvárosi jó barátom. Engem nem háborgattak”.¹⁵ A fiatalság saját, belső protokollja szerint a máshonnani legénynek először udvarlási engedélyt kellett kialakdunia a belsővárosi legényektől. A leány szava mit sem számított; minden a legények egyezkedésén múlt.¹⁶

Valószínű, hogy a településrészek közti különbségek gyakor a köztemetőben is megjelen-

tek. Mivel bizonyító erejű fényképek ezidáig nem kerültek elő, egyedül Palásti Pál közlése irányadó a kérdésben. Palásti szerint ugyanis Dávid József fafaragó – egészen 1903-ban bekövetkezett haláláig – kimondottan a

belsővárosiak számára faragott akácfa sírjeleket.¹⁷

1985-ben ebben a városrészben nyílt meg a 23 házból álló, műemlékileg védett egység részeként a Gyökér utca 1. számú tájház. A rendezők célja a 19–20. század fordulóján valamit a 20. század elején a városrészben és a településen jellemző lakáskultúra bemutatása volt. A kiállítás napjainkban is látogatható.¹⁸

A belsővárosiak hitélete

1722-től egészen a mai Nagyboldogasszony-plébániatemplom felépüléséig (1769) a csongrádi vallási élet központja a mai belsővárosi templom volt. „Sajátos” hitéleti jellemzőkről így csak a leányegyházi státuszba kerülést követően lehet beszélni.

A 18. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben nem lelni olyan adatra, mely a belsővárosi lakosok valláserkölcsei helyzetéről adna számot. Az első értékelhető forrás 1808-ból származik, amikor is a Szent Rókus-templomba járó hívek egy kérelemmel egybefűzött panaszlevéllel keresték fel a váci püspököt. Az írás szerint a belsővárosban ritkán került sor szentmisére, így a hívek rendszerint összetorlódtak, többen a szertartásról is kiszorultak. Az elkeseredett lakosok arra próbálták rávenni a megyéspüspökhöz, hogy járuljon hozzá egy harmadik csongrádi segédlelkész fogadásához. Az új káplán kötelességeként a mindennapos miseszolgálatot, vásár- és ünnepnapokon énekes mise celebrálását, lelki tanítások és

délutáni litániák vezetését, szombatonként pedig az ottani gyermekek „ájtatos oktatását” jelölték meg. A filia lakossága 300 forint éves fizetést, 3 öl tűzfát és 500 kéve nádat kínált cserébe.¹⁹ A váci püspök beleegyezését követően az egyik csongrádi káplánnak kiemelt figyelmet kellett fordítania a belsővárosi lakosok lelki igényeire.²⁰ A misék száma így 1809 után megemelkedett, a kántori asszisztencia is egyre gyakoribbá vált. 1828 táján már hétköznapiak is énekeltek és orgonaszóval kísérték a belsővárosi miséket és a litániákat.²¹

A Szent Rókus-templom miserendje mindig a plébániatemploméhoz igazodott. A 19. század derekán a Külsővárosban nyolc órakor, míg a Belsővárosban tízkor kezdődött a vasárnapi „nagy mise”. Fél évszázaddal később vasárnaponként fél hét, nyolc valamint tíz órakor miséztek a plébániatemplomban, míg az egyik káplán fél kilenckor kezdte a szertartást a Belsővárosban.²² Nagyobb egyházi ünnepek első napján a Külső-

városban, másnapján a Szent Rókus-templomban volt énekes szentmise, mindkettő a plébános celebrálásával. Egyedül a karácsonyi éjféli szertartás zajlott egy időben a két szentegyházban.²³

Jeles egyházi ünnepeken vagy eltérő időpontban tartották a két körmenetet, vagy összekapcsolták a helyszíneket, és egyik templomból a másikba vonultak át. A plébániatemplomból a Belsővárosba irányult például a Szent Anna-napi és a Keresztjaro napokon tartott processzió. A Szent Rókus filiából húsvét vasárnapján, Jézus Szíve ünnepén és Nagyboldogasszony napján vezettek ünnepélyes menetet a Külsővárosba.

Az 1857-es húsvéti processzió forgatókönyvét Sohlya Antal jegyezte fel. A főkantor leírása szerint a belsővárosi nép keresztek és díszes lobogókat hordozva, a Mindenszentek litániájának éneklése közepette vonult egy segédlelkész vezetésével²⁴ a Nagyboldogasszony-templomhoz. A keresztre feszített Jézus szobra előtt közösen elimádkoztak egy Miatyánkot és egy Üdvözlégy Máriát, majd a templomba tértek. A szentmise végeztével a belsővárosiak ismét menetbe rendeződtek, és a „Föltámadt Krisztus e napon” kezdetű népéneket

zengve tértek vissza a Szent Rókus-templom elé. Itt egy Miatyánkkal és az Angyali üdvözléssel zárult a szertartás.²⁵ Érdeemesnek tartom megemlíteni, hogy a nagyobb körmenetek (például május első és utolsó napján) a két templom mellett több útmenti szobrot, keresztet és a temetőkápolnát is érintették, így akár fél napig is eltarthattak.

Bár a belsővárosi hívek szigorúan elvárták a pontos és rendszeres misézést, időnként mégis történtek fennakadások. 1823-ban arról szerzünk tudomást, hogy a plébános mulasztásai miatt a Szent Rókus-templomban többször is elmaradtak a misék: „ezért a nép felettébb zúgolódott, mert különös buzgósággal van e belső Templomhoz”.²⁶ 1894-ben azért volt egymás után három alkalommal „száraz” (vagyis ének és orgonakíséret nélküli) litánia a Belsővárosban, mert a kántor segédje inkább a kocsmában mulatta az időt.²⁷ 1911-ben az ideiglenes adminisztrátor figyelmetlensége miatt hol a lelkipásztor, hol a kántor nem jelent meg a mise időpontjában. A helyi előjáróság még a váci püspöknek is panaszkodott a tarthatatlan állapotról.²⁸

Mivel a köztemető messze esik a Belsővárostól, a halottak kikísérésének kérdése az újonnan hivatalba lépő csongrádi plébánosok szerződésének sarkalatos pontját képezte. A lakosok kérésének megfelelően a papok – időjárási körülményektől függetlenül – az elhunyt házatól a plébániatemplom előtti keresztig kísérték a holtakat. A temetőig viszont csak akkor ment a pap, ha a gyászolók fogatot biztosítottak számára.²⁹

A Szent Rókus-templom céljaira jellemzően a belsővárosi lakosok adakoztak. Leggyakrabban különféle terményeket, kukoricát, bárányt, bort vittek a templomgazdának, aki az adományokat árverés útján értékesítette.³⁰ A drágább templomi felszerelések megújítására a papság vagy a vallási társulatok szerveztek gyűjtéseket. 1888-ban például Jézus és Mária Szíve lobogókat készítettek.³¹ Az egyéni adományok közt jellemzően egy-egy gyertyatartót, kisebb lobogót vagy talpas feszületet találunk, de akadtak nagyobb anyagi áldozattal járó felajánlások is; 1891-ben Gyöngyösi Szabó István és neje – 50. házassági évforduló-

juk alkalmából – az egész szószéket lecseréltette. Mészáros István templomgondnok nem csak az épületet újíttatta fel, de liturgikus textíliákat és monstranciát is hozatott a templom számára. Mészáros János belsővárosi lakos (1881–82-ben templomgondnok) arra kötelezte magát, hogy a templom előtt álló, 1802-ben Cseh János által emeltetett, „az idő emésztő foga által pusztulásnak indult, jelenleg saját költségén megújított hétfájdalmú Szűz Mária kőszobrának” fenntartását, míg családja él, vállalja.³²

Több forrás is azt tanúsítja, hogy ez a kiemelkedő vallásos buzgalom a század második felére lankadásnak indult. A plébánosok rezignáltan számoltak be a megyéspüspöknek (vagy épp a helyi sajtónak) az egyházat ért kisebb-nagyobb bosszúságokról. Akadt olyan gazdaember, aki a templom kertjébe hajtotta az állatait legelni. Néhány templomkerti fa elpusztítása miatt a plébános az újságok hasábjain is méltatlankodott.³³ Az egyik legnagyobb visszhangot kiváltó esemény az volt, amikor a belsővárosi templom bejáratával szemben kocsmát nyitottak.³⁴ Tari János egyházi közben a templomba járók számának csökkené-

séről számolt be az előjáróságnak: „E templomnak jövedelme a hívők vallásos érzelmétől függ, s sajnálattal kell kijelentenem, hogy e vallásos érzelmek napról napra apadnak [...] e templomba járók száma [...] csekély”.³⁵

1886 és 1902 között, Hegyi Antal plébános idejében a belsővárosiak hitélete új lendületet kapott. A plébános ugyanis – teljesen szokatlan módon – személyesen vezette a litániákat, majd erőt és időt nem sajnálva maga tanította a híveknek Jézus Szíve tiszteletének énekeit. Hegyi Antal képviselői minőségében is kiemelt figyelmet fordított a Kerekárkon belül élők érdekeire és igényeire (lásd az ártézi kút fúrását, a libalegelő felszabadítását, az új tiszai híd és az országút helyének kérdését³⁶), a belsővárosiak kéréseit pedig igyekezett mihamarabb érvényre juttatni.³⁷ Hegyi Antal népszerűségének növekedésével párhuzamosan a belsővárosiak politikai „ízlése” is formálódott.³⁸

Amikor 1898-ban Hegyi Antalt ideiglenesen felfüggesztették, a belsővárosi lakosok megtagadták az úrnapi sátrakat feldíszítését. Ahogy a Csongrádi Lap hasábjain olvashatjuk: „különösen az asszonyok reszelő-meszelő háborúra készek, s nem ünne-

pelnek Hegyi nélkül”.³⁹ 1911-ben az az ötlet is felmerült, hogy a Szent Rókus-templom Hegyi Antal vezetésével önálló plébániává váljon.⁴⁰ Az 1923-ban elhunyt, egykori plébános lelki üdvéért még 1950-ben is szolgáltattak misét a Belsővárosban.⁴¹

1906–1907 körül – súlyos paphiány miatt – a Szent Rókus-templomban rendszertelenné vált a misézés. A csongrádi apátplébános és a helyi polgármester a Szent Ferenc Rend tartományi főnökéhez fordult segítségért. Céljuk az volt, hogy a csongrádi káplánok helyett a kecskeméti ferencesek végezzék a belsővárosi hívek és a Tisza túlsópartján elterülő Mentettrét lakosainak lelki gondozását. A tartományfőnök egy új rendházért cserébe ígéretet tett a kérések teljesítésére.⁴² A rendház helyének kijelölése az első perctől fogva komoly vitákat gerjesztett. Többen úgy vélekedtek, hogy a Belsőváros helyett a Piroskavárosban kellene építkezni, hisz onnan a tanyai lakosok ellátása is megoldódna.⁴³ Olyan újságcikkek is napvilágot láttak, melyekben két új, önálló plébánia (belsővárosi és piroskavárosi) felállítását szorgalmazták,⁴⁴ de a Nagyboldogasszony-templom kibővítésének ötlete is komoly támogatói bázist szerzett.⁴⁵ A tervek közül egyedül az önálló piroskavárosi körzet valósult meg, az is évtizedekkel később.

1945-ben a belsővárosi filia lakossága Borsiczky Tibor személyében igazi, karizmatikus lelki vezetőt kapott. A lendületes, fiatal pap miséin és a litániákon tele volt a templom, a tőle kapott szentképeket különös becsben tartották. Barátságos, közvetlen természete miatt szívesen hívták családi ünnepekre, disznótorra, lakodalomba. A belsővárosi elemi iskola hitoktatójaként „Tibi atya” a fiatalság vallásos életére is komoly hatást gyakorolt; még olyan fiú is akadt, aki egyenesen papnak akart tanulni. A templomkerti focimeccsek hangulatára ma is hálásan emlékeznek az akkori gyerekek.⁴⁶ Borsiczky atya tevékenységének azonban nem volt folytatása, és az új politikai berendezkedés sem kedvezett a hitéleti állapotok alakulásának.

1953 után az augusztusban esedékes Szent Rókus-napi búcsút nem tarthatták önálló napon, így sokat veszített korábbi jelentőségéből; a Nagybol-

dogasszony-templomét reggel tíz órakor, a Szent Rókus-templomét este hat órakor bonyolították le.⁴⁷ A körmenetek előtt a plébánosnak a helyi Tanácsnál kellett engedélyt kérnie.⁴⁸ 1954-ben például ezen engedély hiányában a Szent Rókus-templom körül nem tarthattak feltámadási processziót.⁴⁹ Miközben a „láthatatlanul működő” vallási társulatok (mint a templomból a magánházakba szorult rózsafüzér imakoszorúk) csökkenő intenzitással ugyan, de fennmaradtak; az általános vallásos buzgalom érzékelhetően hanyatlásnak indult.⁵⁰ Az egész Belsővárosból egyetlen fiúgyermek jelentkezett ministrálni. 1950-ben elmaradtak a nagyheti szertartások, „mert az előző évben is kevesen voltak”. 1951-ben a pap személyesen járt házról-házra az adóívvél, hogy az egyházi adó befizetésére kérje fel a híveket.⁵¹ A helyzetet súlyos paphiány nehezítette. A külterületi iskolákban csak úgy tudták megtartani a miséket, hogy a belsővárosi szertartások időpontját reggel hét órára helyezték át. Az intézkedést a filia lakosai elégedetlenkedve fogadták, hisz úgy érezték, hogy papjaik elhanyagolják őket.⁵²

Az 1970–80-as években Csongrádon az iskolai hitoktatás teljesen megszűnt, a plébánosnak pedig a korábbi öt helyett csupán egyetlen káplán segédkezhetett. Csak 1986-tól, Zsótér Antal plébános Csongrádra kerülése után vált ismét kiszámíthatóvá a miserend. Ekkoriban minden vasárnap délután 4 órakor celebráltak szentmisét a Szent Rókus-templomban, de az augusztusi templombúcsút még mindig késő délután tartották.⁵³

Napjainkban a Szent Rókus-templom elsődleges feladatává a plébániatemplom tehermentesítése vált. Ha a Nagyboldogasszony-templomban felújításra, csillár- vagy padlócsereére kerül sor, keresztlők, esküvők helyszínéként a belsővárosi vagy a piroskavárosi templomot kérik a hívek. Többen személyes kötődés okán ragaszkodnak ahhoz, hogy saját, vagy gyermekeik életének fontos hitéleti eseményét a Szent Rókus-templomban bonyolítsák le. Szentmisék húsvét vasárnaptól október végéig, szombatonként este hat órakor vannak. A belsővárosi templom búcsújára a Rókus naphoz legközelebb eső szombati napon kerül sor.

Szent Rókus-napi búcsú

Bár a plébániatemplom és a Szent Rókus-templom búcsúja két, egymást követő napra esik, a két nap jelentősége, regionális vonzereje sosem volt azonos.

Augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján egész délelőtt zúgtak a plébániatemplom harangjai, így üdvözölték a Szentesről, Cibakházáról, Cséparól, Bokros-pusztáról, Kiskunfélegyházáról, Kunszentmártonból és máshonnan érkező, gyalogos keresztljakat.⁵⁴ Ezen a napon a templom környékét ellepték az árusok és mutaványosok, a település vezetősége pedig programokkal, valóságos népiünnepellyel várta a zarándokokat. 1862-ben például a búcsú napján egy 10 öles gyalult fenyőt ástak le a templom közelében, melynek tetején nemzeti zászló lobogott, ágai keszkenőkkel és borosüvegekkel voltak megrakva. Elsőként

egy szentesi cigánygyerek mászott fel, majd több fiatal legény követte a példáját.⁵⁵ Az ünnepi ebéd, a rokonlátogatás a búcsújárás fontos része volt, de az ismeretlen zarándokokat is igyekeztek legalább egy pohár borral megkínálni. Ahogy Sohlya Antal kántor megjegyezte: „Csongrádon erőszakkal is elfogják az embereket búcsú alkalmából és megvendégelik”.⁵⁶ Az ünnepi szentmisét és körmenetet követő ájtatosságok után a máshonnani búcsújárók többsége hazaindult.

Az esti nagyboldogasszonyi bál – a pazar lakoma mellett – a legényes kakaskodások tették emlékezetessé. Ahogy az egyik hírlapi fűzfapoéta is megörökítette: „kilencz legény vére / festé pirosra a követ / Szent Rókus reggelére”.⁵⁷

A másnapi, belsővárosi búcsún vidéki zarándokok már alig vettek részt. A Szent Rókus-na-

pi búcsú így a csongrádiak „családias” ünnepsége maradt. Ahogy 1905-ben a Csongrádi Újság cikkírója sokatmondóan megjegyezte: „szeretve látott vendégek *e napon* ott a külvárosiak is”.⁵⁸

A búcsú előtt a hívek kilenc napon keresztül böjtöltek Szent Rókus pártfogásáért esedezve.⁵⁹ Reggel díszes, fellobogózott körmenet vonult a Nagyboldogasszony-templomból a Belsőváros-

ba, miközben a hívek a Mindenszentek litániáját énekelték. A plébános a filiális templom előtt, a szabad ég alatt tartotta az ünnepi prédikációt. A szentbeszédet énekes nagymise követte a templomban.⁶⁰ A búcsú fényének emelésére taracklövések is eldördültek, melyhez az ágyúkat a előljárástól kölcsönözték.

Templomszolgák a Szent Rókus-templomban

Mivel a Szent Rókus-templom a település kegyurasága alá tartozott, a belsővárosi egyházfi valamint a harangozó és sekrestyés személyéről a képviselőtestületi üléseken hoztak döntést. A megválasztott laikus egyházi tisztségviselőket a város (vagy község)házán eskették fel a szolgálatra.

A kurátor, másképpen templomgazda vagy egyházfi feladata a pénzforgalom figyelemmel kísérése és adminisztrálása volt. Önálló döntéseket nem hozhatott; a pénzt a városi előjárók utasításai szerint kellett kezelnie, majd az eredményekről rendszeres beszámolókat tartania. A belsővárosi kurátorok egészen 1891-ig nem kaptak fizetést a szolgálataikért. 1891 után – Hegyi Antal plébános közbenjárására – évente 10 forint jövedelemben részesültek.⁶¹

Csongrádon a harangozó és sekrestyési hivatal sosem vált ketté, a Szent Rókus-templomban időnként az egyházfi szerepkörével is összeolvadt. A harangozó-sekrestyés rendelkezett saját templomkulccsal, harangozott, amikor kellett⁶², sütötte a szentostyákat, előkészítette, tisztán tartotta, vasalta, szükség esetén megvarrta az elszakadt miseruhákat. Szentmise előtt segített a papnak öltözködni, meggyújtotta a gyertyákat, kihelyezte a kelyhet. Ministráns gyermekek hiányában az oltár mellett szolgált.⁶³ Ő szervezte továbbá a gyalogos búcsújárásokat Máriaradnára, Félégyháza–Szentkútra és Szegedre. Valójában mindenféle kisebb-nagyobb ügyben – mint a rendetlenkedő gyermekek fegyelmezése, a templomban hangoskodók kiutasítása vagy a templom körül legelésző állatok elhajtása – lehetett rájuk számítani.⁶⁴

A belsővárosi harangozó fizetése külsővárosi pályatársához képest mindig kevesebb volt: a 19. század közepén évi 50 váltó forint, egy köből búza és 200 kéve fűteni való nád járt neki. Csak 1855-ben engedélyezték, hogy a belsővárosi harangozó minden vers⁶⁵ után 6 váltó krajcárt szedhessen.⁶⁶ 1867-től az összeg 10 krajcárra emelkedett.⁶⁷ 1878-ban a Szent Rókus-templom harangozó- és templomgondnoki fizetése (a két tisztséget ekkoriban egy személy látta el) 123 váltóforint 50 krajcárra rúgott.⁶⁸ Ehhez viszont nem járt külön illetékszedési jog a keresztelesek vagy asszonyavatások után.

Az első belsővárosi kurátorok és harangozók forrásaink szerint jómódú iparosok vagy sikeres gazdálkodók voltak. Bernát Antal (több forrásban Bernáth, vagy Antonioli Bernárd István) harangozóról annyit lehet tudni, hogy 1783 tájékán született, volt három fia, háza, nagy birtoka és szőlője. A kor szokásával ellentétben fiainak nem hétfőn vagy szerdán, hanem vasárnap délután tartották az esküvőjét, ami csak a templomszolgák és a helyi előke-lőségek kiváltsága volt.⁶⁹ 1802-ben már bizonyos, hogy a belsővárosi templom harangozója és sekrestyéseként szolgált. Egy 1823-as tanúkihallgatás során többen is józan életű, erkölcsös, kötelességtudó emberként jellemezték.⁷⁰ Ahogy Justin Pál és Deák István tanúk fogalmaztak: „a belső Templomba úgy viseli magát, hogy ide kint is olyan harangozót kívánnánk [...] ha ő el hal, soha sem lesz olyan gondviselője a Belső Templomnak”.⁷¹

1841-ben Bernát Antal Szent Rókus tér 2. szám alatti háza udvarára új épületet szándéko-

zott emelni. Az építkezést azzal a feltétellel engedélyezte az előjáróság, hogy míg a Bernát leszármazottak között lesz harangozói szolgálatra alkalmas egyén, a család köteles ennek a feladatnak eleget tenni, és az építendő új házat harangozói lakként használni. „Ellenkező esetben tartoznak ezen házat becs ár szerint a városnak harangozói lakul által engedni”. 1859-ben az addigra elhunyt harangozó egyik fia, Bernát József az örökösök békétlenkedése okán kérte a kötelezvény felbontását. Az előjáróság felmentette a családot azzal a kitéttel, hogyha az új belsővárosi harangozó (szintén Bernát leszármazott) le akarna mondani az állásáról, szándékát negyed évvel korábban jelentse be.⁷² Magáról az épületről alig lehet tudni valamit: 1865-ben az előjáróság újra akarta zsindelezettni, de az ácsmester ajánlatát látva azt fontolgatták, hogy inkább nádtetővel fedik le az építményt.⁷³

Az 1762-ben szolgálatot teljesítő belsővárosi kurátornak, Szabados Pálnak csak a nevét őrizték meg a források.⁷⁴ Mészáros Imre faragómolnár 1758-ban született, 1812 után már bizonyosan ő volt a belsővárosi templomgazda. A Szent Rókus-templom tornyának építése is Mészáros

Imre működési idejében (1818) valósult meg. „Jó tehetségű” (módos) ember lévén malmot is működtetett, nagy háza és több szőlőföldje is volt. Templomi szolgálataiért cserébe felmentést élvezett a katonáskodás kötelezettsége alól. Az 1824-es egyházlátogatási jegyzőkönyvben „nem túl derék” emberként jellemezték. A vizitátor azt is feljegyezte, hogy a csongrádiak meg akarnak szabadulni tőle.⁷⁵ Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a püspöki egyházlátogatást végző személynek a plébános szolgáltatta az információkat. Mátyus János atya pedig rendkívüli ellenszenvet táplált a belsővárosi kurátor iránt azóta, hogy egy esperesi kihallgatás alkalmával Mészáros Imre terhelő vallomást tett rá.⁷⁶ A megkérdezett csongrádi lakosok kivétel nélkül becsületes, „emberséges emberként”⁷⁷ jellemezték a templomszolgát. Mészáros Imrét Nagy István követte a szolgálatban, kinek özvegye 1836-ban 50 forintot hagyott a „templom szükségére”.⁷⁸ Személyére, működésére vonatkozóan egyéb feljegyzés ezidáig nem került elő.

A 19. század közepétől a Szent Rókus-templom harangozója az 1820-ban született Bernát Ferenc, Bernát Antal egyik fia volt. Atyja még

valószínűleg élt, mikor a hivatalt átvette tőle. 1856-ban Ferenc azzal a kéréssel fordult a helyi előjárósághoz, hogy emeljék meg éves fizetését – ellenkező esetben válasszanak helyette másik harangozót.⁷⁹ Annak ellenére, hogy a folyamodványt elutasították, továbbra is megmaradt a tisztségben. Közel fél évszázadnyi szolgálat után, öregségére hivatkozva mondott csak le a harangozóságról, 1893 júliusában. Pár hónappal később,

72 esztendősen hunyt el tüdővészben. A belsővárosi harangozó-lakból Hegyi Antal plébános kísérte utolsó útjára.⁸⁰

Időközben a belsővárosi kurátor személye egy évtizeden belül kétszer is megváltozott. Az 1860-as évek elején Vajdovits József takácsmester⁸¹, 1869-től Tari János töltötte be a tisztséget. A szükséges nyugtákat az írástudatlan kurátor egyik iskolás gyermeke állította ki. Gyermeke jegyezte

a harangozó cédulákat is, vagyis azt, hogy egy elhunyt lelki üdvéért hány verset kértek a gyászolók. A harangozó ez alapján dolgozott.⁸²

A keletkezett elszámolásokat jellemzően szétépett felhívások, meghívók hátuljára írták fel. Ezek a források arról tanúskodnak, hogy Tari Jánost rendszeresen hívták hagyatéki leltárak felmérésére, de pártgyűléseken, értekezleteken is részt vett, követválasztói tisztségben. 1875-ben a lakhelye szerinti körzet árvízvédelmi felelőse volt.⁸³ Tari 1878-ban lemondott a kurátorságról, egy évvel később pedig hűtlen kezelés gyanúja miatt eljárást indítottak ellene. A vádakra a következőképp reagált: „a kérdéses templomban lévő számos képek, gyermeki mise ruhák és bársony köpönyeg igazolják, hogy saját pénzből, vallásos érzelemtől indítva csináltam, és azon voltam, hogy e templom minél dúsabban felszerelve legyen”.⁸⁴ Bizonyos, hogy Tari János felesége, Forgó Veronika költségén készült egy skapuláris Mária kép és a Szent Anna oltár képe, 1870-ben.⁸⁵ Az eljárást csak 1882-ben szüntették meg, tényleges eredmény nélkül.

Feltehetően a kurátor felelősségre vonásának tudható be, hogy a megüresedett állásra mindössze két jelentkező akadt. A közgyűlés Mészáros Noét választotta meg, de 1881-ben már el is bocsájtották.⁸⁶ Történt ugyanis, hogy az egyik csongrádi segédlelkész hosszú panaszlevelet írt a templomszolga által biztosított misebor silányságáról, és intézkedésre kérte fel a helyi előjáróságot. Mikor a képviselők kérdőre vonták a kurátort, az durván megtagadta az együttműködést, így rövidtávon megszabadultak tőle.⁸⁷ Helyére egykori vetélytársa, Mészáros János került.

1882-ben a belsővárosi lakosok azzal a kérelemmel fordultak a városi tanácshoz, hogy Mészáros János helyett, „akiben a népnek kevés bizalma van”⁸⁸ a nőtlen Gulyás Józsefet tegyék meg a Szent Rókus-templom gondnokának. Egyben azt is felvetették, hogy a *minister* (ministráns) gyermekek liturgikus szolgálatra való felkészítése legyen a belsővárosi tanító gondja és feladata.⁸⁹ A javaslatot teljes egészében elfogadták.

Az új templomgondnok 1884-ben saját költségen újíttatta fel az elhanyagolt külsejű templomot. A 3000 forintos adományból futotta a tetőt újraszindelyezésére, a torony megemelésére és újrafedésére. Az új toronygombot 1885 tavaszán húzták fel a helyére. A maradék pénzből a templom belsejét és az oltárokat is kipingálták, a Szent Istvánt ábrázoló valamint a Mária mennybevétele oltárképeket átfestették, kereteiket újrararanyozták. Gulyás József neve ma is olvasható az ősi Mária-oltárkép bal alsó sarkában.⁹⁰ Miután a megyéspüspök elismerő sorokkal köszönte meg a nagylelkű templomszolga áldozatát, Gulyás József díszes monstranciát és egy fehér vélumot is hozatott a templom számára.

Gulyás József alig egy esztendő után meg akart szabadulni hivatalától, ám lemondását nem fogadták el. 1885-ben megismételte kérését azzal az indokkal, hogy a belsővárosi harangozó rendszerint mámoros állapotban teljesíti szolgálatát, és a hívek megbotránkozása ellen tehetetlennek érzi magát. A testület az indoklást orvosolható baj-

nak értékelte, és a harangozó felelősségre vonását a másodbíróra bízta.⁹¹ Mivel a helyzet az előjáróság közbenjárása ellenére sem változott, Gulyás József (sokadik) lemondását 1887-ben végül elfogadták.

1891-től haláláig (1893) Polyák József volt a Szent Rókus-templom gondnoka.⁹² Az őt követő Balogh Énok már az időközben elhunyt harangozó tennivalóit is ellátta.⁹³ Az új templomgazda számos jövedelemjavítási kérelmet nyújtott be, változatos sikerrel. Balogh Énok azzal érvelt, hogy a kuratori és sekrestyési teendők mellett a harangozást már nem tudja személyesen végezni, így segédek tartására kényszerül.⁹⁴ Segédjeit saját keresetéből fizeti, de az ostyasütéshez és a tömjén égetéséhez szükséges fát is a maga tüzelőjéből biztosítja. Ezen kérelmét (melyben fizetésének 120 forintról 200 forintra való feljavításáért esedezik) azzal az indokkal utasította el a képviselőtestület, hogy „a harangozó [elhunyt Bernát Ferenc] fia 120 frt-ért szívesen vállalkozik, s templomgondnoki állás pedig oly tiszteletbeli hivatal, melyet

ingyen teljesíteni minden belvárosi róm. kath. lakos örömet vállalkozik.”⁹⁵ A harangozó-kurátor végül csak ostyasütés fejében tudott tűzifa-díjat kiharcolni az előjárásáért.⁹⁶

1903-ban – a Csongrádi Újság cikkírója szerint – a csongrádi harangozók jövedelme a járásbíró éves fizetésével vetekedett. Az előjáróság a helyzet rendezése érdekében a váci püspökhöz fordult segítségért.⁹⁷ Az egyezkedések eredményeként 1908-tól a belsővárosi harangozó negyedévi részletekben vehette fel évi 295 korona fizetését, mely mellé szigorúan meghatározott stóladíjak társultak.⁹⁸

1909-től ismét az egykori belsővárosi harangozó-família egyik leszármazottját, Bernát Jánost találjuk a tisztségben.⁹⁹ Megválasztásakor jelen volt a kerületi esperes, a plébános, a csongrádi bíró és a jegyző, valamint a külső- és a belsővárosi templomgondnokok. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy édesapja halála után „zsenge koránál fogva” nem választhatták meg harangozónak.¹⁰⁰ Erköl-

csös magaviselete mellett a belsővárosi hívek ajánlólevele is közrejátszott abban, hogy Bernát János elődei hivatalát elfoglalhatta.

1922 februárjában a helyi közgyűlés „a drága megélhetési viszonyokra való tekintettel” külön napirendi pontban tárgyalta a templomi alkalmazottak bérének ideiglenes feljavítását. Ekkor még mindig Bernát János volt a belsővárosi harangozó. A külső- és belsővárosi harangozó ugyan egyaránt 7200 korona fizetést kapott, a Szent Rókus-templomban nem volt stólaszedési joga.¹⁰¹ 1955-ben már arról szerzünk tudomást, hogy külön kántor és külön harangozó működött a Külső- és Belsővárosban.¹⁰²

Az 1970-80-as években zeneileg képzett tanítónők vállalták, hogy a kántorhiányt enyhítve segédkeznek a szentmise szolgálaton. Mészáros Franciska „tanító néni” után, 1979-től 1989-ig Forgó Tilda kántorizált minden vasárnap a Szent Rókus templomban.¹⁰³

Népszerű legendák, elfelejtett hiedelmek

A Szent Rókus-templom épületéhez, harangjaihoz, külső szobraihoz és keresztjéhez számos legenda és valós alapokon nyugvó történet fűződik. Ennek a gazdag hiedelemkörnek számos eleme feledésbe merült, bizonyos történetekről pedig a helyi sajtó (gyakran félresiklott) ismertetéseiből szerzünk tudomást.

A Belsőváros első lélekharangjának, az 1632-ben Eperjesen öntött kis harangnak a története Gát László ismertetése nyomán ma is közismert. Eszerint a Szent Rókus-templom elődjének, a kicsiny Szent István-templomnak nem volt harangja, így egy régi kolomppal figyelmeztették a híveket a mise kezdetére. Mikor a kolompot megrázták, a csongrádi nép tompa harangzúgást hallott a Tiszából feltörni. A halászok sokáig babonásan kerülték azt a helyet, ahonnan a rejtélyes hangok hallatszottak. Mígnem az egyikük hálójába akadt ez a bizonyos harang, mely két évszázadon keresztül a Szent Rókus-templom lélekharangja volt. A harang kihalászása idején egy öreg koldus azt mondta, hogy csak addig lesz a harang a csongrádiaké, míg vízbe fúlt halott lelki üdvéért nem kongatnak vele.¹⁰⁴ Dudás Lajos a haranggal kapcsolatban annyit jegyez meg, hogy „1785. március 4-én fogták ki a Körösből”. 1913-ban megrepedés miatt újraöntötték, majd az első világháború idején rekvirálták.¹⁰⁵

Egy 1892-es csongrádi újságcikk szerint a Szent Rókus-templom öreg harangja (Szent Sebestyén nagyharang) azért tudta megóvni a belsővárosiakat a tűzvészről és a zivatartól, mert egyszer vízbefúlt öngyilkos tiszteletére harangoztak vele.¹⁰⁶ Magyar nyelvterületen ugyan mindenütt kimutatható az öngyilkosok és a harang erejének összefüggése, ám az előbbi ismertetéssel ellentétben pont az önpusztító, kárhozatra ítélt léleknek való *csendítés* fosztja meg a harangot viharúzó képességétől. Ezt Csongrádon sem gondolhatták másként, így nyilvánvalóan egy jól hangzó hírlapi csemegével állunk szemben.

A Szent Rókus-templom előtt álló, eredetileg fából készült keresztet több alkalommal megújították, olykor ki is cserélték. A 19. század második felében a keresztet a gazdag ember hírében álló Mészáros Antal készítette el. Mikor 1912-ben az elkorhadt fakeresztet újra cserélték, a belsővárosi öregek azt beszéltek, hogy a keresztben annyi arany van elrejtve, hogy abból könnyedén kifizetik az újat. Porubszky plébános viszont csak néhány régi krajcárt talált az alapban.¹⁰⁷ A Linkner oltáron található, faragott török fejről is azt tartják, hogy arannyal van tele.¹⁰⁸

Napjainkban is élő és népszerű az az elképzelés, miszerint a belsővárosi templom főoltára alatt egy alagút bejárata kezdődik, mely az egykori plébániával (mai Szent Rókus tér 4. szám) köti össze az épületet. Más változat szerint a

járat a Tisza alatt fut keresztül, és a túlparti Mentettréten van a kijárata. Ami bizonyos, hogy az 1970-80-as években a Belsőváros bizonyos utcái alatt egy alagútszisztem nyomait fedezték fel,

Belsőváros szent ékköve

Miután a Szent Rókus-templom a 18. század második felében plébániatemplomból leányegyházi státuszba került, a belsővárosi hívek korábban nem tapasztalt nehézségekkel találták szembe magukat. A plébános egyre ritkábban fordult meg a kicsiny templomban, helyette a segédlelkészek és a kolduló ferences atyák végezték a hívek lelki gondozását. A kántor, amikor csak tehetette, a segédjét küldte maga helyett orgonálni. Közben a díszesebb miseruhák, mívés egyházi felszerelések java a plébániatemplom sekrestyéjébe került.

A vélt vagy valós mellőzöttség tudata, az elmélyültebb lelki életre való éhség a belsővárosiak meghatározó alapérzésévé vált. A helyzet orvoslására helyi kezdeményezésekkel igyekeztek meg-

mely az egykori plébániai lakot is érinthette. Ezt utóbbi feltételezést szemtanúk beszámolóí erősítik meg.¹⁰⁹

oldást találni. 1808 után például sikerült elérni, hogy az egyik segédlelkész – külön javadalmazás fejében – rendszeresen tartson szentmisét a Belsővárosban.

A módosabb és kiterjedtebb egyházpártolói körrel, impozáns berendezéssel büszkélkedő plébániatemplomtól alig másfél kilométerre fekvő Szent Rókus-templomon csekély nyomot hagytak az elmúlt évszázadok. A belsővárosiak mindig jól tudták, hogy templomuk a díszes plébániatemplom „ősanyja”, a csongrádi katolikus hitélet kicsiny magja. A Szent Rókus-templomot pótolhatatlan hely- és művészettörténeti értékei teszik óvásra, megőrzésre méltó közkinccsé, valódi ékkővé.

Jegyzetek

- ↑ Szücs 1994; Szücs 2004.
- ↑ Szücs 2008. 97.
- ↑ *Csongrádi Lap*, 1915. január 1. XXV. évf. 1. szám, 2. old.
- ↑ Szücs 2005. 69–128. Eredeti kézirat: CsKK TLM NA 72-87.
- ↑ Szücs Judit szíves közlése, 2015. december 13.
- ↑ Eszes Mátyás gyászjelentése. *Csongrádi Lap*, 1911. június 18. XXI. évf. 25. szám, 3. old.
- ↑ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.
- ↑ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.
- ↑ *Csongrádi Lap*, 1908. április 12. XVIII. évf. 15. szám, 3. old.
- ↑ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.
- ↑ *Csongrádi Lap*, 1903. január 25. XIII. évf. 4. szám, 1. old.
- ↑ Kanyó András plébános összeírása szerint 1783-ban Csongrád kb. 5700 lakosa közül mindössze ezerszázan éltek a Belsővárosban (Oppidum vetus). A többség már ekkoriban a külsővárosi Nagyboldogasszony-templom és a Tisza által közrefogott területen építette fel otthonát. Részleteiben lásd: Gyöngyössy 2014. 31–34.
- ↑ Vö. Szücs 2008. 97; *Csongrádi Lap*, 1901. június 30. XI. évf. 26. szám, 2. old.
- ↑ *Csongrádi Lap*, 1895. szeptember 1. V. évf. 36. szám, 3. old.

- ↑ Gresó Imre szíves közlése, 2010. február 12.
- ↑ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.
- ↑ Palásti 1987. 119.
- ↑ Szücs 1987. 105–115.
- ↑ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106. 1808. november 1. A belsővárosi hívek levele a váci püspöknek. Az 1761-es Canonica Visitatiohoz csatolva.
- ↑ VPL APar. Cs. 1868. december 24. Mátray Rafael ferences atya levele a váci püspöknek.
- ↑ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 15.
- ↑ VPL APriv. Hegyi Antal, 1894. március 4. A csongrádi káplánok levele a váci püspöknek.
- ↑ *Csongrád Közlöny*, 1894. december 30. I. évfolyam 42. szám 3. old.
- ↑ 1828-ban, Nagyboldogasszony napján a kántor vezette a belsővárosi nép processzióját a plébániatemplomba, majd a mise végeztével vissza. Ez húsvét vasárnapján is így lehetett. MNL CsML CsL Iratmásolatok, 15.
- ↑ Sohlya (kézirat) 1857. 232.
- ↑ VPL APriv. Mátyus János, 1823. július 10. tanúkihallgatás.
- ↑ VPL APar. Cs. 1897. december 27. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.
- ↑ *Csongrádi Újság*, 1911. december 10. IX. évf. 50. szám, 3. old.

- ↑ MNL CsML CsL Iratmásolatok, 106. Canonica Visitatio 1842. Jancsovics József plébános szerződése, 1840. november 1.
- ↑ MNL CsML CsL Tanácsi Iratok, 1877. kiadások és bevételekről vezetett számadó könyv (részlet).
- ↑ VPL APar. Cs. 1888. december 18. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.
- ↑ VPL APriv. Virter Lajos, 1859. május 29. Mészáros József igazolása.
- ↑ *Csongrádi Közlöny*, 1896. szeptember 27. III. évf. 39. szám 4. old.
- ↑ *Csongrádi Közlöny*, 1894. október 28. I. évf. 32. szám, 3. old.
- ↑ MNL CsML CsL Tanácsi iratok, 1879. január 22. Tari János felelete a számvevői észrevételekre.
- ↑ *Csongrádi Lap*, 1896. január 19. VI. évf. 3. szám, 2. old.
- ↑ *Csongrádi Lap*, 1902. május 18. XII. évf. 20. szám, 2. old.
- ↑ *Csongrádi Újság*, 1914. június 7. XII. évf. 24. szám, 2. old. Részleteiben lásd: Gyöngyössy 2014.
- ↑ *Csongrádi Lap*, 1898. június 12. VIII. évf. 24. szám, 2. old.
- ↑ *Csongrádi Lap* 1911. október 15. XXI. évf. 41. szám. 2. old.
- ↑ A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ↑ *Csongrád Újság*, 1927. november 11. VI. évf. 137. szám. 1-2. old.
- ↑ *Csongrádi Újság*, 1928. február 2. VI. évf. 15. szám, 1-2. old.
- ↑ *Csongrádi Újság*, 1907. június 2. V. évf. 22. szám, 2. old.
- ↑ *Csongrádi Újság*, 1906. december 8. IV. évf. 50. szám, 3. old.
- ↑ Molnár József szíves közlése, 2016. február 5.
- ↑ 1953. augusztus 2. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ↑ Dudás 2000a. 106.
- ↑ 1954. április 18. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ↑ A templom 1948–50-ból fennmaradt hirdetőkönyvéből kiderül, hogy az Élő Rózsafüzér imacsoportok a Belsővárosban többnyire utcánként szerveződtek. Külön csoport volt a Justh Gyula, Apponyi, Gyökér és Gyík utcákban, de bejegyezték „belvárosi csoportot”, „Donkáné” és a dékányasszony (helyi társulati vezető) imakoszorúját is. (Ld. a Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében). Decemberben rendszeresen felelevenítették a Szent Család szálláskeresését. Az 1930-as években végzett lourdes-i ájtatosságra az 1980-as években is emlékeztek. Szücs Judit szíves közlése.
- ↑ 1951. Pünkösdvasárnap, A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.
- ↑ „Megdöbbenéssel hallok, hogy gyakori templombajárók között is vannak, kik nem akarják a kényszerítő helyzet megérteni. Csak úgy tudjuk a tanyákat ellátni, ha a belvárosi miséző is tanyára megy. A tanyák ellátása viszont fontos. Egyrészt a tanyákról sokkal nehezebb a

nagytemplomig eljönni, mint a Belvárosból a nagytemplomba kimenni. Másrészt a tanyai miséken rendszerint többen vesznek részt, mint az itteni szentmisén.” 1950. június 25. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.

⁵³ NPI Historia Domus II. kötet, 138–140.

⁵⁴ A Nagyboldogasszony-templom búcsújáról részletesebben lásd Vass Erika írását a csongrádi Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum Néprajzi Adattárában (Vass Erika: Csongrádi búcsú. 1995. 17–2008, 36–2010).

⁵⁵ MNL CsML CsL Dudás Lajos hagyatéka, 22.d Sohlya Antal cikke az *Idők Tanújában* (1862. augusztus 27).

⁵⁶ MNL CsML CsL Dudás Lajos hagyatéka, 22.d Sohlya Antal cikke az *Idők Tanújában* (1862. augusztus 27).

⁵⁷ *Csongrádi Lap*, 1897. augusztus 22. VII. évf. 34. szám, 1. old.

⁵⁸ *Csongrádi Újság*, 1905. augusztus 20. III. évf. 34. szám 3. old.

⁵⁹ 1953. augusztus 2. A Szent Rókus-templom hirdetőkönyve a templom sekrestyéjében.

⁶⁰ Váry 1874. 120.

⁶¹ VPL APar. Cs. 1891. február 21. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

⁶² „Minden nap reggel, délben este, misék előtt jeladásul, mise alatt úrfelmutatáskor, liberás misében úrfelmutatás után 5 percig, temetés alkalmával; processzió ha indul a községből, ha búcsúsok érkeznek; vihar elejébe, tűz, árvíz, egyéb veszedelem idején.” Ld. Pogonyi 1908. 93–97.

⁶³ VPL APriv. Hegyi Antal, 1888. Keviczky György dátum nélküli levele a váci püspöknek.

⁶⁴ Bővebben lásd: Gyöngyössy 2014. 163.

⁶⁵ *Vers*: Egy vers a harangok megcsendítésének egy, megszakítás nélküli ’egysége’.

⁶⁶ VPL APar. Cs. 1855. június 1. Bernát Ferenc levele a váci püspöknek.

⁶⁷ MNL CsML CsL Tanácsulési iratok, 1867. március 16. jk. 119. sz.

⁶⁸ VPL APar. Cs. 1878. június 8. Szvoboda József levele a váci püspöknek.

⁶⁹ „Az ide való szokás szerint hétfőn és szerdán reggel mise után van a rendes ideje az eskettetésnek”. VPL APriv. Mátyus János 1823. július 10. tanúkihallgatási jegyzőkönyv, Takáts Jakab vallomása.

⁷⁰ VPL APriv. Mátyus 1825. január 12. A csongrádi bírák panaszlevelének kivizsgálási jegyzőkönyve.

⁷¹ VPL APriv. Mátyus 1825. január 12. A csongrádi bírák panaszlevelének kivizsgálási jegyzőkönyve. Szabó István másodbíró vallomása.

⁷² MNL CsML CsL Tanácsulési iratok, 1859. június 1. jk. 146. sz.

⁷³ MNL CsML CsL Tanácsi Iratok, 1865. augusztus 26. jk. 398. sz.

⁷⁴ Tari 1977. 12.

⁷⁵ NPI Canonica Visitatio 1824. Parochia Origo.

⁷⁶ Török Istvánné csongrádi asszony halála után 50 forintot hagyott a belsővárosi templom javára. Az összeget a plébános megkapta, ám a kurátorhoz már nem juttatta

Priests, Lay Assistants and Religious Life in Csongrád Belsőváros

Before the regulation of the Tisza, the *Belsőváros* (Inner Town), the ancient settlement centre of Csongrád was surrounded by the main branch of the river and the Bökény flood plain. The only entrance was a narrow strip of land beside today's *Kerekárok* (Round Ditch), where a statue of Saint John of Nepomuk stands, protector from floods and patron saint of fishermen. This part of the town ceased to be an island when the Bökény was drained, but traces of the former state can still be seen in the topography.

In Hungarian in the vernacular, in the press and in writings on this part of the town, the area is referred to both as *Belváros* and *Belsőváros*. Both have the meaning of “inner town” but as both terms have their opponents and supporters, the author of this study had to adopt a position on this question.

Use of the latter is justified by the fact that the eastern part of the settlement figures in 18th-19th century church visitation protocols, in ecclesiastical correspondence, on military maps and in other sources as “Belsőváros”. According to data cited by Judit Szűcs (ethnographer), by the 1980s people living in this part of the town used the shorter form (Belváros) when speaking of their place of residence, and it was only the oldest who remembered that it had earlier been commonly called “Belsőváros”.¹ At the same time, the use of Belváros, a term that has connotations of “town centre” is confusing because this is not the centre of the settlement today. Taking all this into consideration, we use the oldest geographical name.

Csongrád-Belsőváros and the notion of fishing on the Tisza are inseparable in practice and in

public awareness. Right up to the mid-20th century the majority of people living here were fishermen, marshland fisher-hunters and boatmen, and many others made a living as dock workers, boat haulers, navvies and day labourers.² It is not by chance that when Ottó Hermann ethnographer visited Csongrád in 1885 it was in Belsőváros that he sought the “original, Hungarian-type” fishermen.³ János Maszlag, a resident of Belsőváros wrote in his autobiography about fishing in the late 19th and early 20th century and the way of life of the fishermen.⁴

This occupation that was passed down from father to son provided a modest livelihood, but there were also remarkable careers. In the age of steam shipping, Csongrád-Belsőváros produced a number of helmsmen and ship captains⁵, while Mátyás Eszes began work as a cabin boy and went on to become one of the town's wealthiest men.⁶

The women who lived here were famous market gardeners. They sold their produce at the weekly markets, in the main Csongrád market (today's Szentháromság tér), in Szentés, Szeged and Kunszentmárton, transporting their fruit and vegetables on the “marketwomen's ships” as late as the 1940s.⁷ Because of their husbands' occupations there were also a number of fishwives among them. In their yards, besides pigs and poultry, they most often kept geese, known as “the poor man's pig”.

Because of the almost identical livelihood possibilities, there were no essential differences between families as regards their way of life, homes and eating customs. The large families of navvies and fishermen living on modest incomes were

el. Ld. VPL APriv. Mátyus János, 1826. február 4. kihallgatási jegyzőkönyv, Mészáros Imre vallomása.
⁷⁷ VPL APriv. Mátyus János, 1825. január 12. A csongrádi bírák panaszlevelének kivizsgálása, Tóth István nótárius vallomása
⁷⁸ MNL CsML CsL Tanácsíratok, 1879. Töredék feljegyzések Tari János templomgondnok számadásainak hátulján.
⁷⁹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1856. szeptember 5. jk. 403. sz.
⁸⁰ NPI Anyakönyvek, Születési anyakönyv: 1820. december 9; Halotti anyakönyv: 1893. december 5.
⁸¹ MNL CsML CsL Jegyzőkönyvek, 1863. november 14. jk.
⁸² 1876-ban például 73 alkalommal rendelték harangozást a Szent Rókus-templomban. MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, Tari János számadása 1876.
⁸³ MNL CsML CsL Tanácsíratok, 1879. Töredék feljegyzések Tari János templomgondnok számadásainak hátulján.
⁸⁴ MNL CsML CsL Tanácsíratok, 1879. január 22. Tari János levele.
⁸⁵ NPI A Szent Rókus-templom leltára, 1885. Tari Jánosné további adományairól lásd: NPI Historia Domus I. kötet, 113.
⁸⁶ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1878. július 1. jk. 59. sz.
⁸⁷ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1881. október 22. Csajka Lajos segédlelkész levele a csongrádi bírónak.
⁸⁸ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1881. december 29. A belsővárosi lakosok kérelme.
⁸⁹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1882. január 10. jk. 8. sz.
⁹⁰ NPI Historia Domus I. kötet, 199.
⁹¹ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1885. december 23. jk. 94. sz.
⁹² VPL APar. Cs. 1891. február 21. Hegyi Antal levele a váci Egyházmegyei Hatóságnak.

⁹³ *Csongrádi Közlöny*, 1896. szeptember 20. III. évf. 38. szám, 4. old.
⁹⁴ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1894. október 4. Balogh Énok levele a községi elöljáróságnak.
⁹⁵ MNL CsML CsL Tanácsülési iratok, 1894. okt. 24. jk. 287. sz.
⁹⁶ *Csongrádi Közlöny*, 1895. szeptember 15. II. évf. 37. szám, 3. old.
⁹⁷ *Csongrádi Újság*, 1903. november 15. I. évf. 4. szám, 3. old.
⁹⁸ NPI 1908. május 21. Jegyzőkönyvi kivonat.
⁹⁹ NPI 1909. november 11. Plébánosi levelezés.
¹⁰⁰ NPI 1908. május 21. Jegyzőkönyvi kivonat.
¹⁰¹ MNL CsML CsL Polgármesteri Iratok, 1922. február 6.
¹⁰² NPI 1955. november 1-jén keltezett költségkimutatás.
¹⁰³ MNL CsML CsL Dudás Lajos hagyatéka, 22. doboz „kántorok” mappa. Forgó Tilda levele.
¹⁰⁴ Gát 2006. 162.
¹⁰⁵ Dudás (kézirat) 1997. 5. Forrása: Tari 1977. 13.
¹⁰⁶ *Tiszavidék*, 1892. augusztus 7. III. évf. 33. szám, 2. old.
¹⁰⁷ *Csongrádi Újság*, 1912. december 29. X. évf. 52. szám, 2. old.
¹⁰⁸ Gát 2006. 163.
¹⁰⁹ „Az 1950-es évek közepén sokszor jártam Vincze néni-nél. Salátát, petrezselyemzöldet és zöldhagymát vásároltam nála. Beszédes néni volt, és az egyik alkalommal elmondta, hogy az ő háza volt anno a templomhoz tartozó plébániaépület. A nyitott folyosón volt egy pinceajtó. A pincéből út vezetett a templom alá, egy darabig. Kikönyörögtem, hogy menjek le megnézni. Úgy emlékszem, hogy a pincéből egy 8-10 méteres út indult, a végén omlóással. Néhai Dr. Eke Károly képviselő úr szerette volna azt feltárni, mert nagy valószínűséggel a templom alatt altemplom van. Ő temetkezési helynek szerette volna, mint lokálpatrióta.” Varjúné Erzsébet szíves közlése, 2016. március 22.

dependent on each other and this life situation created a dense social net, a sustaining and supporting life force. If we add to this the occupations that were passed down through generations and the way people clung to the parental home it is not surprising that the population of this part of the town remained more or less constant right up to the change of political system in 1989. If a property was sold, efforts were made to find a buyer who “belonged there”.⁸

The “Belsőváros mentality” could be described through the example of individuals regarded as characteristic. One is József Benke Tatár, considered in his time to be a “genuine, typical” Belsőváros man. In his obituary written in 1908 we can read that Benke Tatár was a poor, simple person but at the same time a “lover of freedom, straight-thinking, true, sincere, hospitable character, who would have shared his last fish with his friends. He engaged in fishing and hunting not for profit but as a passion”.⁹ An assured, sound character and selflessness were also traits customarily attributed to residents of the

Belsőváros.¹⁰ However, it must also be mentioned that at the turn of the 19th to 20th century journalists in Csongrád with Liberal leanings often spoke with undisguised contempt of the culture, world view and living conditions of those living in the area behind the Round Ditch. As the author of an article that appeared in *Csongrádi Lap* in 1903 remarked: “the old Belsőváros [...] appears as a protest against the fact that we are living in the twentieth century”.¹¹ The concept of progress could be applied only to the *Külsőváros* (Outer Town).

It is a fact that as Csongrád began to expand dynamically towards the north-west in the 18th century¹², the more prosperous, the intelligentsia and tradesmen all built houses for themselves in the new part of the town. While the people in the Belsőváros lived in houses with thatched roofs and there were haystacks barely a hundred metres from Saint Roch church¹³, beyond the Round Ditch a whole series of bourgeois houses and new urban public buildings were being erected in Eclectic and Neoclassical style.

Belsőváros also constantly lagged behind the new town centre in its infrastructure. Whether the plans were for the “Saint John” artesian well, a paved road or street lighting, implementation was always slow and problematic. Apart from innkeeper, shopkeeper and barber, hardly any businessmen were prepared to rely on the poor people of Belsőváros for their livelihood. In 1895 one of the holders of a permit to operate pharmacies pleaded at length with the local authorities that he not be required to open a business on the other side of the Round Ditch.¹⁴ In short, the original settlement core was for centuries distinctly separate from the rest of the town.

The “isolation” of Belsőváros influenced the choice of marriage partners right up to the 1940s. Imre Gresó was well aware that as a farm lad, it was a risky undertaking to accompany a Belsőváros girl home. The local young men “kept an eye open for outsiders and they were quick to declare: don’t you dare set foot in Belsőváros! I was escorting a Belsőváros girl too, but they de-

fended me because I had a good friend there. They left me alone”.¹⁵ According to the young people’s own, internal protocol, young men from outside first had to win permission from the Belsőváros lads if they wanted to court a local girl. The girl’s word counted for nothing; everything depended on bargaining among the young men.¹⁶

The differences between the various parts of the town probably also appeared in the public cemetery. Since no photographs have yet come to light as evidence, we have to rely on a communication by Pál Palásti in this matter. According to Palásti, right up until his death in 1903 the woodcarver József Dávid made grave markers of false acacia (Robinia) wood specifically for the Belsőváros people.¹⁷

In 1985 a local museum was opened at No. 1 Gyökér street, one of a group of 23 listed houses. The aim was to show the housing culture in this part of the town at the turn of the 19th to 20th century and in the early 20th century. The exhibition can still be seen.¹⁸

Religious life of the people of Belsőváros

From 1722 up to the construction of what is today the parish church of Our Lady (1769), the centre of religious life in Csongrád was today’s Belsőváros church. Consequently, we can speak of “distinctive” characteristics of religious life only from the time it was given filial church status.

The 18th century church visitation protocols make no mention of the state of religious morals of Belsőváros residents. The first substantive source dates from 1808, when members of the congregation of the Saint Roch church addressed a petition together with a letter of complaint to the Bishop of Vác. According to this document, mass was rarely held in Belsőváros, so the church was crowded and many were unable to enter for the ceremony. The embittered residents tried to persuade the diocesan bishop to approve the appointment of a third assistant priest. It would be

the duty of the new chaplain to celebrate mass every day, high mass on Sundays and feast days, hold religious instruction and afternoon litanies as well as “pious education” for the local children on Saturdays. The residents of the filia offered in exchange an annual payment of 300 florins, 3 cords of firewood and 500 sheaves of reeds.¹⁹ After the Bishop of Vác gave his approval, one of the Csongrád chaplains had to devote special attention to the spiritual needs of the people of Belsőváros.²⁰ Thus the number of masses was increased after 1809, and a cantor also participated more frequently. Around 1828 masses and litanies in Belsőváros were held with singing and organ music also on weekdays.²¹

The order of masses in the Saint Roch church was always coordinated with that of the parish church. In the mid-19th century the Sunday high mass in Külsőváros began at eight, and in

Belsőváros at ten. Half a century later masses were held on Sundays in the parish church at half past six, eight and ten, while one of the chaplains began the ceremony in Belsőváros at ten.²² On the first day of major church feasts a high mass with music was held on the first day in Külsőváros and on the following day in the Saint Roch church, both celebrated by the parish priest. It was only the Christmas midnight mass that was held at the same time in both churches.²³

On major church feasts the two processions were either held at different times or the two locations were linked, processing from one church to the other. The procession on Saint Anne's day and on Rogation days was held from the parish church to Belsőváros. On Easter Sunday, the Feast of the Sacred Heart and the Feast of the Assumption the procession began from the Saint Roch filial and ended in Külsőváros.

The scenario of the 1857 Easter procession was recorded by Antal Sohlya. According to the chief cantor's description, the people of Belsőváros,

carrying crosses and decorative banners, singing the All Saints litany and led by a chaplain²⁴ processed to the church of Our Lady. At the statue of Christ on the cross they prayed the Lord's Prayer and Hail Mary together, then entered the church. At the end of the mass the people of Belsőváros again lined up in processional order and singing the popular hymn "Christ arose on this day" they returned to the door of the Saint Roch church where the ceremony ended with the Lord's Prayer and Hail Mary.²⁵ It is worth mentioning that the major processions (for example on the first and last day of May) stopped not only at the two churches but also at several wayside statues, crosses and the funeral chapel and must have lasted for as long as half a day.

Although the faithful of Belsőváros strictly expected a precise and regular order of masses, there were occasional disruptions. We learn that in 1823 because of failures on the part of the parish priest a number of masses were not held in the Saint Roch church: "the people were

exceedingly displeased because they are strongly attached in piety to this Inner church".²⁶ In 1894 on three occasions there was a "dry" litany (i.e. without singing and organ accompaniment) in Belsőváros, because the cantor's assistant had spent the time making merry in the inn.²⁷ In 1911 due to an oversight on the part of the temporary administrator, either the chaplain or the cantor failed to appear at the time the mass was announced. The local leaders complained even to the Bishop of Vác about the intolerable state of affairs.²⁸

Because the public cemetery is a long distance away from Belsőváros, the question of accompanying the dead was a key issue in the contracts signed with newly appointed Csongrád parish priests. At the request of the residents, depending on the weather the priests accompanied the dead from the home of the deceased to the cross in front of the parish church but the priest went from there to the cemetery only if the mourners provided a carriage for him.²⁹

For the most part it was residents of Belsőváros who made donations to Saint Roch church. Most frequently they took various kinds of produce, corn, lambs or wine to the church curator who sold them at auction.³⁰ The clergy or the religious societies organised fund-raising for the renovation of the most costly church furnishings. In 1888 for example, they had Heart of Jesus and Mary banners made.³¹ Typical individual donations included candle-holders, smaller banners or crucifixes with stands, but there were also larger donations involving a greater financial sacrifice; in 1891 on the occasion of their 50th wedding anniversary István Gyöngyösi Szabó and his wife had the entire pulpit replaced. István Mészáros, church curator not only had the building renovated but also ordered liturgical textiles and a monstrance for the church. János Mészáros, a Belsőváros resident (church curator in 1881-82) undertook a commitment to maintain as long as his family lived, the cross erected in front of the church in 1802 by János Cseh: "he has renewed

at his own expense the stone statue of the Virgin Mary of Seven Sorrows that had begun to suffer the effects of time".³²

According to the evidence of a number of sources, this outstanding religious zeal began to wane by the second half of the 19th century. The parish priests reported with resignation to the diocesan bishop (or even to the local press) the various annoyances the church had to suffer. A farmer drove his animals into the church garden to graze. The parish priest complained in the columns of the local newspaper about the destruction of trees in the church garden.³³ One of the events arousing the greatest indignation was the opening of an inn opposite the entrance to the Belsőváros church.³⁴ In the meantime, János Tari church curator reported to the local authorities the decline in the number of people attending the church: "the income of this church depends on the religious sentiments of the believers and I regret to say that those religious sentiments are declining from day to day [...] the number of persons attending this church [...] is small".³⁵

Between 1886 and 1902, when Antal Hegyi was the parish priest the religious life of the people of Belsőváros gained new impetus. Quite unusually, this parish priest led litanies in person and he also found time to teach the faithful hymns venerating the Sacred Heart. In his capacity as representative, Antal Hegyi also devoted special attention to the interests and needs of the people living beyond the Round Ditch (for example, the drilling of the artesian well, providing access to the pasture for geese, the question of where the new bridge over the Tisza and the highway was to be built³⁶), and he strove to have petitions submitted by the people of Belsőváros examined without delay.³⁷ With the growing popularity of Antal Hegyi, the people of Belsőváros also acquired a "taste" for politics.³⁸

When in 1898 Antal Hegyi was temporarily suspended, the residents of Belsőváros refused to decorate the Corpus Christi tents. As the *Csongrádi Lap* reported: "the women in particular are

preparing to do battle, and they will not celebrate without Hegyi”.³⁹ In 1911 it was proposed that the Saint Roch church should become a separate parish with Antal Hegyi as the parish priest.⁴⁰ As late as 1950 mass was said in Belsőváros for the soul of the former parish priest who died in 1923.⁴¹

Around 1906-1907 mass was celebrated in the Saint Roch church very irregularly, due to the serious shortage of priests. The titular abbot of Csongrád and the local mayor turned to the provincial of the Franciscan Order for help. They wanted the Franciscans from Kecskemét to take over from the Csongrád chaplains pastoral care of the faithful of Belsőváros as well as of Mentett-rét on the other side of the Tisza. The provincial promised to meet the request in return for a new monastery.⁴² Right from the start selecting the site of the monastery gave rise to serious arguments. A number of people thought that it should be built not in Belsőváros but in the district known as Piroskaváros, as it would be possible to provide pastoral care from there for the people living on scattered farms.⁴³ Articles also appeared in the papers calling for the creation of two new, separate parishes (Belsőváros and Piroskaváros)⁴⁴, while many others supported the idea of enlarging the church of Our Lady.⁴⁵ The only plan that was actually put into practice was the establishment of a separate Piroskaváros parish, and even that happened decades later.

In 1945 the people of the Belsőváros filia gained a truly charismatic spiritual leader in the person of Tibor Borsiczky. The church was crowded for masses and litanies celebrated by the dynamic young priest, and people especially treasured the sacred images he gave them. Because of his friendly, warm nature he was often invited to family celebrations, pig killings and weddings. As religious instructor at the Belsőváros primary school “Father Tibi” also had a big influence on the religious life of young people; one boy even wanted to study for the priesthood. People who were young then still fondly remember the at-

mosphere of football matches held in the church garden.⁴⁶ But Father Borsiczky’s activity was not continued, and the new political regime did not favour religious life.

After 1953 the Saint Roch day feast could not be held on a separate day and so it lost much of its earlier significance; the feast of Our Lady church was held at ten in the morning and that of the Saint Roch church at six in the evening.⁴⁷ Before processions the parish priest had to apply to the local Council for permission.⁴⁸ In 1954, for example, because this permission was not obtained, the Resurrection procession around Saint Roch church could not be held.⁴⁹ While the “invisibly functioning” religious societies (such as the rosary prayer circles that were forced out of the church into private homes) survived albeit with waning intensity, a perceptible decline began in general religious zeal.⁵⁰ Only a single boy in the entire Belsőváros volunteered as ministrant. In 1950 the Easter week ceremonies were not held, “because few people came in the previous year”.⁵¹ In 1951 the priest went round personally from house to house with the tax forms, asking the faithful to pay the church tax. The situation was aggravated by a serious shortage of priests. Mass could only be held in the schools in the outer areas by bringing the time of ceremonies in Belsőváros forward to seven in the morning. The residents of the filia received this measure with dissatisfaction, they felt that their priests were neglecting them.⁵²

In the 1970s and 1980s religious education in the schools in Csongrád ceased entirely, and in place of the earlier five the parish priest was assisted by a single chaplain. It was only from 1986, when Antal Zsótér was appointed parish priest in Csongrád that the order of masses once again became predictable. At that time mass was held in the Saint Roch church every Sunday afternoon at four, but the August church feast was still held in the late afternoon.⁵³

The principal task of the Saint Roch church has now become to ease the burden on the parish church. If restoration work is carried out, chan-

deliers or the floor replaced in Our Lady church, people ask for christenings or weddings to be held in the Belsőváros or the Piroskaváros church. Because of personal attachment many people insist that important religious events in their own

life or that of their children be held in the Saint Roch church. Mass is held at six on Saturday evenings from Easter Sunday to the end of October. The feast of the Belsőváros church is held on the Saturday closest to the day of Saint Roch.

Saint Roch day feast

Although the feast days of the parish church and the Saint Roch church fall on two successive days, the two days have never had the same significance or regional attraction.

On August 15th, the feast day of the Blessed Virgin Mary the bells in the parish church rang all morning to welcome the groups of pilgrims who came on foot from Szentes, Cibakháza, Csépa, Bokros-pusztá, Kiskunfélegyháza, Kun-szentmárton and elsewhere.⁵⁴ On this day the area of the church was full of stalls and fair attractions, and the leaders of the town provided programmes and a real festival for the pilgrims. In 1862 for example, on the day of the feast a

tall pine tree, its trunk smoothed, was set up near the church; the national flag flew at the top and its branches were hung with kerchiefs and wine bottles. The first to climb to the top was a young Gypsy boy from Szentes, then several young lads followed his example.⁵⁵ A festive lunch and visits to relatives were an important part of the pilgrimage, and people tried to offer at least a glass of wine to unknown pilgrims. As the cantor Antal Sohlya remarked: “in Csongrád people are even forced to be guests on feast days”.⁵⁶ After the devotions that followed high mass and the procession, most of the pilgrims set out for home.

The young men's bravado, as well as the sumptuous supper, made the Assumption Day ball in the evening an unforgettable event. As a poetaster recorded in the local newspaper: "the blood of nine young men / painted the stones red / by the morn of Saint Roch".⁵⁷

Hardly any pilgrims from other towns took part in the Belsőváros feast held on the following day. The Saint Roch day feast remained a "family" celebration for the people of Csongrád. As a writer in the *Csongrádi Újság* in 1905 pointedly remarked: "on this day the people from the outer

town are also welcomed guests".⁵⁸

For nine days before the feast the faithful fasted, praying for the patronage of Saint Roch.⁵⁹ In the morning a splendid procession with banners made its way from the church of Our Lady to Belsőváros, the faithful singing the All Saints litany. The parish priest delivered his sermon for the occasion outdoors, in front of the filial church. The sermon was followed by high mass in the church.⁶⁰ Shots were fired from cannons borrowed from the town hall to add to the pomp.

Lay assistants in the Saint Roch church

Because the Saint Roch church belonged to the settlement, a decision on the persons of the Belsőváros curator as well as the bell-ringer and sacristan was made in the local council meeting. The lay church office-bearers were sworn in at the town hall.

The task of the *curator* was to oversee and administer finances. He could not make independent decisions; the money had to be handled according to the instructions of the town council members, and he had to make regular reports on the results. Right up to 1891 the Belsőváros curators received no payment for their services. After 1891 – following intervention by parish priest Antal Hegyi – they were paid an annual income of 10 florins.⁶¹

In Csongrád the posts of *bell-ringer* and *sacristan* were never really separated, in the Saint Roch church from time to time they were also merged with the post of curator as well. The bell-ringer–sacristan had his own key to the church, he rang the bell whenever needed⁶², baked the communion wafers, laid out the vestments, kept them clean, ironed and if necessary repaired them. Before mass he helped the priest to put on the vestments, lit the candles, set out the host. In the absence of young ministrants, he also served at the altar.⁶³ He also organised the pilgrimages on foot to Máriaradna, Félégyháza–Szentkút and

Szeged. In practice he could be counted on in all matters – such as disciplining disorderly children, ordering noisy people out of the church or driving away animals that were grazing around the church.⁶⁴

The Belsőváros bell-ringer was always paid less than his colleague in the outer town: in the mid-19th century his remuneration was 50 *váltó* florins, 3 bushels of grain and 200 sheaves of reeds for heating. It was only in 1855 that the Belsőváros bell-ringer was allowed to collect 6 *váltó krajcárs* for each *vers*⁶⁵ (toll).⁶⁶ From 1867 the sum was raised to 10 krajcárs.⁶⁷ In 1878 the remuneration for the Saint Roch bell-ringer and curator (at that time the two posts were held by the same person) amounted to 123 *váltó* florins 50 krajcárs.⁶⁸ But he did not have the right to collect fees for christenings or churching of women.

According to our sources the first Belsőváros curators and bell-ringers were prosperous tradesmen or successful farmers. All we know about the bell-ringer Antal Bernát (in a number of sources Bernáth, or Antonioli Bernárd István) is that he was born around 1783, he had three sons, a house, a large land-holding and a vineyard. Contrary to the custom of the time, his sons' weddings were held not on Monday or Wednesday but on Sunday afternoon, a privilege enjoyed only by the lay assistants of the church and local no-

tabilities.⁶⁹ We know for certain that in 1802 he already served as bell-ringer and sacristan in the Belsőváros church. When witnesses were questioned in 1823 a number of persons described him as a sober-living, moral, dutiful man.⁷⁰ As the witnesses Pál Justin and István Deák stated: "he behaved in the Inner Church on such way, that we could wish to have one person like him out here [by the Church of Our Lady]. After he is gone, the Inner Church will never have another curator to compare with him".⁷¹

In 1841 Antal Bernát planned to erect a new building in the yard of his house at No. 2 Saint Roch Square. The authorities issued the building permit with the condition that as long as there was an individual among the Bernát descendants capable of performing the bell-ringing service, the family was obliged to discharge this task and to use the new house that was to be built as the bell-ringer's home. "If this is not the case they shall be obliged to place the house at the disposal of the municipality for a fair price as the bell-ringer's home". In 1859 József Bernát, one of the sons of the then deceased bell-ringer requested that the obligation be revoked, citing discontent among the inheritors. The council exempted the family, with the condition that if the new Belsőváros bell-ringer (also a Bernát descendant) wished to resign from the position, he was to give three months notice of his intention.⁷² Very little is known about the actual building: in 1865 the council wanted to have the shingles replaced on the roof, but when they saw the carpenter's price quotation they began to consider the use of reed thatching instead.⁷³

The sources have preserved only the name of Pál Szabados who served as curator of the Belsőváros church in 1762.⁷⁴ Imre Mészáros, a mill carpenter was born in 1758, we know that he was curator of the Belsőváros church after 1812. It was during the tenure of Imre Mészáros that the tower of the Saint Roch church was built (1818). As a prosperous man he operated a mill, owned a large house and several vineyards. In exchange for

his church services he was exempted from military service. In the 1824 church visitation protocol he is described as a "not very upright" person. The visitor also recorded that the people of Csongrád wanted to be rid of him.⁷⁵ But it must also be taken into account that it was the parish priest who provided information for the person making the episcopal visitation. And Father János Mátyus had very hostile feelings towards the Belsőváros curator ever since Imre Mészáros had given testimony against him on the occasion of a decanal hearing.⁷⁶ Without exception the residents of Csongrád questioned described the curator as a "decent man".⁷⁷ Imre Mészáros was succeeded in the service by István Nagy, whose widow in 1836 left 50 florins "for the needs of the church".⁷⁸ So far no further records have been found regarding his person or any other information regarding his activity.

From the mid-19th century the bell-ringer of the Saint Roch church was Ferenc Bernát, born in 1820, one of the sons of Antal Bernát. His father was probably still alive when he took over the post. In 1856 Ferenc petitioned the council to raise his annual payment – otherwise they would have to choose another bell-ringer in his place.⁷⁹ Despite the fact that his petition was rejected, he continued in the post. It was only after almost half a century of service that he resigned on the grounds of old age, in July 1893. A few months later he died of tuberculosis at the age of 72. Parish priest Antal Hegyi accompanied him on his last journey from the bell-ringer's home to the cemetery.⁸⁰

In the intervening period the person of Belsőváros curator had changed twice within a decade. In the early 1860s the post was held by József Vajdovits, master weaver⁸¹, and from 1869 by János Tari. One of the illiterate curator's sons, still at school wrote any receipts that were needed. His son also signed the bell-ringer's notes specifying how many *vers* [tolls] the mourners asked him to ring for the soul of a deceased. The bell-ringer worked on this basis.⁸²

The accounts produced were typically written on the back of torn pieces of appeals and invitations. These sources inform us that János Tari was regularly called on to make inventories of estates, but he also attended party meetings and gatherings with the right to vote for delegates. In 1875 he was responsible for flood defences in the district where he lived.⁸³ Tari resigned from the post of curator in 1878, a year later proceedings were launched against him on suspicion of misappropriation of funds. He reacted to the charges with the following words: “many of the painted images, ministrant’s vestments and velvet cloaks confirm that I had them made from my own money inspired by religious sentiments, and I made every effort to ensure that the church was richly equipped”.⁸⁴ It is certain that in 1870 János Tari’s wife, Veronika Forgó paid for a scapular image of Mary and the painting on the Saint Anne altar.⁸⁵ The proceedings were not terminated until 1882, without any result.

It was presumably because of the proceedings against the curator that only two applicants could

be found for the vacant post. The council chose Noé Mészáros, but dismissed him in 1881.⁸⁶ One of the Csongrád chaplains had written a long letter complaining about the poor quality of the communion wine supplied by the curator and called on the local authority to take action. When the council members called the curator to account, he brusquely refused to cooperate and so they dismissed him shortly after.⁸⁷ His former rival, János Mészáros was appointed in his place.

In 1882 the people of Belsőváros petitioned the town council to replace János Mészáros, “in whom the people have little trust”⁸⁸ with the unmarried József Gulyás as curator of the Saint Roch church. They also requested that preparing ministrant children for liturgical service be entrusted to the Belsőváros teacher.⁸⁹ The proposal was accepted in full.

The new church curator had the neglected exterior of the church renovated at his own expense in 1884. The donation of 3000 florins was sufficient also to replace the shingles on the roof, raise and replace the roofing on the tower. The

new tower globe was put in place in the spring of 1885. The remaining sum was used to paint the interior of the church and the altars, repaint the altar pieces depicting Saint Stephen and the Assumption of Mary, and to regild their frames. The name of József Gulyás can still be read in the lower left corner of the Mary’s Assumption painting.⁹⁰ After the diocesan bishop wrote warmly thanking the curator for his generous donation, József Gulyás also ordered a decorative monstrance and a white veil for the church.

After barely a year József Gulyás wanted to give up the post, but his resignation was not accepted. He repeated his request in 1885 on the grounds that the Belsőváros bell-ringer regularly performed his tasks in an illuminated state and he felt that he can do nothing to defend the scandalised faithful. The body judged his reason as a problem that could be remedied and instructed the magistrate in charge of public assets to call the bell-ringer to account.⁹¹ Since there was no change in the situation despite the intervention of the authorities, in 1887 the council finally accepted József Gulyás’s resignation.

From 1891 until his death (1893) József Poltyák was the curator of the Saint Roch church.⁹² He was followed by Énok Balogh who also carried out the tasks of the bell-ringer who had died in the mean time.⁹³ The new church curator submitted numerous petitions for increased remuneration, with varied success. Énok Balogh argued that with his tasks as curator and sacristan he was not able to ring the bell himself and was therefore obliged to keep assistants.⁹⁴ He paid his assistants from his own earnings, and he also provided the wood for baking the communion wafers and burning incense from his own firewood. The council rejected this petition (in which he asked for his remuneration to be increased from 120 florins to 200 florins) on the grounds that “the son of the deceased bell-ringer [Ferenc Bernát] would willingly undertake the task for 120 florins, and the position of church curator is an honorary post that any resident of Belsőváros

would willingly undertake free of charge”.⁹⁵ In the end the bell-ringer-curator was only able to obtain from the council a firewood fee for baking the communion wafers.⁹⁶

In 1903 – according to the writer of an article in *Csongrádi Újság* – the income of the Csongrád bell-ringers rivalled the annual salary of the district magistrate. The council sought the help of the Bishop of Vác in regulating the situation.⁹⁷ As a result of the negotiations, from 1908 the Belsőváros bell-ringer was awarded an annual remuneration of 295 crowns paid in quarterly instalments, together with strictly defined surplice fees.⁹⁸

From 1909 the bell-ringer was again a descendant of the former Belsőváros family of bell-ringers, János Bernát.⁹⁹ The district deacon, the parish priest, the Csongrád magistrate and notary, and the curators of the Külsőváros and Belsőváros churches were present at his election. We learn from the minutes that after his father’s death he could not be elected as bell-ringer “due to his tender age”.¹⁰⁰ His upright behaviour and a letter of recommendation from Belsőváros faithful also contributed to enabling János Bernát to occupy the post of his predecessors.

In February 1922 the local council assembly, “with special regard to the high costs of living” discussed as a separate item on the agenda a temporary increase in the remuneration church employees. At that time János Bernát was still the Belsőváros bell-ringer. The Külsőváros and Belsőváros bell-ringers both received a payment of 7200 crowns, but the bell-ringer in the Saint Roch did not have the right to collect surplice fees.¹⁰¹ Later we learn that in 1955 the two churches each had a separate cantor and bell-ringer.¹⁰²

In the 1970s-1980s women teachers with musical training undertook to assist at mass to ease the shortage of cantors. Franciska Mészáros, a teacher, was followed from 1979 to 1989 by Tilda Forgó who acted as cantor every Sunday in the Saint Roch church.¹⁰³

Popular legends, forgotten beliefs

Many legends and stories based on facts are attached to the Saint Roch church building, its bells, outdoor statues and cross. Many elements of this rich store of beliefs have fallen into oblivion, while we learn of some stories from (often distorted) accounts in the local press.

The story of the first passing bell in Belsőváros, a small bell cast in Eperjes [now Prešov, Slovakia] in 1632, is well known even today from the account given by the local historian László Gát.

According to this, the Saint Stephen church, the predecessor of the Saint Roch church that burnt down in 1709 did not have a bell, so an old hand bell was used to announce the beginning of mass. When the hand bell was shaken, the people of Csongrád heard a faint sound of bells rising up from the River Tisza. For a long time fishermen superstitiously avoided the spot from where the mysterious sounds came. Until one of them caught in his net the bell that for two centuries became the Saint Roch church's passing bell. At the time the bell was caught, an old beggar de-

clared that the bell would only belong to the people of Csongrád as long as they rang it for the soul of persons drowned in the river.¹⁰⁴ On the subject of the bell, Lajos Dudás local historian notes that "it was pulled out of the Körös River on 4 March 1785". In 1913 it was recast because of a crack, then during the First World War it was requisitioned.¹⁰⁵

According to a Csongrád newspaper article that appeared in 1892, the old bell of the Saint Roch church (the Saint Sebastian bell) was able to protect the people of Belsőváros from fire and storms because it had once been rung in honour of someone who had committed suicide by drowning.¹⁰⁶ It is true that a connection between suicides and the power of the bell can be found everywhere in the Hungarian-speaking territories (and elsewhere in Europe), but contrary to the story just mentioned, ringing for the soul of suicides who are condemned to damnation deprives the bell of its ability to ward off storms. The people of Csongrád must have thought the same way, so the story in the newspaper was obviously fabricated.

The cross standing in front of Saint Roch church was originally made of wood; it was renovated on numerous occasions and at times even replaced. In the second half of the 19th century Antal Mészáros, thought to be a wealthy man, had the cross made. When the rotting wooden cross was again replaced in 1912 the old people of Belsőváros spread the story that there was so much gold hidden in the cross that it would easily cover the cost of its replacement. But parish priest Porubszky found only a few old pennies in the base.¹⁰⁷ There is also a belief that the carved Turkish head on the Linkner altar is full of gold.¹⁰⁸

Today there is a living and popular belief that a tunnel begins beneath the main altar of the Belsőváros church, linking the building to its former presbytery (at what is now No. 4 Saint Roch Square). According to another version the tunnel

runs beneath the River Tisza to its exit at Mentetrét on the opposite bank. It is a fact that in the 1970s to 1980s traces of a former network of tunnels were found under some streets in Belsőváros,

that may have been linked also to the former presbytery. This latter assumption is supported by eye-witness accounts.¹⁰⁹

The sacred jewel of Belsőváros

When in the second half of the 18th century the Saint Roch church was downgraded from parish church to filial church status, the faithful of Belsőváros found themselves facing unprecedented difficulties. The parish priest came less and less often to the tiny church, in his place the chaplains and Mendicant Franciscan fathers took over pastoral care. Whenever he could, the cantor sent his assistant to play the organ. In the mean time most of the more decorative vestments and church equipment were transferred to the sacristy of the parish church.

The real or imagined sense of being neglected and hunger for a deeper spiritual life became the basic feeling of the people of Belsőváros. They tried to remedy the situation with local initiatives.

After 1808, for example, they succeeded in having one of the chaplains celebrate mass regularly – for a separate remuneration – in Belsőváros.

The past centuries have left very little imprint on the "original church" located barely a kilometre and a half from the parish church of Our Lady that can boast a wealthier and larger circle of patrons and more impressive furnishings. The people of Belsőváros have always been well aware that their church was the "progenitor", the little seed of the splendid parish church and Catholic religious life in Csongrád. The irreplaceable historical and art historical values of the Saint Roch church make it a public treasure and real jewel worthy of care and preservation.

Endnotes

¹ Szűcs 1994; Szűcs 2004.

² Szűcs 2008. 97.

³ *Csongrádi Lap*, 1 January 1915, Vol. XXV, No. 1, p. 2.

⁴ Szűcs 2005. 69-128. Original manuscript: CsKK TLM NA 72-87.

⁵ Judit Szűcs, personal communication, 13 December 2015.

⁶ Funeral notice for Mátyás Eszes. *Csongrádi Lap*, 18 June 1911, Vol. XXI, No. 25, p. 3.

⁷ József Molnár, personal communication, 5 February 2016.

⁸ József Molnár, personal communication, 5 February 2016.

⁹ *Csongrádi Lap*, 12 April 1908, Vol. XVIII, No. 15, p. 3.

¹⁰ József Molnár, personal communication, 5 February 2016.

¹¹ *Csongrádi Lap*, 25 January 1903, Vol. XIII, No. 4, p. 1.

¹² According to a census taken by parish priest András Kanyó in 1783, out of approx. 5700 inhabitants of Csongrád only 1100 lived in the Belsőváros (Oppidum vetus). By that time the majority had built their homes

in the area of Külsőváros (Outer Town) between the church of Our Lady and the River Tisza. For further details, see: Gyöngyössi 2014. 31-34.

¹³ Cf. Szűcs 2008. 97; *Csongrádi Lap*, 30 June 1901, Vol. XI, No. 26, p. 2.

¹⁴ *Csongrádi Lap*, 1 September 1895, Vol. V, No. 36, p. 3.

¹⁵ Imre Gresó, personal communication, 12 February 2010.

¹⁶ József Molnár, personal communication, 5 February 2016.

¹⁷ Palásti 1987. 119.

¹⁸ Szűcs 1987. 105-115.

¹⁹ MNL CsML CsL Copies of Documents, 106. 1 November 1808. Letter from the faithful of Belsőváros to the Bishop of Vác. Attached to the 1761 Canonica Visitatio.

²⁰ VPL APar. Cs. 24 December 1868. Letter from Franciscan Father Rafael Mátray to the Bishop of Vác.

²¹ MNL CsML CsL Copies of Documents, 15.

²² VPL APriv. Antal Hegyi, 4 March 1894. Letter from the Csongrád chaplains to the Bishop of Vác.

²³ *Csongrád Közlöny*, 30 December 1894. Vol. I, No. 42, p. 3.

- ²⁴ In 1828 on Assumption Day the cantor led the procession of people from Belsőváros to the parish church, then back again after mass. This must have been the case also on Easter Sunday. MNL CsML CsL Copies of Documents, 15.
- ²⁵ Sohlya (manuscript) 1857. 232.
- ²⁶ VPL APriv. János Mátyus, 10 July 1823. Testimony given by witnesses.
- ²⁷ VPL APar. Cs. 27 December 1897. Letter from Antal Hegyi to the Vác Diocesan Authority.
- ²⁸ *Csongrádi Újság*, 10 December 1911, Vol. IX, No. 50, p. 3.
- ²⁹ MNL CsML CsL Copies of Documents, 106. Canonica Visitatio 1842. Contract of parish priest József Jancso-vics, 1 November 1840.
- ³⁰ MNL CsML CsL Council Documents, Accounts book of expenditures and revenues for 1877 (extract).
- ³¹ VPL APar. Cs. 18 December 1888. Letter from Antal Hegyi to the Vác Diocesan Authority.
- ³² VPL APriv. Lajos Virter, 29 May 1859. Certification from József Mészáros.
- ³³ *Csongrádi Közlöny*, 27 September 1896, Vol. III, No. 39, p. 4.
- ³⁴ *Csongrádi Közlöny*, 28 October 1894, Vol. I, No. 32, p. 3.
- ³⁵ MNL CsML CsL Council Documents, 22 January 1879. Reply by János Tari to observations made by the auditor.
- ³⁶ *Csongrádi Lap*, 19 January 1896, Vol. VI, Nov. 3, p. 2.
- ³⁷ *Csongrádi Lap*, 18 May 1902, Vol. XII, No. 20, p. 2.
- ³⁸ *Csongrádi Újság*, 7 June 1914, Vol. XII, No. 24, p. 2. For more details, see: Gyöngyössy 2014.
- ³⁹ *Csongrádi Lap*, 12 June 1898, Vol. VIII, No. 24, p. 2.
- ⁴⁰ *Csongrádi Lap*, 15 October 1911, Vol. XXI, No. 41, p. 2.
- ⁴¹ The Saint Roch church's announcement book in the church sacristy.
- ⁴² *Csongrád Újság*, 11 November 1927, Vol. VI. No. 137, pp. 1–2.
- ⁴³ *Csongrádi Újság*, 2 February 1928, Vol. VI, No. 15, pp. 1–2.
- ⁴⁴ *Csongrádi Újság*, 2 June 1907, Vol. V, No. 22, p. 2.
- ⁴⁵ *Csongrádi Újság*, 8 December 1906, Vol. IV, No. 50, p. 3.
- ⁴⁶ József Molnár, personal communication, 5 February 2016.
- ⁴⁷ 2 August 1953. The Saint Roch church's announcement book in the church sacristy.
- ⁴⁸ Dudás 2000a. 106.
- ⁴⁹ 18 April 1954. The Saint Roch church's announcement book in the church sacristy.
- ⁵⁰ The church's announcement book that has survived from 1948-50 contains the information that the Rosary prayer groups were organised mainly by street in Belsőváros. Justh Gyula, Apponyi, Gyökér and Gyík streets had separate groups, but there are also entries for a "Belváros group", and prayer groups of "Donkáné" and deaconess (local confraternity leader). [See: the Saint Roch church's announcement book in the church sac-

- risty]. In December they regularly re-enacted the "Holy Family's search for lodging" [*Szent Család járás*]. In the 1980s they also commemorated the Lourdes devotions which were performed in the 1930s. Judit Szűcs, personal communication.
- ⁵¹ 1951. Whit Sunday. The Saint Roch church's announcement book in the church sacristy.
- ⁵² "I am amazed to hear that among persons frequently attending church there are some who do not want to understand the constraining circumstances. We can only provide pastoral care for the scattered farms if the chaplain celebrating mass in the Inner Town also goes out to the farms. And it is important to provide care for the farms. Firstly, because it is more difficult for those living on farms to come in to the parish church, than it is to go out from the Inner Town to the parish church. Secondly, generally more people attend the farm masses than the masses celebrated here." 25 June 1950. The Saint Roch church's announcement book in the church sacristy.
- ⁵³ NPI Historia Domus Vol. II, 138-140.
- ⁵⁴ For more detail on the feast of the church of Our Lady, see the study by Erika Vass in the Csemegi Károly Library and the Tari László Museum, Ethnography Database [Vass, Erika: Csongrádi búcsú. 1995. 17-2008, 36-2010].
- ⁵⁵ MNL CsML CsL Legacy of Lajos Dudás, 22.d Article by Antal Sohlya in *Idők Tanúja* (27 August 1862).
- ⁵⁶ MNL CsML CsL Legacy of Lajos Dudás, 22.d Article by Antal Sohlya in *Idők Tanúja* (27 August 1862).
- ⁵⁷ *Csongrádi Lap*, 22 August 1897, Vol. VII, No. 34, p. 1.
- ⁵⁸ *Csongrádi Újság*, 20 August 1905, Vol. III, No. 34, p. 3.
- ⁵⁹ 2 August 1953. The Saint Roch church's announcement book in the church sacristy.
- ⁶⁰ Váry 1874. 120.
- ⁶¹ VPL APar. Cs. 21 February 1891. Letter from Antal Hegyi to the Vác Diocesan Authority.
- ⁶² "Every morning, noon and evening, before masses as a signal, during mass at the elevation of the Host, during high mass for 5 minutes after the elevation of the Host, for funerals; when a procession departs from the village, when pilgrims arrive; before a storm, in cases of fire, flood or other dangers." See: Pogonyi 1908. 93-97.
- ⁶³ VPL APriv. Antal Hegyi, 1888. Undated letter from György Keviczky to the Bishop of Vác.
- ⁶⁴ For more detail, see: Gyöngyössy 2014. 163.
- ⁶⁵ *Vers* is one uninterrupted 'unit' of bell-ringing.
- ⁶⁶ VPL APar. Cs. 1 June 1855. Letter from Ferenc Bernát to the Bishop of Vác.
- ⁶⁷ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 16 March 1867, jk. No. 119.
- ⁶⁸ VPL APar. Cs. 8 June 1878. Letter from József Szvoboda to the Bishop of Vác.
- ⁶⁹ "The custom here is for marriages to be held usually on Monday and Wednesdays after the morning mass". VPL APriv. János Mátyus 10 July 1823, record of testimony given by witness, testimony of Jakab Takáts.

- ⁷⁰ VPL APriv. Mátyus 12 January 1825. Record of investigation into letter of complaint from the Csongrád magistrates.
- ⁷¹ VPL APriv. Mátyus 12 January 1825. Record of investigation into letter of complaint from the Csongrád magistrates. Testimony given by second magistrate István Szabó.
- ⁷² MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 1 June 1859, jk. No. 146.
- ⁷³ MNL CsML CsL Council Documents, 26 August 1865, jk. No. 398.
- ⁷⁴ Tari 1977. 12.
- ⁷⁵ NPI Canonica Visitatio 1824. Parochia Origo.
- ⁷⁶ Mrs István Török, Csongrád resident bequeathed 50 florins to the Belsőváros church. The parish priest received the sum but did not pass it on to the curator. See: VPL APriv. János Mátyus, 4 February 1826. record of investigation, testimony of Imre Mészáros.
- ⁷⁷ VPL APriv. János Mátyus, 12 January 1825. Record of investigation into letter of complaint from the Csongrád magistrates. Testimony given by notary István Tóth.
- ⁷⁸ MNL CsML CsL Council Documents, 1879. Fragmentary notes on the reverse side of accounts by church curator János Tari.
- ⁷⁹ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 5 September 1856, jk. No. 403.
- ⁸⁰ NPI Register of Births: 9 December 1820; Register of Deaths: 5 December 1893.
- ⁸¹ MNL CsML CsL Minutes, 14 November 1863, jk.
- ⁸² In 1876, for example, bell-ringing was ordered on 73 occasions in the Saint Roch church. MNL CsML CsL Council Assembly Documents, accounts given by János Tari 1876.
- ⁸³ MNL CsML CsL Council Documents, 1879. Fragmentary notes on the reverse side of accounts by church curator János Tari.
- ⁸⁴ MNL CsML CsL Council Documents, 22 January 1879. Letter from János Tari.
- ⁸⁵ NPI Inventory of the Saint Roch church, 1885. On other donations by Mrs János Tari see: NPI Historia Domus Vol. I, 113.
- ⁸⁶ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 1 July 1878, jk. No. 59.
- ⁸⁷ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 22 October 1881. Letter from chaplain Lajos Csajka to the Csongrád magistrate.

- ⁸⁸ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 29 December 1881. Petition of the people of Belsőváros.
- ⁸⁹ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 10 January 1882, jk. No. 8.
- ⁹⁰ NPI Historia Domus Vol. I, 199.
- ⁹¹ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 23 December 1885, jk. No. 94.
- ⁹² VPL APar. Cs. 21 February 1891. Letter from Antal Hegyi to the Vác Diocesan Authority.
- ⁹³ *Csongrádi Közlöny*, 20 September 1896. Vol. III, No. 38, p. 4.
- ⁹⁴ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 4 October 1894. Letter from Énok Balogh to the village authority.
- ⁹⁵ MNL CsML CsL Council Assembly Documents, 24 October 1894, jk. No. 287.
- ⁹⁶ *Csongrádi Közlöny*, 15 September 1895, Vol. II, No. 37, p. 3.
- ⁹⁷ *Csongrádi Újság*, 15 November 1903, Vol. I, No. 4, p. 3.
- ⁹⁸ NPI 21 May 1908. Minutes.
- ⁹⁹ NPI 11 November 1909. Correspondence of the parish priest.
- ¹⁰⁰ NPI 21 May 1908. Minutes.
- ¹⁰¹ MNL CsML CsL Documents of the Mayor, 6 February 1922.
- ¹⁰² NPI Statement of expenditure dated 1 November 1955.
- ¹⁰³ MNL CsML CsL Legacy of Lajos Dudás, box 22, "cantors" folder. Letter from Tilda Forgó.
- ¹⁰⁴ Gát 2006. 162.
- ¹⁰⁵ Dudás (manuscript) 1997. 5. Cited in: Tari 1977. 13.
- ¹⁰⁶ *Tiszavidek*, 7 August 1892, Vol. III, No. 33, p. 2.
- ¹⁰⁷ *Csongrádi Újság*, 29 December 1912, Vol. X, No. 52, p. 2.
- ¹⁰⁸ Gát 2006. 163.
- ¹⁰⁹ "In the mid-1950s I often saw Aunt Vincze. I bought lettuce, parsley and scallions from her. She was a very talkative woman and on one occasion she told me that her house was once the presbytery belonging to the church. There was a cellar door on the open corridor. From the cellar there was a tunnel that led for a way under the church. I begged her to let me go down and see it. As I remember it, it led for 8–10 metres from the cellar but the end was blocked by a fall. The late Dr. Károly Eke, member of parliament would have liked to have it cleared because there is very probably a crypt under the church. As a local patriot, he would have liked to be buried there." Mrs Erzsébet Varjú, 22 March 2016.

Tárgykatalógus

A tárgykatalógus válogatott formában, tárgytipusok szerint csoportosítva mutatja be a templom liturgikus eszközeit, a textíliákat és kiegészítő bútordarabokat.

Az első leltárba vétel 2009-ben zajlott le a szegedi Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék egyik doktorandájának irányításával, két hallgató közreműködésével. Módszertani mintaként a tápéi temetőkápolnában végzett felmérést vették alapul („*Egy szent raktár/A Sacred Depot*” 2003). Szakmai tanácsokkal Barna Gábor, a néprajz tanszék akkori vezetője segítette a munkát.

A 2016-os revízió már a közzétételhez elengedhetetlen, jó minőségű fotók készítése okán vált szükségessé. Mivel időközben régészeti feltárással egybekötött nagyobb felújítások történtek a templomban (2010), nem meglepő, hogy az első katalógushoz képest eltérések mutatkoztak: pár tétel hiányzott, miközben újabb tárgyak kerültek használatba. Néhány eszközt időközben felújítottak, a Nagyboldogasszony-templom sekrestyéjébe vittek, vagy épp a plébániatemplomból hoztak át a Belsővárosba (lásd a gyóntatószék esetét). A cserélődés, változás, megújulás a tárgyak „életének” jelei, melyet igyekeztünk a katalógusban is megjeleníteni. A hiányzó tárgyakról 2009-ben készült amatőr felvételeket Martini János utómunkájának köszönhetően tudtuk közlésre bocsátani.

A fából készült szobrokon és nagyobb oltárokon látható, számozott rétegvizsgálati jelek a művészi fotózás szempontjából kihívást jelentettek, ugyanakkor elénk tárják és tudatosítják az alkotások „régiségét”, megjelenítik eleink évszázados erőfeszítéseit a szeretett patrónusok szobrainak, az oltároknak felfrissítésére, megújítására, szepítésére.

Kimaradtak a lajstromból azok a „segédtárgyak”, melyek a templomi berendezés részét képezik, ám nélkülözik a művészi-esztétikai értéket; jóformán észrevétlenül helyettesíthetők, lecserélhetők. Ide tartoznak a fából eszkábált fali polcok, magasításra használt dobogók, emelvények és lépcsős fellépők; karácsonyfa talpak és az emeletes, fa virágállványok. Az asztalosmunkák mellett a sorozatgyártásban készült virágvázáék és a gyári futószőnyegek is kihagyásra ítéltettek. A virágtartó állványokra szánt, tucatszámban fellelhető horgolt terítőket annak ellenére sem vettük számba, hogy kézzel készültek.

A sekrestyében található tárgyak és textíliák közt is akadt olyan, melyet nem tartottunk közlésre érdemesnek. Ilyenek voltak a különféle műanyag tálcák, szentképes mécsesek illetve egyes, műszálás függönyanyagból készült textíliák. Az egyszerű, gyakran dísztelen keresztelő ingecskék, kehelytörlőkendők, albák és a ministráns ingek is kimaradtak a katalógusból. A fa jászol, akárcsak a betlehemezéshez használt játékbaba az elmúlt évtizedek termékei, így bemutatásuk nem volt indokolt.

Jelen katalógus fő erénye, hogy olyan „rejtett” tárgyakat és textíliákat tár elénk, melyeket az elmúlt évtizedekben csak a sekrestyébe belépésre jogosult kivételezettek láthattak. Vagy azért, mert a második vatikáni zsinat vonatkozó rendelkezéseit betartva (1962–65) nem használják őket (lásd humerálék), vagy régiségükből fakadó elhasználtságuk okán, megkímélés végett nem teszi ki a sekrestyés, az öltözetet nem veszi fel a pap. A részletfotókban gazdag katalógus a felfedezés örömeivel, a „kézbevitel érzésével” szeretné megajándékozni az olvasót.

Felmérést végezték: Gyöngyössy Orsolya, Csenki Sándor, Pintér Zsófia
Fotókat készítette: Gyöngyössy Orsolya (2009); Martini János (2016)
Szöveg: Bara Júlia, Gyöngyössy Orsolya
Felmérések időpontjai: 2009. június 5–8; 2016. február–április

Sorszám
A tárgy neve
Tárgyleírás / anyag, technika
Méret (cm)
Felirat a tárgyon
Adományozó neve
Készítő, datálás

I. Az ősi templom első oltárképe

1. Mária mennybevétele oltárkép
A vászonra festett olajkép témája Mária mennybevétele. A kompozíció négy főalakból (Szűz Mária, Atya, Fiú, Szentlélek) és több mellékalakból áll (puttók, angyalfejek). A puttók rózsakoszorút és liliomot tartanak, melyek a szüzességre, tisztaságra, a „rosa mysticára” (Mária, a tövis nélküli rózsza) utalnak. A fakeret fehér és aranyszínű. Az 1885-ös restaurálás során Mária koronájára – tévedésből – 13 csillag került. 197x133
Az ősi templom első oltárképe. Gulyás József. Hege-dűs 1885. (felújítás dátuma)
17-18. század

II. Szent Rókus főoltár

2. Szent Rókus főoltár – oltárépítmény
A szobrokkal díszített, barokk stílusú oltárépítmény alapja kő, a felépítmény fából készült, egykor körbejárható volt. Legfelül Szent Mihály angyal, kezeiben kardot és lándzsát tart, jobb lábával eltapossa a Sátánt. Az alul csigavonallal (voluta) induló oromzat fő kompozíciója a fából faragott Szentháromság. Párkányán négy puttó ül; jobb szélén Szent Katalin látható pálmaággal és könyvvel, bal szélén a kelyhet tartó Szent Borbála szobra áll. Az oltárépítmény alsó részét márványozást utánzó festés díszíti. A Szent Rókus oltárképet egy-egy aranyozott fejezetű lizéna és oszlop fogja közre. A széles menza (oltárlap, 445x134) fölött predella emelkedik, melynek gyámokkal alátámasztott párkánya fölött Szent István és Szent László szobrai láthatók. A szentségház előtt, négyszögletű fa fedőlap alatt csontereklye található. 1722–1726

3. Szent Rókus oltárkép
A templom főoltárképének központi figurája a templom védőszentje, Szent Rókus. A mezítlábas szent csuklyás zarándokruhában látható, oldalán kulacs, nyakában feszület lóg, mellén a compostellai zarándokok jelvénye (kagyló). Bal kezében zarándokbotot tart, melynek végén fém kereszt és vörös erszény látható. Szent Rókus jobb kezét szívére emeli, elszántan tekint az égre. Széles karimájú, fekete zarándokkalapja a földön hever. A kép bal oldalán kanyargó út és a távolban felsejlő város tornyai utalnak a zarándok szerencsés megérkezésére. A jobb alsó sarokban fehér-barna foltos kutya, szájában kenyeret tartva Rókus elé siet. Adományozó: özv. Gulyás Mártonné Kállai Rozália
Festő: Körrey György
1869

4. Szentségház
A fából készült tabernákulum világos márvány színűre van festve, széleit egy-egy aranyozott, kompozit fejezetű féloszlop és lizéna tagolja. Ajtaja aranyozott szélű, félköríves lezárású. Középső díszítő motívuma a felhőkön nyugvó aranyszínű kehely, benne ezüst szentostya. A szentségház belső ajtaján fehér alapon arany hímzéssel keresztet formázó kalászkok, a kereszt szárainak találkozásánál körbe foglalt Krisztus monogram látható. A kereszt hosszanti szárát a hét szentségre utaló hét érett gabonaszál képezi, alsó részénél három fürt szőlő és egy szőlőlevél (ugyanaz a motívum megtalálható a szentségtartó belső falának két szélső oldalán is). A tabernákulum belsejének szemközti oldalán színes hímzés: az örök élet forrása, tetején lángoló arany szívvel, felül Krisztus monogrammal, két oldalt az Alfa és Omega jelével. Közadakozásból
1889

5. Angyal szobor
Gipszből formált, adoráló angyalfigura, rózsaszín ruhában. A „Csodás érem Máriája” szoborral azonos műhelyben készült. 47.5x32.5
Depose Budapest

6. Angyal szobor
Gipszből formált, térdeplő angyalfigura, zöld szí-

nű ruhában. A „Csodás érem Máriája” szoborral azonos műhelyben készült. 49x32.5
Depose Budapest

7. Szent István szobra
Szent István fából faragott szobrának fején a magyar szent korona festett másolata látható. Baljában országalmát, jobb kezében ezüstszínű, gömbfejű jogart tart. Ruhája a 18–19. századi nemesi ízlést tükrözi. 118x25.5

8. Szent László szobra
Szent László szobra, fából faragva, festve. Jobbjában csatabárdot, bal kezében jogart tart. Testén páncél, bal vállán átvetett vörös és zöld palást, fején keresztekkel díszített korona látható. 115x26.5

9. Ismeretlen női szent szobra
Fából faragott női szent, koronával. Attribútumai hiányoznak. 2009. és 2016. évi állapotában fotózva. 84x54

10. Ismeretlen női szent szobra
Fából faragott női szent szobra, koronával. Jobb kezében jogart tart, egyéb attribútumai hiányoznak. 2009. és 2016. évi állapotában fotózva. 84x54

III. Linkner oltár

11. Linkner – oltárépítmény és szobor
A barokk stílusú, hársfából készült mellékoltár menzája kő, a felépítmény fából készült. Az oltár oromzatának tetején a Szentlélek galamb, alatta az Atya látható. Jobb és bal oldalán egy-egy volután ülő puttó jelenik meg. Az Atya lábainál barokkos növényindákkal övezve a Linkner család címere áll, tetején egy kardra tűzött turbános, török fej. A címer alatt futó felirat a készíttetőnek, Linkner Mihálynak állít emléket. Az oltár középpontjában Szűz Mária fából faragott, térdeplő, koronás

alakja jelenik meg, kék és bordó drapéria előtt. Ikonográfiai témája a szeplőtelen fogantatás (lat. immaculata conceptio). Az oltárépítmény két oldalán inda- és levélornamensekkel díszített, márványozott festésű, korinthuszi fejezetű oszlop áll. *Ex voto Michaelis Linkner*
1732–35

12. Ismeretlen női szent szobra
Fából faragott női szent, feltehetően Szent Katalin szobra. A letört kezeket 2009–2016 között

restaurálták. 2009-ben a Linkner oltár bal, 2016-ban ugyanazon oltár jobb oldalán volt látható. 88x17.5

13. Szent Borbála szobra
Fából faragott Szent Borbála szobor. A szent díszes, zöld ruhát és bordó palástot visel, derekán

vörös és arany öv. Jobb kezében jogart tart (a kezeket 2009–2016 között restaurálták). Szoknyája mellől egy torony tűnik elő. 2009-ben a Linkner oltár jobb, 2016-ban ugyanazon oltár bal oldalán volt látható. 90x23.5

IV. Szent Anna oltár

14. Szent Anna oltár – oltárépítmény
Az oltárépítmény fából faragott, márványozást imitáló festéssel és aranyozással, két oldalán korinthoszi fejezetű féloszlopokkal van díszítve, oromzatán festett és faragott Szentháromság-ábrázolás látható. Jézus vállát és ágyékát vörös palást takarja, jobbában feszületet tart, kezeit széttárja. Jobb oldalán az Atya ül fehér ruhában, sárga palástban. Baljában aranszínű jogart tart. Az Atya és a Fiú között a Szentlélek látható galamb képében, kiáradó sugara betöltik a kompozíció háttérét. Az alakjukat körbefogó felhőkoszorú hat puttófej, alsó részét kétemeletes, ablakkal és íves kapuval tagolt, faragott tornyot mintázó faragvány díszíti. Az oromzatot egy-egy voluta kapcsolja az oltárépítmény főpárkányához. Ezek szélein egy-egy aranyozott, lángliliomos, faragott urnadísz emelkedik ki.
Oromzat: 1730-as évek
Oltárképet övező felépítmény: 19. század második fele

15. Szent Anna oltárkép
Vászonra festett olajkép. A kép központjában Szent Anna látható a gyermek Szűz Máriával, aki a 19. századi ízlésnek megfelelő selyemruhát, vállkendőt és rózsás hajéket visel. A szőke, göndör hajú gyermek bal kezét, melyben fehér feliratszalagot tart, édesanyja ölében pihenteti. Másik kezével szemérmesen összefogja vállkendőjét. Szent

Anna egy vörös párnás zsámolyon ül. Ruhája világoskék, mely fölött barna palástot, fején fehér és zöld kendőt visel. Jobbjával leánya kezét fogja, baljával rámutat. A kép jobb felső sarkán két puttófej figyel a jelenetet, a keretet képező oszlopos tornác mögött pedig tájrészlet bontakozik ki. A tekercsen lévő írás héber betűket imitál. 97x75
Tari Jánosné Forgó Veronika
Festő: Körrey György
1870

16. Szent István szobra
A Szent Anna oltár jobb oldalán látható Szent István festett, faragott fa szobra. A királyi alak baljában országalmát, jobb kezében jogart tart, fején korona található. Ruhája fehér, derekán arany övet visel. Palástja rózsaszínű, zöld szegéllyel. A szobor hátulja kidolgozatlan, vájt. 118x58
18. század

17. Szent László szobra
A Szent Anna oltár bal oldalán látható Szent László álló, faragott fa szobra. A szakállas Szent László fején kereszt nélküli korona van, jobbában jogart tart. Ruhája sárga, palástja kívül zöld, alatta mellvértet visel. Lábát páncél védi. A szobor hátulja kidolgozatlan, vájt. 111x49
18. század

V. Kisebb oltárok, szobrok és perselyek

18. Jézus Szíve szobor
Festett, fából faragott tiroli Jézus szobor. A fehér, aranszegélyű ruhát és bal vállán átvetett palástot viselő, mezítláb Jézus mellkasa közepén töviskoszorú látható, kezeivel szívére mutat. A szív Alacoque Szent Margit látomása alapján készült ábrázolás. A posztamens fából készült, faragással és márványozott festéssel díszített talapzattal ellátva. Négy sarkánál sötétebb színű, esztergált féloszlop található, két első sarkához gyári, hajlított sárgaréz gyertyatartókat rögzítettek. A posztamenshez erősített, barnára festett persely gyári öntvény.
Szobor: 116x25x34
Posztamens: 117.5x67
Közadakozásból
1887

19. Szent Antal szobor
Festett, gipszből készült Szent Antal szobor. A szent saruban, barna csuhában, derekára kötött fehér kordával (övvel), fekete rózsafüzérrel látható. Bal kezében nyitott könyvet tart, rajta a gyermek Jézus ül. Posztamense azonos a Jézus Szíve szobor emelvényével. Két első sarkához sárgaréz gyertyatartók vannak rögzítve. A négyszögletű fém persely gyári öntvény. A talapzatot a szoborhoz illő, kézzel horgolt csipketerítő díszíti.
Szobor: 100x23
Posztamens: 115.5x48x76.5
Persely: 14x10.5x16
1946

20. Csodás érem Máriája szobor
Labouré Szent Katalin látomásán (1830) alapuló gipsz szobor, Immaculata ábrázolásokra jellemző motívumokkal. A Széplőtelen Szűz felhőkkel övezett, csillagokkal díszített gömb alakú világegyetemen áll, jobb lábával az univerzumra csavarodó, szájában almát tartó kígyóra tapos. Lábainál ezüstszerű, felfelé ívelő holdsarló látható. Mária fehér ruhát, derekán aranszínű övet,

vállán világoskék, aranszegélyes palástot visel. Fején fehér színű, arany szegélyes kendő, melyre egyszerű papírlóriát erősítettek. 86.5x37x20.5
DEPOSEE BUDAPEST „M”

21. Lourdes-i Mária szobor
A fából készült Mária szobor fején 12 csillagú fémkoszorú, lábán két arany rózsá látható. Összekulcsolt kezeire két rózsafüzért helyeztek. A szobor talpzata rózsával körbefuttatott, színes kőimitáció. 143x33
Közadakozásból
1885

22. Szent Bernadette szobor
A fából készült Bernadette szobor Szűz Mária lábainál imádkozva térdepel. A szobor összekulcsolt kezeire rózsafüzért helyeztek. 58.5x 33.5
1885

23. Hálatabla
Márványból készült hálatabla vésett, aranyozott felirattal, sodrott zsinóron a lourdes-i barlangban. *Hálából Szűzanyának M.J. né*
16.5x12x2

24. Hálatabla
Szürke márványtábla vésett, aranyozott betűkkel, sárga sodort zsinórral a falhoz erősítve, fapolcon. 10x20x2
HÁLÁBÓL SzT. RITÁNAK

25. Könyörgés Szent Ritához
Fakeretes, üvegezett, kézzel írt könyörgés Szent Rita képével, a templom bejáratától balra. 31.5x23.5
SZENT RITA könyörögj érettünk! Ó dicsőséges Szent Rita, aki a mi Urunk Jézus Krisztus fájdal-

mas szenvedésében oly csodálatos módon részesültél közbenjárásod által nyerd nekem, hogy az élet szenvedéseit türelemmel viseljem és adj békességet családomnak. Amen.

20. század

26. Szent Vendel persely
Négy gömblábon álló, szögletes fa persely, a templom leghátsó padjára erősítve. Tetején a térdeplő, imára kulcsolt kezű, szemeit az égre emelő Szent Vendel aranyszínű, festett körplasztikája látható, két oldalán egy-egy pásztorkutyával. A persely eredetileg sötétkék alapszínű, vörös mintával. Keskenyebb oldalán Krisztus monogram, a másikon MR.
Persely: 23.5x14x15
Körplasztika: 17.5x8
A juhász és pásztorserег számára készítette Csongrád...évben
19. század

27. Bambino, üvegezett fadobozban
Feltehetően a római Santa Maria in Ara Coeli templom csodatevő kegyszobrának másolata. Fehér színű és aranszegélyes, három oldalról üvegezett, faragott gomblábakon álló, barokkos vonalvezetésű szekrényke, tetején aranyszínű fakereszttel. Nem nyitható. Hátulján vésett és tollal írt felirat olvasható. A szekrényke belsejébe fehér szaténpólyába öltöztetett, világoskék szalagokkal átkötött babát helyeztek. Alul világoskék szatén fekhely, fehér függönyanyag és tüll szélű, selyem kispárna van. A doboz hátuljára fehér és zöld művirágindát erősítettek. Az eredeti kis Jézust az 1975-ös felújítás alkalmával kicserélhették. Egy római zarándokút emlékére készülhetett.
47.5x43x19
VENGER JÁNOSNÉ 1860 Évben [vésés] Újítva lett 1975. ápr-ban Deák Mariska [tollal, utólag lefestve]
Venger Jánosné
1860

VI. Szószék

28. Szószék
Márványozott festésű, a nyolcszög öt oldalával záródó, fából ácsolt szószék. A szószékre nyolc fokos lépcső vezet fel, külső oldalán az adományozóknak emléket állító fekete tábla látható. Alján gombdíz, míg a könyöklő alatt 18 festett, faragott kördíz helyezkedik el, a hátlapot sárga kereszt díszíti. A nyolcszögletű hangvető belső oldalán a Szentlélek galamb látható 15 fénysugárral övezve. A hangvető tetején feketére festett mózesi törvénytáblák állnak aranyszínű római számok-

kal, a táblák között fakereszt látható.
Szószék lapjainak magassága: 120
Szószék szélessége: 103
Lépcsőmellvéd hossza: 220
Hangvető átmérője: 125
Isten dicsőségére készítette GYÖNGYÖSI ISTVÁN és hitvese TARI ANNA házasságuk 50-ik évfordulója alkalmából 1891
Gyöngyösi István, Tari Anna
1891

VII. Stációképek

29. Stációképek
Francia eredetű, lakkozott papírnyomatok feketére festett, aranyos szegélyű fakeretbe foglalva, fent aranyszínű kereszttel (némelyikről letörve). A keret alsó részére előrenyúló, hajlított fém gyertyatartót erősítettek. A festett feliratok kétfélek: fent

a stáció számjelzése, alul a stáció neve olvasható.
I. Állomás: Jézus halálra ítéltetik
II. Állomás: Jézus a keresztet hordozza
III. Állomás: Jézus először elesik
IV. Állomás: Jézus találkozik anyjával
V. Állomás: Jézus kereszttjét Cirenai Simon hordozza

VI. Állomás: Jézus nyújtja kendőjét Veronika
VII. Állomás: Jézus másodszor elesik
VIII. Állomás: Jézus találkozik a síró asszonyokkal
IX. Állomás: Jézus harmadszor elesik
X. Állomás: Jézus ruháiból kivetkőztetik
XI. Állomás: Jézus keresztre szegeztetik
XII. Állomás: Jézus a kereszten fűgve meghal
XIII. Állomás: Jézus teste a keresztről levétetik

XIV. Állomás: Jézus teste eltemettetik
94x50
Stációképek hátulján: Paris des Godets Editeur, 79 Bart st. Germain. Imp. Becquelä Paris, Daniel Ed. rue de Vaugirard 6.
Közadakozásból
19. század

VIII. Orgona

30. Orgona
A templomnak már az 1740-es években volt egy hatmutációs orgonája, melyet az idők során legalább két-három másik hangszer követett. 1760-ban már csak egy négyutációs orgonáról tudósítanak a források. 1885-ben az akkori „sivító kis orgonát” a csongrádi előljáróság felújíttatta: vasoszlopokkal ellátott karzatra helyezték, új előjátszó asztallal, pedálokkal és harmóniummal látták el. A jelenlegi orgona 1915-ben készült a

pécsi Angster gyárban, ahonnan hajón szállították Csongrádra a Dunán, majd föl a Tiszán. Működtetéséhez még a 20. század közepén is orgonafúvó-nyomókat kellett alkalmazni. Ezt a feladatot többnyire a harangozó látta el.
Csongrád nagyközség előljárósága
Angster József és Fia orgona- és harmóniumgyára, Pécs
1915

IX. Harang

31. Szent Rókus harang
A Szent Rókus reliefjével, feliratokkal és copfindamotívumokkal díszített belsővárosi harang 1793-ban készült Brunner József budai öntödében. Füles koronáját eltávolították (levágták), és tárcsásra cserélték. Jáрма a 20. század első felében készült, egyenes fajárom. A harang barokkos jellegű, lapított félholdas nyelvét 2015-ben kicserél-

ték. Bajkó Ferenc (2015) és Martini János (2016) felvételei.
Súlya: 250 kg
Alsó átmérője: 56.5
GOSS MICH IOSEPH BRUNNER IN OFEN 1793
IN HONOREM ST ROCHI COMUNITAS CSONGRADIENSIS CURAVIT 1793.

X. A szentély tárgyai, liturgikus kellékek

32. Misecsengő, csengőzsinórral
A sekrestye bejáratától balra található a falra erősített, négyszögletű fémkeretbe foglalt misecsengő. A keret külső felén kinyílt, tetején zárt fémliliom látható. A 2009-ben használt, 18–19. századi csengőzsinór hímzett (sárga, barna), bordó selyem volt, melyet 2016-ban már egy bordó színű, középen arany kereszttel díszített új zsinór helyettesített. Két végén sárgaréz, öntött foglalat

található. Az alsó foglalat rózsza alakú, alul karikában végződik.
Csengettyű foglalat: 37x28
33. Oltárcsengő
Sárgaréz kézi csengő négy, különböző méretű csengővel.
17x18

34. Áldoztató kehely Sárgarézből készült áldoztató kehely, tetején keresztel. 2009 után került a templom sekrestyéjébe.	38. Szentostya-tartó Fából készült, henger alakú kusztódia, benne fém nyomókoronggal, fedéllel. 2016-ban hiányzott. 9.5x9.5
35. Misekehely Díszes, aranszínű kehely. Alján gravírozott dátum olvasható. 2009 után került a templom sekrestyéjébe. <i>1909. május 7.</i>	39. Tömjéntartó Sárgaréz navicula, hozzá tartozó kanállal. 15.5x15
36. Áldoztató tálca, burzával Sárgaréz áldoztató tálca, peremmel ellátva, aranszínű burzában. A burza három oldalról zárt, mintás selyem. Közepén láncöltéssel hímzett kereszt látható. Burza: 24.5x18.5 Tálca: 21.5x16	40. Hordozható szenteltvízhintő Sárgaréz aspensorium és aspergile, a tárolón fogófüllel ellátva. 13x9.5 29x5.5
37. Ampolnák tartozékokkal Gabona-mintával díszített üveg ampolnák purifikatóriummal és tálcával. 2009-ben használatban.	41. Örökmécses Ezüstszürke, ónból készült örökmécses három függőlánccal. Az illesztéknél sötét bordó bojt, a tartóláncon négy sárgaréz gomb van. A plafonhoz csillag alakú lemezzel van rögzítve. 73x30 19. század

XI. Talpas feszületek, körmeneti keresztek

42. Talpas oltárfeszület Fából készült, festett pacifikálé. Az INRI felirat festékkel áthúzott, mozgatható. 2009-ben a sekrestyében, 2016-ban a Linkner oltár menzáján volt elhelyezve. 58x53x28	nélkül. 2009-ben és 2016-ban a Szent Anna oltár menzáján volt elhelyezve. 55x18
43. Talpas oltárfeszület Sárgaréz pacifikálé korpusszal, kúp alakú aljjal. 2009–2016-ban a főoltár menzáján volt elhelyezve. 28,5x11	45. Talpas oltárfeszület Négyszögletű, lépcsős aljú talpas fa pacifikálé, fém korpusszal ellátva. 27x5
44. Talpas oltárfeszület Fából készült, aranszínű pacifikálé. Talpazata barokkos vonalvezetésű, a kereszt szárai háromkarélys végződésűek. A korpusz faragása sematikus, az arc kidolgozatlan. Jézus feje felett elmozdítható INRI feliratszalag látható, felirat	46. Talpas oltárfeszület Fából készült, aranszínűre festett ereklyetartós feszület. Tetején az Atya és a Szentlélek galamb látható, a megfeszített Jézus feje felett apró szív (ereklye helye). A feszület alsó részén lehajtott fejű nőalak áll (Mária, Mária Magdolna vagy Szent Ilona), nem messze tőle egy bárány fekszik. A pacifikálé hátulja faragott: alul életfa, fölött három dobókocka található. Ugyancsak hátul a szenvedés eszközei (Arma Christi): a kereszt bal

szárán csákány, jobb szárán harapófogó. 2009-ben a Linker oltár menzáján, 2016-ban a sekrestyében volt megtalálható.
36.5x11.5

47. Talpas oltárfeszület
Fémből készült pacifikálé aranszínű korpusszal, szárai végén háromkarélys díszítéssel.
30x16

48. Talpas oltárfeszület
Műanyagból készült, áttört szegélydíszű, aranszínű pacifikálé, fehér színű műanyag korpusszal. 2009–2016-ban a szentségház tetején volt elhelyezve.
25x51

49. Talpas oltárfeszület
Pacifikálé bronz, fém és fa elemekből. A feszület

fémbe foglalt fa, a keresztszár vége háromkarélys. 25x5

50. Körmeneti feszület
Fából készült, aranszínű szegéllyel díszített, háromkarélys szárvégződésű körmeneti kereszt. A kereszten függő Jézus tenyere nyitva van, lábait összekulcsolja, jobb oldalán seb. Vérző térdsebe utalás lehet Jézus rejtett sebeinek népies tiszteletére (a kereszt hordozása közben keletkezett valószínű sérülések az „öt szent seben” kívül). A korpusz festett, fönt INRI felirat. Tartórúdja henger alakú.
268x63

51. Fa feszület
Festett fa feszület, Jézus feje felett INRI felirattal.
150x76

XII. Kisebb tárgyak a templomból és a sekrestyéből

52. Tok érmekkel, szentképpel
Fekete színű műanyag tok, benne Mária érmék, kis szentkép és apró Madonna szobrocska. Az első Mária érme ovális, szürke színű, műanyagból készült. Egyik oldalán a kitárt karú Szűz, másik oldalán Mária monogram látható kereszttel; alatta a két Szent Szív, körben 12 csillag. Az eredetit St. Catherine Labouré készítette a rue du Bac-i Mária-jelenés emlékére (1830). A jelenés 100. évfordulójára készültek az ehhez hasonló másolatok. Felirata: *Maria Sine labe originali concepta intercede pro nobis. Italy 1930.* A másik, hasonló Mária érme aranszínű, egyik oldalán a kitárt karú Szűz áll, lábai alatt a földgolyón kígyó tekereg. Felirata: *Szeplőtelenül fogantatott Szent Szűz könyörögj érettünk. Italy.* A fekete kartonra ragasztott, színes Jézus Szíve szentkép tasakja fekete karton, középen aranszínű kereszt látható. Felirata: *ISTEN ÓVJON! Máriaremeteinek emlék.* Az aranszínű, műanyag Madonna szobrocska íves, zöldeskék műanyag tokban található. Tartó mérete: 7.5x8.5

53. Kereplő
Fából készült kézi kereplő.
19.5x8

54. Kehelytartó
Fekete színű kehelytartó bőrtok, világos béléssel. Két ponton fémkapoccsal zárható, a bélésben felirat olvasható. Osztrák gyártmány. 2016-ban hiányzott.
26x16.5
I. SELIEL Holleferant 5 Heiligkeit Wien 1. Stefansplatz 7.

55. Gyertyaoltó
Olló alakú, rozsdás gyertyaoltó.
14.5

56. Gyertyaoltó
Fém végű, fanyelű gyertyakoppantó a sekrestyében álló szekrény oldalához erősítve.
167

57. Keretezett imádság Fakeretes, üveggel fedett papírnyomat, rajta latin nyelvű vízszentelési imádság. A képen Mária Szíve ábrázolás látható. 29x21 <i>Aquam Benedicens. Renziger Borthers New York, Chicago</i>	59. Keretezett imádság Fakeretes, üveggel fedett imádság. Egyik oldalon: <i>XIII. Leó Pápa Ő Szentsége rendeletéből magánmisék végeztével térden állva végzendő imák.</i> Másik oldalon ugyanezen imádság olvasható latinul. 15x522 1904
58. Keretezett imádság Fakeretes, üveggel fedett, színezett papírnyomat, latin imádsággal János evangélistához. A képen Jézus Szíve ábrázolás látható. 29x21 <i>Initium. Renziger Borthers New York, Chicago</i>	60. Miserend Világos színű, festett fakeretes, üvegezett miserend. 25.5x34 20. század közepe

XIII. Liturgikus öltözék, egyéb kiegészítők

61. Miseruha Fehér alapon aranyszínnel kivarrt miseruha, hozzá illő stólával. Elöl és hátul búzakalász, szőlőlevél és szőlőfürt motívum látható. 2009 után került a sekrestyébe.	66. Miseruha Lila mintás alapon aranyszínű csíkokkal kivarrt, szatén-vászon anyagú, hegedűtok alakú kazula. Hátán virágmintával díszített, nyomott arany sávdísz látható. 110x70
62. Miseruha Világoszöld miseruha, közepén függőleges, sötétzöld díszsávval, azonos anyagú és színű stólával. 2009 után került a sekrestyébe.	67. Miseruha Aranyszínű mintás alapon csíkokkal kivarrt, hegedűtok alakú kazula. Elöl és hátul fehér szatén alapon piros, arany és barna színű virágokkal hímzett díszsáv látható. 100x70
63. Miseruha Zöld színű, évközi alkalmakon használt miseruha. A ruha elején és hátulján három hímzett búzakalász, szőlőfürt és Jézus monogram látható. 2009 után került a sekrestyébe.	68. Miseruha Zöld kockás alapon ezüstsín csíkokkal kivarrt, szatén-vászon anyagú, hegedűtok alakú kazula, hozzá illő stólával. A stóla nyakrésze 2009 után ki lett cserélve. 104x67
64. Miseruha Élénkvröses színű miseruha, hozzá illő stólával. A vállrészen aranyszínű díszcsík fut végig. 2009 után került a sekrestyébe.	69. Miseruha Zöld mintás alapon zöld és aranyszínű csíkokkal kivarrt, szatén-vászon anyagú ún. „borromei” kazula. A sávdísz gazdagon kivarrt és díszített: elől búzaszálak (hármasszortokban) és szőlőfürtök, kereszt alakú szárral. A kazula hátulján két

hal csavarodik egy horgonyszárú keresztre. 122x130	csíkokkal kivarrt, hegedűtok alakú kazula. Hátán kereszt alakot formáló sávdísz látható. 2016-ban hiányzott. 103x64
70. Miseruha Halvány rózsaszínű alapon aranyárga szegélydísszel kivarrt, hegedűtok alakú kazula. 87x98 19. század	77. Miseruha Lila mintás alapon aranyszínű csíkokkal kivarrt, hegedűtok alakú kazula. Hátán kereszt alakot formáló arany sávdísz, közepén hímzett Jézus monogram látható. 2016-ban hiányzott. 120x70
71. Miseruha Fekete alapon fekete-aranyszínű szegéllyel kivarrt, hegedűtok alakú kazula. 110x65.5 19. század	78. Miseruha Bordó-piros színű, mintás alapon aranyszínű csíkokkal kivarrt, hegedűtok alakú kazula. Hátán szőlőindákkal díszített, nyomott arany sávdísz látható. 2016-ban hiányzott. 104x68
72. Miseruha Fehér alapon aranyszínű csíkokkal kivarrt, hegedűtok alakú kazula. 94x60	79. Palást Vajszínű, önmagában mintás szatén/vászon pluviálé, aranyszínű belsővel és szegéllyel. Elöl szőlőlevelekkel díszített, aranyozott fémcsat, hátul Jézus monogram látható. 133x50
73. Miseruha Zöld-méregzöld mintás alapon aranyszínű csíkokkal kivarrt, hegedűtok alakú kazula. A hátán lévő kereszt közepén Jézus monogram látható. 2016-ban hiányzott. 114x65	80. Palást Lila, mintás szatén/vászon anyagú pluviálé, aranyszínű, szőlőmintás szegéllyel. Elöl kereszttel díszített aranyozott fémcsat látható, hátul lila színű bojt. 130x50
74. Miseruha Fehér színű, hegedűtok alakú kazula, a hátát sötétkék, narancs és aranyszínű szálakkal kivarrt kereszttel. A kereszt közepén Jézus monogram látható. Feltehetően az 1947-es Tiszai Mária-napok alkalmára készült. 2016-ban hiányzott. 98x67	81. Palást Fekete vászon pluviálé vajszínű dísz-szegéllyel, döntött keresztekkel. Elöl tulipán-díszes fémcsat látható. 133x50
75. Miseruha Zöld mintás alapon zöld és aranyszínű csíkokkal kivarrt, hegedűtok alakú kazula. Hátán virágmintával díszített, nyomott arany sávdísz látható. Középen Jézus monogram díszíti. 2016-ban hiányzott. 107x70	82. Stóla Kockás, zöld alapon ezüstsínű szegélydísszel kivarrt stóla, kereszttel. 205x17
76. Miseruha Bordó-piros mintás alapon bordó és aranyszínű	

83. Karék Fehér alapon sárga szegélydísszel kivarrt manipulus, belseje bordó. 41x17	91. Stóla Zöld mintás alapon zöld és aranyszínű szegélydísszel kivarrt stóla, kereszttel. 2016-ban hiányzott. 196x18
84. Stóla Fekete színű stóla vastag aranyszínű szegéllyel, kereszttel. 204x20	92. Stóla Bordó, mintás alapon aranyszínű szegélydísszel kivarrt stóla, kereszttel. 2016-ban hiányzott. 193x14
85. Stóla Lila mintás alapon aranyszínű szegélydísszel kivarrt nagybőjti stóla, aranyszínű kereszttel. 200x18.5	93. Karék Zöld alapon sárga szegélydísszel kivarrt manipulus. 2016-ban hiányzott. 47x9
86. Stóla Fehér, nyomott mintás alapon sárga szegélydísszel és kereszttel kivarrt stóla, rojtokkal. 2009 után került a sekrestyébe.	94. Keresztelőing Nyomott mintás, horgolt ujjú és gallérú selyem keresztelőing, csipkés aljjal. 39x51.5
87. Stóla Zöld mintás alapon aranyszínű szegélydísszel kivarrt évközi stóla, aranyszínű kereszttel. 220x9	95. Karékek Világoskék, patenttal ellátott manipulusok. Díszítésként fehér alapon aranyszínű krisztogramban M(aria) jele látható. Valószínűleg az 1947-es Tiszai Mária-napok alkalmára készültek a ministráns gyermekek számára. 1947
88. Karék Fekete alapon fekete és aranyszínű kereszttel díszített, arany szegélydísszel kivarrt manipulus. 75.5x17.5	96. Humerálék Fehér, vászon humerálék piros, hímzett kereszttel. Hegedűtok alakú miseruhák nyakrészéhez használták a II. Vatikáni Zsinat előtt.
89. Stóla Fekete bársony alapon fekete és aranyszínű szegélydísszel kivarrt stóla, kereszttel. 2016-ban hiányzott. 194x10.5	97. Stólavédők A stóla nyaki részét védő, csipkézett szélű vászon stólavédők.
90. Stóla Piros-fehér mintás alapon aranyszín rojtokkal díszített stóla, kereszttel. 2016-ban hiányzott. 205x12	

XIV. Liturgikus textília, egyéb vélumok

98. Palla Fehér alapon piros hímzéses, csipkés szélű palla. Középen egy patakból ivó szarvas, felette napmotívum látható. 19x19	99. Palla Fehér alapon piros hímzéses, csipkés szélű palla. Középen töviskorona látható. 19x19
--	---

100. Palla Fehér alapon piros hímzéses, csipkés szélű palla. Középen a Szentlélek galamb látható. 17.5x17.5	108. Burza Lila alapon aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza, korporálé tartására. Bélése vörös. 2016-ban hiányzott. 19.5x19.5
101. Palla Fehér alapon piros hímzéses, csipkés szélű palla. Középen Jézus sebzett Szent Szíve látható, fölötte kereszt. 15.5x15.5 <i>O cruenium/Jesu mi/serere nobis</i>	109. Burza Fehér alapon lila és aranyszínű kereszttel illetve szegélycsíkkal ellátott burza, korporálé tartására. Belseje önmagában mintás, narancssárga. 19.5x19.5
102. Palla Fehér csipkesávval és aranyszínű zsinórral szegélyezett palla. Középen a festett Szentlélek galamb látható vörös fénysugárba vonva, glóriával. 2016-ban hiányzott. 19x19	110. Burza Lila alapon aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza, korporálé tartására. 2016-ban hiányzott. 19.5x19.5
103. Palla Világoskék alapon festett Szűzanya-ábrázolással ellátott, csipkés szélű palla. Az 1947-es Tiszai Mária-napok alkalmára készült. 2016-ban hiányzott. 17x17	111. Burza Zöld alapon ezüstsínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza, korporálé tartására. 19.5x19.5
104. Palla Hímzett palla képjelenettel. Középen a feltámadt Megváltó áll fénysugarakkal övezve, balján a kőtáblát elmozdító angyallal. Jobb oldalon egy pajzsát maga elé tartó katona látható. 18x18	112. Burza Vörös alapon bordó és aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza, korporálé tartására. 2016-ban hiányzott. 20.5x20.5
105. Palla Fehér alapon lila színű, zsinórozott nagybőjti palla, középen lila zsinórkereszttel. 2016-ban hiányzott. 16.5x16.5	113. Burza Fekete alapon aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza, korporálé tartására. 2016-ban hiányzott. 19.5x19.5
106. Ostyaabroszok Csipkés szélű, fehér színű, vászon korporálék.	114. Burza Fehér alapon világoskék és aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza. Feltehetően az 1947-es Tiszai Mária-napok alkalmára készült. 2016-ban hiányzott. 21.5x22.5
107. Kehelytörlő kendők A kehely szárítására illetve az ajkak törlésére szolgáló fehér, vászonból készült kehelytörlő kendők, vékony szélcsipkével ellátva.	115. Burza Zöld alapon aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza. 2016-ban hiányzott. 21x23

116. Burza Lila alapon aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza. 2016-ban hiányzott. 21x23.5	125. Kehelytakaró vélum Fekete alapon fekete és aranyszín szegélyű kehelytakaró vélum. 54x46	133. Szentségház-takaró vélum Vajszínű selyem alapon aranyszínű rojtokkal díszített, színes hímzéssel ellátott konopeum. Középen hal, egy kosár kenyér és krisztogram látható. 52x70	Középen a tövissel szegélyezett, lángoló Szent Szív látható, virágos ággal övezve. 56.5x49
117. Burza Fehér alapon aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza. 19.5x19.5	126. Kehelytakaró Négypalástú, halvány alapszínű kehelytakaró, aranyszínű zsinórszegéllyel. A négy paláston a következő színes, hímzett motívumok láthatók: fiókait húsával etető pelikán, fészke töviskoronára emlékeztet/ hal, kehely és Oltáriszentség, tetején Krisztus monogram/ Agnus Dei zászlóval, bordó párnán/ az élet forrásából ivó szarvas, felette a Szentlélek galamb. 2016-ban hiányzott. 29x14	134. Szentségház-takaró vélum Bordó selyem alapon aranyszínű rojtokkal díszített konopeum. Középen a Szentlélek látható festett, fehér galamb képében. 70x75	141. Cibórium vélum Fehér selyem alapon fémszálakkal kivarrt cibórium vélum, aranyszínű fémszálakból készült rojtokkal. Középen Krisztus monogram látható kereszttel, alatta szőlőfürtös, leveles inda fut. 56x26.5 18. század
118. Burza Halvány virágmintás alapon aranyszínű kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza. 21.5x21.5	127. Kehelytakaró vélum Bordó mintás alapon aranyszín szegélyű kehelytakaró vélum. 2016-ban hiányzott. 52x51	135. Szentségház-takaró vélum Méregzöld bársony alapon aranyszínű rojtokkal díszített konopeum. Középen hímzett Szent Szív látható, töviskoronával övezve. A motívum alatt hímzett növényinda fut, két galambbal. <i>BÍZZÁL/A SZENT SZÍVBE</i> 63x65	142. Oltárterítők A főoltár menzájára készült fehér vászonterítők. Némelyik fehér hímzéssel, horgolt, gyári csipke vagy recsecsipke széllel díszítve.
119. Burza Zöld alapon aranyszínű zsinórozott kereszttel és szegélycsíkkal ellátott burza. 21x21	128. Kehelytakaró vélum Lila alapon aranyszín szegélyű, nagybőjti kehelytakaró vélum. 2016-ban hiányzott. 54x54	136. Szentségház-takaró vélum Világoskék gyári mintás alapon virágos, függönyanyagú konopeum. Feltehetően az 1947-es Tiszai Mária-napok alkalmára készült. 67.5x59	143. Oltárterítők Fehér, vászon oltárterítők a Szent Anna és Linkner mellékoltárookra szabva. Fehér hímzéssel, gyári csipkével vagy madeirás szegélydísszel ellátva.
120. Betegellátó burza Önmagában mintás, aranyszínű, szélén fehérrel zsinórozott betegellátó burza. 15x24	129. Kehelytakaró vélum Fehér alapon világoskék és aranyszínű mintás kehelytakaró vélum. Feltehetően az 1947-es Tiszai Mária-napok alkalmára készült. 2016-ban hiányzott. 54x48	137. Szentségház-takaró vélum Aranyszínű szatén alapon átlátszó, hímzett függönyanyaggal borított konopeum. Középen kereszttel díszítve. 61x69	144. Oltárterítő Fehér vászon alapú, madeira technikával díszített antependium. Középen az oltáriszentség és a kehely, alul szőlőlevelek és horgolt szegélydíz látható.
121. Kehelytakaró vélum Aranyszínű alapon azonos színű szegéllyel ellátott kehelytakaró vélum, kereszttel. 50.5x49	130. Kehelytakaró vélum Bordó alapon aranyszín szegélyű kehelytakaró vélum. 2016-ban hiányzott. 52x55	138. Szentségház-takaró vélum Lila alapon aranyszínű rojtokkal díszített konopeum. 69x57	145. Oltárterítők A Szent Anna és Linkner mellékoltárookra illő, fehér vászon oltárterítők. Madeira, richelieu vagy horgolt technikával díszítve, gyári vagy kézzel vert csipkeszállal ellátva.
122. Kehelytakaró vélum Lila mintás alapon aranyszín szegélyű, nagybőjti kehelytakaró vélum, kereszttel. 52.5x52.5	131. Kehelytakaró vélum Zöld mintás alapon zöld és aranyszín szegélyű kehelytakaró vélum. 2016-ban hiányzott. 49.5x48.5	139. Cibórium vélum Lila alapon aranyszínű kereszttel és szegélydísszel ellátott cibórium vélum. 49x22.5	146. Oltárterítők Szembemiséző oltárra illő, fehér vászonterítők, fehér hímzéssel, recsecsipkével vagy madeira technikával díszítve.
123. Kehelytakaró vélum Zöld alapon aranyszínű, rojtos szegélyű kehelytakaró vélum, kereszt nélkül. 63x54.5	132. Kehelytakaró vélum Zöld alapon aranyszín szegélyű kehelytakaró vélum, zsinórkereszttel. 2016-ban hiányzott. 49x50.5	140. Cibórium vélum Félkör alakú, patenttal ellátott cibórium vélum. Alapja fehér, önmagában mintás selyem, széle aranyszínű, rojtos zsinórdíszítéssel van ellátva.	147. Oltárterítő Fehér vászon alapú, gazdag richelieu hímzéssel díszített antependium, középen az Oltáriszentséggel és a kehellyel. Alul Krisztus monogram, kereszttel. 2016-ban hiányzott.

148. Oltárterítő Fehér színű, rececsipke antependium. Középen az oltáriszentség látható kehellyel, mellette a Szent Szív. 2016-ban hiányzott.	hímzett szentségtartó látható, Jézus monogrammal. 242x85	sorral, arany és vörös színű kereszttel díszítve. 400x68	171. Terítő Középen kereszttel díszített, négyszögletű rececsipke terítő.
149. Oltárterítő Fehér vászon antependium, alján rececsipke szegélydísszel. Mintája Jézus monogram, Oltáriszentség és a kehely, körülötte szőlőlevelek.	157. Oltárterítő Fehér, vászon oltárterítő, kalocsai hímzéssel díszítve.	162. Oltárterítő Fekete alapon fehér rojtokkal ellátott antependium, a főoltár menzájára szánva. Rajta hímzett, fehér növényindák és kereszt látható. 2009–2016 között felújítva. 406x72	172. Szószék terítő Kereszt és szív motívumokkal díszített rececsipke terítő.
150. Oltárterítő Fehér vászon oltárterítő, két szélén vastag, rececsipke szegélydísszel, rajta virágminta és keresztek. 2016-ban hiányzott.	158. Oltárterítő együttes Fehér vászon alapú, lila virághímzéssel és szegélyvel díszített oltárterítő-készlet. 2016-ban, nagyjöjt idején használatban volt.	163. Oltárterítő Zöld színű, évközi időben használatos antependium hímzett Jézus monogrammal, kereszttel és virágindával díszítve. 400x65	173. Terítő Rececsipke terítő, kereszt és növényinda díszítéssel.
151. Oltárterítő Perselyes (Jézus Szíve vagy Szent Antal) oltárhoz készített, vászon oltárterítő. Madeirás virágokkal és csipkeszegéllyel ellátva. Középen rececsipke minta, melyben két puttót ábrázoló jelenet látható.	159. Oltárterítő, kiegészítőkkel Vajszínű selyem alapon növényindákkal hímzett antependium, alján fémszálal rojtokkal. Középre a következő kör alakú alkalmi kiegészítők rögzíthetők: 159.1. Kör alakú, színes, hímzett antependium-tartozék, hátul patenttal. A hímzett jeleneten a piros ruhás, kék fejkendő Szűzanya áll. Mosolygós puttók társaságában emelkedik az égbe, körülötte felhők fodrozódnak. 159.2. A hímzett antependium-tartozékon a kis Jézus látható szalmaágyon, felette a betlehemi csillag. 159.3. A hímzett jeleneten Szent Rókus térdepel zárandokruhában, mellén kagylókkal. Sebes bal térde fedetlen, jobb kezét szívére teszi. Mellette egy kenyeret szájában tartó fehér eb fekszik. 159.4. A festett képen a feltámadás vörös köpenyét viselő, kezében zászlót tartó diadalmas Jézus látható sírja előtt; mellette két angyal, lábainál katona fekszik. Oltárterítő: 453x62 Tartozékok mérete: 26x26	164. Szószék terítő Barna bársony alapon aranyszínű szegéllyel és rojtokkal ellátott szószékterítő, hatágú csillagokkal és liliomvégű keresztekkel díszítve. 232x17.5	174. Terítő Négyszögletű, szélén tulipán mintás (gépi csipke) terítő.
152. Oltárterítők Csipkés/hímzett szélű, fehér vászon antependiumok. 2016-ban hiányoztak.		165. Terítő Szőlőindák közt kergetőző puttókat ábrázoló rececsipke terítő. 2016-ban hiányzott.	175. Terítők Vászon anyagú terítők richelieu és rececsipke széllel ellátva.
153. Oltárterítő Vászon alapú, gyári csipkeszegéllyel ellátott oltárterítő, perselyes (Jézus Szíve vagy Szent Antal) oltárhoz.		166. Szószék terítő Kehely, szőlőfürt, szőlőlevél és virág motívumokkal díszített rececsipke terítő. 2016-ban hiányzott.	176. Terítők Négyszögletű, szélükön színes, hímzett kalocsai mintával ellátott terítők. Az egyik 2009 nyarán a felolvasóállványon volt elhelyezve.
154. Oltárterítő együttes Zöld színű, gyári szegélydísszel ellátott oltárterítő-készlet színes, hímzett szőlőmintával.		167. Terítő Vászon alapú, szélén rececsipke díszítéssel ellátott terítő, felolvasó állványa.	177. Selyempárna Fehér mintás selyemből készült, töltött párna. Szélén fehér, csomózott rojtdísz, két oldalon hímzett virágkompozíció található.
155. Oltárterítő Fehér vászon alapú, kalocsai hímzéssel díszített antependium. Középen barna kereszt található aranyszínű fénykoszorúban, a terítő alján madeira hímzés. 2009 nyarán a főoltár menzáján volt elhelyezve. 291x80	160. Oltárterítő Lila alapon aranyszínnel hímzett nagyjöjt antependium, alján hímzett virágmotívummal, elől Jézus monogrammal és kereszttel díszítve. 398x56	168. Terítő Kehely és szőlőfürt motívumokkal díszített, félkör alakú rececsipke terítő.	178. Körmeneti zászló Aranyszínű, mintás selyem zászló, rojtokkal. Középre festett, ovális szentképeket helyeztek. A zászló egyik oldalán Szent Rókus áll zárandokruhában, vándorbottal, lábánál kutya pihen. A másik oldalon Szent József jelenik meg, kezében a gyermek Jézussal. A zászló tetején kétláncos akasztó, a vízszintes tartórúd végein gombdísz található. 70x70
156. Oltárterítő Vajszínű selyemből készült, hímzett antependium, alján fémszálal rojtokkal. Középen aranyszínű,	161. Oltárterítő Vörös színű antependium dupla, aranyszínű rojt-	169. Terítő Fehér vászon alapú terítő, középen négyszögletű rececsipkével díszített (masni, rózsa) mintasorral, fehér szegélydísszel.	179. Körmeneti zászló Aranyszínű, mintás selyem zászló, rojtokkal. Középre festett, ovális szentképeket helyeztek. A zászló egyik oldalán Szent István felajánlja az

országot Szűz Máriának, a másik oldalon Szent Rozália térdeplő alakja jelenik meg. A zászló tetején kétláncos akasztó, a vízszintes tartórúd végein gombdíz található. 70x70

180. Körmeneti zászló
Fehér, mintás selyemzászló rojtokkal, középen festett, kerek szentképekkel. A zászló egyik oldalán Madonna látható a kis Jézussal, jobb kezében rózsafüzért tart. A zászló másik oldalán Szent Domonkos térdepel. A zászló tetején kétláncos akasztó, a vízszintes tartórúd végein gombdíz található. *Rózsafüzér Mária esedezz érettünk / Szent Domonkos könyörögj érettünk. 1931*
58x66; 1931

XV. Gyertyatartók, egyéb világítótestek

182. Kristálycsillár
Gazdagon díszített, 14 ágú ólomkristály csillár, elektromos gyertyákkal.
130x80
Közzadakozásból
Giergl Henrik műhelye
1897

183. Csillár
Színezett ólomüveg csillár az orgona megvilágítására. 2009-ben még villanyégő volt a helyén.

184. Fali lámpák
Kétágú, falra szerelhető fali lámpák. Az ágakon levélimitációk, elektromos gyertyautánzattal.
22x25.5

185. Fali lámpák
Villanyosított, egykarú sárgaréz fali lámpák a szentély két oldalán. 21x19.5

186. Fali lámpák
Háromágú, falra szerelhető sárgaréz fali lámpák. Az ágak csavartak, szimmetrikusak, rajtuk elektromos gyertyautánzat található.
50x28

181. Körmeneti zászló
Fehér, mintás selyemzászló rojtokkal, középen festett, kerek szentképekkel. A zászló egyik oldalán Madonna látható a kis Jézussal, jobb kezében rózsafüzért tart. A zászló másik oldalán a Szentháromság jelenik meg. A zászló tetején kétláncos akasztó, a vízszintes tartórúd végein gombdíz található.

Rózsafüzér Mária esedezz érettünk / Szentháromság irgalmazz nekünk. 1931

58x66

1931

187. Gyertyatartók
Gyári, sárgaréz gyertyatartók (4–4 darab) viaszgyertyával, a Szent Anna és Linkner mellékoltárok menzáján.
1–4: 52x18
5–8: 40x15.5
19. század

188. Gyertyatartó, viaszgyertyával
Feketére festett, kovácsoltvas gyertyatartó.
138x34

189. Gyertyatartók
Sárgaréz gyertyatartók, gyertyával. 2009–2016-ban a szembemiséző oltáron voltak elhelyezve (2 darab). 15x13

190. Gyertyatartók
Ónból készült gyertyatartók (2 darab). 2009-ben a főoltár menzáján, 2016-ban a sekrestyében elhelyezve. 33x9

191. Gyertyatartók
Sárgaréz gyertyatartók (2 darab).
27.5x17.5

XVI. Bútordarabok, térdeplők

192. Gyóntatószék
2009-ben egy háromosztatú, elektromosan megvilágított, kerek üveg ablakokkal ellátott gyóntatószék állt a templom bejáratától jobbra, tetején fakereszttel. A középső fülke tetején csúszthatató szellőzőnyílás, két oldalán apácarács, ablaka előtt bordó selyemfüggöny volt. Két térdeplő, egy párna és három szőnyeg tartozott hozzá. 2016-ra egy 19. századi, csigavonalban faragott díszítésű, nyitott gyóntatószéket helyeztek a korábbi helyére.

193. Padsorok
A templom északi felére eső padsortömbben 16 padsor, a déli oldalon 7+8 padsor található. A baloldalon lévő első pad mérete a szószék miatt eltérő (253 cm hosszú). A 2. és 3. padok végére kovácsoltvas rácsot szereltek (39x70). A padok külső szélén félkör alakú, díszes vésés található.
330x26x102; 1895

194. Thonet székek
Thonet székek gyékényülőkével (3 darab). Papi ülőhelyként a szentélyben használva.
Ungvárer Möbelfabriks Actien Gesellschaft
1–2: 92x42; 3: 98.5x52.5

195. Zsámolyok
Hajlított lábú zsámolyok, szivacsos ülőkékük bordó vászonnal bevonva (3 darab). Ministráns és papi ülőhelyekként használva a szentélyben.
1–2: 49x34; 3: 43x43

196. Térdeplő
Festett, fa térdeplő. 2009–2016-ban a Szent Antal oltár előtt elhelyezve. 83x40

197. Térdeplők
Fából készült térdeplők a Jézus Szíve szobor és a lourdes-i barlang felé fordítva, az 1947-es csongrádi Tiszai Mária-napok alkalmára készítve (2 darab). Tetejük nyújtott, oválisan kiképzett. Asztalosmunkák, párnával.

1947SZŰZANYAKÖNYÖRÖGJÉRETTÜNK
1. 88,5x42x60
2. 89x49.5x26
1947

198. Térdeplő
Sötét színű, festett, fa térdeplő. Asztalosmunka, könyöklővel ellátva.
87x116
19. század

199. Ülőlóca
Festett, fa ülőlóca díszítő faragásokkal, nyitható ülőkével. Asztalosmunka.
110x187
19. század

200. Felolvasó állvány
Fából készült ambó, asztalosmunka.
130x52; 20. század

201. Miskönyvtartó
Fából készült asztali olvasóállvány, hátlapját fakeresztek képezik.
25x43
20. század

202. Szekrény, kegyeszek tárolására
A sekrestyében található szekrény alsó részének bal oldalán két mélyített fiók, jobb oldalán öt fiókos textiltároló rekesz található. A felső rész háromosztatú, két széle szimmetrikus. A szélső oldalakon négy fiók és két, kulccsal zárható ajtócska, középen egy fiók és egy ajtó található.
202x93.5x233.5
19. század

203. Szembemiséző oltár
Négylábú oltárasztal, kétféle fából készítve. Asztalosmunka.
160.5x78.5
20. század

XVII. Külső szobrok, kereszt

204. Szent Rókus szobra Kőből faragott Szent Rókus szobor a templom bal oldali (északi) párkányán. A szent vállán széles palást van, bal kezével lábsebére mutat. Jobbjában zarándokbotot tart, lábánál kutya hever. 19. század eleje 205. Szent József szobra Kőből faragott Szent József szobor a templom jobb oldali (déli) párkányán. Szent József bal kezében a gyermek Jézust tartja, jobbjában liliom végződésű bot látható. 19. század eleje	206. Hétfájdalmú Szűz Mária szobor (Pieta) A karjában halott fiát tartó Szűzanya szobra a templomot körülvevő egykori temető meglétére utal. Cseh János csongrádi lakos emeltette, a 19. században a Mészáros család gondozta. 1802 207. Kereszt A jelenlegi, korpusszal ellátott kőkereszt a csongrádi lakosok költségén készült 1912-ben. Helyén a templom építése óta fakereszt állt, melyet időnként lecseréltek. 1912.

Object Catalogue

The object catalogue presents a selection of the liturgical objects, textiles and occasional furniture from the church, grouped by object type.

The first inventory was made in 2009 under the direction of a doctoral student from the Szeged Department of Ethnology and Cultural Anthropology, with the assistance of two students. The methodology used was based on the survey made of the Tápé funeral chapel (*“Egy szent raktár/A Sacred Depot”* 2003). Gábor Barna, head of the department of ethnology at the time assisted the work with expert advice.

The revision was made in 2016 in order to make photographs of the quality required for publication. Since major renovations had been carried out in the church together with archaeological exploration in the intervening period (2010), it is not surprising that changes were found compared to the first catalogue: a few items were missing, more recent objects were now in use. A few of the objects had been renovated and taken to the sacristy of the Church of Our Lady, or have been brought from the parish church to Belsőváros (see the case of the confessional). These replacements, changes and renewals are signs of the “life” of the objects that we have tried to present in the catalogue too. Thanks to the processing done by János Martini to the amateur photographs taken in 2009 we have been able to include photographs of the now missing objects.

The numbered tomographic marks on the wooden statues and larger altars represented a challenge for artistic photography, but at the same time they provide information on the “age” of the objects, reflecting the efforts made by our predecessors over the centuries to refurbish, renew and beautify the sculptures of beloved patrons and altars.

The “auxiliary objects” that are part of the furnishings of a church but that lack artistic value have not been included in the inventory; they can be replaced or substituted almost without being noticed. They include wooden wall shelves, daises used to give height, platforms and steps; bases for Christmas trees and multi-level wooden flower stands. As well as such pieces of carpentry, it was also decided not to include mass-produced vases and factory-made carpet runners. Despite the fact that they are handmade, we did not include the dozens of crocheted mats intended for the flower stands.

We also judged some of the objects and textiles in the sacristy unsuitable for publication. These included various plastic trays, candles with sacred images and some textiles made of synthetic curtain material. Simple, often undecorated small christening shirts, cloths used to wipe communion cups, albs and surplices for ministrants are not included in the catalogue either. The wooden mangers and figures used for nativity plays are the products of recent decades and so are not presented.

The main merit of the present catalogue is that it presents “hidden” objects and textiles that could be seen in past decades only by persons authorised to enter the sacristy. Either because, observing the provisions of the Second Vatican Council (1962–65) they are no longer used (e.g. humeral veils), or because they were old and fragile and so the sacristan does not bring them out and the priest does not wear them. The catalogue contains many photos of details that it is hoped will give the reader the pleasure of discovery, the “feeling of handling” them, and so draw attention to the values of the Belsőváros church.

Inventory made by: Orsolya Gyöngyössi, Sándor Csenki, Zsófia Pintér
 Photos: Orsolya Gyöngyössi (2009); János Martini (2016)
 Dates of inventories: 5–8 June 2009; February–April 2016

Serial number
 Name of object
 Description / material, technique
 Size (cm)
Inscription on object
 Name of donor
 Maker, date

I. The first altarpiece in the original church

1. Altarpiece of the Assumption of Mary Oil painting on canvas showing the Assumption of Mary. There are four main figures in the composition (Virgin Mary, Father, Son, Holy Spirit) and a number of secondary figures (putti, angel heads). The putti hold a wreath of roses and lilies referring to virginity, purity and the “rosa mystica” (Mary, the rose without thorns). The wooden	frame is white and gold. When it was restored in 1885 13 stars were placed – by mistake – on Mary’s crown. 197x133 <i>Az ősi templom első oltárképe [First altar painting from the original church] Gulyás József. Hegedűs 1885. (date of restoration)</i> 17th–18th century

II. Saint Roch main altar

2. Saint Roch main altar – altar structure The Baroque style altar structure decorated with statues has a stone base, the upper structure is of wood, originally it was possible to walk around it. At the top stands the Archangel Saint Michael, holding a sword and a lance, his right foot treads on Satan. The main composition on the pediment is a carved wooden Holy Trinity. Four putti sit on the ledge of the pediment. On the right side of the pediment with a volute beginning from below is Saint Catherine with a palm leaf and book, on the left is a statue of Saint Barbara holding a chalice. The lower part of the altar structure is decorated with painted marbling. The altarpiece of Saint Roch is framed with a pilaster strip and a column with gilded capitals. Above the wide mensa (altar surface, 445x134) is a predella topped with statues of Saint Stephen of Hungary and Saint Ladislaus on a ledge sup-	ported by corbels. Before the tabernacle is a bone reliquary beneath a square wooden cover. 1722–1726 3. Saint Roch altarpiece The central figure on the church’s main altarpiece is Saint Roch, the patron saint of the church. The bare-footed saint wears a pilgrim’s robe with a hood, he carries a water flask, has a crucifix around his neck, and on his breast the symbol of the pilgrims to Compostella (a shell). He holds a pilgrim’s staff in his left hand, with a metal cross and scarlet purse at one end. Saint Roch raises his right hand to his heart and gazes steadily at the heavens. His broad-brimmed black pilgrim’s hat lies on the ground. A winding path on the left of the picture and the towers of a city in the distance refer to the pilgrim’s safe arrival. In the bottom right-hand corner is a white dog with brown

patches, holding bread in its mouth and running towards Roch.
 Donor: widow Mrs Márton Gulyás née Rozália Kallai
 Artist: György Körrey
 1869

4. Tabernacle
 The wooden tabernacle is painted a light marble colour, the edges are articulated by gilded semi-columns with composite capitals and pilasters. The top of the door is semi-circular, the edge gilded. The centrally placed decorative motif is a gold-coloured chalice containing a silver communion wafer, resting on clouds. The inner door of the tabernacle has a gold embroidery on a white base of sheaves forming a cross with Christ’s monogram in a circle at the intersection of the arms. The vertical arm of the cross is formed of seven ripe wheat stalks referring to the seven sacraments, with three bunches of grapes and a vine leaf on the lower part (the same motif can be found on the two far sides of the inside wall). There is a coloured embroidery on the opposite wall in the interior of the tabernacle: the source of eternal light, topped with a burning gold heart, above it the monogram of Christ and on either side the Alpha and Omega symbols.
 From public donations
 1889

5. Statue of an angel
 Plaster figure of an angel adoring, in a pink robe. Made in the same workshop as the sculpture of “Mary of the Miraculous Medal”.
 47.5x32.5
 Depose Budapest

6. Statue of an angel
 Plaster figure of an angel kneeling, in a green robe. Made in the same workshop as the sculpture of “Mary of the Miraculous Medal”.
 49x32.5
 Depose Budapest

7. Statue of Saint Stephen of Hungary
 The carved wooden statue portrays Saint Stephen wearing a painted copy of the Hungarian holy crown. He holds the orb in his left hand and a silver-coloured sceptre with a round head in his right hand. His clothing reflects the taste of the nobility in the 18th–19th centuries.
 118x25.5

8. Statue of Saint Ladislaus
 Statue of Saint Ladislaus, carved from wood, painted. He holds a battle-axe in his right hand, a sceptre in the left. He is wearing armour with a red and green cloak thrown over his left shoulder, on his head is a crown decorated with crosses.
 115x26.5

9. Statue of an unidentified female saint
 Wood carving of a female saint with crown. Her attributes are missing. Photographed in the state found in 2009 and 2016.
 84x54

10. Statue of an unidentified female saint
 Wood carving of a female saint with crown. She holds a sceptre in her right hand, other attributes are missing. Photographed in the state found in 2009 and 2016.
 84x54

III. Linkner altar

11. Linkner – altar structure and statue

The Baroque-style side altar of linden wood has a stone mensa and wooden superstructure. The pediment of the altar is topped with the Holy Spirit dove, beneath it the Father can be seen. A putto sits on a volute to the right and another to the left. At the Father's feet the arms of the Linkner family can be seen surrounded with Baroque tendril ornamentation, with a turbaned Turkish head on a sword at the top. The inscription below the arms commemorates Mihály Linkner who had the altar made. In the centre of the altar is the kneeling, crowned figure of the Virgin Mary carved of wood, in front of blue and maroon drapery. The iconographic theme is the Immaculate Conception. On either side of the altar is a column with a Corinthian capital, with tendril and leaf decoration and painted marbling.

Ex voto Michaelis Linkner

1732–35

12. Statue of an unidentified female saint

Wood carving of a female saint, probably Saint Catherine. The missing hands were restored between 2009 and 2016. In 2009 it stood on the left side of the Linkner altar but in 2016 it was on the right side of the same altar.

88x17.5

13. Statue of Saint Barbara

Wood carving of Saint Barbara. The saint wears a decorative green robe and maroon cloak and has a red and gold girdle around her waist. She holds a sceptre in her right hand (the hands were restored between 2009 and 2016). A tower can be seen beside her skirt. In 2009 it stood on the right side of the Linkner altar but in 2016 it was on the left side of the same altar.

90x23.5

IV. Saint Anne altar

14. Saint Anne altar – altar structure

The altar structure is of carved wood, with painted marbling and gilding, semi-columns with Corinthian capitals on either side, a painted and carved portrayal of the Holy Trinity on the pediment. A red cloak covers Jesus' shoulders and loins, he spreads out his hands and holds a crucifix in his right hand. The Father in a white robe and yellow cloak is seated on his right, holding a gold-coloured sceptre in his left hand. The Holy Spirit in the form of a dove can be seen between the Father and Son, its rays fill the background of the composition. There are six putto heads in the wreath of clouds around their figures, and a carved tower with two-storey windows and an arched gateway. The pediment is connected to the main ledge of the altar structure with carved volutes. There is a carved urn at either end with gilded lilies.

Pediment: 1730s

Superstructure around the altarpiece: second half of the 19th century

15. Saint Anne altarpiece

Oil on canvas. Saint Anne is in the centre of the picture with the Virgin Mary as a child, dressed according to 19th century taste in a silk dress with a shawl and roses in her hair. The blonde, curly-haired child rests her left hand, holding a white ribbon with an inscription, in her mother's lap. With her other hand she modestly clasps the shawl. Saint Anne is seated on a stool with a red cushion. She wears a light blue dress and a brown cloak, and on her head a white and green shawl. With her right hand she holds her daughter's hand and points to her with her left hand. Two putto heads in the upper right corner observe the scene; behind the columned porch that forms the frame we have a glimpse of the landscape. The

writing on the scroll imitates Hebrew letters.
97x75

Mrs János Tari née Veronika Forgó

Artist: György Körrey

1870

16. Statue of Saint Stephen of Hungary

The painted, carved wooden statue of Saint Stephen stands on the right side of the Saint Anne altar. The figure of the king holds the orb in his right hand, and wears a crown. He is dressed in white, with a gold belt and a pink cloak with a green edge. The back of the statue has not been worked, it is hollow.

118x58

18th century

17. Statue of Saint Ladislaus

The carved wooden statue of Saint Ladislaus stands on the left side of the Saint Anne altar. The bearded Saint Ladislaus wears a crown without a cross and holds a sceptre in his right hand. He is dressed in yellow, his cloak is green on the outside, beneath it he wears a breastplate. His legs are clad in armour. The back of the statue has not been worked, it is hollow.

111x49

18th century

V. Smaller altars, statues and collection boxes

18. Sacred Heart statue

Painted, carved wooden Tyrolean Jesus statue. Jesus, barefoot, wears a white robe with a gold edge with a cloak thrown over his left shoulder; he points with his hands to a crown of thorns in the centre of his chest. The heart is a portrayal based on the vision of Saint Margaret Alacoque. The postament is of wood decorated with carving and marbling, set on a base. Darker coloured turned wooden semi-columns stand at the four corners; factory-made candle holders of bent brass have been fixed to the two front corners. The collection box fixed to the postament is of factory-made cast metal, painted brown.

Statue: 116x25x34

Postament: 117.5x67

From public donations

1887

square collection box is of factory-made cast metal. The base is decorated with a hand-crocheted cloth matching the statue.

Statue: 100x23

Postament: 115.5x48x76.5

Collection box: 14x10.5x16

1946

19. Statue of Saint Anthony

Painted plaster statue of Saint Anthony. The saint wears sandals and a brown habit tied at the waist with a white cord; he has a black rosary. In his left hand he holds an open book on which the child Jesus sits. The postament is the same as the base of the Sacred Heart statue. Brass candle holders have been fixed to the front two corners. The

20. Statue of Mary of the Miraculous Medal

Plaster statue based on the vision of Saint Catherine Labouré (1830), with motifs characteristic of Immaculata portrayals. The Immaculate Virgin stands on a globe-shaped universe wreathed in clouds and decorated with stars, with her right foot she treads on a serpent wound around the universe with an apple in its mouth. At her feet is a silver crescent moon curved upwards. Mary is dressed in a white robe with a gold girdle at the waist, on her shoulders is a light blue cloak with a gold edge. Her head is covered with a gold-edged white veil to which a simple halo made of paper has been attached.

86.5x37x20.5

DEPOSEE BUDAPEST „M”

21. Lourdes statue of Mary

Wooden statue of Mary, a metal crown with 12

stars on her head, two gold roses at her feet. Two rosaries have been placed in her hands. The base of the statue is imitation stone woven around with roses.
143x33
From public donations
1885

22. Statue of Saint Bernadette
Wooden statue of Bernadette kneeling in prayer at the feet of the Virgin Mary. A rosary has been placed in the clasped hands of the statue.
58.5x 33.5; 1885

23. Tablet of gratitude
Marble tablet of gratitude with an engraved, gilded inscription, on a twisted cord in the Lourdes cave.
Hálából Szüzanyának M.J. né [In gratitude to the Virgin Mother Mrs M.J.]
16.5x12x2

24. Tablet of gratitude
Grey marble tablet with engraved, gilded letters, fastened to the wall with a twisted yellow cord, on a wooden shelf.
10x20x2
HÁLÁBÓL SZT. RITÁNAK [IN GRATITUDE TO ST RITA]

25. Prayer to Saint Rita
A handwritten prayer with a picture of Saint Rita in a wooden frame, glazed, to the left of the church entrance.
31.5x235
SZENT RITA könyörögj érettünk! Ó dicsőéges Szent Rita, aki a mi Urunk Jézus Krisztus fájdalmas szenvedésében oly csodálatos módon részesült közbenjárásod által nyerd nekem, hogy az élet szenvedéseit türelemmel viseljem és adj békességet családomnak. Amen. [SAINT RITA pray for us! Oh glorious Saint Rita, who so miraculously shared in the painful suffering of our Lord Jesus Christ, intercede for me so that I may bear my sufferings with patience, and give peace to my family. Amen.]
20th century

26. Saint Wendelin collection box
Square wooden collection box on four round feet, attached to the rear pew in the church. On the top is a gold-coloured, painted figure of Saint Wendelin kneeling, his hands clasped in prayer and his eyes raised to heaven, with a sheep dog on either side of him. The background colour of the box was originally dark blue with a red pattern. Christogram on one shorter side, MR on the other.
Collection box: 23.5x14x15
Sculpture: 17.5x8
A juhász és pásztorsereg számára készítette Csongrád...évben [Made in Csongrád for the shepherds and herdsmen in the year...]
19th century

27. Bambino, in a wooden box with a glass
Presumably a copy of the miracle-working votive statue in the Santa Maria in Ara Coeli church in Rome. A small case with Baroque lines, painted white with gold edges, glazed on three sides, standing on round legs, a gold-coloured wooden cross on the top. It cannot be opened. There is an inscription on the back, engraved and written in ink. A doll in white satin swaddling clothes bound with light blue ribbons has been placed in the interior of the case. At the bottom is a light blue satin bed, white curtain material and a small silk pillow edged with tulle. White and green artificial plant tendrils have been fixed to the back of the case. The original baby Jesus must have been replaced when it was renovated in 1975. It could have been made in memory of a pilgrimage to Rome.
47.5x43x19
VENGER JÁNOSNÉ 1860 Évben. Újítva lett 1975. ápr-ban Deák Mariska [MRS JÁNOS VENGER In the year 1860 (engraving) Renewed in April 1975 Mariska Deák (in ink, subsequently painted over)]
Mrs János Venger
1860

VI. Pulpit

28. Pulpit
Joined wooden pulpit with painted marbling, octagonal, closed on five sides. Eight steps lead up to the pulpit; a black tablet on the exterior commemorates the donors. There is a stud decoration on the lower surface. Below the parapet are 18 painted and carved circular decorations and on the rear panel is decorated with a yellow cross. The inner side of the octagonal sounding-board is decorated with the Holy Spirit dove surrounded by 15 rays of light. On top of the sounding board are Moses' tablets of law painted black with gold Roman numbers; a wooden cross can be seen between the two tablets.

Height of pulpit platform: 120
Width of pulpit: 103
Length of stair balustrade: 220
Diameter of sounding-board: 125
Isten dicsőségére készítette GYÖNGYÖSI ISTVÁN és hitvese TARI ANNA házasságuk 50-ik évfordulója alkalmából 1891 [Commissioned for the glory of God by ISTVÁN GYÖNGYÖSI and his wife ANNA TARI on the 50th anniversary of their marriage, 1891]
István Gyöngyösi, Anna Tari
1891

VII. Stations of the Cross images

29. Stations of the Cross images
Varnished paper prints of French origin, in wooden frames painted black with gilded edges, topped with a gold cross (a few of which have broken off). Bent metal candle holders projecting outwards have been fixed to the lower part of the frame. There are two kinds of painted inscriptions: at the top the number of the station and at the bottom the name of the station.
I. Állomás: Jézus halálra ítéltetik [Station I. Jesus is condemned to death]
II. Állomás: Jézus a keresztet hordozza [Station II. Jesus is made to carry the cross]
III. Állomás: Jézus először elesik [Station III. Jesus falls the first time]
IV. Állomás: Jézus találkozik anyjával [Station IV. Jesus meets his mother]
V. Állomás: Jézus kereszttjét Cirenai Simon hordozza [Station V. Simon of Cyrene helps Jesus carry his cross]
VI. Állomás: Jézus nyújtja kendőjét Veronika [Station VI. Veronica offers her veil to Jesus]
VII. Állomás: Jézus másodszor elesik [Station VII.

Jesus falls the second time]
VIII. Állomás: Jézus találkozik a síró asszonyokkal [Station VIII. Jesus meets the weeping women]
IX. Állomás: Jézus harmadszor elesik [Station IX. Jesus falls the third time]
X. Állomás: Jézus ruháiból kivetköztetik [Station X. Jesus is stripped of his garments]
XI. Állomás: Jézus keresztre szegeztetik [Station XI. Jesus is nailed to the cross]
XII. Állomás: Jézus a kereszten fűgve meghal [Station XII. Jesus dies upon the cross]
XIII. Állomás: Jézus teste a keresztről levéttetik [Station XIII. The body of Jesus is taken down from the cross]
XIV. Állomás: Jézus teste eltemettetik [Station XIV. The body of Jesus is buried]
94x50
On the reverse side of the station images: *Paris des Godets Editeur, 79 Bart st. Germain. Imp. Becquel à Paris, Daniel Ed. rue de Vaugirard 6.*
From public donations
19th century

VIII. Organ

30. Organ

The church already had a six-stop organ in the 1740s that was followed over the years by at least two or three other instruments. The sources report only a four-stop organ in 1760. In 1885 the Csongrád council had the “wheezing little organ” of that time rebuilt: it was placed in an organ-loft with iron columns and provided with a new manual, pedals and harmonium. The present organ was built in 1915 in the Angster factory in

Pécs, and transported from there to Csongrád by boat on the Danube then up the Tisza. Right up to the 20th century organ bellows treaders had to be used to operate it. This was generally the task of the bell-ringer.

Council of the municipality of Csongrád
Organ and harmonium factory of József Angster and Son, Pécs
1915

IX. Bell

31. Saint Roch bell

The Belsőváros bell decorated with a relief of Saint Roch, inscriptions and “copf” style tendril motifs was cast in the Buda foundry of József Brunner in 1793. The crown was removed (cut off), and replaced with a wheel. The yoke was made in the first half of the 20th century, it is a straight wooden yoke. The baroque-style flattened crescent tongue of the bell was removed at

2015. Photos by Ferenc Bajkó (2015) and János Martini (2016).

Weight: 250 kg

Lower diameter: 56.5

GOSS MICH IOSEPH BRUNNER IN OFEN 1793

IN HONOREM ST ROCHI COMUNITAS CSONGRADIENSIS CURAVIT 1793.

X. Objects, liturgical equipment in the sacristy

32. Mass bell, bell with cord

A mass bell in a square metal frame is mounted on the wall to the left of the entrance to the sacristy. There is an open metal lily on the external part of the frame and a closed metal lily on the top. The bell cord used in 2009 was 18th–19th century maroon silk embroidered in yellow and brown; in 2016 it had been replaced with a new, maroon-coloured cord decorated with a gold cross in the centre. Cast brass fittings at either end. The lower fitting is in the form of a rose, the upper ends in a ring.

Bell frame: 37x28

33. Altar bell

Brass hand bell, comprising four different-sized bells.

17x18

34. Communion cup

Brass communion cup, with a cross on the top. Placed in the sacristy after 2009.

35. Communion chalice

Decorative, gold-coloured communion chalice. Date engraved on the bottom. Placed in the sacristy after 2009.

7 May 1909

36. Communion tray, with burse

Brass communion tray with raised edge, in a gold-coloured burse. The burse of patterned silk is closed on three sides. A cross in the centre embroidered in chain stitch.

Burse: 24.5x18.5

Tray: 21.5x16

37. Cruets with accessories

Glass cruets decorated with grain pattern, with purificator and tray. In use in 2009.

38. Custodia

Wooden, cylindrical custodia, containing a metal pressing disc with lid. Missing in 2016.

9.5x9.5

39. Incense holder

Brass navicula, with spoon.

15.5x15

40. Portable aspersory

Brass aspersory and aspergil, with a handle on the container.

13x9.5

29x5.5

41. Sanctuary lamp

Sanctuary lamp of silver-grey pewter, suspended on three chains. With a dark maroon fringe at the join, four small brass globes on the chain. Fixed to the ceiling with a star-shaped plate. 73x30

19th century

XI. Standing crucifixes, processional crosses

42. Standing altar crucifix

Painted altar crucifix made of wood. The INRI inscription has been retouched with paint, removable. In 2009 it was placed in the sacristy, 2016 it stood on the mensa of the Linkner altar.

58x53x28

43. Standing altar crucifix

Brass altar crucifix with corpus, conical foot. In 2009–2016 it was placed on the mensa of the main altar.

28.5x11

44. Standing altar crucifix

Gold-coloured altar crucifix, made of wood. Baroque-style foot, the arms of the cross have trefoil ends. The carving of the corpus is schematic, the face is not detailed. Above the head of Jesus is a movable INRI scroll, without an inscription. In both 2009 and 2016 it was placed on the mensa of the Saint Anne altar.

55x18

45. Standing altar crucifix

Wooden altar crucifix with a square, stepped foot and metal corpus.

27x5

46. Standing altar crucifix

Reliquary crucifix made of wood, painted gold colour. On the top the Father and the Holy Spirit dove can be seen, above the head of Jesus on the cross is a tiny heart (where the relic is placed). At the foot of the cross is a woman with bent head (Mary, Mary Magdalene or Saint Helena), not far from her a lamb lies. The back of the cross is carved: at the bottom is a tree of life, above it are three dice. The instruments of the passion (Arma Christi) are also shown at the back: on the left bar of the cross a hammer, on the right bar pincers. In 2009 it stood on the mensa of the Linker altar, in 2016 it was in the sacristy.

36.5x11.5

47. Standing altar crucifix

Metal altar crucifix with gold-coloured corpus, the arms of the cross end in trefoils.

30x16

48. Standing altar crucifix

Gold-coloured altar crucifix made of synthetic material, edged with filigree decoration, white plastic corpus. In 2009–2016 it was placed on top of the tabernacle.

25x51

49. Standing altar crucifix

Altar crucifix with bronze, metal and wood parts.

The cross is of wood with a metal frame, the cross-bar ends in a trefoil shape. 25x5

50. Processional crucifix

Wooden processional crucifix decorated with gold-coloured edge, the arms ends in trefoils. Jesus hanging on the cross, his palms open, his legs crossed, a wound in his right side can be seen. The bleeding wound on his knee could be a reference to the popular veneration of Jesus' hidden

wounds (probably injuries caused while carrying the cross, in addition to the "five sacred wounds"). The corpus is painted, above it an INRI inscription. The rod used to carry it is cylindrical. 268x63

51. Wooden crucifix

Painted wooden crucifix, an INRI inscription above the head of Jesus. 150x76

XII. Minor objects from the church and sacristy

52. Case with medals, sacred image

Black plastic case containing Marian medals, a small sacred image and a tiny Madonna statuette. The first Marian medal is oval, made of grey plastic. On one side is the Virgin with outstretched arms, on the other Mary's monogram with a cross; beneath it are two Sacred Hearts surrounded by 12 stars. Saint Catherine Labouré had the original made to commemorate the apparition of Mary in the rue du Bac (1830). Similar copies were made for the centenary. Inscription: *Maria Sine labe originali concepta intercede pro nobis. Italy 1930.* The other, similar Marian medal is gold-coloured, on one side the Virgin stands with outstretched arms, beneath her feet a serpent is twined around the globe. Inscription: *Szeplőtelenül fogantatott Szent Szűz könyörögj érettünk [Immaculately conceived Holy Virgin, pray for us]. Italy.* The coloured sacred image of the Heart of Jesus is glued on black cardboard and placed in a black envelope with a gold cross in the centre. Inscription: *ISTEN ÓVJON! Máriaremetei emlék [MAY GOD PROTECT YOU! Souvenir of Máriaremete].* The gold-coloured plastic Madonna statuette is in a curved greenish-blue plastic holder. Size of case: 7.5x8.5

53. Clapper

Wooden hand clapper. 19.5x8

54. Chalice container

Black leather container for a chalice, with light-coloured lining. Can be closed at two points with a metal clasp, an inscription can be read on the lining. Made in Austria. Not found in 2016. 26x16.5
I. SELIEL Holleferant 5 Heiligkeit Wien 1. Stefansplatz 7.

55. Candle snuffer

Scissor-shaped, rusty candle snuffer. 14.5

56. Candle snuffer

Candle snuffer with a wooden handle and metal end, fastened to the side of the cupboard in the sacristy. 167

57. Framed prayer

Paper print of a holy water prayer in Latin, in a wooden frame covered with glass. An image of the Heart of Mary can be seen on the print. 29x21
Aquam Benedicens. Renziger Brothers New York, Chicago.

58. Framed prayer

Coloured paper print in a wooden frame covered with glass; a prayer in Latin to John the Evangelist. A portrayal of the Sacred Heart can be seen

on the print.

29x21

Initium. Renziger Brothers New York, Chicago

59. Framed prayer

Prayer in a wooden frame covered with glass. On one side: *XIII. Leó Pápa Ő Szentsége rendeletéből magánmisék végeztével térden állva végzendő imák [Prayers ordained by His Holiness Pope Leo XIII,*

to be performed kneeling at the end of private masses]. On the other side the same prayer can be read in Latin.

15x522

1904.

60. Order of Mass

Order of mass in a light-coloured, painted wooden frame, covered with glass.

XIII. Liturgical vestments, other accessories

61. Chasuble

Chasuble embroidered in gold on a white base, with matching stole. Motifs of ears of wheat, vine leaves and grapes can be seen on the front and back. Placed in the sacristy after 2009.

printed gold band decorated with a floral pattern. 110x70

62. Chasuble

Light green chasuble, with a vertical dark green decorative band in the centre, with a stole of the same material and colour. Placed in the sacristy after 2009.

67. Chasuble

Fiddle-back chasuble with bands sewn on a gold patterned base. It has a decorative band on the front and back with red, white and brown flowers embroidered on white satin. 100x70

63. Chasuble

Green chasuble used for occasions during the year. Three embroidered ears of wheat, bunch of grapes and monogram of Jesus on the front and back. Placed in the sacristy after 2009.

68. Chasuble

Fiddle-back chasuble of satin fabric, with silver bands sewn on a green checked base, with matching stole. The neck part of the stole was replaced after 2009. 104x67

64. Chasuble

Bright red chasuble with matching stole. With a decorative gold band around the shoulder. Placed in the sacristy after 2009.

69. Chasuble

Borromeo chasuble with green and gold bands sewn on a green patterned base. The bands are richly embroidered and decorated: on the front are stalks of wheat (in groups of three) and bunches of grapes, with cross-shaped stems. On the back of the chasuble two fish are twined around a moline cross. 122x130

65. Chasuble

Fiddle-back chasuble, decorated with gold bands on a white patterned background (Christogram), with orange lining. 115x110

70. Chasuble

Rose pink fiddle-back chasuble in with a gold-coloured decorative edge.

66. Chasuble

Fiddle-back chasuble of satin fabric, gold bands sewn on a violet patterned base. On the back is a

87x98

19th century

71. Chasuble Black fiddle-back chasuble, with a black and gold embroidered edge. 110x65.5 19 th century	with gold bands in the form of a cross with the embroidered monogram of Jesus in the centre. Not found in 2016. 120x70
72. Chasuble White fiddle-back chasuble sewn with gold-coloured bands. 94x60	78. Chasuble Maroon and red patterned fiddle-back chasuble sewn with maroon and gold bands. A printed decorative gold band on the back with vine tendrils. Not found in 2016. 104x68
73. Chasuble Green and ivy green patterned fiddle-back chasuble sewn with gold-coloured bands. On the back is a cross with the monogram of Jesus in the centre. Not found in 2016. 114x65	79. Pluvial Butter-coloured, self-patterned satin/linen pluvial with gold-coloured lining and edging. Decorated on the front with vine leaves and a gilded metal clasp; monogram of Jesus on the back. 133x50
74. Chasuble White fiddle-back chasuble with a cross on the back sewn with dark blue, orange and gold-coloured threads. The monogram of Jesus can be seen in the centre of the cross. Presumably made for the occasion of the Tisza Marian Days in 1947. Not found in 2016. 98x67	80. Pluvial Violet-coloured, patterned satin/linen pluvial, gold-coloured edging with grape pattern. A gilded metal clasp decorated with a cross on the front, a violet tassel at the back. 130x50
75. Chasuble Green patterned fiddle-back chasuble sewn with green and gold bands. Decorated on the back with a floral pattern on a printed gold band. Not found in 2016. 107x70	81. Pluvial Black linen pluvial with butter-coloured decorating edging, with tilted crosses. On the front a metal clasp decorated with tulips. 133x50
76. Chasuble Maroon and red patterned fiddle-back chasuble sewn with maroon and gold bands. A decorative band on the back in the shape of a cross. Not found in 2016. 103x64	82. Stole Checked green stole with decorative silver edging, with cross. 205x17
77. Chasuble Violet-patterned fiddle-back chasuble sewn with gold-coloured bands. Decorated on the back	83. Maniple White maniple sewn with decorative yellow edging, maroon lining. 41x17

84. Stole Black stole with thick gold edge, cross. 204x20	ing, cross. Not found in 2016. 196x18
85. Stole Lent stole, patterned violet base with decorative gold edging, gold-coloured cross. 200x18.5	92. Stole Maroon patterned stole with gold-coloured decorative edge, cross. Not found in 2016. 193x14
86. Stole White stole with printed pattern, decorative yellow edge and cross, with fringes. Placed in the sacristy after 2009.	93. Maniple Green maniple decorated with gold edging. Not found in 2016. 47x9
87. Stole Green patterned stole with gold-coloured decorative edging, gold-coloured cross. 220x9	94. Christening robe Silk christening robe with printed pattern, crocheted sleeves and collar, lace edging at the bottom. 39x51.5
88. Maniple Black maniple decorated with a black and gold cross and gold edging. 75.5x17.5	95. Maniples Light blue manicles with stud fasteners. Decorated with the sign of M(ary) in a gold Christogram on a white ground. Probably made for ministrant children for use on the occasion of the Tisza Marian days in 1947. 1947
89. Stole Black velvet stole decorated with a black and gold edging, with cross. Not found in 2016. 194x10.5	96. Humerals White linen humerals embroidered with red cross. They were used before the Second Vatican Council at the neck of fiddle-shaped chasubles.
90. Stole Red and white patterned stole decorated with gold fringes, cross. Not found in 2016. 205x12	97. Stole protectors Linen stole protectors with lace edge used to protect the neck of the stole.
91. Stole Green patterned stole with green and gold edg-	

XIV. Liturgical textiles, other veils

98. Pall White pall with red embroidery and lace edge. In the centre is a motif of a deer drinking from a stream, with the sun above it. 19x19	99. Pall White pall with red embroidery and lace edge. A crown of thorns in the centre. 19x19
--	---

100. Pall White pall with red embroidery and lace edge. The Holy Spirit dove in the centre. 17.5x17.5	108. Burse Violet burse with gold-coloured cross and lace edging, used to hold the corporal. The interior is scarlet. Not found in 2016. 19.5x19.5
101. Pall White pall with red embroidery and lace edge. In the centre the wounded Sacred Heart of Jesus, above it a cross. 15.5x15.5 <i>O cruenium/Jesu mi/serere nobis</i>	109. Burse White burse with violet and gold cross and edging, used to hold the corporal. The inside is orange, self-patterned. 19.5x19.5
102. Pall White pall edged with a band of lace and gold braid. In the centre the painted Holy Spirit dove with red rays of light and a halo. Not found in 2016. 19x19	110. Burse Violet burse with gold cross and edges, used to hold the corporal. Not found in 2016. 19.5x19.5
103. Pall Light blue pall with painted image of the Virgin Mother and lace edge. Made for the occasion of the Tisza Marian Days in 1947. Not found in 2016. 17x17	111. Burse Green burse with silver cross and edges, used to hold the corporal. 19.5x19.5
104. Pall Embroidered pall with scene. In the centre the Risen Saviour stands in rays of light, on his left is an angel rolling away the stone, on his right a soldier holding a shield. 18x18	112. Burse Red burse with maroon and gold cross and edges, used to hold the corporal. Not found in 2016. 20.5x20.5
105. Pall White Lent pall with violet braid, in the centre a violet braid cross. Not found in 2016. 16.5x16.5	113. Burse Black burse with gold cross and edges, used to hold the corporal. Not found in 2016. 19.5x19.5
106. Corporals White linen corporals with lace edge.	114. Burse White burse with light blue and gold cross and edges. Probably made for the occasion of the Tisza Marian Days in 1947. Not found in 2016. 21.5x22.5
107. Purificators White linen cloths used to dry the chalice and wipe the lips, with narrow lace edges.	115. Burse Green burse with gold cross and edges. Not found in 2016. 21x23

116. Burse Violet burse with gold cross and edges. Not found in 2016. 21x23.5	125. Chalice veil Black chalice veil with black and gold edge. 54x46
117. Burse White burse with gold cross and edges. 19.5x19.5	126. Chalice veil Pale-coloured chalice veil with gold braided edges and four fluted corners. The following coloured, embroidered motifs can be seen on the four corners: pelican feeding its young with its own flesh, its nest resembles a crown of thorns/ fish, chalice and Eucharist, above it the monogram of Christ/ Agnus Dei with banner, on a maroon cushion/ deer drinking from the spring of life, above it the Holy Spirit dove. Not found in 2016. 29x14
118. Burse Pale floral-patterned burse with gold cross and edges. 21.5x21.5	127. Chalice veil Maroon patterned chalice veil with gold edges. Not found in 2016. 52x51
119. Burse Green burse with gold braided cross and edges. 21x21	128. Chalice veil Violet chalice veil with gold edges, for use during Lent. Not found in 2016. 54x54
120. Sick call burse Self-patterned gold-coloured sick call burse with white braid edges. 15x24	129. Chalice veil White chalice veil with light blue and gold pattern. Probably made for the occasion of the Tisza Marian Days in 1947. Not found in 2016. 54x48
121. Chalice veil Gold-coloured veil with edging of the same colour, cross. 50.5x49	130. Chalice veil Maroon chalice veil with gold-coloured edges. Not found in 2016. 52x55
122. Chalice veil Violet-patterned Lent chalice veil with gold-coloured edges, cross. 52.5x52.5	131. Chalice veil Green patterned chalice veil with green and gold edges. Not found in 2016. 49.5x48.5
123. Chalice veil Green chalice veil with a gold fringed edge, without a cross. 63x54.5	132. Chalice veil Green chalice veil with gold edge and braid cross.
124. Chalice veil Green chalice veil with a gold edge, for use during the year. 54x52	

Not found in 2016.
49x50.5

133. Tabernacle veil
Butter-coloured silk tabernacle veil decorated with gold-coloured fringes and coloured embroidery. A fish, a basket of loaves and a Christogram can be seen in the centre.
52x70

134. Tabernacle veil
Maroon silk tabernacle veil with gold-coloured fringes. In the centre the Holy Spirit can be seen in the form of a painted white dove.
70x75

135. Tabernacle veil
Tabernacle veil of ivy-green velvet with gold fringes. In the centre is an embroidered Sacred Heart encircled by a crown of thorns. Beneath this motif is an embroidered tendril with two doves.
BÍZZÁL/A SZENT SZÍVBE [TRUST/IN THE SACRED HEART]
63x65

136. Tabernacle veil
Tabernacle veil of floral curtain material over a light blue factory-patterned base. Probably made for the occasion of the Tisza Marian Days in 1947.
67.5x59

137. Tabernacle veil
Tabernacle veil of transparent, embroidered curtain material over a gold satin base. Decorated with a cross in the centre.
61x69

138. Tabernacle veil
Violet tabernacle veil decorated with gold-coloured fringes.
69x57

139. Ciborium veil
Violet ciborium veil with gold-coloured cross and edges.
49x22.5

140. Ciborium veil
Semi-circular ciborium veil with a stud fastener. It is of white self-patterned silk with a gold-coloured braid fringe decoration. In the centre is a flaming Sacred Heart encircled by thorns and a flowery branch.
56.5x49

141. Ciborium veil
White silk ciborium veil embroidered with gold threads, with fringes of gold-coloured metal thread. In the centre is a Christogram with a cross, beneath it a vine tendril with leaves and grapes.
56x26.5
18th century

142. Altar cloths
White linen cloths made for the mensa of the main altar. Some are decorated with white embroidery, with crocheted or factory-made lace or filet lace edging.

143. Altar cloths
White linen altar cloths for the Saint Anne and Linkner side altars. Decorated with white embroidery, factory-made lace or madeira edging.

144. Altar frontal
White linen antependium decorated with madeira. In the centre are the Eucharist and chalice, at the bottom vine leaves and a crocheted decorative edge.

145. Altar cloths
White linen altar cloths for the Saint Anne and Linkner side altars. Decorated with madeira, richelieu or crochet work, edged with factory or hand-made lace.

146. Altar cloths
White linen cloths decorated with white embroidery, filet lace or madeira intended for altars facing the congregation.

147. Altar frontal
White linen antependium richly decorated with richelieu embroidery, with the Eucharist and chalice in the centre. Beneath them the Christogram with cross. Not found in 2016.

148. Altar frontal
White filet lace antependium. In the centre are the Eucharist with chalice, beside them the Sacred Heart. Not found in 2016.

149. Altar frontal
White linen antependium, with a decorative border of filet lace at the bottom. It has a pattern of Christogram, Eucharist and chalice, with vine leaves around them.

150. Altar cloth
White linen altar cloth, a wide band of filet lace at the two edges with a floral pattern and crosses. Not found in 2016.

151. Altar cloth
Linen altar cloth made for the collection box (Sacred Heart or Saint Anthony) altar. Decorated with madeira flowers and lace edge. In the centre is a scene in filet lace portraying two putti.

152. Altar frontals
White linen antependium with lace/embroidered edges. Not found in 2016.

153. Altar cloth
Linen altar cloth with factory-made lace edge, for the collection box (Sacred Heart or Saint Anthony) altar.

154. Altar cloth set
Green altar cloth set with factory-made edges and coloured embroidered grape pattern.

155. Altar frontal
White linen antependium decorated with Kalocsa embroidery. In the centre a brown cross surrounded with golden rays, madeira embroidery at the bottom edge. In summer 2009 it was placed on the mensa of the main altar.
291x80

156. Altar frontal
Embroidered antependium of butter-coloured silk, a fringe of metal thread at the bottom. In the centre is a gold-coloured embroidered ciborium with Christogram.
242x85

157. Altar cloth
White linen altar cloth decorated with Kalocsa embroidery.

158. Altar cloth set
White linen altar cloth set decorated with violet floral embroidery and edging. In 2016 it was in use during Lent.

159. Altar cloth, with accessories
Butter-coloured silk altar frontal embroidered with plant tendrils, a fringe of metal thread at the bottom. The following circular accessories for special occasions can be attached:

159.1. Circular coloured, embroidered antependium attachment with a stud fastener. The embroidered scene portrays the Virgin Mother in a red robe and blue veil. She is rising up into the air in the company of smiling putti, surrounded with fluffy clouds.

159.2. The embroidered antependium attachment shows the infant Jesus on a bed of straw with the Bethlehem star above him.

159.3. The embroidered scene shows Saint Roch kneeling in a pilgrim's clothing, with a shell on

his chest. His wounded left knee is uncovered, he points to his heart with his right hand. Beside him lies a white dog with a loaf of bread in its mouth. 159.4. The painted scene shows Jesus triumphant above his grave, wearing the red cloak of Resurrection, with a banner in his hand; beside him are two angels, at his feet lies a soldier.

Altar frontal: 453x62

Size of accessories: 26x26

160. Altar frontal

Violet altar cloth embroidered in gold for use during Lent, with embroidered flower motifs at the bottom, decorated on the front with Christogram and cross.

398x56

161. Altar frontal

Red antependium with a double row of gold-coloured fringes, decorated with a gold and red cross.

400x68

162. Altar frontal

Black antependium with white fringes, for the mensa of the main altar. Decorated with tendrils and a cross embroidered in white. Restored between 2009–2016.

406x72

163. Altar frontal

Green antependium used during the year, embroidered with a Christogram, cross and tendrils.

400x65

164. Pulpit cloth

Brown pulpit cloth with gold-coloured edges and fringes, decorated with six-pointed stars and fleur-de-lis crosses.

232x17.5

165. Cloth

Filet lace cloth with putti flitting among grape vines. Not found in 2016.

166. Pulpit cloth

Filet lace cloth decorated with chalice, grapes, vine leaves and floral motifs. Not found in 2016.

167. Cloth

Linen cloth with a filet lace edge, for a lectern.

168. Cloth

Semi-circular filet lace cloth decorated with chalice and grape motifs.

169. Cloth

White linen cloth with a square of filet lace in the centre decorated with a row pattern (bows, roses), with a white decorative edge.

170. Pulpit cloth

Filet lace pulpit cloth decorated with a pattern of grapes and leaves. Not in the 2009 inventory.

171. Cloth

Rectangular filet lace cloth decorated with a cross in the centre.

172. Pulpit cloth

Filet lace cloth decorated with cross and heart motifs.

173. Cloth

Filet lace cloth decorated with cross and heart motifs.

174. Cloth

Rectangular cloth with a tulip pattern at the edges (factory-made lace).

175. Cloths

Linen cloths with richelieu and filet lace edges.

176. Cloths

Rectangular cloths with coloured, embroidered Kalocsa pattern at the edges. In summer 2009 one of them was placed on the lectern.

177. Silk cushion

Filled cushion of white patterned silk. A white knotted fringe decoration at the edge and an embroidered floral composition on two sides.

178. Processional banner

Banner of gold-coloured patterned silk, with fringes. In the centre are painted, oval sacred images. On one side of the banner Saint Roch stands in pilgrim dress with a staff, a dog resting at his feet. On the other side is Saint Joseph holding the child Jesus in his hand. At the top of the banner are two chains for hanging the banner, decorative knobs at either end of the cross rod.

70x70

179. Processional banner

Banner of gold-coloured patterned silk, with fringes. In the centre are painted oval sacred images. On one side of the banner Saint Stephen dedicates the country to the Virgin Mary, on the other side Saint Rosalia is shown kneeling. At the top of the banner are two chains for hanging the banner, decorative knobs at either end of the cross rod.

70x70

180. Processional banner

White patterned silk banner with fringes, painted round sacred images in the centre. On one side of the banner is the Madonna with the infant Jesus holding a rosary in her right hand. On the other side Saint Dominic is shown kneeling. At the top of the banner are two chains for hanging the banner, decorative knobs at either end of the cross rod. *Rózsafüzér Mária esedezz érettünk / Szent Domonkos könyörögj érettünk. [Mary of the Rosary pray for us / Saint Dominic pray for us] 1931*

58x66

1931

181. Processional banner

White patterned silk banner with fringes, painted round sacred images in the centre. On one side of the banner is the Madonna with the infant Jesus holding a rosary in her right hand. On the other side is the Holy Trinity. At the top of the banner are two chains for hanging the banner, decorative knobs at either end of the cross rod.

Rózsafüzér Mária esedezz érettünk / Szentháromság irgalmazz nekünk [Mary of the Rosary pray for us / Holy Trinity have mercy on us] 1931

58x66

1931

XV. Candle holders, other lighting fixtures

182. Crystal chandelier

Richly ornamented 14-branch lead crystal chandelier, with electric candles.

130x80

From public donations

Made in the workshop of Henrik Giergl

1897

183. Chandelier

Coloured lead glass chandelier to light the organ. In 2009 there was an electric light bulb in its place.

184. Wall sconces

Two-branched lighting fixtures to be mounted on a wall. With leaf imitations on the branches, electric candles.

22x25.5

185. Wall sconces

Electrified, single arm brass wall sconces on either side of the sacristy.

21x19.5

186. Wall sconces

Three-branch brass wall sconces. The branches are twisted and symmetrical, with electric candles.

50x28

187. Candle holders Factory-made brass candle holders (4 on each altar) with wax candles, on the mensa of the Saint Anne and Linkner side altars. 1–4: 52x18 5–8: 40x15.5 19 th century	193. Pews There are 16 pews in the block of pews in the north part of the church, and 7+8 pews on the south side. The first pew on the left differs in size because of the pulpit (it is 253 cm long), a wrought-iron screen has been fitted to the end of the 2 nd and 3 rd pews (39x70). The exterior end of the pews is semi-circular in shape with decorative carving. 330x26x102 1895
188. Candle holder, with wax candle Wrought-iron standard candle holder, painted black. 138x34	194. Thonet chairs Thonet chairs with rush seats (3 pieces). Placed in the sacristy for use by priests. <i>Ungvárer Möbelfabriks Actien Gesellschaft</i> 1–2: 92x42 3: 98.5x52.5
189. Candle holder Brass candle holders with candle. In 2009–2016 they were placed on the altar facing the public (2 pieces) 15x13	195. Stools Stools with curved legs, padded seats with maroon cloth upholstery (3 pieces). Used in the sacristy as seats by ministrants and priests. 1–2: 49x34 3: 43x43
190. Candle holders Pewter candle holders (2 pieces). In 2009 they were on the mensa of the main altar, in 2016 they were placed in the sacristy. 33x9	196. Prayer stool Painted wooden prayer stool. In 2009–2016 it was placed before the Saint Anthony altar. 83x40
191. Candle holders Brass candle holders (2 pieces). 27.5x17.5	197. Prayer stools Wooden prayer stools placed facing the Sacred Heart statue and the Lourdes cave, made for the occasion of the Tisza Marian Days in 1947 (2 pieces). The top is extended, oval in shape. Carpentry work, with cushion. <i>1947 SZÜZANYA KÖNYÖRÖGJÉRETTÜNK [1947 VIRGIN MOTHER PRAY FOR US]</i> 1. 88.5x42x60 2. 89x49.5x26 1947
XVI. Furniture, prayer stools	
192. Confessional In 2009 a three-part, electrically-lit confessional with round glass windows and a wooden cross on the top stood to the right of the church entrance. A ventilation opening on the top of the central compartment could be slid open, on either side was a wooden screen with a maroon silk curtain in front of the window. It had two prayer stools, a cushion and three rugs. By 2016 a 19 th century open confessional decorated with spiral carving stood in the place of the earlier confessional.	

198. Prayer stool Dark-coloured, painted wooden prayer stool. Carpentry work, with arm rest. 87x116 19 th century	25x43 20 th century
199. Bench Painted wooden bench with decorative carvings, seat can be opened. Carpentry work. 110x187 19 th century	202. Cupboard, for the storage of ecclesiastical objects The cupboard in the sacristy has two deep drawers on the bottom left side, and five drawers for the storage of textiles on the right. The upper part is in three sections, the two outer parts symmetrical. The two sides have four drawers and two small compartments that can be closed with a key; in the centre in one drawer and a door. 202x93.5x233.5 19 th century
200. Lectern Wooden lectern, carpentry work. 130x52 20 th century	203. Altar facing the public Four-legged altar table, made of two kinds of wood. Carpentry work. 160.5x78.5 20 th century
201. Bookstand Wooden bookstand for use on a table, the back formed of two wooden crosses.	

XVII. Outdoor statues, cross

204. Statue of Saint Roch Carved stone statue of Saint Roch on the left (northern) end of the church's pediment. The saint has a broad cloak on his shoulders and points with his left hand to the sore on his leg. He holds a pilgrim's staff in his right hand and a dog lies at his feet. Early 19 th century	cemetery around the church. It was erected by János Cseh, a resident of Csongrád and in the 19 th century was maintained by the Mészáros family. 1802
205. Statue of Saint Joseph Carved stone statue on the right (southern) end of the church's pediment. Saint Joseph holds the child Jesus in his left hand and in his right a staff ending in a lily. Early 19 th century	207. Cross The present stone cross with a corpus was erected in 1912, paid for by residents of Csongrád. Previously a wooden cross had stood on the same spot from the time the church was built; it had been replaced from time to time. 1912
206. Statue of the Virgin Mary of the Seven Sorrows (Pieta) The statue of the Virgin Mother holding her dead son in her arms indicates that there was once a	

Tárgyfotók / Photos

I. Az ősi templom első oltárképe/
The first altarpiece in the original church

1.

II. Szent Rókus főoltár / Saint Roch main altar

2.

164

165

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

III. Linkner oltár / Linkner altar

11.

170

171

12.

13.

172

IV. Szent Anna oltár / Saint Anne altar

14.

173

16.

17.

V. Kisebb oltárok, szobrok és perselyek /
Smaller altars, statues and collection boxes

18.

178

19.

179

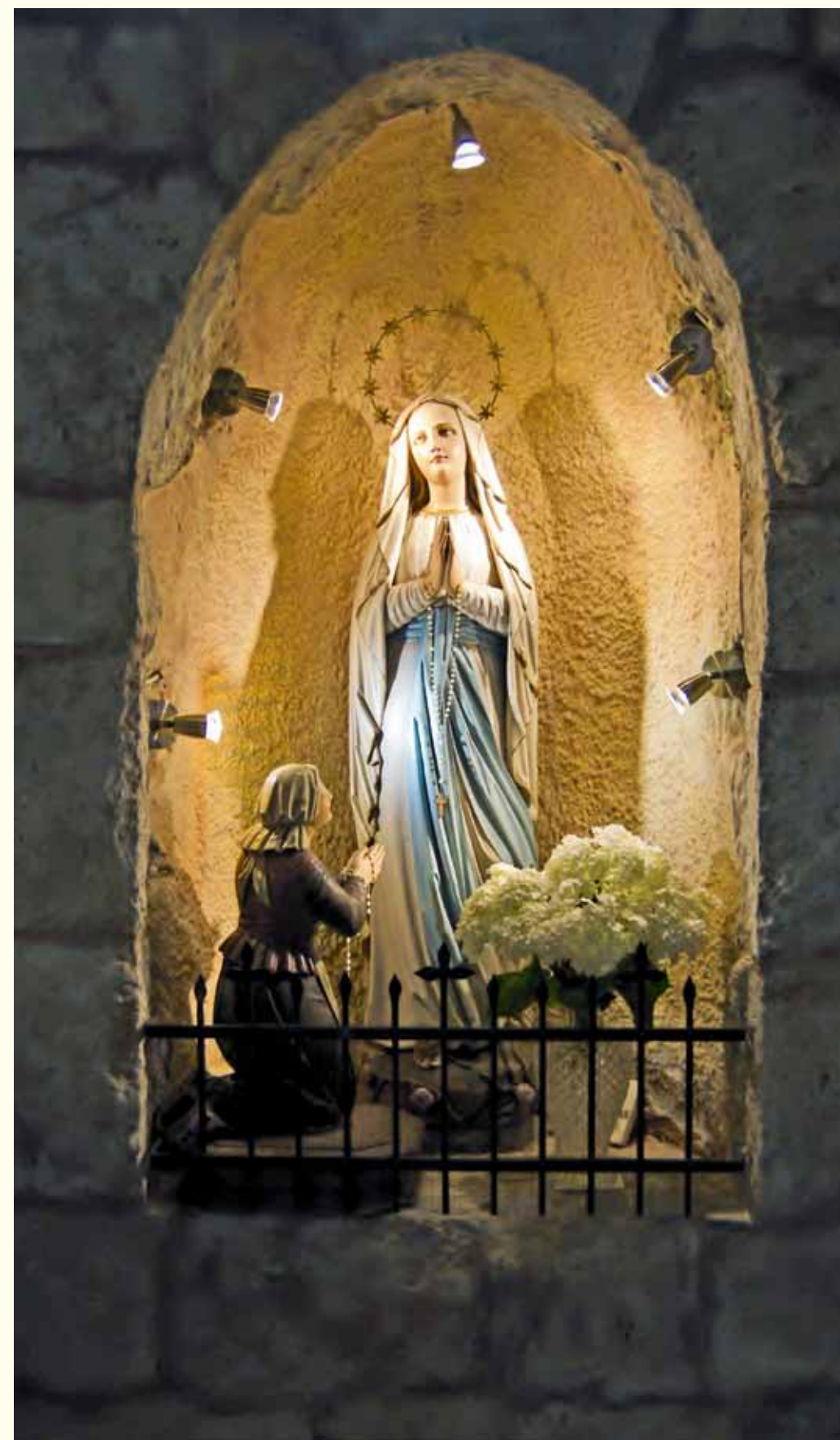

20.

180

21.

181

21-22.

23.

24.

25.

26.

184

27.

185

VI. Szószék / Pulpit

28.

186

187

VII. Stációképek / Stations of the Cross images

29.

188

189

VIII. Orgona / Organ

30.

192

IX. Harang / Bell

31.

193

X. A szentély tárgyai, liturgikus kellékek /
Objects, liturgical equipment in the sacristy

32.

33.

194

34.

35.

36.

195

37.

38.

39.

40.

41.

XI. Talpas feszületek, körmeneti keretek /
Standing crucifixes, processional crosses

42.

43.

44.

45.

46.

47.

200

48.

50.

49.

51.

201

XII. Kisebb tárgyak a templomból és a sekrestyéből /
Minor objects from the church and sacristy

52.

53.

202

54.

55.

56.

203

57.

59.

58.

60.

204

XIII. Liturgikus öltözékek, egyéb kiegészítők /

Liturgical vestments, other accessories

61.

62.

205

63.

65.

64.

66.

67.

68.

208

69.

70.

71.

72.

209

73.

74.

75.

76.

77.

78.

79.

82.

83.

86.

87.

84

85.

88

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

97.

96.

XIV. Liturgikus textília, egyéb véлумok /
Liturgical textiles, other veils

98.

99.

100.

101.

102.

103.

104.

105.

106.

107.

220

108.

109.

110.

111.

112.

113.

221

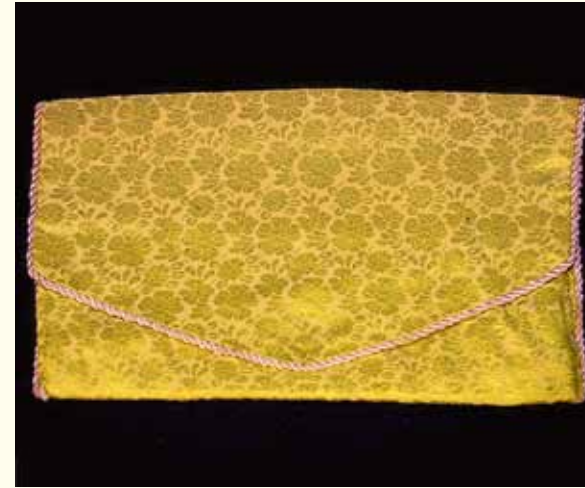
114.

115.

120.

121.

116.

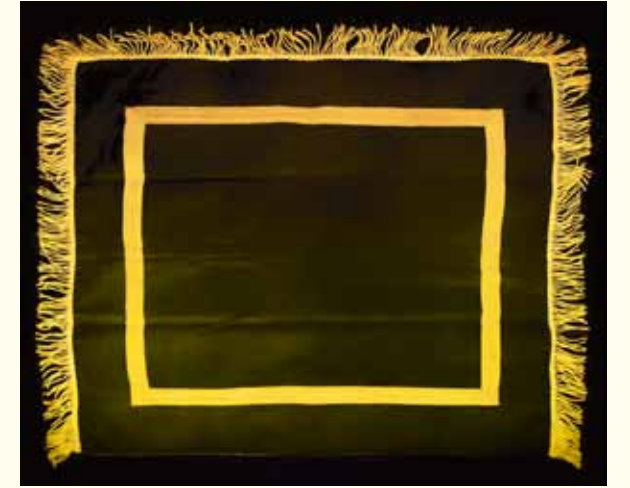
117.

122.

123.

118.

119.

124.

125.

126.

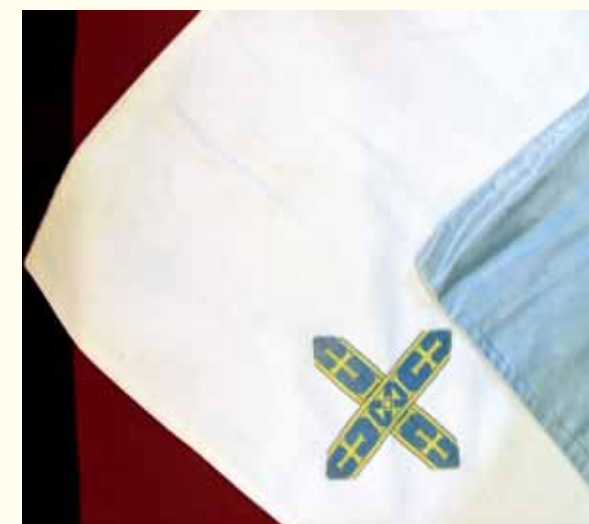
127.

128.

129.

130.

131.

132.

133.

226

134.

135.

227

136.

138.

139.

137.

140.

230

141.

231

142.

143.

145.

146.

144.

147.

148.

149.

150.

151.

154.

155.

156.

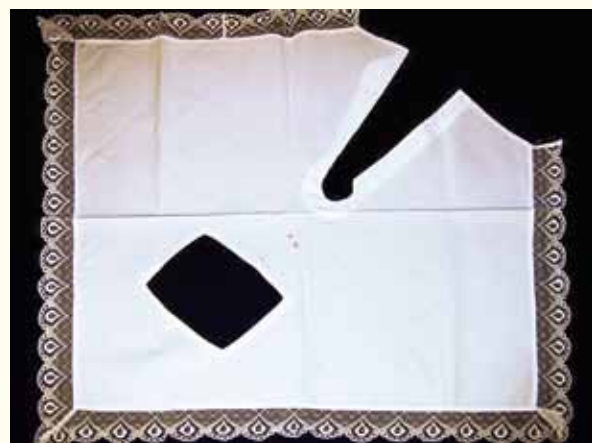
157.

152.

153.

158.

159.

159/1.

159/2.

236

159/3.

159/4.

237

160.

161.

162.

163.

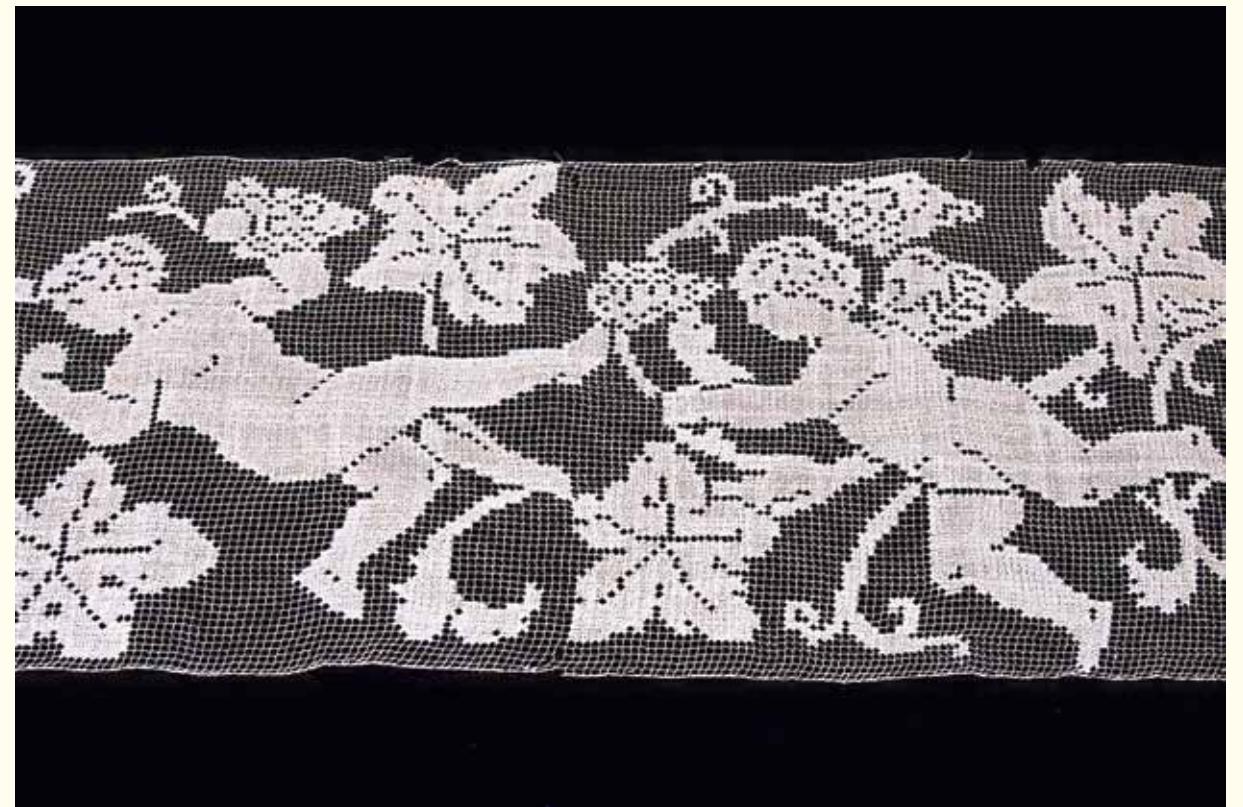

164.

238

165.

166.

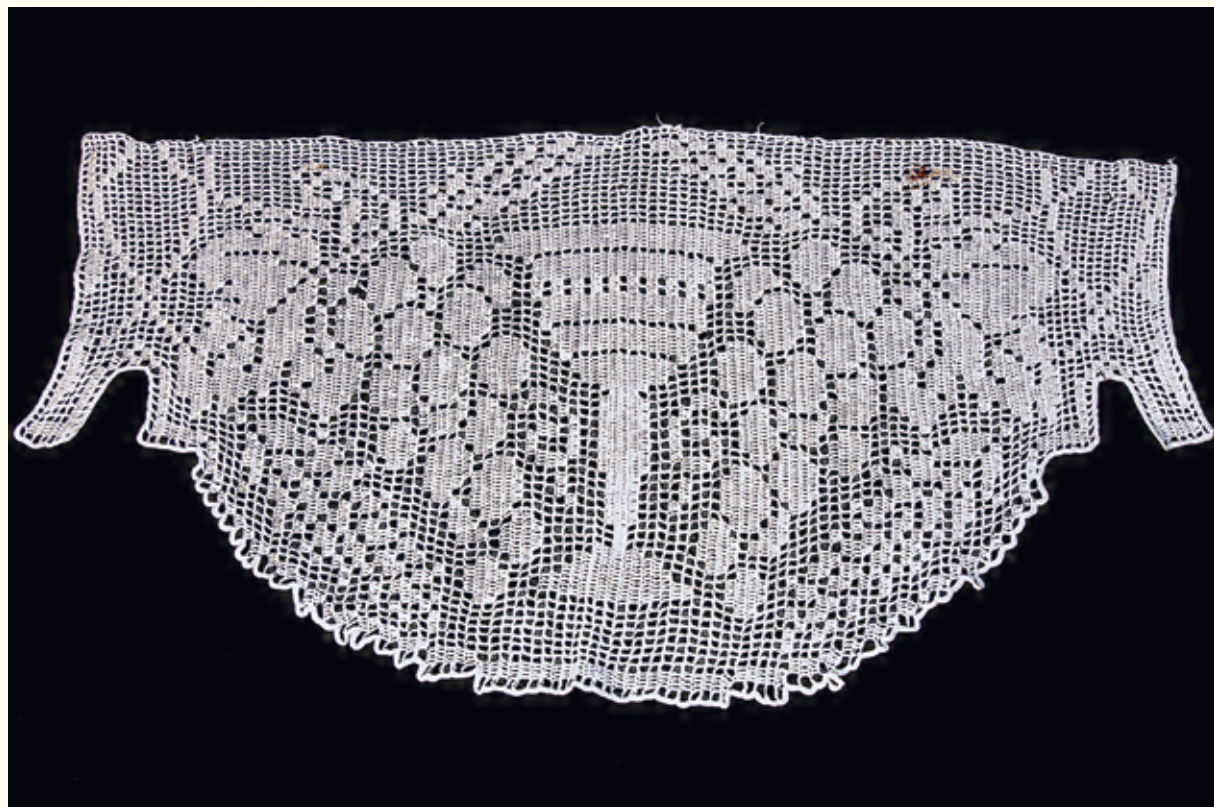
239

167.

168.

240

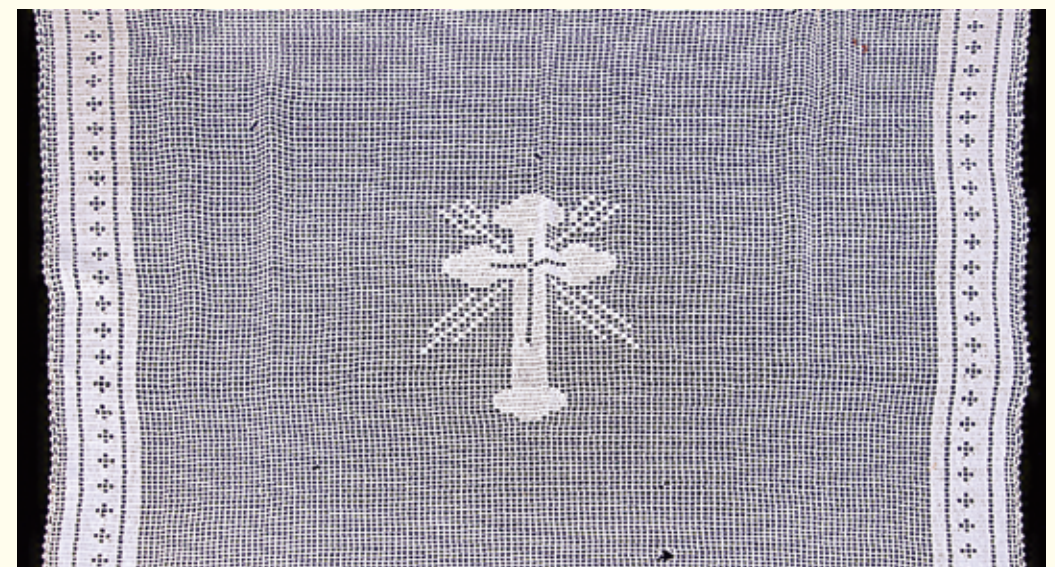
169.

170.

171.

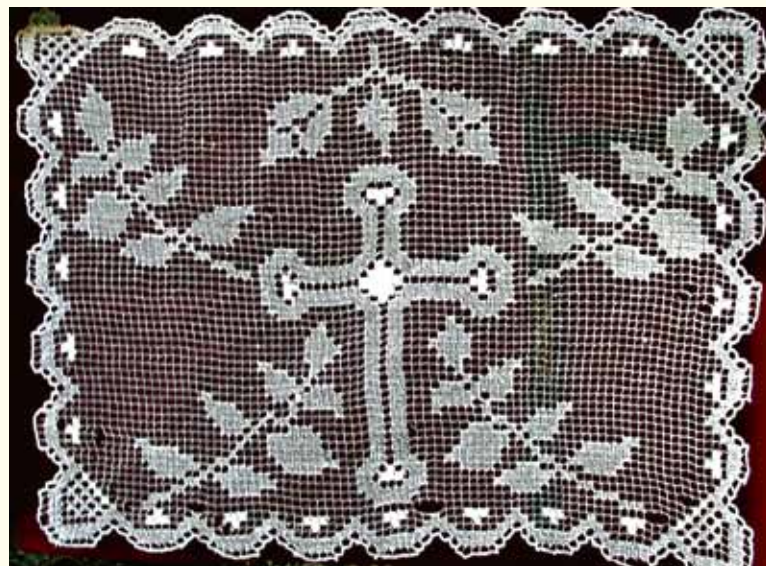
241

172.

173.

174.

242

175.

176.

177.

243

178.

179.

244

245

180.

181.

246

247

XV. Gyertyatartók, egyéb világítótestek /
Candle holders, other lighting fixtures

182.

183.

248

184.

185.

249

186.

187.

190.

188.

189.

191.

XVI. Bútorarabok, térdeplők / Furniture, prayer stools

192.

193.

252

253

194.

195.

196.

197.

198.

199.

200.

201.

202.

256

203.

257

204.

258

205.

259

260

206.

261

262

207.

263

Irodalomjegyzék / Literature

ACP

1976 *Acta Cassae Parochorum. 5. füzet, Esztergomi egyházmegye (A–M). Művészettörténeti adatok.* [Acta Cassae Parochorum. Part 5. Esztergom Diocese (A–M). Art historical data.] A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportjának forráskiadványai XII. Az anyagot gyűjtötte: Bónisné Wallon Emma, Sprenger Mária. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatócsoport.

ÁLDÁSY Antal

1939 *A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke II.* [Directory of the Hungarian National Museum. II.] Címereslevelek 5. kötet, 1717–1770. Budapest.

BÁLINT Sándor

1998 *Ünnepi kalendárium* 2. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából (július 1.–november 30). [Calendar of Saints 2. Marian Feast Days and Holy Days of the Central European tradition (July 1–November 30)] Szeged, Mandala kiadó.

BÉL Mátyás

1980–1981/2. Csongrád és Csanád megye leírása. [Description for Csongrád and Csanád Counties] In: Trogmayer Ottó szerk.: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1980–1981.* Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 9–54.

BÉRES Mária

1985 Beszámoló a Bokros-Kiskőhalmon 1984-ben végzett leletmentésről [Report on the Rescue Excavation in Bokros-Kiskőhalom, 1984] In: Bálint Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád város történetéből* 1985. Csongrád, Csongrádi Városi Tanács, 105–119.
1995 Az óföldségi erődtemplom [Fortified Church from Óföldsék] In: Halmágyi Pál szerk.: *A Makói Múzeum Füzetek* 81. József Attila Múzeum, Makó.
2000 A Hódmezővásárhely–csomorkányi egyház [The Hódmezővásárhely–Csomorkány Church]. In: Kollár Tibor szerk.: *A középkori Dél-Alföld és Szer.* Dél-Alföldi évszázadok 13. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 193–217.

BICZÓ Zalán – GRÁSZLI Bernadett

2012 *Borsa Antal 1902–1974.* Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft.

BODNÁR József

1864 Csongrád Szentegyházai [The Holy Churches of Csongrád] *Katholikus Néplap*, XVI. évf. 1864. november 17. 364–365.

CHOBOT Ferenc

1915 *A váci egyházmegye történeti névtára. I.* Az intézmények története. [Historical List for Names of the Vác Diocese. I. The History of Institutions] Vác, Pestvidéki nyomda.

DIÓS István – VICZIÁN János szerk.

2004–2013 *Magyar Katolikus Lexikon* [Hungarian Catholic Lexicon] I–XV. Budapest, Szent István Társulat.

DUDÁS Lajos

1997 Csongrád szakrális emlékei. [Sacral Relics of Csongrád]. In: Lengyel András szerk.: *Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében 1995/96.* Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 261–269.
1999 A római katolikus egyház megerősödése Csongrádon a 18. században. [The Strengthening of the Roman Catholic Church in Csongrád in the 18th Century] In: Georgiades Ildikó – Sebestyén István szerk.: *Oppidum Csongrád 1999.* Csongrád, Oppidum Csongrád Alapítvány, 7–28.
2000a A római katolikus egyház élete, tevékenysége Csongrádon a 20. század első felében. [The Life and Work of the Roman Catholic Church in Csongrád in the First Half of the 20th Century] In: Georgiades Ildikó – Sebestyén István szerk.: *Oppidum Csongrád 2000.* Csongrád, Oppidum Csongrád Alapítvány, 82–113.
2000b Szent Rókus templom. [Saint Roch Church] In: Tóth Ferenc szerk.: *Csongrád megye építészeti emlékei.* Szeged, Csongrád Megyei Önkormányzat, 69–70.

DUDÁS Lajos – KÖHEGYI Mihály

2000 Csongrád régi és mai harangjai. [The Early and Present Bells of Csongrád] *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 2000.* Történeti Tanulmányok 3. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 387–401.

ÉBLE Gábor

1911 *A nagy-károlyi gróf Károlyi család összes jószágainak birtoklási története* [The History of Ownerships of the Properties of the Counts Károlyi of Nagy-Károly] II. Budapest.

FORGÓ Tilda – FORGÓ Ida

1987 Csongrád élete a szabadságharc bukása után [The Life in Csongrád after the Fall of the War of Independence] In: Bálint Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád város történetéből* 1987. Csongrád, Csongrád Városi Tanács.

GÁT László

2006 *Csongrádi útikalauz.* [Csongrád Travel Guide] Csongrád, Csongrád Város Önkormányzata.

GYÖNGYÖSSY Orsolya

2011 Szent Vendel tisztelete Csongrádon a 19. században. [The Cult of Saint Wendelin in Csongrád in the 19th Century] In: Zombori István szerk.: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* Szeged. 2011/1–2. 113–123.
2014 *Plébánia és társadalom. A római katolikus alsópapság és a laikus templomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében.* [Parish and Society. The Social Role of the Roman Catholic Lower Clergy and Lay Ministry in Csongrád in the Second Half of the 19th Century] Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 48; A Vallási Kultúrakutatás Könyvei 16. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.

HORVÁTH Ferenc

2001 *A csengelei kunok ura és népe*. [The Lord of the Csengele Cumans and his People] Budapest, Archeolingua.

IVÁNYOSI-SZABÓ Andrea

1998 Csongrád-Ellésmonostor Árpád-kori templom építő- és díszítőkö anyagának közettani, földrajzi vizsgálata [Petrological and Geographical Examination of the Building and Decorative Stone Material from the Árpadian Age Church of Csongrád-Ellésmonostor]. *Műemlékvédelmi Szemle* 8. 1998/2. 53–62.

JUHÁSZ Antal

1982 A réti mészkő kitermelése és felhasználása a Duna–Tisza köze déli részén [Exploitation and Use of Dolomitic Limestone in the Southern Part of the Danube–Tisza Interfluve]. In: Zsámboki László szerk.: *Közlemények a magyarországi ásványi nyersanyagok történetéből I.* Miskolc, 145–166.

KELEMEN Éva

2008 A Hódmezővásárhely–csomorkányi romtemplom vizsgálatának archeometriai eredményei [Archaeometric results from the examination of the Hódmezővásárhely–Csomorkány ruined church]. *Acta GGM Debrecina Vol. 3*; Debrecen, 85–93.

KERTÉSZ Pál

1985 Neogene Ornamental and Building Stones in Hungary. In: Hála József szerk.: *Neogene Mineral Resources in the Carpathian Basin*. Budapest, Hungarian Geological Survey, 397–425.

KOVÁCS Ágnes szerk.

1994 *Károlyi Sándor levelei feleségéhez (1704–1724)*. [Sándor Károlyi's letters to His Wife (1704–1724)] II. Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem.

KOVÁCS Katalin

1929 *Csongrád város a XVIII. században*. [Csongrád in the 18th Century] Pécs, Dunántúli Egyetem Nyomdája.

LAJKÓ Orsolya

2015 „Cserepén ismerem, minemű fazék volt...” *Adatok a kora újkori edényművesség és a magyar népi kerámia eredetének kutatásához*. [“I Say from the Sherd the Kind of the Pot...” Data to the Study of the Early Modern Pottery Production and Origins of Hungarian Folk Pottery] Szeged, Móra Ferenc Múzeum.

LICSICSÁNYI István

2011 *Csongrád város kronológiája. Városunk múltja dióhéjban 895–1990*. [The Chronology of the Town of Csongrád. The History of Our Town in a Nutshell 895–1990] Csongrád, Oppidum Csongrád Alapítvány.

LUKÁCS Zsuzsa – SZÓNOKY Miklós – HADNAGY Árpád

1993 A Szeged-alsóvárosi ferences kolostor kőfaragványairól [About the Stone Carvings of the Szeged-Alsóváros Franciscan Monastery]. In: Lövei Pál szerk.: *Művészettörténet–Műemlékvédelem IV.* Tanulmányok Horler Miklós hetvenedik születésnapjára. Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 155–172.

LYKA Károly

1981 *A táblabíró világ művészete*. Magyar művészet 1800–1850. [*Arts in the World of District Judges*. Hungarian Art 1800–1850] Budapest, Corvina kiadó.

MOLNÁR Béla

1980 Hiperszalin tavi dolomitképződés a Duna–Tisza közén [Hypersaline Lake Dolomite Formation in the Danube-Tisza Interfluve] *Földtani Közöny*, 110. 1980/1. 45–64.

MOLNÁR Béla – SZÓNOKY Miklós – KOVÁCS Sándor

1981 Recens hiperszalin dolomitok diagenetikus és litifikációs folyamatai a Duna–Tisza közén [Diagenesis and Lithification Processes of Recent Hypersaline Dolomites in the Danube–Tisza Interfluve] *Földtani Közöny* 111. 1981/1. 119–144.

MUCSI Mihály

1973 A Dél-Alföld földtani fejlődéstörténete a neogénben [History of the Geological Development of the South Hungarian Plain in the Neogene]. *Földtani Közöny* 103. 1973/3–4. 311–313.

PALÁSTI Pál

1987 Csongrádi házak oromdíszei a Belvárosban. [Gable Decorations on the Houses of Csongrád Belváros (Inner Town)] In: Bálint Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád város történetéből 1987*. Csongrád, Csongrád Városi Tanács, 117–177.

PALUGYAY Imre

1855 *Békés-Csanád, Csongrád és Honth vármegyék leírása*. [Description of Békés-Csanád, Csongrád and Honth Counties] Pest, Heckenast Gusztáv sajátja.

PATAY Pál

1963 *Évszázados harangok*. [Centuries-old Bells] Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

1989 *Corpus campanarum antiquarum Hungariae: Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt*. [The Early Bells and Bell Founders of Hungary before 1711] Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

PÁVAI Éva

2000 Ellésmonostor kutatása [Research of Ellésmonostor]. In: Kollár Tibor szerk.: *A középkori Dél-Alföld és Szer*. Dél-Alföldi évszázadok 13. Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 219–240.

POGONYI Bernát

1908 *Sekrestyések és harangozók vezérkönyve*. [Manual for Vergers and Bell Ringers] Írta: Pogonyi Bernát balatoni róm. kath. lelkész. Kiadja: Réta Kálmán borsodsziraki róm. kath. lelkész. Budapest, Stephaneum Nyomda Rt.

SZÓNOKY Miklós

2001 Néhány dél-alföldi középkori templom és kolostor faragott kőanyagának és tégláinak földtani vizsgálata és származása [Geological Examination and Origin of Carved Stone Material and Bricks from some Medieval Churches in the South Hungarian Plain]. *Földtani Kutatás* 2001/2. 18–20.

2002 A Duna–Tisza közi hátság egyedülálló történeti építőközete I. rész. [Unique Historical Building Rock of the Danube-Tisza Interfluvium Plateau. Part I.] *KÖ* 2002/3. 30–33.

SZTRINKÓ István

1982 A réti mészkő a Duna–Tisza közi építészetben [Dolomitic Limestone in the Architecture of the Danube-Tisza Interfluvium]. In: Balassa Iván – Módy György – Ujváry Zoltán szerk.: *Néprajzi Tanulmányok Dankó Imre tiszteletére*. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei.

SZŰCS Judit

1986 „Az apám is még az öregapám is itt született” Arcok, képek emlékek I. [‘My father and Grandfather Were Born Here’ Faces, Images, Memories I.] In: Bálint Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád város történetéből* 1986. Csongrád, Csongrád Városi Tanács, 63–73.

1987 A Gyökér utca 1. számú ház berendezésének néhány kérdése. [Some Questions Concerning the Fixtures of the House at 1st Gyökér Street] In: Bálint Gyula György szerk.: *Mozaikok Csongrád város történetéből* 1987. Csongrád, Csongrád Városi Tanács, 105–115.

1994 Belsőváros, belváros Csongrád. *Magyar Nyelvőr* 118. évf. 1994/2. szám, 248–249.

2004 Csongrád, Alt Csongrád, Belső-, Külsőváros, Szentes. [Csongrád, Alt Csongrád, Downtown, Uptown, Szentes] In: Bárh Dániel – Laczkó János szerk.: *Halmok és havasok. Tanulmányok a hatvan esztendő Bárth János tiszteletére*. Kecskemét, 85–94.

2005 Maszlag János (1883–1966) öreg halász életrajza [The Biography of the Old Fisherman János Maszlag (1883–1966)] *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* Néprajzi Tanulmányok 5. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 69–128.

2008 Ártéri és hullámtéri haszonvételek, gazdálkodás Csongrád határában [Leases on the Floodfields and Foreshores, Farming Near Csongrád] In: Bárkányi Ildikó szerk.: *Studia Ethnographica* 6. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Szeged, Móra Ferenc Múzeum, 83–106.

TARI László

1977 *Krónikák a régi Csongrádról 1704–1901*. [Chronicles from the Early Csongrád 1704–1901] Csongrád Megyei Könyvtári Füzetek 7. Szeged, Somogyi Károly Könyvtár.

TÖRÖK Ákos

2005 Travertínó a műemlékekben: fácies jellegek, fizikai tulajdonságok és közetdiagnosztika [Travertine in Historical Buildings: Facies Characters, Physical Characteristics and Rock Diagnostics]. *Földtani Közlöny* 135/4. 571–584.

2008 Építészeti kőanyagok előfordulása és felhasználása a mai Magyarország területén a XVIII. századig [Findings and Use of Building Stone Materials in the Territory of Modern Hungary up to the 18th Century]. *A Miskolci Egyetem Közleménye, A sorozat, Bányászat*, 74. kötet. Miskolc, 137–155.

TROGMAYER Ottó

1998 „...messzelátó hegy gyanánt szolgált...” Szer Monostor templomának építéstörténete. [“... it Served as Observation Hill...” History of Construction of the Szer Monastery Church] Szeged, Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága – Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Közhasznú Bizottság.

VARGA Lajos

1997 *A váci egyházmegye történeti földrajza*. Készült Sándor Frigyes középkori templomokról írott kéziratának felhasználásával. [*The Geographical History of Vác County*. Based on the Manuscript on Medieval Churches by Frigyes Sándor] Vác, Váci Egyházmegyei Hatóság kiadása.

VÁRY Gellért

1974 *Emléklapok Csongrád múltjából*. [*Memories from the Past of Csongrád*] Szeged, Somogyi-könyvtár.

ZOMBORI István – TROGMAYER Ottó

1980 *Szer monostorától Ópusztaszerig*. [From the Monastery of Szer to Pusztaszer] Budapest, Magvető Kiadó.

ZSILINSZKY Mihály

1898 *Csongrádvármegye története*. Második rész. [*The History of Csongrád County*. Second Part] Budapest, Kiadja Csongrád vármegye közönsége.

Kéziratok / Manuscripts

BÉRES Mária

2015 *Csongrád 230. lelőhely (KÖH azonosító: 17574), Szent Rókus tér rk. templom próba- és megelőző feltárásának, falkutatásának dokumentációja* [Records of Test and Preventive Excavations, Wall Survey of Roman Catholic Church in Csongrád Site 230 (KÖH id.no. 17574), Szent Rókus tér (Saint Roch Square)]. Koszta József Múzeum, Régészeti Adattár 1071-2015. és 1072-2015.

DUDÁS Lajos

1997 *Csongrád harangjai* [*The Bells of Csongrád*]. Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Történeti Adattár 25-2001.

GECSÉNÉ TAR Imola

2012 *Történeti temetők Magyarországon* [*Historical Cemeteries in Hungary*]. Doktori értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola, Budapest. http://phd.lib.uniconcorvinus.hu/634/1/Tar_Imola.pdf (2016.05.10.)

IVÁNYOSI-SZABÓ Andrea

1994 *A Csongrád-ellésmonostori középkori templom díszítőkö anyagának történeti-földrajzi és geológiai vizsgálata* [*Historical-Geographical and Geological Examination of Decorative Materials from the Medieval Church of Csongrád-Ellésmonostor*]. Szakdolgozat. József Attila Tudományegyetem, Szeged.

KELEMEN Éva

1999 *A csomorkányi templomrom Árpád- és középkori építőanyagainak komplex földtani vizsgálata* [Complex Geological Examination of Árpadian Age and Medieval Building Materials from the Church Ruins in Csomorkány]. OTDK dolgozat. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Ásvány- és Földtani tanszék, Debrecen.

2010 *Dél-alföldi Árpád- és késő középkori egyházak építőanyagainak összehasonlító archeometriai vizsgálata* [Comparative Analysis of Building Materials from Árpadian and Middle Age Churches of the South Hungarian Plain]. PhD értekezés. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen,

2015 *Jelentés Csongrád, Szent Rókus-templom építőköanyagának geológiai vizsgálatáról* [Report on the Geological Examination of the Building Stones Material from Csongrád, Saint Roch Church]. Koszta József Múzeum, Régészeti Adattár 1072-2015.

NAGY Géza Balázs

2008 *A csongrádi Szent Rókus, Szent Sebestyén és Szent Rozália tiszteletére szentelt kápolna történeti dokumentációja* [Historical Documentation of the Chapel Dedicated to Saint Roch, Saint Sebastiane and Saint Rosalie in Csongrád]. Szentes. Magyar Nemzeti Levéltár, Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltára. Helytörténeti Tanulmányok, kéziratok. 84. sz.

RÓZSA Péter

1993 *Jelentés a Székkutas-Kápolnásdűlő területén az 1987. év folyamán végzett régészeti feltárás során előkerült kőanyag vizsgálatáról* [Report on the Stone Material's Examination Found at the Excavation Conducted in Székkutas-Kápolnásdűlő in 1987]. Kézirat.

SOHLYA Antal

1857 *Egyházi ének és szent szertartás*. Tanítóképezdei jegyzetek [Church Hymn and Holy Mass. Teacher-training College notes]. Nagyvárad. Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum, Néprajzi Adattár 91-87.

SZARKA József

2008 *A réti mészkő elterjedése és felhasználása a középkori Magyarországon* [Spread and Use of Dolomitic Limestone in Medieval Hungary]. Kézirat. Szeged.

SZÓNOKY Miklós

2002 *Előzetes közetvizsgálati jelentés Szermonostora néhány mintájáról* [Preliminary Report on Rock Examinations of some Samples from Szermonostora]. Kézirat.

2005 *Közzetani szakértői jelentés a Szermonostora ásatási közetanyagáról* [Petrographical Expert Report on the Rock Material from Szermonostora]. Kézirat.

VIZI István

1990 *A szeged-alsóvárosi „Mátyás-templom” középkori terméskő-faragványainak származása és műemlékvédelmi-közzetani vizsgálata* [Origin and Heritage Protection-Petrographical Examination of Medieval Rock Carvings from the “Matthias Church” of Szeged-Alsóváros]. MA dolgozat. József Attila Tudományegyetem, Szeged.

Levéltári források / Archive Sources

CsKK TLM – Csemegi Károly Könyvtár és Tari László Múzeum [Károly Csemegi Library and László Tari Museum] Csongrád

NA – Néprajzi Adattár [Ethnographical Database]

TA – Történeti Adattár [Historical Database]

HIM HT – Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Hadtörténeti Térképtár [Institute and Museum of Military History, Map Collection of Military History] Budapest

MNL CsML CsL – Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltár Csongrádi Levéltára [Csongrád Archives of the Csongrád County Archives of the Hungarian National Archives], Csongrád *Dudás Lajos hagyatéka* – [Legacy of Lajos Dudás] XIV. 3. 21–23.d. Dudás Lajos tanár, helytörténész iratai 1927–2004.

Polgármesteri iratok – [Documents of the Mayor] V.B.73. Csongrád Város, 1880–1923-ig Nagyközség Polgármesterének, ill. Főbírájának Iratai.

Iratmásolatok – [Copies of Documents] XV. 33. Iratmásolatok gyűjteménye, XVIII–XX. század.

Jegyzőkönyvek – [Records] V.B.41. Csongrád Város, 1865–1872-ig Nagyközség Képviselő-testületének iratai.

Kögyűlési jegyzőkönyvek – [Assembly Records] V.B.71. Csongrád Város, 1880–1923-ig Nagyközség Képviselő-testületének iratai, Kögyűlési Jegyzőkönyvek.

Számadások – [Town Accounts] V.A. 1. Csongrád Város Tanácsának iratai 1726–1849. Községi számadások.

Tanácsi iratok – [Council Documents] V.B.72. Csongrád Város, 1880–1923-ig Nagyközség Tanácsának Iratai.

Tanácsülési iratok – [Council Assembly Documents] V.B.42. Csongrád Város, 1865–1872-ig Nagyközség Tanácsának Iratai, Tanácsülési Iratok.

MNL OL – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [National Archives of the Hungarian National Archives], Budapest

P 398 – A Károlyi család nemzetségi levéltára [Archives of the Károlyi family], Missiles

NPI – Nagyboldogasszony Plébániahivatal Irattára [Archives of the Parish Office of Saint Mary of the Assumption], Csongrád

VPL – Váci Püspöki és Káptalani Levéltár [Episcopal and Chapter Archives of Vác], Vác

APar. Cs. – Acta Parochialis, Csongrád

APriv. – Acta Privatorum

LVis. – Libri Visitationum

Idegen szavak és szakkifejezések magyarázata

Adoráció • hódolatot kifejező testmozdulat (térdre borulva imádkozni).

Alba • kéz- illetve lábfejig érő, fehér színű miseing, a papi liturgikus viselet része.

Ambó • felolvasó állvány.

Ampolna • misekancsó, a szentmisén használt víz és bor tárolására.

Antependium • oltárterítő, használatban színe lehetőleg azonos a napi miseruha színével.

Aspergile • szenteltvízhintő pálca.

Aspersorium: hordozható szenteltvíztartó.

Attribútum • az ikonográfiában jelképes, ill. jelvénytárgy, esetleg ember- vagy állatalak, mely az ábrázolt személyt vagy allegóriát teszi felismerhetővé.

Bambino • a keresztény itáliai művészetben a gyermek Jézus ábrázolása.

Bursa • egy vagy három oldalról zárt, keményített tasak, korporálé tárolására. Színe a miseruháéval egyezik.

Casula lásd kazula

Cibórium • fedéllel ellátott áldoztató kehely, melyben az átváltoztatott szentostyákat őrzik.

Cibórium vélum • a cibórium takarására szolgáló, díszes, köpenyszerű takarókendő.

Cingulum • a miseing átkötésére szolgáló, pamutból vagy lenből készült bojtos öv.

Corporale lásd korporálé

Custodia lásd kusztódia

Feszület • önálló kereszt, korpusszal.

Fília • leányegyház.

Hangvető • szószékkorona, a szószék felső része.

Historia Domus • ’háztörténet’, az egyes plébániák lelkipásztorai által vezetett kéziratos könyv, melyben a helyi történeteket, jelentős hitéleti eseményeket rögzítik. A váci egyházmegyében az 1770-es évektől tették kötelezővé a latin nyelvű Historia Domusok vezetését.

Humera • fehér színű, hímzett kereszttel ellátott vállkendő. A II. vatikáni zsinat előtt a papi liturgikus öltözkészletét képezte.

IHS • Jézus nevének latin rövidítéséből származó monogram (Iesus Hominum Salvator)

In situ • helyben.

Inventárium • leltár.

Kazula • miseruha, melyet csak felszentelt pap viselhet a szentmise ideje alatt.

Kehelytakaró vélum • a miseruha színével egyező, többnyire kereszttel díszített, négyszögletű kehelytakaró kendő.

Kereszt • Jézus szenvedésének jelképe, korpusz nélkül.

Konopeum • a szentségházat (tabernákulum) eltakaró lepel.

Korporálé • ostyaabrosz. Négyszer összehajtott vászonkendő, melyen az Oltáriszentség pihen.

Korpusz • a kereszten függő Jézus megjelenítése.

Körmeneti kereszt • a körmenetek élén, hosszú száron vitt feszület.

Krisztogram • Jézus Krisztus nevének görög kezdőbetűiből (khi, ró) kialakított jel.

Kusztódia • a szentségtartóban tisztelt nagy szentostya őrzésére szolgáló kerek tároló szelence.

Kváderek • a Szent Rókus-templom esetében olykor feltűnően nagyméretű, szabályos, kocka vagy téglalest alakúra faragott építőkövek – mészkőből.

Lizéna • a fal síkjából enyhén kiugró, lábazat és fejezet nélküli függőleges falsáv.

Manipulus • a miseruha színéhez igazodó karék, melyet a pap a bal könyöke fölé húzva visel. A II. vatikáni zsinat óta nem használatos.

Mappa • fehér színű, az oltár két szélén lelógó oltárterítő.

mB • a Balti-tenger szintjéhez mért érték (magasság/mélység) méterben megadva.

Mensa lásd menza

Menza • oltárasztal, az oltár vízszintes része.

Monstrancia • művészien elkészített, aranyozott szentségtartó vagy szentségmutató, régi nevén úrmutató, belül aranyozott lunulára (félhold) fogott, átváltoztatott papi szentostyával, nagyostyával.

Navicula • tömjéntartó.

Örökmécses • katolikus templomokban állandóan égő lámpás, Krisztus jelenlétének jelképe.

Pacifikálé • kézi/talpas feszület.

Palla • négyszögletű, többnyire díszes, kartonnal keményített kehelyfedő. A kehelyre helyezve az átváltoztatott bort védik vele.

Paramentum • liturgikus ruhák összefoglaló neve.

Paténa • kerek, közepén bemélyedő kis kehelytányér, melyen a szentostya a mise ideje alatt pihen.

Anyaga csak nemesfém lehet. Áldoztató tálcaként is használható.

Pluviálé • bő, félkör alakú palást, elől díszes csattal ellátva. Zsolozsma végzésekor, körmeneteken, szentségi áldásnál és temetéseken használják a papok.

Predella • az oltárképet alátámasztó, közvetlenül az oltárlapon (mensa) álló oltárrész.

Processio lásd processzió

Processzió • körmenet.

Purificatorium lásd purifikatórium

Purifikatórium • kehelytörő kendő. Áldozás és öblítés után ezzel a három részbe hajtott, közepén hímzett kereszttel ellátott vászon kendőcskével tisztítja meg a pap a kelyhet.

Sitt • bontott építőanyag; vakolat, falazó habarcs, tégl, kő, stb. keveréke.

Stipes • az oltár alsó része, faragott oltárasztal, erre kerül a mensa.

Stóla • széles, szalagszerű pánt, az aktuálisan viselt miseruha anyagából készítve. Két végén és közepén kereszttel díszítik. A papi hatalom jelképe.

Superpelliceum • széles ujjú, fehér színű rövid karing, szögletes nyakkivágással.

Szembemiséző oltár • a II. Vatikáni Zsinat óta a szentmiseáldozat bemutatásának helye, melynél az oltár a miséző pap és a résztvevők között áll a szentélyben.

Szószék • a templom hajójában felállított, lépcsőn megközelíthető emelvény az igehirdetés céljára.

Tabernákulum • szentségház, az Oltáriszentség őrzésének helye a főoltáron.

Thonet szék • hajlított fából készült szék (Michael Thonet szabadalma, 1859).

Úsztatott falazás • az alapozási árokban soronként rakták az építőanyagot az elterített habarcsba. Mivel a Szent Rókus-templom esetében bontott építőanyagot használtak, nehéz volt a sorok kiegyenlítését, a kötések biztosítani.

Vers • Csongrádon (és több más településen) egy vers a harangok megcsendítésének egy, megszakítás nélküli ’egysége’.

Vizitáció • a plébániák ellenőrzése. Magyarországon a 12. századtól vannak adataink a püspök vagy főesperesek által írt jegyzőkönyvekre, melyek kérdőpontjait a püspök állította össze. Menetét, gyakoriságát a trienti zsinat (1545-63) szabályozta. Az így keletkezett jegyzőkönyv neve: Canonica Visitatio.

Voluta • csigavonalú építészeti díszítőelem.

Glossary

Adoration • gesture expressing reverence (kneeling to pray).

Alb • white tunic reaching down to the hands and feet, part of the priest's liturgical vestment.

Altar facing the congregation • since the Second Vatican Council the place where the Eucharist is celebrated, there the priest stands in the sanctuary between the altar and the congregation.

Ambo • lectern.

Ampolna • cruet, jug used to hold water and wine at mass.

Antependium • altar frontal, as far as possible matched in colour to the vestment on the day.

Ashlars • in the case of the Saint Roch church, sometimes strikingly large square or rectangular limestone building blocks.

Aspergil • holy water sprinkler.

Aspersory • portable holy water pot.

Attribute • in iconography a symbolical or emblem-like object, in cases a human figure or animal, by which the person or allegory portrayed can be recognised.

Bambino • in Christian Italian art the portrayal of the infant Jesus.

Burse • a stiffened folder closed on three sides, used to hold the corporal cloth. Its colour is chosen to match the priest's vestment.

Chalice veil • a square cloth decorated with a cross, generally of the same colour as the vestment, used to cover the communion chalice.

Chasuble • liturgical vestment, may be worn only by a consecrated priest during the mass.

Christogram • a symbol formed from the Greek initials of the name of Jesus Christ (chi, rho).

Ciborium • communion vessel with a lid, used to hold communion wafers.

Ciborium veil • a decorative, cloak-like cloth used to cover the ciborium.

Cingulum • a linen or cotton cincture with tassel used to keep the alb in place.

Conopeum • tabernacle veil.

Corporal • a linen cloth folded in four for holding the Host during the mass.

Corpus • representation of Christ on the cross.

Cross • symbol of Christ's suffering, without a corpus.

Crucifix • a cross with corpus.

Custodia • pyx, a round container used to hold communion wafers.

Filia • a church annexed to another church.

Floated walling • In the case of the continuous footing of the Saint Roch church, the term is used for the method where mortar was poured into the foundation trench and the building material was spread out in it a layer at a time. Because building rubble was used, it was difficult to make the layers even and bond well.

Historia Domus • 'history of the house', a manuscript book kept by parish priests in which they record local events and important events in religious life. In the Vác diocese it was made compulsory from the 1770s to keep a Historia Domus in Latin.

Humeral • white veil covering the shoulders, embroidered with a cross. It was part of the liturgical vestments before the Second Vatican Council.

HIS • monogram derived from the Latin name of Jesus (Iesus Hominum Salvator)

In situ • in archaeology, an artefact that has not been removed from its original place.

Lesene • a pilaster without a base and capital projecting only slightly from a wall.

Maniple • an embroidered band worn over the priest's left arm, in the same colour as the other liturgical vestments. Not in use since the Second Vatican Council.

Mappa • white altar cloth hanging down both sides of the altar.

mB • elevation in metres above/below sea level measured against the level of the Baltic Sea.

Mensa • the flat surface of the altar.

Monstrance • artistically wrought, gilded receptacle (ostensory) used to display the Host; within it is the transformed Host held in a gilded lunula (lunette).

Navicula • incense holder.

Pacifical • crucifix, hand-held or self-standing.

Pall • stiff square, generally decorative cover placed over a chalice to protect the transformed wine.

Paramentum • collective name for liturgical vestments.

Paten • a saucer-like dish that holds the Host during the mass. It may be made of silver or gold. It may also be used as a communion tray.

Pluvial • a loose, semi-circular cloak fastened at the front with a decorative clasp. Worn by priests during chants, at processions, benediction and funerals.

Predella • small platform placed directly on the mensa, supporting the altarpiece.

Processional cross • a crucifix carried on a long pole at the head of processions.

Pulpit • a platform reached by stairs in the nave of the church, from where sermons are preached.

Purificator • Cloth used to wipe the chalice. After blessing and rinsing the priest cleans the chalice with this small linen cloth folded in three with an embroidered cross in the centre.

Rubble • demolished building material; mixture of mortar, plaster, brick, stone, etc.

Sanctuary lamp • in Catholic churches a lamp left lit, symbolising the presence of Christ.

Sounding-board • pulpit crown, the upper part of a pulpit.

Stipes • the lower part of the altar, carved support on which the mensa or altar stone is placed.

Stole • broad strap made of the same material as the vestment it is worn with. Decorated with a cross at the two ends and in the centre. The symbol of priestly power.

Surplice • short white garment with wide sleeves and square neck.

Tabernacle • the place on the main altar where the Eucharist is kept.

Thonet chair • bentwood chair (patented by Michael Thonet, 1859).

Vers • In Csongrád (and in a number of other settlements) a *vers* or toll was an uninterrupted "unit" of bell-ringing.

Visitation • inspection of the parish. In Hungary we have data from the 12th century of reports drawn up by the bishop or archdeacons, based on questions compiled by the bishop. The course and frequency of such visitations were regulated by the Council of Trent (1545-63). The result of the visitation is a record named Visitatio Canonica.

Volute • an element of architectural decoration in the form of a spiral scroll.

Illusztrációk jegyzéke

Első borító: Szent Rókus-templom, főoltár (részlet). Fotó: Martini János, 2016.

Hátsó borító: Szent Rókus-templom, falfestmény (részlet). Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2016.

5. *old.* Oszlop, levél ornametikával. Szent Rókus-templom, Csongrád, Linkner oltár (részlet). Fotó: Martini János, 2016.

6–7. *old.* Oszlopfő. Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Anna oltár (részlet). Fotó: Martini János, 2016.

8. *old.* A Szent Rókus-templom bejárata. Fotó: Martini János, 2011.

10. *old.* Az ősi templom első oltárképe (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.

12. *old.* Az ősi templom első oltárképe (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.

16. *old.* Az ősi templom első oltárképe (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.

18. *old.* A Szent Rókus-templom felújítás alatt, 1935–37. Középen Nagypál György építésvezető látható. Csonk István fényképész felvétele. Nagypál-Schmid Anita tulajdonában.

20. *old.* Csongrád a 19. század első felében. Második katonai felmérés (1806–1869) térképe. ÖSTA, B. IX. a. 530 Section 57. Colonne XXXVII. térképszelvény.

21. *old.* „Üdvözlét Csongrádról – Belvárosi templom” képeslap a 20. század első feléből. Ujszászi Róbert tulajdonában.

22. *old.* Szent Rókus (oltárkép részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Martini János, 2016.

25. *old.* Mikoviny Sámuel: A Jászkun terület térképe, 1731. HIM HT, B IX a. 624.

26. *old.* Rókus és Rozália névre keresztelt gyermekek a csongrádi egyházi anyakönyvben. Nagybaldogasszony Plébánia irattára, Csongrád,

18. század. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2015.

27. *old.* Szent Rókus-templom a gát felől fotózva. MNL CsML CsL Fotók gyűjteménye, II.c.16–1.

29. *old.* A Szent Rókus tér 4. számú ház, egykori plébánia napjainkban. Fotó: Martini János, 2016.

32. *old.* Állapotrögzítés. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010. július 15.

34. *old.* „D” kutatóárok északi fala. Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.

36. *old.* A templom déli oldalának lábazata. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.

36. *old.* Falazó és vakolóhabarcsok, festésmaradványok a 6. kutatóárván és környezetében. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.

37. *old.* A templom északi oldalának lábazata. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.

39. *old.* 1–2. számú sírok a szentélyben. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.

40. *old.* A szentély alapjába vésett, 12. sír. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.

41. *old.* Kétszínmázás tál töredéke. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.

43. *old.* Tavi dolomitos mészkő (Szent Rókus-templom, Csongrád, 70. minta) Fotó: Kelemen Éva, 2011.

43. *old.* Tavi dolomitos mészkő (Szent Rókus-templom, Csongrád, 67. minta) Fotó: Kelemen Éva, 2011.
43. *old.* Durva, ooidos mészkő (Szent Rókus-templom, Csongrád, 17. minta) Fotó: Kelemen Éva, 2011.
43. *old.* Travertínó (Szent Rókus-templom, Csongrád, 201. minta) Fotó: Kelemen Éva, 2011.
47. *old.* A templom belső tere, közvetlenül a feltárás előtt. Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2010.
48. *old.* Állapotrögzítés. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010. július 15.
49. *old.* Kutatósáv. Festés és vakolatkutatás a templom belsejében. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.
51. *old.* Befalazott ajtó a templom déli oldalán. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.
52. *old.* Feltárás, pillanatfelvétel. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.
55. *old.* Kétszínmázás tál töredéke. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.
56. *old.* Lábazati számozott kövek. Szent Rókus-templom, Csongrád. Régészeti fotók: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.
60. *old.* Ismeretlen női szent [Szent Katalin?] szobra, rétegvizsgálati jelekkel. Szent Rókus-templom, Linkner oltár, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
62. *old.* Szent Rókus-templom belső tere. Jézus Szíve szobor. Fotó: Dudás Lajos, 1994. február. MNL CsML CsL Fotók gyűjteménye, II.b. 384–1.
63. *old.* Szent Rókus-templom belső tere. Az oltárképet elfedi a Jézus keresztre feszítését ábrázoló festmény – a húsvét előtti nagyböjtben. Fotó: Dudás Lajos, 1994. február. MNL CsML CsL Fotók gyűjteménye, II.b. 388–1.
64. *old.* A Szent Rókus-templom északi oldala. Fotó: Martini János, 2011.
66. *old.* Szent Rókus-templom belső tere. Fotó: Martini János, 2016.
67. *old.* Mária, elefántcsonttorony. In: Cserey Farkas: Isten annyanak, a boldogságos szeplőtlen szép szűz Máriának Lórétomi litániában lévő nevezetek rendin folyó dicsérete. Trattner János Tamás nyomdája, Bécs, 1772. 90. old.
67. *old.* Szűz Máriára utaló torony-faragvány. Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Anna oltár. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2009.
68. *old.* Borsa Antal – Endrédy György: Szűz Mária megjelenik a csongrádi munkásoknak. Szent Rókus-templom mennyezeti freskója, Csongrád, 1946. Fotó: Martini János, 2016.
68. *old.* Borsa Antal – Endrédy György: Jézus Krisztus a Csongrád-belsővárosi hívek körében. Szent Rókus-templom mennyezeti freskója, 1946. Fotó: Martini János, 2016.
69. *old.* Angyal a festő, Borsa Antal szemüvegével. Borsa Antal – Endrédy György: Szűz Mária megjelenik a csongrádi munkásoknak (részlet). Szent Rókus-templom mennyezeti freskója, Csongrád, 1946. Fotó: Martini János, 2016.
71. *old.* Hímzett selyempárna, részlet. Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
74. *old.* Ismeretlen női szent szobra. Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2016.
75. *old.* Oszlopfő. Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2016.
76. *old.* Szent Mihály arkangyal legyőzi a sátánt (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2016.
77. *old.* Puttó (oltár-részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2016.
78. *old.* A Szent Rókus-templom déli oldala. Fotó: Martini János, 2011.
79. *old.* Templombelső I. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2009.
80. *old.* Templombelső II: Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2009.
82. *old.* A templomfestők mesterségjelei. Szent Rókus-templom, Csongrád, 1946. Fotó: Martini János, 2016.
84. *old.* Kisded Jézus a jászolban. Hímzett antependium (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
86. *old.* Cibórium vélum (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
88. *old.* „Belvárosi templom.” Kiadó: Szilber János, 1890-es évek. MNL CsML CsL Fotók gyűjteménye, II.b.134–1.
90. *old.* Canonica Visitatio (részlet). Nagyboldogasszony Plébánia irattára, Csongrád, 1842. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2015.
90. *old.* Halásztanya a Körös-toroknál. Képeslap Ujszászi Róbert tulajdonában.
91. *old.* Libákat terelő asszonyok a Kerekároknál. Képeslap Ujszászi Róbert tulajdonában.
92. *old.* Puttó (oltár-részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2016.
93. *old.* Jézus Szíve szobor (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
95. *old.* Szent Rókus, hímzett oltárterítő (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
97. *old.* A Szent Rókus-templom harangjainak rekvirálása, 1917. MNL CsML CsL Dudás Lajos hagyatéka, 22. d.
98. *old.* Áldoztató kehely. Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
99. *old.* Kézi misecsengő. Szent Rókus-templom, Csongrád. Fotó: Martini János, 2016.
100. *old.* Szent Mihály arkangyal. Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Martini János, 2016.
101. *old.* A Linkner család címere. Szent Rókus-templom, Csongrád, Linkner oltár. Fotó: Martini János, 2016.
106. *old.* Tollfosztás. Fotó: Kalmár Margit 1937–1944. MNL CsML CsL Fotók gyűjteménye, II.f. 58-1.
108. *old.* Jézus a kereszttel (oltár-részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Martini János, 2016.
111. *old.* Adoráló angyal szobra (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Martini János, 2016.
114. *old.* Galamb. Szószék (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Fotó: Martini János, 2016.
116. *old.* A Szent Rókus-templom szentélye (részlet). Fotó: Gyöngyössy Orsolya, 2009.
120. *old.* Szent István szobrának koronája (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Szent Rókus főoltár. Fotó: Martini János, 2016.
120. *old.* Országalma Szent István szobrának kezében. Szent Rókus-templom, Csongrád, Fotó: Martini János, 2016.
276. *old.* A Szent Vendel-persely hátulja. Fotó: Martini János, 2016.
280. *old.* Drótszállal hímzett cibórium vélum (részlet). Szent Rókus-templom, Csongrád, Fotó: Martini János, 2016.
- 286–287. *old.* Belsővárosi alkony. Fotó: Révész Gábor, 2015.

List of Illustrations

- Front cover:* Saint Roch church, main altar (detail). Photo: János Martini, 2016.
- Back cover:* Saint Roch church, fresco (detail). Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2016.
- 5th page* Column, with leaf decoration. Saint Roch church, Csongrád, Linkner altar (detail). Photo: János Martini, 2016.
- 6th–7th pages* Capital. Saint Roch church, Csongrád, Saint Anne altar (detail). Photo: János Martini, 2016.
- 8th page* Entrance of the Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2011.
- 10th page* First altarpiece of the original church (detail). Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 12th page* First altarpiece of the original church (detail). Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 16th page* First altarpiece of the original church (detail). Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 18th page* The Saint Roch church during renovations 1935–37. The leader of the renovation, György Nagypál is in the middle. Photo by István Csonk. Property of Anita Nagypál-Schmid.
- 20th page* Csongrád in the first half of the 19th century. Second military survey map (1806–1869). Österreichisches Staatsarchiv, B. IX. a. 530 Section 57. Colonne XXXVII. map section.
- 21st page* “Greetings from Csongrád – Belváros church” postcard from the first half of the 20th century. Property of Róbert Ujszászi.
- 22nd page* Saint Roch (detail of altarpiece). Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: János Martini, 2016.
- 25th page* Sámuel Mikoviny: Map of the Jászkun region, 1731. HIM HT, B IX a. 624.
- 26th page* Children christened Rókus (Roch) and Rozália (Rosalia) in the Csongrád church registry. Archive of the parish of Our Lady, Csongrád, 18th century. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2015.
- 27th page* Saint Roch church seen from the levee. MNL CsML CsL Photo collection, II.c.16–1.
- 29th page* House at No. 4 Saint Roch square, former presbytery. Photo: János Martini, 2016.
- 32nd page* Status record. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 15 July 2010.
- 34th page* North wall of test trench “D”. Saint Roch church, Csongrád. Photo: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 36th page* Footing on the south side of the church. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 36th page* Wall and roughing-in mortars, traces of painting in and around the No. 6 exploratory strip. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 37th page* Footing on the east side of the church. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 39th page* Graves 1–2 in the sanctuary. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 40th page* Grave No. 12 cut into the foundation of the sanctuary. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 41st page* Fragment of a bowl with bicolour glaze. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 43rd page* Freshwater dolomitic limestone (Saint Roch church, Csongrád, sample No. 70) Photo: Éva Kelemen, 2011.

- 43rd page Freshwater dolomitic limestone (Saint Roch church, Csongrád, sample No. 67) Photo: Éva Kelemen, 2011.
- 43rd page Coarse, ooid limestone (Saint Roch church, Csongrád, sample No. 17) Photo: Éva Kelemen, 2011.
- 43rd page Travertine (Saint Roch church, Csongrád, sample No. 201) Photo: Éva Kelemen, 2011.
- 47th page Interior of the church, immediately before exploration. Saint Roch church, Csongrád. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2010.
- 48th page Status record. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 15 July 2010.
- 49th page Exploratory strip. Examination of painting and plaster in the church interior. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 51st page Walled-up door on the south side of the church. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 52nd page Exploration, snapshot. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 55th page Fragment of a bowl with bicolour glaze. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Béres Mária, Orosz Ferenc, Szabó Krisztina, 2010.
- 56th page Numbered footing stones. Saint Roch church, Csongrád. Archaeological photos: Mária Béres, Ferenc Orosz, Krisztina Szabó, 2010.
- 60th page Statue of an anonymous female saint [Saint Catherine?], with stratigraphic marks. Saint Roch church, Linkner altar, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 62nd page Interior of Saint Roch church. Sacred Heart statue. Photo: Lajos Dudás, February 1994. MNL CsML CsL Photo collection, II.b.384–1.
- 63rd page Interior of Saint Roch church. The altarpiece is concealed by a painting of Christ on the cross – during Lent. Photo: Lajos Dudás, February 1994. MNL CsML CsL Photo collection, II.b. 388–1.
- 64th page North side of Saint Roch church. Photo: János Martini, 2011.
- 66th page Interior of Saint Roch church. Photo: János Martini, 2016.
- 67th page Mary, ivory tower. In: Cserey, Farkas: Isten annyának, a boldogságos szeplőtlen szép szűz Máriának Lóréтоми litániában lévő nevezetek rendin folyó dicsérete. [Praise of the Mother of God, the Immaculate Virgin Mary in the litany of Loreto] Printed by János Tamás Trattner, Vienna, 1772. p. 90.
- 67th page Carving of a tower referring to the Virgin Mary. Saint Roch church, Csongrád, Saint Anne altar. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2009.
- 68th page Antal Borsa – György Endrédy: The Virgin Mary appears to workers in Csongrád. Saint Roch church ceiling fresco, Csongrád, 1946. Photo: János Martini, 2016.
- 68th page Antal Borsa – György Endrédy: Jesus Christ among the faithful of Csongrád-Belsőváros. Saint Roch church ceiling fresco, Csongrád, 1946. Photo: János Martini, 2016.
- 69th page Angel wearing the glasses of the painter Antal Borsa. Antal Borsa – György Endrédy: The Virgin Mary appears to workers in Csongrád (detail). Saint Roch church ceiling fresco, Csongrád, 1946. Photo: János Martini, 2016.
- 71st page Embroidered silk cushion, detail. Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 74th page Statue of an anonymous female saint. Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2016.
- 75th page Capital. Saint Roch church, main altar. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2016.
- 76th page The Archangel Saint Michael defeating Satan (detail). Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2016.
- 77th page Putto (detail of the altar). Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2016.
- 78th page Southern side of Saint Roch church. Photo: János Martini, 2011.
- 79th page Church interior I. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2009.
- 80th page Church interior II: Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2009.
- 82nd page Master signs of the church painters. Saint Roch church, Csongrád, 1946. Photo: János Martini, 2016.
- 84th page The infant Jesus in the manger. Embroidered antependium (detail). Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 86th page Ciborium veil (detail). Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 88th page “Belvárosi templom.” [Belváros Church]. Publisher: János Szilber, 1890’s. MNL CsML CsL Photo collection, II.b.134–1.
- 90th page Canonica Visitatio (detail). Archive of the Parish of Our Lady, Csongrád, 1842. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2015.
- 90th page Fishermen’s camp at the mouth of the Körös river. Postcard, property of Róbert Ujszászi.
- 91st page Women herding geese at the Round Ditch. Postcard, property of Róbert Ujszászi.
- 92nd page Putto (detail of the altar). Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: Orsolya Gyöngyössi, 2016.
- 93rd page Sacred Heart statue (detail). Saint Roch church. Photo: János Martini, 2016.
- 95th page Saint Roch, embroidered altar cloth (detail). Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 97th page Requisitioning of the bells of Saint Roch church, 1917. MNL CsML CsL Legacy of Lajos Dudás, 22. d.
- 98th page Communion chalice. Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 99th page Altar bell. Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 100th page Archangel Saint Michael. Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: János Martini, 2016.
- 101st page Arms of the Linkner family. Saint Roch church, Csongrád, Linkner altar. Photo: János Martini, 2016.
- 106th page Stripping feathers. Photo: Margit Kalmár 1937–1944. MNL CsML CsL Photo collection, II.f. 58–1.
- 108th page Jesus with the cross (detail of the altar). Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: János Martini, 2016.
- 111th page Statue of an angel adoring (detail). Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: János Martini, 2016.
- 114th page Dove. Pulpit (detail). Saint Roch church, Csongrád, Photo: János Martini, 2016.
- 116th page The Saint Roch church sanctuary (detail). Photo: Gyöngyössi Orsolya, 2009.
- 120th page Crown on the statue of Saint Stephen (detail). Saint Roch church, Csongrád, Saint Roch main altar. Photo: János Martini, 2016.
- 120th page Orb in the hand of the statue of Saint Stephen. Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 276th page The back of the Saint Wendelin collection-box. Photo: János Martini, 2016.
- 280th page Ciborium veil embroidered with metal thread (detail). Saint Roch church, Csongrád. Photo: János Martini, 2016.
- 286th–287th pages Belsőváros at sunset. Photo: Gábor Révész, 2015.

A tanulmányok szerzői

Bara Júlia (1985) PhD. Egyetemi tanulmányait Kolozsváron, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem és Budapesten, a Közép-európai Egyetemen (CEU) folytatta. Kolozsváron a történelem és művészettörténész alapképzési szak elvégzése után kulturális örökségvédelem diplomát szerzett. 2013-ban védte meg doktori disszertációját. Ezt követően, főként a Károlyi család építkezéseire és műpártolói tevékenységére irányuló kutatásait Budapesten folytatta. 2014-ben történelem szakos oklevelet szerzett a Közép-európai Egyetemen. 2014 szeptemberétől az MTA BTK Művészettörténeti Intézet munkatársa. Főbb publikációi: *Joseph Bittheuser (1755–1828), a Károlyi család uradalmi építészeinek tevékenysége Szatmár megyében* (2016); *Funeral Traditions of the Hungarian Aristocracy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries: An Overview*; “*Regnavit Alexander et mortuus est.*” *The Funeral Ceremony of Sándor Károlyi in 1744 and its Art Historical Aspects* (2013).

Béres Mária (1959) PhD. Régész diplomáját és történelem–magyar szakos középiskolai tanári végzettségét 1983/1988-ban szerezte a szegedi József Attila Tudományegyetemen, majd ugyanitt 1987-ben egyetemi doktori címét. 1994-ben a Budapesti Műszaki Egyetemen műemlékvédelmi szakmérnökké avatták, 2003-ban az ELTE PhD Régészeti Doktori Iskola hallgatójaként Budapesten védte meg doktori értekezését. A Móra Ferenc Múzeum régésze, a Kulturális Örökségvédelmi Igazgatóság Dél-Alföldi Regionális Irodájának vezetője, majd a szentesi Koszta József Múzeum régész-igazgatója. Érdeklődésének középpontjában az Árpád-kori települések kialakulása és változása, mozgásuknak vizsgálata áll. Főbb publikációi: *Az óföldségi temető üzenete* (2005), *Cölöpvázak szarmata kori épületek a szatymazi határban* (2005).

Gyöngyössy Orsolya (1985) PhD. Néprajz és filozófia szakos bölcsész diplomáját 2008-ban szerezte Szegeden. 2014-ben ugyanitt, a Történettudományi Doktori Iskola hallgatójaként védte meg doktori értekezését. Jelenleg az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport munkatársa. Érdeklődésének középpontjában az alsópapság és a templomszolgák társadalmi szerepe, a szenttisztelet, szent látomások, halotti búcsúztatók, temetkezési szokások és vallási társulatok állnak. Főbb publikációi: „*Adom végbúcsúzásom, a legutolsó szólásom*” *Knapek Dezső halotti búcsúztatói, Csanytelek* (2010); *Plébánia és társadalom. A római katolikus alsópapság és a laikus templomszolgák társadalmi szerepe Csongrádon a 19. század második felében* (2014).

Kelemen Éva (1969) PhD. Földrajz tanár és tájvédő geográfus diplomáját 1999-ban szerezte Debrecenben. 2012-ben a Debreceni Egyetem Földtudományok Doktori Iskola hallgatójaként védte meg doktori értekezését. Jelenleg a Nemzeti Művelődési Intézet Heves megyei irodájának munkatársa. Érdeklődésének középpontjában a történeti építőanyagok természettudományos vizsgálata, azok régészeti aspektusa, valamint a táj- és településtörténeti földrajz áll. Főbb publikációi: *Szegvár–Sáp, Kontrapart (Csongrád megye) Régészeti építőanyagának archeometriai vizsgálatáról* (2012); *A Hódmezővásárhely–csomorkányi romtemplom vizsgálatának archeometriai eredményei* (2008).

The Authors

Júlia Bara (1985) PhD. Did her university studies at the Babeş–Bolyai University in Cluj and at the Central European University in Budapest. In Cluj, after basic training in history and art history she earned a diploma in cultural heritage protection. In 2013 she defended her doctoral dissertation. After that she carried out research mainly in Budapest on the building and cultural patronage activities of the Károlyi family. In 2014 she received a diploma in history at the CEU. Since September 2014 she has been an associate of the Institute of Art History, MTA Research Centre for the Humanities. Main publications: *Activity in Szatmár County of Joseph Bittheuser (1755–1828), estate architect of the Károlyi family*] (2016); *Funeral Traditions of the Hungarian Aristocracy in the Seventeenth and Eighteenth Centuries: An Overview*; “*Regnavit Alexander et mortuus est.*” *The Funeral Ceremony of Sándor Károlyi in 1744 and its Art Historical Aspects* (2013).

Mária Béres (1959) PhD. Received a diploma in archaeology and qualification as a secondary school teacher of history and Hungarian language and literature from the József Attila University of Szeged in 1983/1988, and a university doctorate from the same university in 1987. In 1994 she graduated as a monuments protection engineer from the Budapest University of Technology, in 2003 as a student of the ELTE PhD Doctoral School of Archaeology she defended her doctoral thesis. She has been an archaeologist of the Móra Ferenc Museum, head of the Southern Great Plain Regional Office of the Directorate for the Protection of the Cultural Heritage, then archaeologist director of the Koszta József Museum in Szentes. Her main area of interest is examination of the development and change in Arpadian settlements, and their movement. Main publications: *The Message of the Óföldségi Cemetery* (2005); *Sarmatian Era Buildings Supported by Posts in the Vicinity of Szatymaz* (2005).

Orsolya Gyöngyössy (1985) PhD. Received a humanities diploma in ethnology and philosophy in Szeged in 2008. In 2014 she defended her doctoral thesis at the Szeged Doctoral School of History. She is currently an associate of the MTA-SZTE Research Group for the Study of Religious Culture. The main focus of her enquiry is on the social role of the lower clergy and lay assistants, the veneration of saints, sacred visions, funeral orations, burial customs and religious confraternities. Main publications: “*I give my last farewell, my final words*”, *the funeral valedictions of Dezső Knapek, Csanytelek* (2010); *Parish and society. The social role of the Roman Catholic lower clergy and lay assistants in Csongrád in the second half of the 19th century* (2014).

Éva Kelemen (1969) PhD. She received a diploma as a geography teacher and landscape protection geographer in 1999 in Debrecen. In 2012 she defended her doctoral dissertation at the University of Debrecen Doctoral School of Earth Sciences. She is currently an associate of the Heves County office of the National Cultural Institute. Her main field of interest is the scientific examination of historical building materials, their archaeological aspect, and the geography of landscape and settlement history. Main publications: *Szegvár–Sáp, Kontrapart (Csongrád County) Archaeometric examination of archaeological building materials* (2012); *Archaeometric findings of investigation of the ruined church at Hódmezővásárhely–Csomorkány* (2008).

